

૮૪૧ સાધુઓના ૧૨૫ અતિથાર	૧૦
૮૪૨ નરક પૃથ્વીના અંતિમ કિનારા વિષે	૧૦
૮૪૩ નારકીના પૃથ્વી પિંડની બહાર	૧૧
૮૪૪ નિકાચિતમાં સ્થિતિ ઘાત, રચ ઘાત હોય છે ?	૧૧
૮૪૫ ક્ષયોપશમમાં અનંતાનુબંધીનો ક્ષય તથા દર્શનત્રિકનો ઉપશમ કેવી રીતે થાય છે ?	૧૧
૮૪૬ ક્ષાયિક સમક્ષિતીના ભવ, સૂત્રોમાં લખ્યા છે ?	૧૨
૮૪૭ સિદ્ધોના સાકાર-અનાકાર ઉપયોગની સ્થિતિ	૧૩
૮૪૮ ઉદય પ્રકૃતિઓનો પ્રદેશોદય તથા વિપાકોદય વિષે	૧૩
૮૪૯ હીયમાન-વર્ધમાન પરિણામમાં સાકાર ઉપયોગ	૧૩
૮૫૦ પરમાણુના વર્ણાદિમાં પરિવર્તન થવા વિષે	૧૩
૮૫૧ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની કથાઓનું શાસ્ત્ર સંમતપણું	૧૪
૮૫૨ નવમા ચક્રવર્તીની ગાળતમાં અસંગત વાતો	૧૪
૮૫૩ ઔદારિક શરીરવાળાનું ઉદ્દૃષ્ટ વૈકલ્ય શરીર	૧૫
૮૫૪ આઠ દુચક પ્રદેશો પર કર્મના લેપ સંબંધી	૧૫
૮૫૫ પાણીની પરળ મંડાવવામાં એકાંત પાપ કે પુણ્ય ?	૧૫
૮૫૬ લિંગ ત્રણ કેવી રીતે હોઈ શકે ?	૧૬
૮૫૭ શરીર અનંત છે ?	૧૭
૮૫૮ મનુષ્યના એક ભવમાં ત્રણેય વેદોનો ઉદય સંભવિત છે ?	૧૭
૮૫૯ વેદનું પરિવર્તન કયા શુભસ્થાન સુધી સંભવિત છે ?	૧૮
૮૬૦ રસોદયના રૂપમાં વેદોદય અને પ્રદેશોદય વિષે	૧૮
૮૬૧ અપ્રમત્ત શુભ સ્થાનમાં વેદોનો ઉદય કઈ રીતે થાય છે ?	૧૮
૮૬૨ સ્ત્રીનો વસ્ત્ર ઋષભ નારાય સંઘયણનો ઉલ્લેખ સૂત્રમાં છે ?	૧૯
૮૬૩ આબ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ કોને કહે છે ?	૧૯
૮૬૪ આબ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ કોને થાય છે ?	૨૦
૮૬૫ દેશ અને સર્વ અવધિ કોને કહે છે ?	૨૦
૮૬૬ “હુ” શબ્દનો સવિસ્તાર અર્થ	૨૦
૮૬૭ બાહરવામાં પર્યુષણ સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ	૨૧
૮૬૮ આતુર્માચના શું પૂરા ૧૨૦ દિવસ હોય છે ?	૨૧
૮૬૯ ઘટની તીર્થી કયાં આવે છે ?	૨૧
૮૭૦ નક્ષત્ર તથા કલ્યાણક્રમે દિવસોમાં પરિવર્તન થાય છે શું ?	૨૧
૮૭૧ જેન શારદામાં કઈ તીર્થીનો ક્ષય બતાવ્યો ?	૨૨

૮૭૨ આગમનુસાર બપોળે પ્રવૃત્તિઓ કરવી એ મું સંબંધિત છે ?	૨૨
૮૭૩ સંવત્સરીપરં અમુક નરકમાં જ ઉત્તરવા બાબત	૨૩
૮૭૪ પોતેજાવી દશમા અનુરધાનક સુનીના હુબેની પ્રવૃત્તિ	૨૩
૮૭૫ જન્મ-નપુંસકની સુખિતિ મર્ત શકે છે ?	૨૪
૮૭૬ વેદોદય આતમા અનુરધાનકમાં મેલ છે ?	૨૫
૮૭૭ કયા પાત્રો એ કથનનું ઉચિતપણું મું છે ?	૨૬
૮૭૮ હવતા કાર્ય ફળને નિર્ણયક કેવું ?	૨૬
૮૭૯ શરીર કેટલી વખતે હવ કાર્ય નીકળે છે ?	૨૭
૮૮૦ મુખનીપાકિથી પ્રવૃત્તિ મર્તિ દેવ, મનોકામના પૂરી કરે છે ?	૨૮
૮૮૧ દેવતા નામની માળા જપવાથી નિર્જંક થાય છે ?	૨૮
૮૮૨ નરકમાં પ્રાણી છે તેના નામની માળા જપવાથી પાપ થાય છે ?	૨૮
૮૮૩ લોભકર્મના પાક કયાથી શરૂ થયો ?	૨૮
૮૮૪ મનુષ્યશનિને દેહીને ગળુ મળિ ક્યાં સંબંધિત છે ?	૨૯
૮૮૫ સાધર્મીને અધાર્મ અદિ પદ કેમ નથી આપવામાં આવતું ?	૨૯
૮૮૬ અનુસાર વિમાનમાંથી આવીને નપુંસક વેદી મર્ત શકે છે ?	૩૦
૮૮૭ આપુરેશને અદરેશને આશીર્વાદ આપવા બાબત	૩૦
૮૮૮ અનુસાર વિમાનમાં એ વેદોના ઉદય મેલ છે ?	૩૦
૮૮૯ ત્રણેય વેદોની પ્રકૃતિઓને ઉદયરૂપ શેરું ?	૩૧
૮૯૦ નરકમાં પરિવ્રામિક અને ઉદય બાબ	૩૧
૮૯૧ કેવલ માનીને નિદ્રા આવે છે ?	૩૧
૮૯૨ સૂર્ય ચંદ્રનું મહત્વનો વિષય	૩૧
૮૯૩ તીર્થના પંચેન્દ્રિય ' સર્વ ઉત્તર ગુણ પ્રત્યાખ્યાની ' કેવી રીતે ?	૩૨
૮૯૪ ' જય જય નંદા, જય જય બદા ' નો અર્થ	૩૨
૮૯૫ વિધિપૂર્વક નદી ઉતરવામાં પ્રાર્થાશ્રિત કેમ ?	૩૩
૮૯૬ નદી ઉતરવાનું વિધાન શાસ્ત્રમાં કેમ છે ?	૩૩
૮૯૭ સૂત્રોનાં અર્થપ્રતોનાં નામોમાં અંતર કેમ ?	૩૩
૮૯૮ નવનિધિ એકેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય રૂપ શાશ્વત છે ?	૩૪
૮૯૯ બીજોના હવ અંકુર રૂપે પશ્ચિમુત થાય છે ?	૩૪
૯૦૦ સુનિષ્ઠે શું એક જ પાત્ર રાખવું જોઈએ ?	૩૪
૯૦૧ દેવ અને નારકી જ. ઉ. સ્થિતિની વચ્ચેમાં સ્થિતિ-સ્થાન લેઈ શકે છે ?	૩૫
૯૦૨ તીર્થ'કર કેટલા સોનેયાનું વર્ષીદાન આપે છે તેનું પ્રમાણ	૩૬
૯૦૩ કયા વાસુદેવ કહી નરકમાં ગયા ?	૩૬

૯૦૪ ખંડ સાધવા માટે જનાર ચક્રવર્તીની સેનાની ગતિ	૩૬
૯૦૫ ચક્રવર્તીના અંગ રક્ષક દેવોની સંખ્યા	૩૬
૯૦૬ ચક્રવર્તીનો પૌષ્ઠપૂર્વકનો અઠમ, એ શ્રાવકના ૧૧ માં વ્રતમાં ગણાય ?....		૩૬
૯૦૭ “હીણપુણ્ય ચાઉંદસે” નો અર્થ	૩૭
૯૦૮ યથા ચક્રવર્તીઓ ખંડ સાધવા નિમિત્તે અઠમ તપ કરે છે ?	૩૭
૯૦૯ રોગાદિ કારણે આધાકર્માદિ દોષ સુક્ત આહારનું સેવન શાસ્ત્ર- સમ્મત છે શું ?	૩૭
૯૧૦ માગધ આદિ દેવોની સાધના માટે યથા ચક્રવર્તીઓ ગાણુ ફેંકે છે ?	૪૧
૯૧૧ સમ્યક્ત્વ સીંથી પહેલું કઈ ગતિમાં પ્રાપ્ત થાય છે ?	૪૨
૯૧૨ સાધુને, જીવરક્ષણ અર્થે જોડું જોડવું કદ્યે છે ?	૪૨
૯૧૩ હુકાળના વખતમાં ગીતાર્થ સાધુ આધાકર્મી આહાર વહોરી શકે છે ?	૪૬
૯૧૪ “કંકગહલે કવોય પરિણામે” નો અર્થ	૪૭
૯૧૫ કદ્યવૃક્ષ વનસ્પતિકાયમાં કે પૃથ્વીકાયમાં ?	૪૭
૯૧૬ તીર્થંકરના જન્મોત્સવમાં દેવ, મૂલ રૂપમાં આવે છે ?	૪૭
૯૧૭ આશાલીયાની (અણસીયા) અવગાહના	૪૭
૯૧૮ મિથ્યાત્વીને સકામ નિર્જીરા થાય છે ?	૪૭
૯૧૯ જુઠા કલંકનો ઉદય એ જ ગતિમાં થાય છે ?	૪૮
૯૨૦ અભાવ્યને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે ?	૪૮
૯૨૧ પુરુષ, સ્ત્રીને મારે તો મહા મોહનીય કર્મ બંધાય છે ?	૪૮
૯૨૨ દશમા વ્રત અને પૌષ્ઠના પ્રત્યાખ્યાન વિષે	૪૮
૯૨૩ ચક્રવર્તી તથા વાસુદેવોની સ્ત્રીઓની સંખ્યા	૪૮
૯૨૪ આર્દ્રકુમાર, જિન પ્રતિમા દેખીને બોધ પામ્યા ?	૪૯
૯૨૫ નવસારથી પરચખાણુ વિષે	૪૯
૯૨૬ સ્ત્રીના સોળ શબ્દગાર વિષે	૪૯
૯૨૭ પ્રતિકમણ્ડની આજ્ઞા શું સીમંધર સ્વામીની જ લેવી ?	૪૯
૯૨૮ ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાં જીવેના બેઢ	૫૦
૯૨૯ બટાટા આદિ જીવેના ત્રણ શરીર છે કે જુદા જુદા ?	૫૦
૯૩૦ કંદમૂળના ત્યાગમાં અને વિગયના ત્યાગમાં મહત્ત્વ ઠેકાનું ?	૫૧
૯૩૧ મોદોષ આહાર આપવામાં પુણ્ય, પાપ કે નિર્જીરા ?	૫૧
૯૩૨ કૃષ્ણ લેખ્યમાં જીવના બેઢ	૫૨
૯૩૩ નીલ લેખ્યમાં જીવના બેઢ	૫૨

૬૩૪ કાષોળ દેવતામાં હવના બેઠ	૫૨
૬૩૫ તેમજ દેવતામાં હવના બેઠ	૫૨
૬૩૬ પદ્મ દેવતામાં હવના બેઠ	૫૨
૬૩૭ પૈકિય શરીરમાં હવના બેઠ	૫૨
૬૩૮ બે આંદરી વધારે આવડાર ન લઈ જતાનું કારણ ?	...	૫૩
૬૩૯ ભ. પાર્વનાથ અને ભગ. મહાવીરના સાસન કાલમાં	૫૩
૬૪૦ ગૌરિદાસી સુનિ રાંધ્યા પ્રતિશ્ઠાપ્તમાં " જોવારજ્ય અરિયાએ " નો પદ ન બોલે તો દરકત શી ?	૫૪
૬૪૧ હવ મધ્યાંખ અવસામાં મદે છે કે નહિ ?	૫૪
૬૪૨ કમિલ મહારજેય રૂં છે ?	૫૪
૬૪૩ પ્રશૂનિની અવજનના માનવી ?	૫૫
૬૪૪ જ્યન્ય અવગાદનાવાળા અસંગી નીર્વન્ય- પરિન્દ્રિયની જ. ઉ. રિયતિ કેટલી ?	૫૫
૬૪૫ કેટ પૂર્વના આયુષ્યવાળા અસંગી નીર્વન્ય- પરિન્દ્રિયની જ. ઉ. અવગાદના કેટલી ?	૫૫
૬૪૬ પ્રત્યેક વનસ્પતિની જ. અવગાદના વાળાની જ. ઉ. રિયતિ કેટલી ?	૫૫
૬૪૭ દક્ષર યોજન આંદરી ઉ. અવગાદના વાળી વનસ્પતિની જ્યન્ય રિયતિ કેટલી ?	૫૫
૬૪૮ હવના ૩ બેઠ અને શુદ્ધ કંથન આદિ ક્યાં હોય ?	૫૬
૬૪૯ હવના બેઠ બેઠ અને " " " "	૫૬
૬૫૦ કિયાવારી અનુષ્ઠ અને નીર્વન્ય કઈ પ્રતિષ્ઠા આનુષ્ઠ બાંધે ?	૫૬
૬૫૧ આશામાં પાણી જામતાં ગર્ભની રિયતિ જ્યન્ય ૬ સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ૬ મહિના કેળી ?	૫૬
૬૫૨ ગ્રમવાયોગ ૭૯ મા અરમાનમાં અંતર કેમ ?	૫૬
૬૫૩ એક ભવમાં તથા અનેક ભવમાં શુદ્ધધ્યાન કેટલીવાર આવે અને કય ?	૫૬
૬૫૪ આઠ આરનામાં રૂપી કેટલા અને અટૂપી કેટલા ?	૫૭
૬૫૫ પ્રત્યેક શુદ્ધધ્યાનમાં કમશઃ જ. ઉ. કેટલા ઉત્પન્ન થાય ?	૫૭
૬૫૬ પ્રત્યેક શુદ્ધધ્યાનમાં સમયે સમયે કેટલા હવ પૂર્વ પ્રતિપત્ત હોય ?	૫૭
૬૫૭ અનસ હવમાં કેટલી લગ્નિયો હોય ?	૫૭
૬૫૮ ભ. પાર્વનાથના સાધુ, ભ. મહાવીરના નિયમો પાળે, તો શું તેમને મોક્ષ ન થાય ?	૫૭
૬૫૯ જ્ઞાનાવસ્થીય આદિ કર્મોના સંબંધમાં ઉદય આદિ ભાવોની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે અમજવી ?	૫૮

૬૬૦ એકેન્દ્રિય વગેરેમાં ઇન્દ્રિય, પ્રાણ, યોગ, ઉપયોગ,	૫૮
લેશ્યા, પર્યાપ્તિ અને શરીર કેટલા હોય ?	૫૯
૬૬૧ એક સાથે ૧૦૮ કેવી રીતે સિદ્ધ થાય ?	૫૯
૬૬૨ સ્થાવર જીવો મૃષાવાદની ક્રિયા કેવી રીતે કરે ?	...	૬૦
૬૬૩ પ્રથમના ત્રણ ચારિત્રોમાં વર્ધમાન પરિણામ થતાં પરવાઈ કેમ થાય છે ?	૬૦
૬૬૪ લોકપાલોના સંબંધમાં	૬૦
૬૬૫ ઔદારિકના અભાવમાં ચાર શરીરને જીવ કેવી રીતે સ્પર્શે છે ?	૬૦
૬૬૬ પહેલા દેવલોકના 'ઉડ્ડ' નામના વિમાન વિષે	૬૦
૬૬૭ મોચપટિમા વિષે	૬૧
૬૬૮ "જિન પ્રતિમા"નો અર્થ	૬૧
૬૬૯ "જિન સકહાઓ"નો અર્થ	૬૨
૬૭૦ દેવલોકમાં ધૂપ દેવો એ શું સુસંગત છે ?	૬૩
૬૭૧ દરેક વ્યક્તિની ભાવનાઓ જુદી જુદી કેમ ?	૬૩
૬૭૨ શહેરમાં શુદ્ધ આચાર-વિચારનો અભાવ કેમ ?	૬૩
૬૭૩ સત્ય કંડવું કેમ હોય છે ?	૬૩
૬૭૪ હિંસાથી ઉત્પન્ન થતાં રેશમી વસ્ત્રો વિષે	૬૪
૬૭૫ કથવન્ના શેઠની ગતિ બાબત	૬૪
૬૭૬ ચામડાની પવિત્રતા બાબત	૬૪
૬૭૭ સૂત્રોમાં જે અશાહ અને જે પોશ કયાં બતાવ્યા છે ?	૬૪
૬૭૮ મૂલ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણના અર્થ અને વ્યાખ્યાઓ	૬૫
૬૭૯ મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ અન્યોન્ય આશ્રિત છે ?	૬૫
૬૮૦ મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ પરસ્પર સંબંધિત છે ?	૬૬
૬૮૧ અભ્યુત્પત્તોના અભાવમાં ગુણુત્પત્તિ વિશેષતા ઉત્પન્ન કરી શકે છે ?	૬૬
૬૮૨ મૂલ ગુણના અભાવમાં ઉત્તર ગુણ ધારણ કરવા ઉચિત છે ?	૬૬
૬૮૩ ઉત્તર ગુણિનું પાલન કરવામાં મૂલ ગુણોની ઉપેક્ષા કરી શકાય છે ?	૬૬
૬૮૪ સાધુ અને શ્રાવકના ત્રતોમાં ઉત્તરગુણની દૃષ્ટિએ ભેદ કેમ ?	૬૭
૬૮૫ ગુણગુણ અને ઉત્તરગુણનું પાલન કરનારનું અસ્થ બહુત્વ	૬૭
૬૮૬ શ્રાવક બનના પહેલાં સમકિતી થવું જરૂરી છે ?	૬૮
૬૮૭ માત્ર ઉત્તર ગુણિનું પાલન કરનાર વિરતી-અવિરતીની	૬૯
શ્રેણીમાં કઈ રીતે ગણી શકાય ?	૬૯
૬૮૮ મૂલગુણ ત્રણ કયાં વગર જ, ઉત્તર ગુણ પાળનાર એવા કોઈ	૭૦
શ્રાવકના ઉદ્ધારણ છે ખરા ?	૭૦

૬૯૯	સિંહ મનપાદી ગાયન બાર મનપાદી પાઠમાં 'ગાયન' શબ્દનો અર્થ શો ?	૭૦
૬૯૦	સુલેપદ્યમ સમક્રિયામાં જોડેલ પ્રતિનિધિનો રાગ કેવી રીતે ?	૭૦
૬૯૧	સમપદ્ય બોલનીય પ્રતિનિધિનું સ્વરૂપ	૭૧
૬૯૨	લીલામન અને વર્ણમાન પદ્ધિઓમાં અનુસાર ઉપયોગ	૭૨
૬૯૩	નિષ્કલ સૂચના નામપદ્ય સંજોગી	૭૨
૬૯૪	લીયં કેરેની દાવડીમાં પાંચ પદ મેલ્ય છે ?	૭૩
૬૯૫	વિષયની નવીસો સુસુદ્ધિ કેવી રીતે મળે છે ?	૭૩
૬૯૬	અભિધિયા વચેરે પ્રકારના મત્સ્ય બાળક	૭૩
૬૯૭	અભિધિય અવધાનના બાર સુભામાં દેવદૂત કેવી રીતે ?	૭૩
૬૯૮	ઉત્તરવાયક મહારાજ પૂર્વેના જ્ઞાનના અભાસે ૨૫ ગુણ સુધા કેવી રીતે મેલ્ય છે ?	૭૪
૬૯૯	પાતાલ કલ્પના બાળેની પદમાં ચક્રને ગયા શું ?	૭૪
૧૦૦૦	બે બાવ કરનારમાં કેટલા અમ્મા મેલ્ય છે ?	૭૪
૧૦૦૧	જ. ઉ. સંખ્યાના ૭૫ ઉપન મનારમાં અમ્મા	૭૪
૧૦૦૨	જ. ઉ. અસંખ્યાના " " " "	૭૪
૧૦૦૩	સંખ્યાના અને અસંખ્યાના ૭૫ કેટલા અમ્મામાં ?	૭૪
૧૦૦૪	અંતી મનુષ્ય નરકગામીમાં સુસુદ્ધાન બાળકમાં	૭૫
૧૦૦૫	અસંતી નીચેના પોદી નરકમાં અસંખ્યાન ગાય છે શું ?	૭૫
૧૦૦૬	આમળના અસંખ્યાન બાળકના નીચેના નરકમાં જઈ શકે ?	૭૫
૧૦૦૭	અહીં દીપની બાલક પરલાદ ગાય છે ?	૭૫
૧૦૦૮	અનિચ્છના નાસ અને અંદ્રમાના પ્રકાશની ઉગ્રાઈ	૭૬
૧૦૦૯	વેદનીય કર્મની ઉદીરણા અને પુલાક લગ્નિય વચેરે	૭૬
૧૦૧૦	છઠા શુભચાનના આદિત પર્વ, સાતમા શુભ ના આદિત પર્વોગી પળુ વધારે હોઈ શકે ?	૭૭
૧૦૧૧	મનુષ્ય તથા તીર્થેય પવિત્રિયના પિંડિય શરીરની સ્થિતિ	૭૭
૧૦૧૨	આદિત અદ્વલુ સમયે કપાય-કુટીલ નિષંક	૭૮
૧૦૧૩	કેવળીમાં સ્થિત અને અસ્થિત કલ્પ	૭૮
૧૦૧૪	અસ્રોચ્છા કેવલી પ્રતિપાતિ અમદ્વિ ૪ હોય છે ?	૭૮
૧૦૧૫	શીલસંપન્ન આદિ ૪ ભાંગમાંથી પ્રથમ ભાંગવાળા અમદ્વિ છે ?	૭૮
૧૦૧૬	સાતમાથી બારમા શુભચાનમાં અસ્રલ તથા મિદ્ર મન-વચનના યોગ કેવી રીતે ?	૮૦

૧૦૧૭ સકામ અને અકામ નિર્જરા કોને કહે છે ?	૮૦
૧૦૧૮ શુકલપક્ષી સમદષ્ટિને અનુક્રમે સંસાર પરિત માનવાનું શું કોઈ પ્રમાણ છે ?	૮૦
૧૦૧૯ યતનાથી સાધુને નદી ઉતરવાનું પ્રાયશ્ચિત	૮૧
૧૦૨૦ ત્રસજીવોને ણાંધવા-ખાંધાવવાના પ્રાયશ્ચિતનો અર્થ	૮૨
૧૦૨૧ કેવળી ભગવાન ણધા સિદ્ધોની આદિ દેખવા બાબત	૮૪
૧૦૨૨ પરમાણુઓનું પરિવર્તન, પર્યાય રૂપે જ હોય છે કે મૂળ રૂપે ?	૮૪
૧૦૨૩ પાંચ કારણે મહાનદીઓ ઉતરતાં પ્રાયશ્ચિત	૮૪
૧૦૨૪ સાધવીને સાધુ વંદન ન કરે તેનું કારણ શું ?	૮૫
૧૦૨૫ સકારણ સાધવીનો સ્પર્શ થાય, તો સાધુને પ્રાયશ્ચિત આવે છે ?	૮૬
૧૦૨૬ ચોરાશી લાખ જીવ-યોનિઓના ઉલ્લેખ વિષે	૮૬
૧૦૨૭ ચંદ્ર પન્નતિ અને સૂર્યપન્નતિ સૂત્ર કાલિક કે ઉત્કાલિક ?	૮૬
૧૦૨૮ ગર્હતોય તુલિત દેવોના પરિવાર વિષે	૮૭
૧૦૨૯ જલચરની સાડા બાર લાખ કુળકોડી વિષે	૮૭
૧૦૩૦ જ્યોતિષીઓની અણિકા (સેના) નાં નામ કયાં છે ?	૮૭
૧૦૩૧ પાંચ મહાવ્રતોના ૧૭૮૨ તણાવા (તંબુની દોરીઓ)	૮૮
૧૦૩૨ મિથ્યાદષ્ટિઓની આગતિ બાબત	૮૮
૧૦૩૩ પંચેન્દ્રિય જીવના ઘાતની વિરતીથી ૫ મું શુણ્ઠસ્થાન ?	૮૮
૧૦૩૪ જનકસ્થાણનો વિચાર કરવો તે કયા ધ્યાનનો વિષય ?	૮૯
૧૦૩૫ ધર્મ ધ્યાનની યોગ્યતા કયા શુણ્ઠસ્થાનથી પ્રાપ્ત થાય છે ?	૮૯
૧૦૩૬ ઉપધાન-તપ કોને કહે છે ?	૮૯
૧૦૩૭ સૂત્રોની વાચના વખતે તપનું પ્રમાણ	૮૯
૧૦૩૮ ભાસ કાય કયા પ્રકારે થયો ?	૯૦
૧૦૩૯ વિગ્રહ અને અવિગ્રહ ગતિનો અર્થ	૯૧
૧૦૪૦ નવ દીક્ષિત સાથે આશ્વાર કરવા બાબત	૯૧
૧૦૪૧ અપ્રાયામાં પૂર્વવાથી અપ્રાયાની વિરાધના થાય છે ?	૯૨
૧૦૪૨ દાગણ ચૌમાણી પ્રતિકમાળુ કેમ કરવામાં આવે છે ?	૯૩
૧૦૪૩ નિયાગ પિંડનો અર્થ	૯૩
૧૦૪૪ પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત સંયનિની જ, સ્થિતિ વિષે	૯૫
૧૦૪૫ વરસાદના સમયે બિશર્ચે જવા બાબતમાં	૯૫
૧૦૪૬ ધુન્ગમ પદની વખતે પ્રતિ ક્રેમનનો નિષેધ શા માટે ?	૯૬
૧૦૪૭ નિમ્બની બાર પંખિા ધરણ કરવાની યોગ્યતા	૯૬

૧૦૪૮ જિન-નામનો બંધ કયાં સુધી થાય છે ?	૯૮
૧૦૪૯ કિચમિસ, દ્રાણ, ઉલાયલી વગેરે સગિત છે શું ?	૯૮
૧૦૫૦ અતોદરિ અને તીર્થીમાં બેઠ	૧૦૦
૧૦૫૧ કર્મ પ્રતિભો આણખામળા મળ્ય ત્યાય છે ?	૧૦૦
૧૦૫૨ કયા અવધિયાની પરમાત્મે જાણે છે ?	૧૦૧
૧૦૫૩ અવધિયાનમાં જનન્ય પરમાણુ ન લેતાં, અનંત પ્રદેશી સંધે લેવાનું કારણ શું ?	૧૦૧
૧૦૫૪ મનોદ્રવ્ય વર્ગજ્ઞ તથિનો અર્થ	૧૦૧
૧૦૫૫ સત્ત પિંડનો અર્થ	...	૧૦૧
૧૦૫૬ પાંચ સ્થાવર પરસ્પર ૧, ૨, ૫જી ઉત્પન્ન થાય છે ?	૧૦૨
૧૦૫૭ તીર્થ-કંદના જન્માદિ તેમ જ નિર્વાણાદિ સમયે, થતો અંધકાર અને ઉગોત દ્રવ્ય છે કે ભાવ ?	૧૦૨
૧૦૫૮ વનસ્પતિનો છવ મરીને એ જ શરીરમાં કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ?	૧૦૨
૧૦૫૯ જ્ઞાન સતીઓમાંથી કઈ કઈ જોશમાં અને કઈ કઈ સતી દેવલોકમાં મળે ?	...	૧૦૨
૧૦૬૦ પંચમ કળના મનુષ્યોમાં કયા જોશનો ઉદય ?	૧૦૩
૧૦૬૧ જોશ અને ચેદના જોશવાના આયુષ્યમાં પરિવર્તન	૧૦૩
૧૦૬૨ દ્રવ્ય જેઠ કયા કર્મના ઉદયથી થાય છે ?	૧૦૩
૧૦૬૩ સાત-આઠ બાવનો અર્થ	૧૦૩
૧૦૬૪ તેરમા કિયા સ્થાને સાવધ પ્રવૃત્તિ છે ?	૧૦૪
૧૦૬૫ વિદ્યેન્દ્રિયમાંથી નિદ્રાને છવ, મનુષ્ય કેમ થતો નથી ?	૧૦૪
૧૦૬૬ સાધુ, તણ મદાયત ધારણ કરી શકે છે ?	૧૦૫
૧૦૬૭ અપકાયમાં સાત જોશોની નિયમાનાં નામ	૧૦૫
૧૦૬૮ અનંતાના આઠ જોશોનું અર્થ બહુલ	૧૦૫
૧૦૬૯ સુગલિયોનું દષ્ટિ પરિવર્તન સાચમાં છે ?	૧૦૬
૧૦૭૦ સુગલિકોનું દષ્ટિ પરિવર્તન કેવી રીતે સાબિત થાય છે ?	૧૦૬
૧૦૭૧ સામાયિકના દ્રવ્ય, દેવ, કાળ અને ભાવના જોલ	૧૦૭
૧૦૭૨ બદ્ધ-પ્રત્યાખ્યાની મુનિના આહાર સંબંધી	૧૦૭
૧૦૭૩ દેવોની શુદ્ધ લેશ્યા અને નારદીની કૃષ્ણ લેશ્યાની સ્થિતિ સંબંધી	૧૦૮
૧૦૭૪ દ્વિત્રિય સજ્જાતીયરને કયું જ્ઞાન હતું ?	૧૦૮
૧૦૭૫ નવ કૌંચકમાં ત્રણ દષ્ટિ બતાવવાનું કારણ ?	૧૦૮
૧૦૭૬ તેજે લેશ્યાવાળાની ઉત્પત્તિ સંબંધી	૧૦૮

૧૦૭૭ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ગાથાનો શબ્દાર્થ	૧૦૯
૧૦૭૮ સિદ્ધોની સ્વભાવ-પર્યાયમાં પરિવર્તન	૧૦૯
૧૦૭૯ અલોકમાં સ્વભાવ અને વિભાવ પર્યાય છે ?	૧૦૯
૧૦૮૦ પ્રથમની ત્રણ અસ્તિકાયના સ્વભાવ-પર્યાય વગેરે	૧૦૯
૧૦૮૧ પ્રતિક્રમણમાં જ્ઞાનાદિ અતિચાર સંબંધી	...	૧૧૦
૧૦૮૨ 'બ્રાહ્મી' અને સુંદરીની દીક્ષા બાળત	૧૧૦
૧૦૮૩ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મૂલયુણ-ઉત્તરયુણ પ્રતિસેવી સાધુ હશે શાં હોય છે ?	૧૧૦
૧૦૮૪ ધર્મધોષ અણગારને કયું જ્ઞાન હતું ?	૧૧૧
૧૦૮૫ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોના ભવનમાં એક જ દેવ રહે છે ?	૧૧૧
૧૦૮૬ શ્રાવકનું અભયદાન સુપાત્રદાન કયા વ્રતમાં ?	૧૧૧
૧૦૮૭ અઠાણું જોલના અદ્ય બહુત્વ વિશે	૧૧૧
૧૦૮૮ આત્માની શાશ્વતતા તથા પરલોકની સાગિતી	૧૧૧
૧૦૮૯ અર્ધ પુદ્ગલ-પરાવર્તન કેને કહે છે ?	૧૧૪
૧૦૯૦ જંબુદ્વીપનું પરિમાણ શાશ્વત યોજનથી છે ?	૧૧૫
૧૦૯૧ ચક્રવર્તીના ૯ નિધાન વિશે	૧૧૫
૧૦૯૨ પ્રથમ ચક્રવર્તીને અઠગની વિધિ કોણ બતાવે છે ?	૧૧૬
૧૦૯૩ નામ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિ જઘન્ય ૮ મુદુર્ત્ત કેવી રીતે ?	૧૧૬
૧૦૯૪ તીર્થંકર તથા કેવળીના સંવત્સરી-ઉપવાસ સંબંધી	૧૧૬
૧૦૯૫ નિરપરાધી કીડીને મારવાથી શ્રાવકનું પહેલું વ્રત ભાંગે છે ?	૧૧૬
૧૦૯૬ પાશેર પાણી, વિના કારણે નષ્ટ કરવાથી શ્રાવકના વ્રતમાં દોષ લાગે છે ?	૧૧૬
૧૦૯૭ સંત મુનિરાજ ઇચ્છાપૂર્વક એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની હિંસા કરી શકે છે ?	૧૧૭
૧૦૯૮ સંત, સપ્રયોજન હિંસા કરી શકે છે ?	૧૧૭
૧૦૯૯ અપયાદની પરિભાષા	૧૧૭
૧૧૦૦ અપયાદનું સેવન કઈ સ્થિતિમાં કરી શકાય ?	૧૧૭
૧૧૦૧ મુનિ, ધર્મપ્રચારાર્થે, જીવહિંસા કરી શકે ?	૧૧૭
૧૧૦૨ મુનિ ધર્મપ્રચારાર્થે, આકાશવાણીમાં જોલી શકે ?	૧૧૮
૧૧૦૩ સંત ધર્મપ્રચારાર્થે, જ્યાં આવવાના સાધનો (હવાઈ જહાઝ વગેરે)નો ઉપયોગ કરી શકે ?	૧૧૮
૧૧૦૪ ધર્મપ્રચારાર્થે, સ્ખલનના પૈડાની ગાંઠોનો ઉપયોગ કરી શકે ?	૧૧૮
૧૧૦૫ મનુષ્ય અને તીર્થંકર, વર્ણમાં પૈકિય અને સંગ્રામ કરી શકે ?	૧૧૮
૧૧૦૬ માધ્યમમાં જીવની ઉત્પત્તિ સંબંધી	૧૧૮
૧૧૦૭ નિરપરાધી જીવોને મહાન નિર્વાન થવી સંભવિત છે ?	૧૧૮

૧૦૮ અગ્નીવારમા શુભસ્થાનકનું પરિણામ	૧૧૬
૧૦૯ સ્વપાખંડી કોણ છે ?	...	૧૧૬
૧૧૦ સ્ત્રોતિત્રીના ઈંદ્ર જાણત	૧૧૬
૧૧૧ દેવકોપમાં પાણી કયાંથી આવે છે ?	૧૨૦
૧૧૨ ગિરિપારશ્વિને સ્વતિશ્વરભલુ જ્ઞાન માય છે ?	...	૧૨૦
૧૧૩ અપવાદની પરિભાષા	૧૨૦
૧૧૪ અપવાદમાં કાર્ય કરનારને પ્રાયશ્ચિત	૧૨૦
૧૧૫ ધ્વનિવર્ધક યંત્રના પ્રયોગમાં અપવાદની સ્થિતિ	૧૨૦
૧૧૬ ધ્વનિવર્ધક યંત્રમાં જોડાનારને શું પ્રાયશ્ચિત આવે ?	૧૨૦
૧૧૭ પ્રાયશ્ચિતના અને વિના પ્રાયશ્ચિતના અપવાદોનાં ઉદાહરણો	૧૨૧
૧૧૮ જંગમદેવ કોને કહે છે ?	૧૨૨
૧૧૯ કામર ગમકિનવાલા કેરલા ભવ કરે છે ?	૧૨૨
૧૨૦ નાની સફેદ ઇલાયચીને અગ્નિત અને લીલી ઇલાયચીને અગ્નિત સમજવી ?	૧૨૨
૧૨૧ શ્રી અનાચીશુનિજો કોની પાસે લીલા લીધી ?	૧૨૩
૧૨૨ કોરંટ સ્ત્રિના કુલોની માલા સંખ્યા	૧૨૩
૧૨૩ લીપમાલા (દિવાળી) પર લક્ષ્મીપૂજન કરવા સંખ્યા	૧૨૩
૧૨૪ કેવલીને વંદણા કયા પદથી ?	૧૨૩
૧૨૫ તીર્થકરોને કેવળી વંદન કરે છે ?	૧૨૪
૧૨૬ પહેલા તીર્થકર અને બીજા તીર્થકરોના કેવળીઓનો પારસ્પરિક શિષ્ટાચાર	૧૨૪
૧૨૭ તીર્થકરોને ઝર્મમાં રહેવાનો નિશ્ચિત સમય	૧૨૪
૧૨૮ ગૌદમા શુભસ્થાનમાં કેટલી પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે ?	૧૨૪
૧૨૯ દેવગણાની આખીજો છદ્મસ્થ સાધુને વંદન કરવું	૧૨૫
૧૩૦ ગીતમગ્નધર સ્ત્રિથી ગ્રાહ્યાનુ હતા કે બીજા ?	૧૨૫
૧૩૧ સાધુ-આખી, સ્નેહસ્ત્રુ વગર કયાં સુધી જઈ શકે ?	૧૨૫
૧૩૨ પર્વના દિવસોમાં પ્રગાતકેરી કાઢવી ઉચિત છે ?	૧૨૫
૧૩૩ ભગવાન મલ્લિનાથ શું નગ્ન રહેતા હતા ?	૧૨૬
૧૩૪ અવસર્પિણીકાળના બીજા આરામાં આરેય ગ્રંથ ક્યારથી શરુ થયે ?	૧૨૬
૧૩૫ સંવત્સરી પર્વ સંખ્યા	૧૨૭
૧૩૬ ૧૧ શું શુભસ્થાન ક્યાથી કેવી રીતે હોઈ શકે ?	૧૨૭
૧૩૭ ૧૩મા શુભસ્થાનમાં જાંઘ, વેદ અને નિર્જરા વિષે	૧૨૭
૧૩૮ અમતી છવને પુષ્પાશ્રવની ક્રિયા લાગે છે ?	૧૨૮

૧૧૩૯ સૂર્ય અંદ્રતું કરવું અને પૃથ્વીનું સ્થિરપાણું	૧૨૮
૧૧૪૦ મહાવીર સ્વામીએ ઔપધિનું સેવન કેમ કર્યું ?	૧૨૮
૧૧૪૧ ચકવર્તીની સેના વગેરેના સમાવેશ સંબંધી	૧૨૯
૧૧૪૨ સાધુઓએ, ધનસંગ્રહ માટે પ્રેરણા કરવી	૧૨૯
૧૧૪૩ કેટલા તીર્થંકરો બ્રહ્મચારી રહ્યા ?	૧૩૦
૧૧૪૪ શ્રેણિકના જીવનો પદ્મનાભ રૂપે જન્મ	૧૩૦
૧૧૪૫ ચોથા ગુણ સ્થાનકની સ્થિતિ વિષે	૧૩૦
૧૧૪૬ તીર્થંક પંચેન્દ્રિય શ્રાવકને બાર ત્રત હોઈ શકે ?	૧૩૧
૧૧૪૭ તેહકાય અને વાયુકાય, એ ત્રસકાય કેવી રીતે !	૧૩૧
૧૧૪૮ દેવો અને નારદીઓના વ્યવન પછી તેમના વૈકલ્ય શરીરનું શું થાય છે ?	૧૩૧
૧૧૪૯ સાધુને નાવ (વહાણ)ની વચમાં બેસવાનું વિધાન કેમ છે ?	૧૩૧
૧૧૫૦ સાધુ વૃક્ષ, લતા વગેરેનો આશ્રય લઈ શકે છે ?	૧૩૨
૧૧૫૧ હિંસાથી બનેલ ઉન તથા રેશમના વસ્ત્રો લેવા વિષે	૧૩૨
૧૧૫૨ બાહ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કર્યા વિના દેવ-વિકુર્વણા	૧૩૨
૧૧૫૩ શિક્ષુની બાર પ્રતિમા પૂરી થતાં કેટલો સમય લાગે ?	...	૧૩૨
૧૧૫૪ સૂર્યના મોંઠલા કેવા પ્રકારના હોય છે ?	૧૩૩
૧૧૫૫ ઉત્તરાધ્યયનના ૩૩ મા અધ્યયનની ગાથાઓનો અર્થ	૧૩૩
૧૧૫૬ પ્રદેશ કર્મ કેવા પ્રકારે ભોગવાય છે ?	૧૩૩
૧૧૫૭ દર્શનાવરણીય કર્મનું આવરણ શું છે ?	૧૩૪
૧૧૫૮ નિગોદના જીવોનો પ્રત્યેક જીવ સાથેનો સંબંધ	૧૩૪
૧૧૫૯ વ્યવહાર સચી અને અવ્યવહાર સચી માનવા બાબતમાં	...	૧૩૪
૧૧૬૦ તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધેલો જીવ, નરકમાં અશુભ પુદ્ગલોનો આધાર કરે છે શું ?	૧૩૪
૧૧૬૧ નારદીના જીવોને ચોમ આધાર કર્મ અપેક્ષાથી છે ?	૧૩૪
૧૧૬૨ ભગવાનના સમવશરણમાં અભાવ્ય ન્તય છે ?	૧૩૫
૧૧૬૩ ચકવર્તીના એકેન્દ્રિય રત્ન દ્વારા ગુફાનું દાર ખૂલવું	૧૩૫
૧૧૬૪ ચાર અભિનયોનો આશય	૧૩૫
૧૧૬૫ કુમાર અવસ્થાનો અર્થ	૧૩૫
૧૧૬૬ છદ્મરથ, આકાશ દેખી શકે છે ?	૧૩૫
૧૧૬૭ અર્દાકીપની બહાર કયા આસાના બાવ વર્તે છે ?	૧૩૬
૧૧૬૮ અનંજન જ્યોતિર્ષી દેવોના બે જ દન્ડ કેમ ?	૧૩૬

૧૧૬૬ સ્ત્રીને અસ્વિકૃત પદની આવડી નથી ?	૧૩૬
૧૧૭૦ ચૈતેન્દ્રિય છત્ર દ્વારા કેવી રીતે હવે છે ?	૧૩૬
૧૧૭૧ અધિગ્નિય વાળા બીજાઓના મનની વાત બળે છે ?	૧૩૭
૧૧૭૨ અસંયમી ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ ઉ. ઉપરની કૈવલ્યમાં બળે છે ?	૧૩૭
૧૧૭૩ ચૈતેન્દ્રિયમાં કાવ્ય કેવી રીતે સંબંધિત છે ?	૧૩૭
૧૧૭૪ કેવળજ્ઞાનીને તપસ્યા કરવાની જરૂર રહે છે ?	૧૩૭
૧૧૭૫ આંખથી કાન અને કાનથી નાકની અવગાહના સંબંધાત શુભી અધિક કયા પ્રકારે છે ?	૧૩૮
૧૧૭૬ ત્રણ કન્દ્રિય ક્રોતેન્દ્રિયના વિષયમાં દ્વંદ્વપૂર્ણ	૧૩૮
૧૧૭૭ જ્ઞેય, જ્ઞીય અને અજ્ઞય વચ્ચેની ગોચરી બાબત	૧૩૮
૧૧૭૮ એક લાખ યોગ્યતા પાતાલ દ્વારા લગભગ અમુદ્રમાં કેવી રીતે સમાય ?	૧૩૮
૧૧૭૯ અજ્ઞાન તંપ કરનાર દર્શાનેન્દ્ર આવડતા બળમાં આશ્ચર્ય થઈને આકાશમાં કેવી રીતે જશે ?	...	૧૩૯
૧૧૮૦ શુક્લ લેસ્યાવાળા દેવોને પૂર્ણ આયુષ્ય સુખી મનનાં પરિણામ શુદ્ધ રહે છે ?	...	૧૩૯
૧૧૮૧ નારદીના છવ હુબ દોવા છતાં કેમ હસે છે અને ઉલ્લુકના કેમ ધસાયે છે ?	...	૧૩૯
૧૧૮૨ આદીતું ખંજન (મરી) સંલક્ષ્યાથી ધોઈ શકાય છે એ કેવી રીતે ?	...	૧૪૦
૧૧૮૩ આયુષ્ય કર્મની રિધિતિ વિશે	૧૪૦
૧૧૮૪ નામ અને જોત્ત કર્મની રિધિતિ વિશે	૧૪૦
૧૧૮૫ આકાશક, અનાકાશક, નો-સૂક્ષ્મ, નો-આદર અને સૂક્ષ્મનો અદ્ય બહુત્વ	૧૪૦
૧૧૮૬ અપ્રદેશી સપ્રદેશી સંજ્ઞાથી	૧૪૧
૧૧૮૭ છ આંગળોનો એક પગ કેવી રીતે સમજવો ?	૧૪૧
૧૧૮૮ હવામાં વજન નથી શું ?	૧૪૧
૧૧૮૯ દેવ અને નારદી અવતરી અને અપદ્મવાળાની કેમ છે ?	૧૪૧
૧૧૯૦ ભગવાન મહાવીર રાજગૃહી નગરીમાં વધારે વખત કેમ રહ્યા ?	૧૪૧
૧૧૯૧ વિંછીને વલિ-આશીર્વાદ કેમ કર્યો છે ?	...	૧૪૨
૧૧૯૨ છદ્મસ્થને હવા અને આકાશ દેખાતા નથી ?	૧૪૨
૧૧૯૩ ચિત્તેન્દ્રિયમાં મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન કેમ કર્યું ?	૧૪૨
૧૧૯૪ જ્ઞાનના અભાવે અભવ્ય નવ કૈવલ્યક સુધી બળે છે ?	૧૪૨
૧૧૯૫ સમાધિક આરિવના જે ભેદ કેવી રીતે ?	૧૪૨
૧૧૯૬ લગભગ અમુદ્રના ૪ અંદ્ર અને ૪ સૂર્ય કોની ચારે તરફ ફરે છે	૧૪૩

૧૧૯૭ છૂટી પહેલી ગરોળીની પૂંછડીના આત્મ પ્રદેશ પુનઃ તેમાં આવે છે ?	૧૪૩
૧૧૯૮ સ્ત્રી વેદી અને નપુંસક વેદીને અવધિજ્ઞાન થાય છે ?	...	૧૪૩
૧૧૯૯ દ્વારિકા નગરીમાં ૫૬ કોઠ યાદવો હતા, તો તે સમયે ભારત વર્ષની વસ્તી કેટલી હશે ?	૧૪૩
૧૨૦૦ દેવ અને હવાની ગતિમાં કેની ગતિ વધારે ?	...	૧૪૩
૧૨૦૧ અલોકમાં પ્રકાશ છે કે અંધકાર ?	૧૪૩
૧૨૦૨ સાઠ લક્ષ અનશન છેદનનો અર્થ	૧૪૪
૧૨૦૩ દેશથી મરણાંતિક સમુદ્ધાત, આહાર લઈને ઉત્પન થયું, એ કઈ રીતે સમજવું ?	૧૪૪
૧૨૦૪ એકેન્દ્રિય વગેરેના આહાર સંબંધી	૧૪૪
૧૨૦૫ દેવોની ક્રુધા સંબંધી	૧૪૪
૧૨૦૬ જ્યોતિષીના અવધિજ્ઞાનમાં જ. ઉ. સંખ્યાતા જ જોવાની યાગ્યતામાં	૧૪૫
૧૨૦૭ અઢીદ્વીપની બહારના તીર્થંચોનો આહાર	૧૪૫
૧૨૦૮ જંબુદ્વીપના માનચિત્રમાં હિંદુસ્તાનનું નામ કેમ નથી ?	૧૪૫
૧૨૦૯ આપણા જીવે કેટલા તીર્થંકરો અને કેટલા કેવળીઓનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળ્યા ?	૧૪૫
૧૨૧૦ વિમાનની ઉંચાઈ શું શાશ્વત યોજનથી સમજવી ?	૧૪૫
૧૨૧૧ પરમાધારી દેવોના નિવાસ સંબંધી	૧૪૫
૧૨૧૨ સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્તમાં અંતર	૧૪૬
૧૨૧૩ સંમૂર્ચિત અને પર્યાપ્તામાં અંતર	૧૪૬
૧૨૧૪ રતિ-અરતિ પાપનું સ્વરૂપ	૧૪૬
૧૨૧૫ ઉપાદાન અને નિમિત્તનું સરળ સ્પષ્ટીકરણ	૧૪૬
૧૨૧૬ ઉપાદાનમાં નિમિત્તની ઉપયોગિતા	૧૪૬
૧૨૧૭ ઉપાદાનનું નિમિત્ત સહકારી કારણ છે ?	૧૪૭
૧૨૧૮ એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય પર પ્રભાવ પાડે છે ?	૧૪૭
૧૨૧૯ મહાત્મન અને આતુન્નતથી શુભ ભાવ કે નિર્જરા ?	૧૪૭
૧૨૨૦ શુભ ભાવને સંવર કદી શકાય ?	૧૪૮
૧૨૨૧ સમ્યક્ત્વ રહિત તપથી નિર્જરા થાય ?	૧૪૮
૧૨૨૨ ચેતક અને કોણિકના ચુદ્ધ સંબંધી	૧૪૮
૧૨૨૩ વ્યવહાર રાશી અને અવ્યવહાર રાશીની સામિતી	૧૪૯
૧૨૨૪ દેવ અનંખ્યાત શુભ કેવી રીતે ?	૧૪૯
૧૨૨૫ ચંદ્રલોકની મુસાફરી અંબવિત છે ?	૧૪૯

૧૨૨૬ પુત્રીની લ્યોનિની કાવેની ઉત્કર્ષ કેટલી ?	૧૪૬
૧૨૨૭ અસ્થિતના ગાર ગુણોનું વર્ણન કયા સૂત્રમાં છે ?	૧૫૦
૧૨૨૮ તીર્થ'કરમાં કેટલા દેગ હોવા નથી ?	૧૫૦
૧૨૨૯ નાકથી નીકળતી હવાથી હાથેની વિશદના	૧૫૦
૧૨૩૦ તેર કાઠીયાના નામ	...	૧૫૦
૧૨૩૧ આકાશમાંથી પડેલા પાણીની વિશેષતા	૧૫૦
૧૨૩૨ આખું દેશવર્ગો શરદાનુના ઘીનો ઉપયોગ	૧૫૧
૧૨૩૩ અનંતનો અર્થ	૧૫૧
૧૨૩૪ બે અમામમાન્યા અને બે નમોદ્યુનું કરવાનું કારણ ?	૧૫૧
૧૨૩૫ પુરુષાનનનો અર્થ	૧૫૧
૧૨૩૬ અક્ષિપ્તકેવલી કોને કહે છે ?	૧૫૧
૧૨૩૭ પંડિતમરુમાં આવતી સમગ્રદશિ પાત્ર સામેલ છે ?	૧૫૧
૧૨૩૮ પંડિતમરુમાં સંદેશનાની નિયમા કે બજવા ?	...	૧૫૧
૧૨૩૯ પંડિતમરુવાળાના મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં ઉદ્દેશ બધ	૧૫૧
૧૨૪૦ પંડિતમરુને ત્યાં બાદ, વિદ્યાર્થ બની જતાં, તેનું મૃત્યુ આચાર્યકે દશે કે વિદ્યાર્થકે દશે ?	૧૫૨
૧૨૪૧ પંડિતમરુ ક્યાં પછીની સ્થિતિ	૧૫૨
૧૨૪૨ નિદાનના બંધ સૂત્ર'થી	૧૫૨
૧૨૪૩ મેચક શલાખા પુરુષોમાં નિદાનની નિયમા કોનામાં ?	...	૧૫૨
૧૨૪૪ નિદાનના ઉદયમાં સમ્યક્શુભની પ્રાપ્તિ	૧૫૩
૧૨૪૫ પાપાનુજ'થી પુણ્ય વગેરે સ્ત્રીબ'ગી વિગે	૧૫૩
૧૨૪૬ કાર્યોપશમ સમકિતની ઉદ્દેશ સ્થિતિ વિગે	૧૫૩
૧૨૪૭ સાથા શુભસ્થાનકની ઉદ્દેશ સ્થિતિ વિગે	૧૫૩
૧૨૪૮ પુણ્ય આવધ, નિરવધ કે મિથ છે ?	૧૫૩
૧૨૪૯ શ્રીદેવીનું કમલ વનસ્પતિમય છે ?	૧૫૪
૧૨૫૦ તેરપંચીના દયા-દાન આદિ નિગેધ પર	...	૧૫૪
૧૨૫૧ વાટમાં આગ લાગતાં, સાધુ, પશુઓના ગંધન છોડી શકે છે ?	૧૫૫
૧૨૫૨ હદ્દમદ્ય બગવાન ઉપદેશ કેમ દેતા નથી ?	૧૫૫
૧૨૫૩ બગવાન મહાવીરે ગોશાસકની કરેલી રક્ષા વિગે	૧૫૫
૧૨૫૪ સમ્પ્રદાની દયા પાળનાર હાથીની કયા	૧૫૫
૧૨૫૫ તીર્થ'કરની, દેવળીઓએ કરેલી વિનયપ્રવૃત્તિ વિગે	જા	૧૫૬
૧૨૫૬ અલિનાથ બગવાને સ્ત્રીગોત્ર કયા શુભસ્થાને બાંધ્યું ?	૧૫૬

૧૨૫૭ ઉપશમ શ્રેણીવાળો કેટલીવાર પડે ?	૧૫૭
૧૨૫૮ સામાન્ય કેવળી અને તીર્થંકરોમાં પ્રકૃતિઓ	૧૫૭
૧૨૫૯ અનંતાનુબંધીના ઉદયમાં બધી પ્રકૃતિઓ, વિભાગાંશ કર્મોને જેએ છે ?	૧૫૭
૧૨૬૦ કાર્મણશરીરનો અર્થ	૧૫૭
૧૨૬૧ ઔદાયિક પુદ્ગલ-પરાવર્તનોમાં અર્ધ પુદ્ગલના સમય વિષે	૧૫૮
૧૨૬૨ સકામ નિર્જરામાં નિર્જરેલ પુદ્ગલ ફરી કર્મરૂપે ચોંટતું નથી તેનું પ્રમાણ શું ?	૧૫૮
૧૨૬૩ રૂપી અજીવના પડઠે લેઈ કેવી રીતે સમજવા ?	૧૫૮
૧૨૬૪ કર્મોમાં બંધન અને ક્ષયોપશમ વિષે	૧૫૯
૧૨૬૫ પ્રકૃતિઓના ઉદય વિષે	૧૫૯
૧૨૬૬ તીર્થંકર કેવળી સમુદ્ધાત કરે છે ?	૧૬૦
૧૨૬૭ મનુષ્યગતિ સિવાય અન્ય ગતિઓમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ નહિ આવવાનું કારણ ?	૧૬૦
૧૨૬૮ આંગળના અસંખ્યાત ભાગવાળા તીર્થંચના ગર્ભ વિષે	૧૬૦
૧૨૬૯ ક્ષયોપશમ સમકિત વિષે	૧૬૦
૧૨૭૦ શેષ કાળમાં પીઠ-ફલકના નિષેધ વિષે	૧૬૧
૧૨૭૧ “ દોસુ ઉડ્ડ કવાડેસુ ”નો આશય	૧૬૨
૧૨૭૨ પાંચેય સ્થાવરકાયના ઉપધાત વિષે	૧૬૨
૧૨૭૩ પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગને પૂર્વકોડ કહેવાય ?	૧૬૨
૧૨૭૪ સિદ્ધશીલાના વિશેષણ વિષયક	૧૬૩
૧૨૭૫ ભાવ મન રૂપી છે કે અરૂપી ?	૧૬૩
૧૨૭૬ ભાવવેશ્યાને અરૂપી કયા આધારે કહી ?	૧૬૩
૧૨૭૭ દર્શનકાલિક અ. ૮ ગાથા ૧૧ નો અર્થ	૧૬૩
૧૨૭૮ ત્રણકાયના પર્યાપ્તાથી અપર્યાપ્તા અસંખ્ય ગુણ છે ?	૧૬૪
૧૨૭૯ કેવળી સમુદ્ધાત કયારે થાય છે ?	૧૬૪
૧૨૮૦ મિશ્ર સમકિતની વ્યાખ્યા	૧૬૪
૧૨૮૧ સૂત્રદ્રતાંગ અ. ૨ ઉ. ૩ ની આડમી ગાથાનો અર્થ	૧૬૪
૧૨૮૨ સૂત્રદ્રતાંગમાં પાંચમા અધ્યયનની ગાથાનો અર્થ	૧૬૫
૧૨૮૩ દેવ અને મનુષ્યની મનન-શક્તિનું અલ્પગુણત્વ	૧૬૬
૧૨૮૪ ભવ્ય સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ	૧૬૬
૧૨૮૫ ચતુર્દશનના છ સ્થાન પતિનામાં અનંતગુણ	૧૬૬
૧૨૮૬ અનંતપ્રદેશી સ્કંધમાં છ ભેદ કેવી રીતે ?	૧૬૭

૧૨૮૭ પ્રત્યેક સમયમાં હવ, અનંત શુદ્ધતા સ્વર્ગમાં કર્મક્રમે કરે છે અને જોગવે છે ?	૧૬૭
૧૨૮૮ “ અહા ધર્મગ્રાહ તત્ત્વ ” નો અર્થ	૧૬૭
૧૨૮૯ સમ્પૂર્ણ મનુષ્યનો વિસ્તર ૨૪ શુદ્ધતાનો કેવી રીતે ?	૧૬૭
૧૨૯૦ પૃથ્વી આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયોમાં સંવૃત થોભે	૧૬૮
૧૨૯૧ વેદનીય તથા નામ-જોગ કર્મની સિધ્ધિ વિશે	૧૬૮
૧૨૯૨ હવળ સમુદ્ર દશ નવર જોગના લેણ છે ?	૧૬૮
૧૨૯૩ રામ-જોગવના મોક્ષમન સંજોગી	૧૬૯
૧૨૯૪ નિવૃત્તિ બાદ શુભકાળની ૨૧ પ્રકૃતિ વસ્તુમાં કેવી રીતે ?	૧૬૯
૧૨૯૫ નારદી હવેના આત્મા સંજોગી	૧૬૯
૧૨૯૬ આયુષ્ય કર્મના અગાધાકાળ સંજોગી	૧૬૯
૧૨૯૭ પ્રજોદયિ સમુદ્રમાં વસ્ત્રાદની સંભાવના નથી ?	૧૭૦
૧૨૯૮ શુદ્ધ પ્રદેશોના આવજી સંજોગી	૧૭૦
૧૨૯૯ તીર્થંત્ર પંચેન્દ્રિયના સર્વ જંધ-અંતર સંજોગી	૧૭૦
૧૩૦૦ તીર્થંત્ર ભગવંતોને જન્મથી કયા આર અતિશયો હોય છે ?	૧૭૦
૧૩૦૧ ભગવાન મદાવીદના પહેલાં કથું વિષાકસૂત્ર મળે ?	૧૭૦
૧૩૦૨ પ્રાયશ્ચિન્ન દેવ વિશે	૧૭૧
૧૩૦૩ સામાનિક દેવ વિશે	૧૭૧
૧૩૦૪ ચૈત્યવૃક્ષની વિશેષતા	—	૧૭૧
૧૩૦૫ પ્રાયશ્ચિત્તમાં તપસ્થાની જેમ સ્વાધ્યાય પણ છે ?	૧૭૧
૧૩૦૬ એકેન્દ્રિયાદિના સ્પર્શનું પ્રાયશ્ચિત્ત કેમ નથી ?	૧૭૨
૧૩૦૭ કેવળજ્ઞાનીની સમુદયાત સ્વાભાવિક હોય છે ?	૧૭૨
૧૩૦૮ અશુદ્ધમાર અસંખ્ય વર્ષ પહેલાંની અને પછી ધનાદી જાણતો જાણી શકે છે ?	૧૭૨
૧૩૦૯ ભવનપતિ દેવોનું અપયાપ્ત અવસ્થામાં શુભકાળ	૧૭૩
૧૩૧૦ ભવનપતિ દેવોના અપયાપ્ત અવસ્થામાં પ્રાણ	૧૭૩
૧૩૧૧ નારદીમાં સમક્ષિત	૧૭૩
૧૩૧૨ ચક્રવર્તીની આગતિ ૮૨ જોલની સાથી ?	૧૭૩
૧૩૧૩ પરમાધામી દેવ અશુદ્ધમાર જાતિના છે ?	૧૭૩
૧૩૧૪ નારદીના હવેને ધર્મકથા સાંભળવાનો યોગ	૧૭૩
૧૩૧૫ અણિમા વગેરે કદ્દિ સંજોગી	૧૭૩
૧૩૧૬ ચૈત્યવૃક્ષ ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો હેતુ છે ?	૧૭૪

૧૩૧૭ મોક્ષને અર્થે જિનપ્રતિમા પૂજવા યોગ્ય છે ?	૧૭૪
૧૩૧૮ “ જાણું વા જો જાણુંતિ વચ્ચેજા ”નો અર્થ	૧૭૪
૧૩૧૯ ધાન્યની નિર્જીવતા વિષે	૧૭૫
૧૩૨૦ ધાયલ છ મહિનામાં મરે, તો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વિષે	૧૭૫
૧૩૨૧ આત્માનો વિનાશ માનવાથી ઉત્પન્ન હોય	૧૭૫
૧૩૨૨ ઇશ્વરવાદનું ખંડન	૧૭૬
૧૨૨૩ લોગસ્સ, નમોત્યુણું વગેરે પાઠ જોડા છે ?		૧૭૭
૧૩૨૪ વ્યવહાર રાશી અને અવ્યવહાર રાશી શું છે ?	૧૭૮
૧૩૨૫ મોક્ષમાં નહિં જનારા લગ્ય જીવોની ઝોળખાણ	૧૭૮
૧૩૨૬ કર્મ અને ગ્રહ વિષે	૧૭૯
૧૩૨૭ પૂર્વના તીર્થંકરોના સમયમાં “ લોગસ્સ ” કેવો હતો ?	૧૭૯
૧૩૨૮ સાધુ-સાધ્વીને કેટલા પાત્રા રાખવા કહે છે ?	...	૧૭૯
૧૩૨૯ સાધુ માટે, સાધુ સોડા વર્જિત કેમ ?	૧૮૦
૧૩૩૦ સાધુએ પગ ધોવા, એ શું ઉચિત છે ?	૧૮૦
૧૩૩૧ સંવત્સરી તથા ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ સંબંધી	૧૮૧
૧૩૩૨ શુભ અશુભ ક્રિયા વિષે	૧૮૨
૧૩૩૩ સમક્રિતામાં મનુષ્યના આયુષ્યનો ખંધ માનવામાં હરકતો	૧૮૨
૧૩૩૪ શંખ, પોળલી (પુષ્કલી) વગેરે શ્રાવકોના દયા-પૌષ્ઠ વિષે	૧૮૨
૧૩૩૫ શ્રાવકને માટે વનસ્પતિ, કાચું પાણી તથા સ્નાનનો સર્વથા ત્યાગ, શાસ્ત્રમાં છે ?	૧૮૨
૧૩૩૬ છ અણગારોનું દેવદીરાણીને ત્યાં પધારવું	૧૮૩
૧૩૩૭ નવકારમંત્રની સાથે બીજાક્ષરોના પ્રયોગ વિષે	૧૮૩
૧૩૩૮ બાવી તીર્થંકરોને નમસ્કાર કરવો જોઈએ ?	૧૮૪
૧૩૩૯ ગ્રહણ વખતની અસત્તાય વિષે	૧૮૪
૧૩૪૦ પૂર્ણિમાએ તથા એકમની અસત્તાય વિષે	૧૮૪
૧૩૪૧ આઠાં નક્ષત્ર બેચી જતાં ગાજવીજની અસત્તાય વિષે	...	૧૮૪
૧૩૪૨ વિગ્રહોની સાથે ‘ માંસ ’નો ઉલ્લેખ છે ?	૧૮૪
૧૩૪૩ દ્વપ્ન, કયા કર્મના ઉદયથી આવે છે ?	૧૮૫
૧૩૪૪ તીર્થંકરોનીને માનુષ્યાન કેમ કીધું ?	૧૮૫
૧૩૪૫ કર્મ બાંધવાના ૬ જોડ વિષે	૧૮૫
૧૩૪૬ લોગ્ગન માટે કુકરીના દંડાનું દંડાન કેમ આપ્યું ?	૧૮૬
૧૩૪૭ ચાર સમવસરનું સંબંધી	૧૮૬

૧૩૪૮ અપચાંખત સૂત્રમ પૂર્વગીકાયાના કર્મખાંધ વિશે	૧૮૭
૧૩૪૯ કર્મકેશ પ્રજા નરકના અસ્તથી મનુષ્ય દેવમાં ઉત્પત્તિ	૧૮૭
૧૩૫૦ રત્ન પ્રજા નરક તથા સિદ્ધ સીદ્ધાની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયોના પચાંખતા તથા અપચાંખતા વિશે	૧૮૭
૧૩૫૧ અસ્તિ સમય પુનિપુન્ય એકેન્દ્રિયમાં દેવોત્પત્તિ વિશે	૧૮૮
૧૩૫૨ પ્રથમ અસ્તિ સમય તથા અસ્તિ-અઅસ્તિ સમય વિશે	૧૮૮
૧૩૫૩ સંસ્કૃતના પૂર્વગમનું વર્ણન કરતા સૂત્રમાં છે ?	...	૧૮૮
૧૩૫૪ સ્ત્રી કૃષ્ણને શું સાચા માનુ કોડ પુત્રો હતા ?	૧૮૮
૧૩૫૫ યાજ્ઞના પુત્રની કીર્તિ જાણત	૧૮૮
૧૩૫૬ બા. અશ્વિનુનેમિના યજ્ઞસીદ્ધાન જાણત	૧૮૯
૧૩૫૭ ભૈરાવન હાથીની વિશેષતાઓ કઈ કઈ છે ?	૧૮૯
૧૩૫૮ પત્નીના બાલના યોગમાં આર ગતિ ન કેમ ?	૧૮૯
૧૩૫૯ દેવસાકેમાં 'બ્રહ્મ' દેવસાકે કોણ કેમ ?	૧૮૯
૧૩૬૦ ભગવાન મદાવીરે એકલા ન દીક્ષા કેમ લીધી ?	૧૯૦
૧૩૬૧ યોગિય વડનો અંત ભાગ ૧૧૧૧ યોગ્ય કેવી રીતે ?	...	૧૯૦
૧૩૬૨ નિદ્રાય અને અવસારનું સ્વરૂપ	૧૯૦
૧૩૬૩ નિદ્રાય અને અવસાર મોક્ષ માર્ગ વિશે	૧૯૦
૧૩૬૪ અવસાર મોક્ષ માર્ગની સુક્તિ છે ?	૧૯૧
૧૩૬૫ દ્રવ્ય પાત પાતાનામાં સ્વતંત્ર છે ?	૧૯૧
૧૩૬૬ પ્રયોગ પરિણત તથા મિથ્ય પરિણત વિ. વિશે	૧૯૧
૧૩૬૭ અટવના ઉદયગાય વિશે	૧૯૨
૧૩૬૮ પદ્મી અને અપદ્મી શું એક ન વારે આવે ?	૧૯૨
૧૩૬૯ મોક્ષનું શું આહવી ગતિ માગી છે ?	૧૯૨
૧૩૭૦ ઉત્તર ભારતમાં તીર્થંકર આદિ હોય છે ?	૧૯૩
૧૩૭૧ સંવત્સરી સુધીમાં બધું ય પ્રાયશ્ચિત લઈ લેવું એવું શું વિધાન છે ?	૧૯૩
૧૩૭૨ તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધનાર મનુષ્ય શું અધિક છે ?	૧૯૪
૧૩૭૩ સુખ વિપાકમાં વર્ણવેલ પ્રાણીઓની ગતિ વિશે....	૧૯૪
૧૩૭૪ સિદ્ધ વિગ્રહ ગતિ વિશે	૧૯૫
૧૩૭૫ સાકોપચાર વિનયનો અર્થ	૧૯૫
૧૩૭૬ બુદ્ધે દુરાચારી સાધુને દંડ આપવા જાણત	૧૯૫
૧૩૭૭ આહારના "પાઓચર" વગેરે દોષનો આધાર	૧૯૬
૧૩૭૮ ઉત્પાદનનો દોષ	૧૯૭

૧૩૭૬ એવણાના “છરિય” દોષનો આધાર	૧૬૭
૧૩૮૦ આચારાંગમાં વર્ણવેલ આહારના દોષ	૧૬૭
૧૩૮૧ આગમોમાં વર્ણવેલ દોષોનું સ્પષ્ટીકરણ	૧૬૭
૧૩૮૨ મિથ્યાત્વના ૨૫ લેહ કયા સૂત્રમાં છે ?	૧૬૮
૧૩૮૩ ચાર સ્પર્શી પુદ્ગલો હાથમાં આવી શકે છે ?	૧૬૯
૧૩૮૪ સાધુએ રજીસ્ટર કરાવવું, લાયસન્સ રાખવું વિ.	૧૬૯
૧૩૮૫ એકલ વિહારનો નિષેધ શા માટે ?	૨૦૦
૧૩૮૬ “એગભત્તં ચ લોચણું” નો અર્થ	૨૦૦
૧૩૮૭ કરણ અને યોગમાં અંતર	૨૦૨
૧૩૮૮ ગૌતમસ્વામીના અવધિજ્ઞાન વિષે	૨૦૨
૧૩૮૯ મરુદેવી માતાનો સંસારી જીવો સાથે સંબંધ	૨૦૩
૧૩૯૦ તીર્થંકર ભગવાન સિંહાસન પર બિરાજે છે ?	૨૦૩
૧૩૯૧ ખમાસમણા બેવાર દેવાનું કારણ ?	૨૦૪
૧૩૯૨ “કથણલિકમ્મે”નું સ્વરૂપ	૨૦૪
૧૩૯૩ મૃગાયુત્ર શું જિનકલ્પી હતા ?	૨૦૪
૧૩૯૪ મૃગાયુત્રનો સમય	૨૦૫
૧૩૯૫ સાધુનું ઔપધિસેવન, શું ઉત્સર્ગ માર્ગ છે ?	૨૦૫
૧૩૯૬ કાયેત્સર્ગ અને ધ્યાન વિષે	૨૦૫
૧૩૯૭ સાધુને નદી ઉતરવાનું પ્રાયશ્ચિત	૨૦૫
૧૩૯૮ જાતિ આર્યના ભેદોના અર્થ	૨૦૬
૧૩૯૯ સોપકમ આયુધ્યનું તટ્વું	૨૦૬
૧૪૦૦ વાણવ્યંતર અને ન્યોતિપીના લોકપાલ વિષે	૨૦૭
૧૪૦૧ લોકાન્તિક દેવોમાં દૃષ્ટિ	૨૦૭
૧૪૦૨ સમક્રિતમાં મનુષ્ય-આયુધ્ય બંધાય ?	૨૦૭
૧૪૦૩ નંદીશ્વર દ્વીપ વિષે	૨૦૭
૧૪૦૪ કાળોદધિ સમુદ્રનું પાણી કેવું છે ?	૨૦૭
૧૪૦૫ સત્તીલાવતી વિનય ક્યાં છે ?	૨૦૭
૧૪૦૬ મંતારજ્ઞમુનિનું નામ સાધુ વંદનામાં કેમ નથી ?	૨૦૭
૧૪૦૭ ‘અસાધ્યાકેવળી’ કોને કહે છે ?	૨૦૮
૧૪૦૮ પૂ. ધર્મદાસજી મધારાજે, વિના કારણે સંચારો કેમ કર્યો ?	૨૦૮
૧૪૦૯ શકુ દોર્ય (એટરી) રાખી શકે ?	૨૦૮
૧૪૧૦ સાધુ, લોકાની ધોરી (વાસનુ-નામક વગેરે) પર માટલી મૂકી શકે ?....	૨૦૮

૧૪૧૧ સાધુ દ્વારા ગુણવશિકરણો નિર્ણય	૨૦૮
૧૪૧૨ એકલી બાઈ ગ્રામી સાધુ બેસી શકે ?	૨૦૮
૧૪૧૩ સાધુ દ્વારા સંસ્થાને દાનની પ્રેરણા કરવા બાબત	૨૦૯
૧૪૧૪ સાધુ કાઉન્સિલ પેન સળી શકે ?	૨૦૯
૧૪૧૫ મૂલદ્રવ્યની પરિભાષા	૨૦૯
૧૪૧૬ નિર્ધારિત કર્મોનો સ્થિતિવાત તથા સ્વધ્યાત	૨૦૯
૧૪૧૭ “ અનુસુતાણિ સિક્ષિત્વત્ત્વ ”નો અર્થ	૨૦૯
૧૪૧૮ અનુયોગ દ્વારા સૂત્રનું સમાશ્રવાણું	...	૨૧૦
૧૪૧૯ કિસ્કી દેવ સિદ્ધ્યાદષ્ટિ ન હોય છે ?	૨૧૦
૧૪૨૦ “ જે કર્મસૂત્રા તે પન્થસૂત્રા ” પાઠ ક્યાં આવ્યો છે ?	૨૧૦
૧૪૨૧ મોક્ષમાં જનાર હયાના સ્થાતમાં આવતાં દેવસૌક	૨૧૧
૧૪૨૨ “ સદેવ મણુઆ સુરસા કોગસા આસાયાણુએ ”નો અર્થ	૨૧૧
૧૪૨૩ રાગદ્વેષ અને રતિ-અરતિમાં અંતર	૨૧૧
૧૪૨૪ નવતત્ત્વમાં ક્ષેપ, ક્ષેપ અને ઉપાદેય	૨૧૨
૧૪૨૫ આઠ કુચક પ્રદેશ વિષે	૨૧૨
૧૪૨૬ અગીયારમા ગુણુસ્થાનકે સુધી છદ્મસ્થ છે ?	૨૧૩
૧૪૨૭ શ્રેણિ બરનારનો ઈર્વાસમિતિમાં ઉપયોગ	...	૨૧૩
૧૪૨૮ કુદુગ્ધ બદગસુનો અર્થ	૨૧૫
૧૪૨૯ તંદુલ મરછ સાતમી નરકમાં ન જાય છે ?	૨૧૫
૧૪૩૦ દીક્ષાગીના વાગ નાઈ (દગ્ધમ) વડે કપાવવા બાબત	૨૧૫
૧૪૩૧ તમસ્કાયના પાણીમાં સાત બોલની નિયમ	...	૨૧૬
૧૪૩૨ ૨૮ પ્રકારની લગ્નિધઓનો અર્થ	૨૧૬
૧૪૩૩ પોપ અને અપાઠ વધે છે તેનો શાસ્ત્રીય પાઠ	૨૧૭
૧૪૩૪ એકેન્દ્રિય વર્ગેદમાં ત્રણ કરણુ બાબત	૨૧૭
૧૪૩૫ સામાયિક આદિમાં પાંચ તત્ત્વ વિષયક	૨૧૮
૧૪૩૬ ક્ષવિ પ્રસારક યંત્રના નિર્ણય વિષે અભિપ્રાય	૨૧૮
૧૪૩૭ અનાથી મુનિની વેદનાના સમય વિષે	૨૨૦
૧૪૩૮ વિસંયોજના કેને કહે છે ?	૨૨૦
૧૪૩૯ ભવનપતિ વર્ગેદમાં લેશ્યા	૨૨૦
૧૪૪૦ સુકેલક પુદ્ગલોથી મુણ્યની કિયા લાગે ?	૨૨૦
૧૪૪૧ માખણમાં હવોત્પત્તિ	૨૨૦
૧૪૪૨ કૌલિક રાજના ભવ વિષે	૨૨૧
૧૪૪૩ જૌતમ સ્વામીને ત્રણ જ્ઞાન ક્યારે થયા ?	૨૨૧

૧૪૪૪ ચાર જ્ઞાનવાળા ખીજના જ્ઞાનને શું બાણી શકે છે ?	...	૨૨૨
૧૪૪૫ “ નમો ચઉવિસાએ ”માં મુહુપત્તિ શબ્દ	...	૨૨૨
૧૪૪૬ દેવલોકમાં ગયેલા સાધુ-સાધ્વીને વંદણા કરવા વિષે	૨૨૨
૧૪૪૭ “ નમો અરિહંતાણુ ” શુદ્ધ છે કે ‘ ભુમો અરિહંતાણુ ’	૨૨૨
૧૪૪૮ ધર્મરુચિ મુનિએ તુંબડીના શાકનું ટીપું પૃથ્વીપર કેમ નાખ્યું ?	૨૨૩
૧૪૪૯ ધર્મધોષ આચાર્યે નાગશ્રીનું નામ કેમ બહાર ક્યું ?	...	૨૨૩
૧૪૫૦ નારકી તથા દેવતાના મનનાં પરિણામ	૨૨૩
૧૪૫૧ એકાદક દ્વીપના હિંસક પશુ વિષે	૨૨૪
૧૪૫૨ ચક્રવર્તીના આઠ મંગલ વિષે	૨૨૪
૧૪૫૩ લવણ સમુદ્ર સિવાય અન્ય અમુદ્રોના પાણી	૨૨૫
૧૪૫૪ કુલકોડી કોને કહે છે ?	૨૨૫
૧૪૫૫ દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના ચૌદ સ્વપ્ન	...	૨૨૫
૧૪૫૬ ઐવેચક તથા અનુત્તર વિમાનના દેવોના આભારણુ તથા વસ્ત્રો વિષે	૨૨૫
૧૪૫૭ છદ્મસ્થની અનાહારક સ્થિતિ વિષે	૨૨૬
૧૪૫૮ યથાખ્યાત ચારિત્ર એ વાર આવી શકે છે ?	૨૨૬
૧૪૫૯ નારકીના જીવો મરવાની ઇચ્છા કરે છે ?	૨૨૬
૧૪૬૦ ચંદ્ર તથા સૂર્યના ઇન્દ્રો	૨૨૭
૧૩૬૧ દેવલોક તથા તીર્થંકરોમાં પશુઓના ચિહ્ન વિષે	૨૨૭
૧૪૬૨ દેવલોકમાં તીર્થંચ પંચેન્દ્રિયના અસ્તિત્વ વિષે	૨૨૭
૧૪૬૩ પ્રથમ દેવલોકના સામાનિક દેવ વિષે	૨૨૭
૧૪૬૪ સિદ્ધશીલાનું પ્રમાણ	૨૨૮
૧૪૬૫ પાંડવોએ અનશન કેમ કર્યું ?	૨૨૮

સમર્થ-સમાધાન

ભાગ બીજો

પ્રશ્ન ૮૧૯ :—પુણ્યાનુભવી અને પાપાનુભવી-પુણ્યના કયા કયા કાર્ય છે? કયા કયા કામો કરવાથી હવ. પાપાનુભવી પુણ્ય બાંધે છે? પાપાનુભવી-પુણ્ય વડે જે શરીર, સંપત્તિ, સમજ, સત્તા વગેરે મળે છે, તે સારા કાર્યમાં લાગે છે કે ખરાબ કાર્યમાં? પાપાનુભવી-પુણ્યના ભોગવવાથી ગતિ, ભતિ, સ્થિતિ, તથા આત્મિક શક્તિમાં હવનું ઉત્થાન થાય છે કે પતન?

ઉત્તર:—જ્ઞાન પૂર્વક, નિયાત્મક રીતે, દુશળ અનુષ્ઠાન (સર્વ હવેમાં દયા, વિતરણના, વિધિવત્ શુદ્ધ-ભક્તિ, નિરતિમાર આદિ આદિ)થી પુણ્યાનુભવી પુણ્ય ધાય છે. ભરત ચક્રવર્તી વગેરેની જેમ.

નિયાત્મક દોષથી દુષિત ધર્મ અનુષ્ઠાનથી પાપાનુભવી પુણ્ય ધાય છે. પ્રસાદત્ત ચક્રવર્તી આદિની જેમ-પાપાનુભવી પુણ્ય વડે મળેલી સંપત્તિ વગેરે ખરાબ કાર્યમાં લાગે છે. અને પાપાનુભવી-પુણ્યના ભોગથી હવનનું ઉત્થાન નહિ થતાં પતન ધાય છે. આવું પતન ગતિ, ભતિ, આત્મિક શક્તિ વગેરેમાં પણ સમગ્રવું નેહીઓ. ઉપરાંત ખુલાશો હારિદ્રાદિક ૨૪ મો ચરીક, પંચાશક ચરીક, પંચ વસ્તુ ચરીક આદિ ગ્રંથોમાં છે. તથા 'અભિધાન રાજેન્દ્ર' કોષ ભાગ ૫ મો પૃષ્ઠ ૯૯૨-૯૩ માં પણ છે.

પ્રશ્ન ૮૨૦ :—હવના ૫૬૩ ભેદ છે. તેમાંથી ચાર ગતિમાં શાશ્વત અને અશાશ્વત હવ કેટલા છે? તેમજ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તામાં કેટલા કેટલા છે?

ઉત્તર:—ચાત નારદીના અપર્યાપ્તા....૭

પાંચ સંઘી તિર્થંચના અપર્યાપ્તા....૫

એકસો એક સંઘી મનુષ્યના અપર્યાપ્તા....૧૦૧

એકસો એક અસંઘી (સમુદ્ધર્મ) મનુષ્ય....૧૦૧

અને નવાણુ દેવોના અપર્યાપ્તા....૯૯

એમ ૭ + ૫ + ૧૦૧ + ૧૦૧ + ૯૯ = ૩૧૩ હવના આ ૩૧૩ ભેદ અશાશ્વતા છે. હવના ૨૫૦ ભેદ ચાર ગતિમાં શાશ્વત છે.

સાત નારકીના પર્યાપ્તા ૭, પાંચ સંજી તિર્થંચના અપર્યાપ્તાને છોડીને શેષ તિર્થંચના ૪૩, એકસો એક સંજી મનુષ્યના પર્યાપ્તા અને ૯૯ દેવોના પર્યાપ્તા એમ કુલ ૨૫૦ જીવના લેહ શાશ્વતા છે.

પ્રશ્ન ૮૨૧ :—ક્ષાયિક-વેદક સમકિત ૭ મા ગુણુસ્થાનમાં પ્રવેશ પછી જ આવે છે કે ચોથા ગુણુસ્થાનમાં પણ આવી શકે છે ?

ઉત્તર :—ક્ષાયિક-વેદક સમકિત ચોથા ગુણુસ્થાનમાં પણ આવી શકે છે.

પ્રશ્ન ૮૨૨ :—નવ નાડ અને નવ કાડ, આ અઠારના નામ અને અપ્રસિદ્ધોના અર્થ બતાવો ?

ઉત્તર :—ત્રેણિના અઠાર લેહો થાય છે. તેમાંથી નવ નાડ અને નવ કાડ આ પ્રકારે છે—
નવ નાડ :—૧, કુંભકાર, ૨, પટ્ટહલ્લ (પટેલ-કિઆનોનો મુખીયો) ૩, સુવર્ણકાર (સોની) ૪, સુવકારા (રસોઈયો) ૫, ગંધગ્વા (ગવૈયો), ૬, કાચવગ્ગા (વાણુંદ), ૭, માલાકાર (માળી), ૮, કચ્છકાર (કીર જે નદી વગેરેની પાસે કાકડી, તડબુચ વગેરે વાવે છે, અને ૯, તંબોલી.

નવ કાડ :—૧, ચમ્મયરુ (ચમકાર-ગ્રામડા વગેરેનું કામ કરવાવાળા), ૨, જંતપીલગ (તેલી), ૩, ગંછિજ (ગાંછા) ૪, છિપાય (છીપા), ૫, કંઠકોર (કંસારા-વાસણ બનાવવા વાળા) ૬, સીવગ (ફરજી) ૭, ગુઆર (સંલવતઃ ગોવાળ હોવા લેઈ એ) ૮, મિલ્લા (ભીલ) અને ધીવર (મચ્છિમાર).

પ્રશ્ન ૮૨૩ :—આઠ મહાપ્રતિહાર્ય લગવાનના હંમેશા રહે છે કે નહિ અને જો રહેતા હોય, તો મૃગાવતીજના સમયે અધિકાર કેમ થયો ?

ઉત્તર :—સમવસરણમાં લગવાનની પાછળ લામંડળ રહે જ છે. સમવસરણમાં અંધારું હતું નહીં અને ન તો મૃગાવતીજને પણ સમવસરણમાં અંધારું લાગ્યું હતું. પરંતુ સમવસરણની બહાર તો અંધારું હોતું સ્વાભાવિક જ છે. સમવસરણમાં અંધારું ન હોવા છતાં પણ દિવસ અને રાતનું જ્ઞાન તો સમવસરણવાસિઓને અવશ્ય થતું હતું.

અદીં ખાસ વાત એ છે કે તે વખતે સમવસરણ ભૂમિમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય મૂળ (ખાસ શાશ્વત) વિમાનથી આવેલા હતા. સૂર્ય વિમાનની ત્યાં હાજરી હોવાથી મહાસતી મૃગાવતીજને અગ્રમય થયાનો ખ્યાલ ન આવ્યો. અને વિમાન જતાં જ તુરત બપોર પડી ગઈ.

ચંદ્ર અને સૂર્યનું શાશ્વત વિમાનથી આવવું નિમ્નોક્ત (નીચે લખેલ) સ્થાનાંગના પાઠની દીકાથી સ્પષ્ટ છે. પાઠ—“ ક્રતરણં ચન્દ્ર સુરાણં (સૂ. ૭૭૭) મગવતો મહાવીરસ્ય વન્દ્યર્થમવનરણમાક્રાગ્નન મમવમરણ મૂઘ્યાં ચન્દ્રમૂર્યયોઃ શાશ્વત વિમાનોપેતયોર્વમ્ભૂવેદમપ્યાર્ચ-ર્ષમેદેનિ ॥ ૩ ॥ ”

પ્રશ્ન ૮૨૪:—ધ્યાન કરવાથી નિકાચિત કર્મ દૂટે છે કે ભોગવવાથી ?

ઉત્તર:—ધ્યાન તપ છે. તપથી પણ નિકાચિત કર્મ દૂટે છે. આ વાત કાણુગિના દસ પ્રકરના બીજાની આ—“ તપોયત્ત્વં રત્નનેકમયાર્જિતમનેકદુઃસ્વકારણં નિકાચિત્ત્વં કર્મમંથિ કષપયતિ ” (સુ. ૭૪૦) દીકાથી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૮૨૫ :—બીજા નમુસ્તુણુમાં “ કામાણં ” શબ્દ છે, તે શું કેવલો ભગવાન પણ મોક્ષની અભિલાષા કરે છે ?

ઉત્તર:—અપ્રમત શુનિ મોક્ષની અભિલાષા કરતા નથી. પરંતુ અભિલાષા ન કરવા છતાં પણ જે કાર્યથી જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે, તેના કર્તાને તે વસ્તુના અભિલાષી કહેવાય છે. જે વ્યક્તિ જે વસ્તુને યોગ્ય બને છે, તેને પણ તે વસ્તુના અભિલાષી કહેવાય છે. તથા જે કાર્યથી જે પરિણામ આવવાનું હોય, તે કાર્યના કર્તાને, અભિલાષા વગર પણ તે પરિણામનો અભિલાષી કહેવાય છે. જેમ ઉત્તરાધ્યયન-૭ માં “ આપસં પરિકંચણ ” “ આપમાણ સમીક્ષણ, ” “ આરંભનરણંયે, જદાપસંચણ ” આ ઉદાહરણોથી મોક્ષની અભિલાષા ન કરવા છતાં પણ ભગવાનને મોક્ષાભિલાષી સમજવા ભેદબો.

પ્રશ્ન ૮૨૬ :—જે હવ, જલદી જલદી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં મરે છે, તે કઈ પર્યાપ્તિના અપર્યાપ્તા રહેતા થકા મરી શકે છે ?

ઉત્તર:—ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવા પર જ હવ પર-ભવનું આયુ થાંથી શકે છે, પહેલાં નહિ. એથી જલદીથી જલદી મરવાવાળા ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિનો અપર્યાપ્તો મરી શકે છે, આના પહેલાં નહિ. આ વાત સ્થાનાગ કા. ૨ ઉ. ૧ (સૂત્ર ૭૩) ની દીકા અને અર્થમાં છે.

પ્રશ્ન ૮૨૭ :—ગર્ભમાં રહેલા તિર્યંચ પ'એન્દ્રિયને પણ શું વૈકલિય લક્ષિધ હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર:—હા, હોઈ શકે છે. પ્રમાણ કા. ૨ ઉ. ૩ (સૂત્ર ૮૫) ના મૂળ પાઠમાં બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૮૨૮ :—પ્રથમ શુણુસ્થાનકમાંથી ૩, ૪, ૫, ૭ માં જાય છે. આવી માન્યતા છે, તે શું પ્રથમ શુણુસ્થાનકથી સીધા પાંચમામાં અથવા સાતમામાં પહોંચી જાય છે, એથાને સ્પર્શ્યા વિના ?

ઉત્તર:—આદિ મિથ્યાત્વ જ પ્રથમ શુણુસ્થાનથી ૩, ૫, અને ૭ માં શુણુસ્થાનમાં જઈ શકે છે. અનાદિ મિથ્યાત્વ નહિ. અનાદિ મિથ્યાત્વ તો પ્રથમ શુણુથી એથા શુણુમાં જ જશે.

પ્રશ્ન ૮૨૬:—અઢી-ઢ્રીપની બહાર અસંખ્યાત ઢ્રીપ સમુદ્રોમાં તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવ છે, તે સંઙી છે કે અસંઙી ? શુ' મન વાળા જીવ, અઢી-ઢ્રીપની બહાર પણ છે ? જો હોય, તો તેના મનોગત લાવોને મનઃપર્યવ જ્ઞાની કેમ નથી જાણતા ? મનઃપર્યવજ્ઞાની ન જાણે, આ દૃષ્ટિથી શંકા થાય છે કે કદાચ અઢી ઢ્રીપની બહાર મનવાળા જીવ ઉત્પન્ન ન થતા હોય ?

ઉત્તર :—સંઙી અને અસંઙી જલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયની જે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૧૦૦૦ યોજનની ઘતાવેલ છે તે ૧૦૦૦ યોજનના જલચર તો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં જ હોય છે. તથા સંઙી ઉરપરી-સર્પની ઉ. અવગાહના ૧૦૦૦ યોજનની ઘતાવેલ છે તે પણ મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર જ હોય છે. સમુગ્ગ અને વિતતપદ્મી પણ મનુષ્ય ક્ષેત્રથી બહાર જ હોય છે. સાતમી નરકના નારકી યાવત્ સ્વયં ભૂરમણ સમુદ્રમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ વાત પ્રજાપના પદ ૨૧ તૈજસ અને કાર્મણીની અવગાહનાના મૂળ પાઠથી સ્પષ્ટ થાય છે. એથી ત્યાં સંઙી અવશ્ય છે. અને અસંખ્યાતા ઢ્રીપમાં જે માનસરોવર છે ત્યાંના જલચર પણ જ્યોતિષી દેવોનું રૂપ જોઈ, નિહાન કરીને, જ્યોતિષી થાય છે. અસંઙી જ્યોતિષીયોમાં જતા નથી. એથી ત્યાં પણ સંઙી છે. આ વાત પ્રજાપનાના ત્રીજા પદની ટીકાથી સ્પષ્ટ છે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રમાણોથી સંઙી અને અસંઙી બન્ને પ્રકારના તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવ, સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાનનો વિષય લંબાર્ધ, પહોળાર્ધમાં મનુષ્યક્ષેત્ર પ્રમાણ અને ઉંચાઈમાં ચમભૂમિથી ૬૦૦ અને નીચાઈમાં ૧૦૦૦ યોજનનો છે. એથી અધિક નથી જાણી શકતા. આ જ કારણે તે મેરુના સોમનસ અને પંડગ-વનની વાવડિઓ આદિના સંઙી તિર્યંચના મનોગત લાવોને ન જાણી શક્યા.

ઉપર મનવાળા વૈમાનિક દેવ છે. નીચે મનવાળા નૈરયિક છે. અને મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર તિર્યંચ, વ્યંતર અને જ્યોતિષીયો હોવા છતાં પણ મનઃપર્યવજ્ઞાનનો વિષય ન હોવાથી જાણી શકના નથી, પરંતુ સંઙી તિર્યંચ તો મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર ઘણા છે.

પ્રશ્ન ૮૩૦:—અસંઙી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવ જે સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા છે, તેના ઉત્પત્તિના સ્થાન કયા છે ? શુ' સંઙીના મૃત કલેવરથી અસંઙી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. ?

ઉત્તર :—જળ, કાચ, વનસ્પતિ, ભૂમિ, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના શરીર અને મૃતક શરીર (દેહાદિ) વર્ગોમાં અસંઙી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય ઉત્પન્ન થવાની સંભાવના છે.

પ્રશ્ન ૮૩૧:—સાધુને ૭૨ હાથ કેપડું રાખવું અને સાધવીને ૬૬ હાથ કેપડું રાખવું કલેસ છે. તો તે ૭૨ અને ૬૬ હાથનો ગ્રિભાગ આપણી શ્રદ્ધા પદ્મપાત્રને અનુસારે કેવી રીતે રાખાય ?

ઉત્તર :—૭૨ અને ૯૬ હાથ વચ્ચે-વિભાગ વિષયક શાસ્ત્રજ્ઞની ધારણા નીચે પ્રકારે છે:—૫ હાથની લાંબાઈ અને ૩ હાથની પહોળાઈના હિસાબે જે ચાદર (પછેડી) (ઉનની-ગરમ અને સુતરાઉ)ના ૩૦ હાથ અને ૧ ચાદર(પછેડી) લાંબાઈ, પહોળાઈમાં થોડી નાની એટલે લગભગ ૧૩ હાથની, કાલપટ્ટ ૬ હાથ લાંબો અને ૧૫ હાથ પહોળાઈની ૬ હાથ થયો. શેષ-૨૦ હાથ વચ્ચેમાં મુખવસ્ત્રીકા-(મુદપત્તિ) રમોદરભુતું કપડું, ઝોળી, રજસાળુ, ગરણું, પધારી વગેરેનો સમાવેશ થયો સંભવ છે.

સાધ્વીને ૩ હાથ પહોળી જે (પછેડી) ચાદર અને ૪ હાથ પહોળી એક આ ત્રણેયની લાંબાઈ જા હાથની ધઈ. અને જે હાથની પહોળાઈ લાંબાઈ ૩૫ હાથની એક ચાદર (પછેડી) લગભગ ૭૫ હાથની ટાંચી અને ૨ હાથની પહોળી સાદી (પછેડી). શેષ ૨૬ હાથમાં અવગણ્ય ' બંધિયા-કાંચલા ' અને ઉપર બતાવેલ ઉપકરણોનો સંભવ છે.

પુસ્તકો પછીથી લખાયેલ છે, તેથી પુસ્તકોને બાંધવા માટે વચ્ચે અલગ છે.

બૃહત્ કલ્પના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં “ નિર્દિ કસિજેદિ વત્સેદિ આચામ સંપચ્ચક્ષણ ” અને “ વત્સદિ કસિજેદિ વત્સેદિ આચામ સંપચ્ચક્ષણ । ” આ પાઠના અનુસાર જે ૭૨ અને ૯૬ હાથનું વર્ણન કરેલ છે. તે જ પ્રમાણમાં પણ આ દેશના વળુકર લોકોમાં ચાલુ છે. ૨૮ આંગળના હાથથી ૨૪ હાથ લાંબો અને એક હાથ પહોળો જે કપડાનો તાકો તૈયાર કરે છે, તેને રેન્ને કાંદે છે.

મૂલ્યની અપેક્ષાથી ટીકાકારોએ એક વચ્ચેની કિંમત ૧૮ રૂપિયાથી ઓછી આંકી છે અને આપણી ધારણા તો ૧૦ રૂપિયાની અંદરની છે.

ટીકાકારોએ પછેડીની લાંબાઈ ૩૫ હાથની બતાવેલ છે. અને આપણી ધારણા ઉપર અનુસાર છે.

પ્રશ્ન ૮૩૨ :—અરિહંતોના આઠ પ્રતિહાર્ય પ્રત્યેક સમયે રહે છે શું ?

ઉત્તર :—અરિહંતોને કેવલજ્ઞાન થયા પછી જ્યાં પ્રતિહાર્યો હોય છે. પરંતુ નિરંતર હોતા નથી. જેમકે-આકાશમાં સાથે રહેવા છતાં પણ જ્યાં ઢિલા રહે અને એસે ત્યાં જ તરફલ અથોક વૃક્ષ થઈ જાય છે. અને પાછળના ભાગમાં ભામડંગ પણ થઈ જાય છે. છત્ર, ચામર અને સિંહાસનાદિ આકાશમાં સાથે ચાલે છે. પરંતુ એસવાના અવસરે જ સિંહાસન એસવાના કામમાં આવશે. સમવસરભૂમાં ઉપદેશના પ્રસંગ વળતે દિવ્ય ધ્વનિ સમજવી જોઈએ. પુષ્પ વૃદ્ધિ ધર્વત્ર થતી નથી. સમવસરભૂમાં જ થાય છે. ઇત્યાદિ પ્રસંગોથી પ્રતિહાર્યોનું યુગપદ (એક સાથે) હોવા પળું નિરંતર રહે છે તે બરાબર લાગતું નથી.

પ્રશ્ન ૮૩૩ :—સાધુ સાધ્વીને પ્રથમ પહોરમાં સ્વાધ્યાય, બીજામાં ધ્યાન,

ત્રીજામાં ભિક્ષા અને પછી ચોથામાં સ્વાધ્યાય કરવી બતાવેલ છે, તો પછી આગમ અનુસાર વિહારનો સમય કયો સમજવો ?

ઉત્તર :—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૬ મા અધ્યાયની ૧૨ મી ગાથામાં આ પ્રકારે સામાન્ય દિવસ-કૃત્ય (દિનચર્યા) બતાવેલ છે. આમાં પ્રતિલેખન, ઉચ્ચાર-પ્રસવણુ-પરિત્યાગ, ધર્મ દેશના, વિહાર, વૈયાવૃત્ય વગેરે ક્રિયાઓનો અંતર્ભાવ (સમાવેશ) થઈ જાય છે. જેમ-આ જ અધ્યયનની ૮ મી ગાથામાં પ્રતિલેખનનું અને ૯-૧૦ માં વૈયાવૃત્યનું વર્ણન છે. તથા આ જ અધ્યયનમાં અન્ય સ્થળે શય્યા, ઉચ્ચાર-પ્રસવણુ, ભૂમિ પ્રતિલેખના, પ્રતિકંભણુ વગેરેનું વર્ણન પણ છે. તે જ રીતે વિહારનો અવસર હોય ત્યારે સાધુ-સાધ્વી, દિવસના કોઈ પણ પહોરમાંથી કોઈ પણ પહોરમાં—“ કાલે ચ દિવસેવુત્તે ” ઉત્તરાધ્યયનના ૨૪ મા અધ્યયનના આ પદ્ધતિ સ્પષ્ટ થાય છે. અને રાત્રિ વિહારનો નિષેધ યુહત્-કલ્પના પ્રથમ ઉદ્દેશકના “ નો કપ્પહ નિગ્ગંથાણં વા રાઠં વા વિચાલે વા અદ્ધાણગમિત્તપ્પ ૪૮ ” આ પાઠમાં સ્પષ્ટ છે, એથી સાધુ-સાધ્વી પોતાની અનુકૂળતાનુસાર આરેયમાંથી કોઈ પણ પહોરમાં વિહાર કરી શકે છે.

પ્રશ્ન ૮૩૪ :—દેવલોક કોના આધારે છે ?

ઉત્તર :—ઠાણાંગ સૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં—

“ તિપ્પહિયા વિમાણા પં. તં. ઘગોદધિ પહિટ્ઠિયા, ઘણવાય-પહિટ્ઠિયા, ઓવાસંતર પહિટ્ઠિયા (૧૮૦) ”

આ પ્રકારે મૂલ પાઠ છે. દીક્ષા અને અર્થમાં ૧૫ ગાથા આ પ્રકારે છે—

“ ઘણ ઉદ્ધિ-પહિટ્ઠાણા સુર-ભવણા હોંતિ દોસુ ૧-૨ કપ્પેસુ । ૩-૪-૫ તિસુ વાઠ પહિટ્ઠાણા તદુભયસુપહિટ્ઠિયા તીસુ ૬-૭-૮ ॥૧॥ તેણ પરં ઉવરિમગા આગાસંતર પહિટ્ઠિયા સચ્ચેતિ ।

પ્રશ્ન ૮૩૫ :—ભગવાન ઋષભદેવના પારણામાં એકસો આઠ (૧૮૮) ઘડાનું વર્ણન છે કે એક ઘડાનું વર્ણન છે ?

“ ત્રિપિઠિ શલાકા-પુરુષચરિત્ર ”માં તો “ ધ્મિરસના અનેક ઘડાઓનો રસ વહોરાવ્યો. ” એવું વર્ણન છે. અવશ્યક મલયગિરિ પ્રથમ ખંડાન્તર્ગત કથામાં એક ઘડાનું જ વર્ણન છે. એથી અગ્રીયાં કથામાં મતભેદ દેખાય છે.

પ્રશ્ન ૮૩૬ :—ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૨૦ ની ૨૬ મી ગાથામાં “તે મારા તાણુના કે અત્તાણુના અન્ન, પાણી, સ્નાન, મુગધ આદિનું સેવન કરતી નથી. ” તો અન્ય વસ્તુઓ પણ ત્યાગી દીધી હશે. પરંતુ અન્ન, પાણી, તાણુનાં કે અત્તાણુનાં ઘેટલા દિવસ બિમારી રતી એટલા દિવસ અહણુ ન કરું હેય, આ કેવી રીતે માનવું ?

ઉત્તર:—પતિના દારણ અને ભયંકર દુઃખથી અત્યંત દુઃખિત દ્રવ્યવાળી પતિવ્રતા સ્ત્રી પતિના પ્રેમથી અન્ન, પાણીનો ત્યાગ પણ કરીવે છે. બીજું, તેની વેદના યોગ દિવસ જ રહી હતી. તેની વેદનામાં સ્ત્રીએ અન્ન, પાણી પણ છોડી દીધા હતા. આ બીલકુલ સાચું છે. કેમકે મુનિઓમાં સિંહ-અમાન તે અનાથી મુનિરાજ હતા. તેઓએ આતિ શયોક્તિ નથી કરી પણ યથાર્થ વાત કહેલ છે. એથી અંશયની કાઈ વાત નથી.

પ્રશ્ન ૮૩૭:—દ્વીપાયનનો છવ, આવતી ચોવિસીમાં ૧૯ મો તીર્થંકર થશે. આવું સાંભળવામાં આવ્યું છે. શું આ સાચું છે?

ઉત્તર:—આ ભરત રોજની આવતી ચોવિસીમાં દ્વીપાયનનો છવ વીસમો તીર્થંકર થશે. ઓગાડીમગો નહિ.

પ્રશ્ન ૮૩૮:—વેદ, મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ છે, પરંતુ પુરુષાદિ લિંગ કયા કર્મમાં છે? લિંગ કયા કર્મની પ્રકૃતિ છે?

ઉત્તર:—લિંગ નામ કર્મ 'ઉપાંગ નામ'ની પ્રકૃતિ છે.

પ્રશ્ન ૮૩૯:—બાલ, ગ્લાન, રોગી, અને વૃદ્ધના વિશેષ ઉપકરણોના વિષયમાં પૃ. મહારાજશ્રીની શું ધારણા છે?

ઉત્તર:—બાલ, ગ્લાન, રોગી અને વૃદ્ધના માટે વિશેષ ઉપકરણોના વિષયમાં મ. શ્રીની ધારણા નિમ્ન પ્રકારે છે:—

બાલ અથવા વૃદ્ધ સાધુ સાધ્વી સશક્ત હોય તો તેના માટે વિશેષ ઉપકરણોની આવશ્યકતા નથી. પરંતુ અશક્તોના માટે છે. નિશ્ચયના ૧૪ મા ઉ. ના સૂત્ર ૬-૭ થી પાત્રોના માટે અને ૧૮ મા ઉ. ના અંતિમ ભાગથી વચના માટે સ્પષ્ટ છે.

હાથ-પગાદિ છિન્ન (છેદાયેલા), ગ્લાન અને રોગીઓ માટે જે જે ઉપકરણોની આવશ્યકતા દેખાતી હોય, તેને તે ઉપકરણો દેવા ઉપરોક્ત સૂત્રથી ચૂંચત લાગે છે. અલગ-અલગ રોગાદિના અલગ-અલગ કારણો હોય છે. એથી ભિન્ન-ભિન્ન ઉપકરણોની આવશ્યકતા હોઈ શકે છે. એટલે ઉપકરણોની અભ્યાસો નિર્દેશ ન હોવા છતાં પણ અત્યંત આવશ્યકતાનુસાર, અંયમાનુદ્રાગ ઉપકરણ દેવા ચોગ્ય લાગે છે. અને જરાથી છુટું સ્થવિરોના અધિક ઉપકરણ, નામ યુક્ત વ્યવહાર સૂત્ર ૮ મા ઉદ્દેશના ૫ માથી સિદ્ધ છે.

સાધારણ રોગાદિના પ્રસંગે અને નિરોગ બાળકાદિના માટે તો પરસ્પરના ઉપકરણોથી જ નિભાવ થઈ શકે છે. તથા ૧૧ મહિના સુધી અધિક વય પણ વિધાનાનુસાર રાખી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૮૪૦:—નારકી, ભવનપતિ અને વ્યંતરમાં જીવના ત્રણ ભેદ ગણાય છે, તે કયા છે? ખુલાસા સહિત બતાવો?

નારક અને દેવોમાં અસંગ્રીનું અસંગ્રીપણું અલ્પ કાળ સુધી જ રહે છે. એથી કોઈ કોઈ આચાર્ય જે ભેદ જ માને છે. પરંતુ અલ્પ કાળની ગણના કરવાથી તો ૩ ભેદ જ થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૪૧ :—સાધુઓના ૧૨૫ અતિચાર જતાવ્યા છે. તેમાંથી ૫ સમિતિ, ૩ ગુપ્તિ અને ૨ રાત્રિ ભોજનના. આ અતિચાર કયા કયા છે ?

ઉત્તર :—છઠ્ઠા વ્રતના જે અતિચાર ૧, દિવસ-રાત્રિ ભોજન (જે સૂર્યોદય પહેલાં લીધેલ, વાસી રાખેલ, અંધારામાં અને અપ્રકાશકારી વાસણમાં ઈત્યાદિ આહાર દિવસમાં ખાવા છતાં પણ રાત્રિ ભોજન સમજવું) ૨, રાત-રાત્રિ ભોજન (જે દિવસમાં અધિક માત્રામાં ભોજન કરે, જેની ગંધ સત્રીમાં ચાલુ રહે, આહાર પાણીનો ઓડકાર રાતમાં ગળી જાય, ઉદય અને અસ્તની શંકા હોવા છતાં પણ ખાય-પીયે ઈત્યાદિ) અને પ્રકાશાન્તરથી ભાવ રાત્રિ-ભોજન (રાતના ખાવાની ઈચ્છા પરંતુ ખાઈ ન શક્યો અને સૂર્ય હોવા છતાં પણ અનુદય અને અસ્ત સમજીને ખાધું) ૩, દ્રવ્ય અને ભાવ રાત્રિ ભોજન (મનમાં દિવસની શંકા હતી અને દિવસ હતો પણ નહિ, એવી દશામાં ખાધું વગેરે).

ઈયાં સમિતિના ચાર અતિચાર—(૧) દ્રવ્યથી છકાયના છવોને દ્રવિથી જોઈને ન ચાલે (૨) ક્ષેત્રથી યુગ પ્રમાણ ભૂમિને જોઈને ન ચાલે (૩) કાળથી ચાલે ત્યાં સુધી જોઈને ન ચાલે (૪) ભાવથી શબ્દાદિ ૫ અને ૫ સ્વાધ્યાયમાં ધ્યાન રાખતો ન ચાલે.

ભાષા સમિતિના જે અતિચાર (૧) અસત્ય ભાષા (૨) મિશ્ર ભાષા.

એષણા સમિતિના ૪૭ દોષ—આહાર લાવવાના ૪૨ દોષ અને રાખવાના પાંચ, એમ ૪૭ દોષ ન વર્જે તો ૪૭ અતિચાર. એથી સમિતિના જે અતિચાર (૧) જોયા વગર ઉપકરણાદિને અચતનાથી લે, ભોગવે (૨) અને તે જ પ્રકારે રાખે. પાંચમી સમિતિના ૧૦ અતિચાર—ઉત્તરાધ્યયનના ૨૪ મા અધ્યયનમાં ૧૦ જોલ વર્જીને પરકંવાનું જતાવેલ છે તે ન વર્જે તો ૧૦ અતિચાર.

ચરંભ, સમારંભ અને આરંભ એમ ત્રણ ત્રણ અતિચાર ગુપ્તિના છે.

આ યાદ રહે કે ઉપરોક્ત બધા દોષ અતિચારની હદ સુધી રહે ત્યાં સુધી જ તેને અતિચાર સમજવા.

પ્રશ્ન ૮૪૨ :—માતેય નારકીની પૃથ્વીના અંતિમ (કિનારા, શું ચારેય તરફ અલોકથી લાગેલા છે ? કે વચ્ચે કોઈ બીજી વસ્તુ પાણુ છે ?

ઉત્તર :—ધનોદધિ, ધનવાંચ અને તનુવાય આમ ત્રણ-ત્રણ વલય પ્રત્યેક નરક-પૃથ્વીને આવેલા છે. પૃથ્વી અલોક છે.

નન પ્રમાણ પૃથ્વી-પિંડથી ચારેય તરફ લોકાંત ૧૨ યોજન દૂર છે. શર્કરા-

પ્રભાથી ૧૨૬, વાલુકા પ્રભાથી ૧૩૬, પંક પ્રભાથી ૧૪, ધૂમ પ્રભાથી ૧૪૬, તમ પ્રભાથી ૧૫૬, તમતમા-પ્રભાથી ચારે ય તરફ લોકાંત ૧૬ યોજન દૂર છે. રતન પ્રભાદિ પૃથ્વીઓથી જે ૧૨ થી ૧૬ યોજન સુધી લોકાંત દૂર છે, તેનું વિવરણ નિમ્ન પ્રકારે છે.

રતન પ્રભાનો જે ઘનોદધિ વલય છે, તે ૬ યોજનનો છે. તેના પછી ઘનવાન વલય જાણે યોજનનો અને તનુવાય વલય ૬ કોપ (૧૬ યોજન) નો છે. આ રીતે રતન-પ્રભા પૃથ્વીની ચારે ય તરફ ૧૨ યોજન લોકાંત દૂર છે. આગળ અનુક્રમથી પ્રત્યેક નરકનો ઘનોદધિ વલયમાં એક યોજનનો ત્રીજો ભાગ મોટો છે. ઘનવાયવલયમાં પાંચ યોજન (એક કોસ) મોટો છે અને તનુવાય વલયમાં કોસનો વલય ભાગ મોટો છે. આનો ખુલાસો હવાભિગમ સૂત્રમાં છે.

પ્રશ્ન ૮૪૩:—નારકીના પૃથ્વી-પિંડની જડાઈ વચ્ચેમાં તથા કિનારા ઉપર સરખી છે કે ન્યૂનાધિક ?

ઉત્તર :—રતનપ્રભાદિના પૃથ્વીપિંડની જડાઈ વચ્ચેમાં અને કિનારા ઉપર હવાભિગમ સૂત્રના, “ દમાળં મંતે ! રચણપમાણ પુલ્લીણ, અંતણ મહેય સન્નવથ સમા વાહલ્લેણં પળ્ણત્તા ? હંતા ગોયમા । દમાળં રચણપમા પુલ્લીણ અંતણ મહેય સન્નવથ સમા વાહલ્લેણ, एवं જાણ અહેસત્તમા ” આ પાઠમાં બરાબર બતાવેલ છે. અર્થાત ઘનોદધિ, ઘનવાય, અને તનુવાયની જેમ પૃથ્વી પિંડોની જડાઈ ઓછી થતી નથી.

પ્રશ્ન ૮૪૪:—નિકાચિતમાં સ્થિતિ-ઘાત, રસ ઘાત થાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—ઉદ્ભવના, અપવર્તના આદિ બધા કારણોના અવિપયપણે કર્મોને સ્થાપિત કરવાને જ નિકાચિત કહે છે. અર્થાત કોઈ પણ કારણથી જેમાં કિંચિત્ પણ ફેરફાર ન થઈ શકતો હોય એવા સ્થિતિ કર્મ નિકાચિત કહેવાય છે. એથી નિકાચિત કર્મમાં સ્થિતિ-ઘાત, રસઘાત નથી થતો. સૂત્ર ભગવતી શતક એક, ઉદ્દેશ એકની ટીકા પ્રથમ ખંડના પૃષ્ઠ ૬૫ માં તથા કર્મપથઠિ (કર્મ પ્રકૃતિ) આદિ ગ્રંથોમાં પણ આનો ખુલાસો છે.

પ્રશ્ન ૮૪૫:—ક્ષયોપશમમાં અનંતાનુગ્રંથીનો ક્ષય અને દર્શન-ત્રિકનો ઉપશમ કેવી રીતે થાય છે ?

ઉત્તર :—ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમાં ૪, ૫, અથવા ૬ પ્રકૃતિ ક્ષય થઈ બંધ ત્યારે દર્શન-મોહનીય કર્મોનો વિપાકોદય નહિ, પરંતુ પ્રદેશોદય અવશ્ય હોય છે. મિથ્યાત્વ-મોહનીયાદિ ત્રણેય પ્રકૃતિ, દર્શન મોહનીય કર્મની છે. આ ત્રણેયમાં આજા કે થોડા મિથ્યાત્વના આણુ હોય જ છે. એથી ૪-૫ અથવા ૬ નો ક્ષય થઈ બંધ ત્યારે અવશેષ ૩, ૨, અથવા ૧ નો (દર્શન મોહનીનો) પ્રદેશોદય તો અવશ્ય રહેશે જ.

ક્ષાયિક વેદક સમ્યક્ત્વ હોય છે, ઉપશમ વેદક પણ હોય છે, પરંતુ ક્ષાયિક ઉપશમ તો બાળ્યું નથી.

વર્ણ ગંધાદિ પુદ્ગલોના ગુણ છે, એથી પુદ્ગલોથી લિન્ન રહી શકતા નથી.

પરમાણુની પર્યાય અનંત ગુણ કાળાદિના કારણે અનંત ગતાવેલ છે. તથા અગુરુ લઘુ પર્યાયની અપેક્ષાએ પણ અનંત થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫૧ :—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં જે કથાઓ છે, તે શાસ્ત્રની વાતોમાં કયાં સુધી સહાયક થઈ શકે છે? સગર-ચક્રવર્તીની કથામાં લખ્યું છે કે—

ચક્રવર્તી પદ્ધતારીને એક લાખ બાણુહજાર રાણીઓ હોય છે. કથામાં લખ્યું છે કે તેને પુત્ર ન હતો અને હરિણુગમેષી દેવતાને (ચાદ) સ્મરણ કર્યો હતો. તે દેવતાએ રાજાને ૬૦,૦૦૦ ગોળીઓ દીધી. રાજાએ તે ગોળીઓ પટરાણીને સોંપી દીધી. પટરાણી પોતે જ બધી ગોળીઓ ખાઈ ગઈ. પછી તે ૬૦,૦૦૦ નો ગર્ભ ન સંભાળી શકી. એટલે હરિણુગમેષી દેવતાએ આવીને પુત્રોને જન્માવ્યા. આના ઉપર પ્રશ્ન એ છે કે પટરાણી શ્રીદેવી ગર્ભ ધારણ કરતી નથી, તો આ કથાની યથાર્થતા શી છે?

ઉત્તર :—કથાઓની કંઈ વાતો શાસ્ત્રથી મેળ ખાતી નથી. કંઈ વાતો શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ પણ જાય છે અને કંઈ વાતો કલ્પિત દેખાય છે. એથી કથાઓની જે વાતો શાસ્ત્રથી મેળ ખાતી હોય, વિરુદ્ધ ન જાતી હોય, તે માનવા યોગ્ય હોઈ શકે છે, શેષ નહિં.

સગર નામના બીજા ચક્રવર્તીની જે કથા ઉત્તરાધ્યયનના ૧૮ મા અધ્યયનમાં છે, તે કથા બધી પ્રતિજ્ઞામાં સમાન નથી, તથા તે કથામાં અનેક વાતો સૂત્ર વિરુદ્ધ દેખાય છે, જેમકે—એક સાથે એક સ્ત્રીને ૬૦,૦૦૦ બાળક થવા, શાશ્વત ભવનોને દંડ-રત્ન વડે ખોદી નાંખવા. દંડ-રત્ન પોતે એક હજાર દેવોથી અધિષ્ઠિત હોવા છતાં પણ શાશ્વત ભવન ખોદવા અને દુનિયાને ઉપદ્રવ-કારી ગંગાનો પ્રવાહ લાવવો વગેરે વિરુદ્ધ કાર્ય કરવા. ચક્રવર્તીને હિતકારી દંડ-રત્નના કાર્યથી ચક્રવર્તીને માટે દુઃખકારક થવા રૂપ બધા પુત્રોનું મૃત્યુ થવું, અનેક રત્ન તેની પાસે હોવા છતાં પણ, તે ઉપદ્રવ-કારી દેવોને ન ઝોળાખવા વગેરે અનેક વાતો આ કથામાં સૂત્ર વિરુદ્ધ દેખાય છે. શ્રીદેવીને સંતાન થતા જ નથી. આ કથાનો વિશેષ ભાગ અમુક- (તીર્થ-યાત્રાદિ) વાતોની સિદ્ધિ માટે કલ્પિત કર્યો હોય એમ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૮૫૨ :—બીજી રાજધાનીથી કાઠી સુકવામાં આવેલ બ્રાહ્મણ પ્રધાન. ૯ મા ચક્રવર્તીના રાજ્યમાં આવ્યો અને પ્રધાનપણે રહ્યો. વચનમાં આવીને ચક્રવર્તીએ સાત દિવસનું રાજ્ય આપી દીધું. આમાં શંકા આ છે કે ચક્રવર્તીના યેનાપતિ દેશ સાથે છે, તો આ અમંગલ વાત કેવી રીતે સંગત થઈ શકે છે? વિષય કુમારજીની કથા કયાં સુધી બરાબર છે?

ઉત્તર :—નવમા મહાપદ ચક્રવર્તી ત્યારે સુવરાજ હતા, ત્યારે નમૂનીને પોતાને પ્રધાન બનાવ્યો હતા. સિંહબલને હત્યો ત્યારે તેને વચન દીધું. પછી ચક્રવર્તી થયા, પછી તેણે પોતાનું વચન માંગ્યું. ઇત્યાદિ વાતો કથામાં ગતાવેલ છે. પરંતુ આ કથામાં પણ તે જ વાત (તીર્થ-યાત્રાદિ) ની પુષ્ટિના માટે કેટલીયે વાતો કલ્પિત ગતાવેલ છે, એમ જણાય છે, કેમકે ચક્રવર્તીના અંગ રક્ષક જે હાનર દેવ હોય છે. પોતે તે નમૂનીથી કેટલા જણરા પરાક્રમી હતા? તે તે સિંહબલને શિવતાથી હતી શકતા હતા. પોતાના માટે દુઃખકારક એવું વચન તે દેવોએ કેમ દેવા દીધું? સંભવ છે કે તેના સેનાપતિ-સેન આદિ પણ તેના હાથ નીચે હશે, ઇત્યાદિ વાતો વિચારવાથી આમાં પણ અનેક વાતો કલ્પિત જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫૩ :—ઔદારિક શરીરવાળા ઉત્કૃષ્ટ રૂપે એક શરીર વૈકલિય કેટલું બનાવી શકે?

ઉત્તર :—મનુષ્યના વૈકલિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પદ્મવળા સૂત્રના ૨૧ મા પદમાં લાળ યોગનથી કંઈકે અધિક ગતાવેલ છે. એજ ઔદરિકના વૈકલિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સમગ્રની જોઈએ.

પ્રશ્ન ૮૫૪ :—આઠ રૂચક પ્રદેશ એવા માનેલ છે કે જેના ઉપર શુભા-શુભ પુદ્ગલોનો કોઈ લેખ નથી થતો. આ પ્રદેશ કયા છે? અને એના ઉપર લેખ કયા કારણે નથી લાગતો? આનું વર્ણન કયા સ્થળે અને કયા સૂત્રમાં આવેલ છે?

ઉત્તર :—પ્રત્યેક જીવના આઠ-આઠ મધ્યપ્રદેશ હોય છે. તે મધ્યવર્તી પ્રદેશ, ખીજ પ્રદેશોની જેમ અલગ થતા નથી. તે આઠમાંથી ત્રણ-ત્રણ પ્રદેશોનો પરસ્પર બંધ અનાદિ અનંત છે. આ વાત ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૯ માં ગતાવેલ છે.

જીવના મધ્ય પ્રદેશ કેટલા છે અને તે કેટલા આકાશ પ્રદેશમાં સમાય છે અથવા અવગાહના કરે છે, આ વાત ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૪ માં છે. તે આઠ પ્રદેશોને અંધકાર નિર્વેષ (કર્મરહિત) માને છે. પરંતુ મૂળ સૂત્રમાં તો જીવના બધા પ્રદેશો ઉપર કર્મ-બંધ માનેલ છે. પ્રમાણ ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૮ તું છે.

પ્રશ્ન ૮૫૫ :—કોઈ માણસ પાણીની પરબ બંધાવે તો તેને પાપ થાય છે કે એકાંત પુણ્ય? તેમાં કાર્ય કરવાવાળા અન્ય મતિ હોય છે.

ઉત્તર :—કુવો, વાવ, તળાવ વગેરે કરાવવામાં, પરબ, દાનશાળા વગેરે ચલાવવાના વિષયમાં એકાંત જાહેર કે મંડનાત્મક ઉત્તર દેવો ન જોઈએ. કેમકે નિષેધ કરવાથી અનેકોની વૃત્તિનો છેદ થાય છે અને મંડન કરવાથી સાવધ (પાપ) લાગે છે. એટલે આવા

પ્રસંગો પર સાધુઓએ મૌન રહેવું શ્રેયસ્કર બતાવેલ છે. દીક્ષાનો વિચાર થવા પર, દીક્ષાની પહેલા બધા તીર્થંકરો વર્ણદાન દે છે. સબ પ્રદેશીએ શ્રાવક થવા પછી દાનશાળા ચાલુ કરી, તથા ૯ પ્રકારનું પુણ્ય ઠાણુંગ સૂત્રના ૯ મા ઠાણામાં બતાવેલ છે. ઇત્યાદિ અનેક પ્રસંગોને જોઈને સુશ્રાવક તેના ઉપર વિચાર કરી શકે છે. શાસ્ત્રોએ આવા ક્રમોમાં જોકાંત-પાપ બતાવ્યું નથી. જોકાંત પાપ તો અધર્મ-દાન (વિષય-વાચનાદિ માટે) દેવામાં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૫૬ :—વેદ તો ત્રણ હોય છે, પરંતુ લિંગ ત્રણ કેવી રીતે હોઈ શકે? નપુંસકનું કોઈ સ્વતંત્ર લિંગ નથી, તે પુરૂષ-લિંગમાં ગર્ભિત થઈ શકે છે. મોહોદયની પ્રબલતા, વેદમાં મનાય છે. પ્રજાપતિના પદ ૨૨ ની ટીકામાં સ્ત્રી અને પુરૂષના ૭-૭ લક્ષણ બતાવ્યા તેવા નપુંસકના કોઈ નિશ્ચિત સ્વતંત્ર લક્ષણ નથી.

ઉત્તર :—વેદની જેમ લિંગ પણ ત્રણ હોઈ શકે છે. કેટલાક લોકો ચિન્હોથી નપુંસકને જલ્દી ઓળખી પણ શકે છે. નપુંસક સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેમાં હોય છે. પુરૂષા-દૃતિરૂપ નપુંસકના લક્ષણ ગૃહતકલ્પની દીપિકામાં “મહિલા સદ્ગુણો સર્વવર્ણમેષો, મેઘં મહંતંમરુતા ચ વાયુ સસદગં મુત્તમકેળગં ચ, ણશળી છપ્પહગલક્ષ્ણાણિ” આ પ્રકારે બતાવેલ છે. ઠાણુંગ ઠા. ૩ ઉ. ૨ (સૂ. ૨૨૩) ની વૃત્તિમાં સ્ત્રી આદિ ત્રણેય વેદોના લક્ષણ બતાવેલ છે. જેમાં નપુંસકના લક્ષણ આ છે.

“સ્તનાદિ શ્મશ્રુકેશાદિ ભાવાભાવસમન્વિતમ્ ।
નપુંસકંબુધાઃ ગ્રાહુર્મોદાનલ મુદીપિતમ્ ॥ ૧ ॥

સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીના કંઈક લક્ષણોના અભાવને ‘સ્ત્રી નપુંસક’ અને પુરૂષોમાં પુરૂષોના કંઈક લક્ષણોના અભાવને ‘પુરૂષ નપુંસક’ કહેવાય છે. તથા ત્યાં જ આગળ ત્રણેયના લક્ષણ આ પ્રકારે છે.

“તથાઽન્યત્રાપ્યુક્તમ્”-સ્તનકેશવતી સ્ત્રી સ્યાદ્ રોમપઃ
પુરુષઃ સ્મૃતઃ । ઉભયોર્ંતરંયચ, તદભાવે નપુંસકમ્ ॥૨॥

કોઈ નપુંસકના વિશેષ ચિન્હ, સ્ત્રીથી મળતા હોય છે. અને કોઈના પુરૂષથી.

કોઈ ‘સ્ત્રી નપુંસક’ને કેવળ પ્રત્યક્ષ-નિગરણમાત્ર થીજ હોય છે, પરંતુ પૂર્ણ સ્ત્રી-ચિન્હ નહિ. કોઈ નપુંસકને બદામની જેમ નાનું પુરૂષ ચિન્હ જ હોય છે, તથા કોઈ જોઈ નપુંસકને (બગ અને ચીક) બંને ચિન્હો દોષ છે. બંને ચિન્હોનો નપુંસક તો અપવાદરૂપ કોઈ વિરલ જ હોય છે.

ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૩૧ ના મૂળ પાઠમાં નપુંસક અને પુરૂષ-નપુંસક એમ બે પ્રકારના નપુંસક દેખાય છે.

સંયમ વાળાઓમાં નપુંસક મળે, તો પુરૂષ નપુંસક જ મળી શકે છે. દીકકારે પુરૂષ નપુંસકનો અર્થ કૃત-નપુંસક કર્યો છે. શ. ૨૬ ઉ. ૨ ના મૂળ પાઠથી જન્મ નપુંસકનું મોક્ષ જલું સિદ્ધ થાય છે. જો દીકકાર પુરૂષ-નપુંસકનો અર્થ ‘કૃત નપુંસક’ ન કરતાં, ‘પુરૂષરૂપ-નપુંસક’ કરે તો ભગબર રહે. કેમકે પુરૂષરૂપ નપુંસક સિવાય શેષ નપુંસકોને સંયમનો અભાવ કાયમ થઈ જાત અને કૃત તથા અકૃત બન્ને પ્રકારના પુરૂષરૂપ નપુંસકને સંયમ પ્રાપ્તિ અને સુકૃતિ મનાત, અન્યને નહિ.

પટપદ્ધિદિ હવેમાં છિદ્ર અને ચીલ રૂપ બન્ને ગિન્હો દેખાય છે. તે નપુંસક હોવા છતાં પણ તેની આકૃતિ ઉપરથી લોકો તેને નર-માદારૂપ કહે પણ છે. તથા તેમાં સંયોગ પણ દેખાય છે.

ઈત્યાદિ વાતોને વિચારતા, પુરૂષ, સ્ત્રી અને બંને લિંગોમાં નપુંસક ગર્ભિત થશે. અથવા બંનેમાં કોઈ કોઈ લક્ષણ હોવાથી એક ત્રીજો જ લિંગ કાયમ થતો હશે, એમ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૮૫૭ :-સંસારમાં હવ અનંત છે, પરંતુ શરીર પણ શું અનંત છે ?

ઉત્તર :-શરીર પ્રત્યેક સંસારી હવના તૈજસ, અને કાર્મણ અલગ-અલગ હોય છે, એથી તે તો અનંત છે. પરંતુ બદ્ધ (જે વર્તમાનમાં હવેના બાંધેલા અર્થાત્ હવની સાથે સંબંધમાં રહેલા) ઔદારિક અને વૈકિય શરીર અશ્રબ્ય જ છે, અનંત નહિ.

પ્રશ્ન ૮૫૮ :-દિગમ્બર આમનાય માને છે કે એક ભવમાં એક મનુષ્યને ત્રણેય વેદનો ઉદય થઈ શકે છે. પુરૂષ (દ્રવ્ય) ને ભાવ સ્ત્રી અને નપુંસક વેદનો પણ ઉદય થઈ શકે છે. શું આ વાત શ્વેતાંબર પણ માને છે ? સ્મૃતિમાં (યાદ) હોય તો પ્રમાણ સહિત બતાવવાની કૃપા કરશીલ.

ઉત્તર :-એક હવને એક ભવમાં (વિ) ભાવથી (વિપાક રૂપથી) ત્રણેય વેદનો ઉદય થઈ શકે છે. આ વાતને શ્વેતાંબર પણ માને છે, પ્રમાણ ભગવતી સૂત્ર શ. ૨ ઉ. ૫— “જં સમયં હત્યિવેયં વેદેઙ્ગો તં સમયં પુરિસવેયં વેદેઙ્ગ, જં સમયં પુરિસવેયં વેદેઙ્ગો તં સમયં હત્યિવેયં વેદેઙ્ગ, હત્યિવેયસ્સ ઉદણં નો પુરિસવેયં વેદેઙ્ગ, પુરિસવેયસ્સ ઉદણં નો હત્યિવેયં વેદેઙ્ગ....” તથા આત્મી દીકા.... “મિચ્ચાત્વં ચ ણપામ્ ણવમ્-સ્ત્રી રૂપ કરણેપિ તસ્ય વેદસ્ય પુરુષત્વાત્ પુરુષવેદસ્યૈવં એકત્ર સમયે ઉદયઃ, ન સ્ત્રી વેદસ્ય વેદપરિવૃત્ત્યા વા સ્ત્રી વેદસ્યૈવં, ન પુરુષવેદસ્યોદય, પરસ્પર વિરુદ્ધત્વાત્ ઇતિ ” તથા ઠાણાંગ ઠા. ૩ ઉ. ૧ (સૂ.

૧૨૨) અને દશાશ્વતસ્કન્ધની ૧૦ મી દશાથી દેવોનું પુરૂષ વેદથી સ્ત્રી વેદમાં પરિવર્તન થવું સ્પષ્ટ થાય છે. અને જૃહતકંદપના ૫ માં અ. ના પ્રથમના ચાર સૂત્રથી દેવમાં સ્ત્રી અને દેવીમાં પુરૂષ વેદનું પરિવર્તન થવું સિદ્ધ થાય છે. X

X (ઠાણાંગ સૂત્ર ઠા. ૩ ઉ. ૧ (સૂ. ૧૨૮) “ વેદપુરિસે ટીકા.... “ પુરુષ વેદ તદનુભવન પ્રધાન પુરુષોઃ, વેદપુરુષઃ, સચ સ્ત્રી-પું-નપુસક સંવંધિપુ ત્રિપ્ત્વપિ લિંગેપુ ભવતીતિ । ”

આ જ રીતે મનુષ્ય, તિર્યંચમાં ત્રણેય વેદનું પરિવર્તન સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૮૫૯ :—જો વેદનું પરિવર્તન થાય છે, તો તે કયા ગુણુસ્થાન સુધી સંભવી શકે છે ? હું અનુમાન કરું છું કે વિરૂદ્ધ વેદ (પુરૂષ હોવા છતાં પણ સ્ત્રી પાણાનાં ભાવ) વધારેમાં વધારે ચોથા ગુણુસ્થાન સુધી ઉદયમાં રહેતા હશે, આગળ નહિ. દિગમ્બર સાહિત્યમાં ૮ માં ગુણુસ્થાન સુધી આમ હોવું માનેલ છે. આ સમજી શકાતું નથી. ૭ સુ. ગુ. અપ્રમત્ત છે, ત્યાં પણ આમ હોવું ભુદ્ધિ ગમ્ય થતું નથી. હું માનું છું કે છઠ્ઠા ગુ. માં પણ વિરૂદ્ધ વેદનો રસોદય નહિ થતો હોય ?

ઉત્તર :—વેદનું પરિવર્તન સૂક્ષ્મ રૂપે ૮ માં ગુણુસ્થાન સુધી શ્વેતાશ્વરેના બીજા કર્મચંચ ગાથા ૧૮ ની ટીકા અને અર્થથી પણ અલકે છે. જે રીતે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, આદિ પદકનો અને ક્રોધાદિનો પ્રગટ રૂપથી ત્યાં ઉદય દેખાતો નથી. અને ન તો તે પ્રકૃતિઓનો અનુભવ કરવા વાળાને જાણર પડે છે. પરંતુ સૂક્ષ્મ રૂપે વિપાકોદય જ્ઞાની-ઓના જ્ઞાનથી દેખાય છે. તે જ પ્રકારે વેદ પરિવર્તન પણ સૂક્ષ્મ રૂપે સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૮૬૦ :—વેદોદય, રસોદય રૂપે કયા ગુણુસ્થાનક સુધી હોય છે અને પ્રદેશોદય કયા ગુ. સુધી ?

ઉત્તર :—ભગવતી શતક ૬ ઉ. ૩. શ. ૮ ઉ. ૮ આદિ અનેક પાઠોંથી તથા પન્નવણા પદ ૧૮ આદિથી અને બીજા કર્મચંચની ૧૮ મી ગાથા અને ચોથો કર્મચંચ અને પંચ-સંપ્રાય આદિ ચંચોથી રસોદય રૂપે વેદનો ઉદય ૬ માં ગુ. ના અમુક ભાગ સુધી હોવો સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૬૧ :—અપ્રમત્ત ગુણુસ્થાનમાં વેદનો ઉદય, રસોદય રૂપે હોય છે કે પ્રદેશોદય રૂપે ?

ઉત્તર :—અપ્રમત્ત ગુણુસ્થાનમાં વેદનો ઉદય રસોદય અને પ્રદેશોદય બન્ને રૂપે હોય છે. પ્રદેશોદય ક્યારે તો રસોદય દેખાતો જ નથી. જ્યારે રસોદય હોય છે, તો કેવળ પ્રદેશોદય હોવામાં શંકા જ ગુ. છે ?

પ્રશ્ન ૮૬૨:—સ્ત્રીને વજ્રકપલનારાય સંઘયણ હોય છે, એમ કોઈ સ્થળે સિદ્ધાંત રૂપે લખ્યું છે ?

ઉત્તર :—ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્ર સંબંધી અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી કાળના મુપમ-મુપમ, મુપમ, મુપમ-દુપમ આરાના એ ભાગોના અને અકર્મભૂમિ ક્ષેત્રોના બધા મનુષ્ય-મનુષ્યલિંગોને એક વજ્રકપલનારાય સંઘયણ જ, જંબૂદ્વીપ પ્રજાસિમાં બતાવેલ છે.

એ જ રીતે હવાભિગમમાં અંતરદ્વીપોના વિષયમાં પણ બતાવેલ છે.

સાંગળયા વગર, અને સાંગળીને યાવત્ કેવળજ્ઞાન મુખી ઉત્પન્ન કરવા વાળાઓનું વર્ણન ભગવતી શ. ૬ ઉ. ૩૧ માં આપ્યું છે, તેમાંથી સાંગળીને કેવળી થવા વાળામાં સ્ત્રી વેદ-પણ આવેલ છે. તે બધામાં સંઘયણ તો એક પહેલું જ બતાવેલ છે. અર્થાત્ ત્રણેય વેદ વાળાં ચરમશરીરી વજ્રકપલનારાય સંઘયણવાળા જ છે. એથી ત્રણેય વેદોમાં આ સંઘયણ હોય છે.

સ્ત્રીનું મુક્તિ-ગમન તો સૂત્રોમાં અનેક સ્થળોએ આવેલ છે. જેમકે-કાણુંગ (મહદેવી આદિ), સમવાયંગ, ભગવતી, જ્ઞાતાધર્મ કથા અને અંતગદ આદિ સૂત્રોમાં.

બધાં ય તીર્થંકરોના શાસનમાં સ્ત્રીઓ મોટા જાય છે, કોઈના શાસનમાં વધારે અને કોઈના શાસનમાં ઓછી.

મહિલાનાથ અને મહદેવી, ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રના ૧૬ મા તીર્થંકર પાંચ સ્વયં સ્ત્રી જ હતા.

અનુત્તર વિમાનમાં જવા વાળા હવેમાં કેવળ વજ્રકપલનારાય સંઘયણ જ ભગવતી શ. ૨૪ ઉ. ૨૪ માં બતાવેલ છે. અને પન્નવણા પદ ૨૩ ઉ. ૨ માં સ્ત્રી, ઉદ્દૃષ્ટ (૩૩ સાગરો-પમનું) આપુ બાંધી શકે છે, એમ બતાવેલ છે. એથી સ્ત્રીમાં વજ્રકપલનારાય સંઘયણ હોવું સિદ્ધ છે. બીજા કર્મવ્રથની ૧૮ મી ગાથાની ટીકા અને અર્થમાં પ્રથમ સંઘયણ-વાળા જ દાપક શ્રેણી કરી શકે છે. અને પ્રથમના ત્રણ સંઘયણ વાળા ઉપશમ શ્રેણી કરી શકે છે. એમ બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૮૬૩:—આર્યંતર અને બાહ્ય અવધિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર :—જે અવધિજ્ઞાન, બધી બાનુઓની દિશાઓમાં મર્યાદિત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરતું હોય અને અવધિજ્ઞાન વાળાની સાથે તે પ્રકાશિત ક્ષેત્ર વ્યવધાન રહિત સંબંધિત હોય, તેને ‘આર્યંતર અવધિજ્ઞાન’ કહે છે. અને તેનાથી ભિન્ન (અન્ય)ને બાહ્ય અવધિજ્ઞાન એ પ્રકારનું હોય છે—

અંતગત, અને મધ્યગત.

અંતગત અવધિજ્ઞાન. —

પર્યંતવર્તી (પાસે રહેલા) પ્રદેશોથી કોઈ એક દિશા તરફ અવધિજ્ઞાન હોય, અથવા સર્વ પ્રદેશોમાં ક્ષયોપશમ હોવા છતાં પણ એક અથવા બે બાજુએ જ બુદ્ધિ, તેને ' અંતગત અવધિ ' કહે છે.

મધ્ય ગત અવધિ :—

ન્યારે અવધિથી બધી તરફનું પ્રકાશિત ક્ષેત્ર, અવધિવાળાની સાથે અસંલગ્ન (જોડાયેલ ન હોય) હોય તેને ' મધ્યગત અવધિ ' કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૬૪ :—આભ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ કેને હોય છે ?

ઉત્તર :—નારક અને દેવ, તે ભવ-સ્વભાવથી જ અવધિના મધ્યવર્તી હોય છે. (આભ્યંતર અવધિવાળા) બાહ્ય નહિ. અર્થાત્ બધી બાજુ પ્રકાશક અને સંબંધિત અવધિવાળા હોય છે. પરંતુ સ્પર્દક (સ્પર્દકં ચ નામાવધિજ્ઞાન પ્રત્યાયા મવાશ્વજાલાદિદ્વાર વિનિર્ગત પ્રદીપ પ્રભાયા દ્વ પ્રતિનિયતો વિચ્છેદ વિશેષઃ તથા ચાહ જિતમદ્ર મણિશ્રમાશ્રમણસ્વોપહ્ન માણ્ય ટીકાયાં—“ સ્પર્દકમવધિ વિચ્છેદ વિશેષઃ ” ઇતિ, તાનિ ચ એકજીવત્યાસંખ્યેયાનિ સંખ્યેયાનિ ચ ભવન્તિ) ।

અને વિચ્છિન્ન અવધિવાળા નથી હોતા. તિર્થંચપંચેન્દ્રિય તે ભવસ્વભાવથી જ અવધિના અંતર્ગત હોતા નથી, પરંતુ બાહ્ય હોય છે. મનુષ્યમાં અવધિ બન્ને પ્રકારની હોય છે.

પ્રશ્ન ૮૬૫ :—દેશ અને સર્વ અવધિ કેને કહે છે ? તથા કેને કેવું અવધિ જ્ઞાન થાય છે ?

ઉત્તર :—પદ્મવળાના ૩૩ મા પદના અર્થમાં પરમ-અવધિને સર્વ-અવધિ અને જોનાથી નીચેની અવધિને દેશાવધિ કહે છે. મનુષ્યમાં બન્ને અને શેષમાં કેવળ દેશાવધિ જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૮૬૬ :—“ હું ” શબ્દનો સ્થિતિસ્થિતિ અર્થ બતાવો અને તે શબ્દ, આત્માને સંબોધિત કરે છે કે શરીરને ?

ઉત્તર :—“ હું ” શબ્દ પાતાના આત્માનો સંબોધક છે. શરીરનો નહિ. પાતાના આત્માનો યથાવત (હીક પ્રકારે) બોધ થવા પર જ પર (જીવાદિ પદાર્થો) નો યથાર્થબોધ થઈ શકે છે. પાતાપાતાની અપેક્ષાથી બધા જીવ ‘ હું ’ જ હોય છે. હું (આત્મા) નું સ્વરૂપ આચારાંગાદિ શાર્ત્રમાં જૂઠા વિસ્તૃત રૂપે આપેલ છે.

સંકેપમાં આત્માનું સ્વરૂપ-આત્મા અનાદિ-અનંત છે. કોઈ કંઈક આદિથી બનાવેલ નથી. આત્મા અવિનાશી છે. જ્ઞાન (ચેતના) સ્વરૂપ છે. કર્મના લેપથી તેનું સંસાર-પરિભ્રમણ ૮૪ લાખ ચેતિઓમાં થાય છે. કર્મલેપ નુકાવવાથી વિશુદ્ધ સિદ્ધ સ્વરૂપ થઈ

જાય છે. સિદ્ધ સ્વરૂપ થયા પછી તે સિદ્ધ સ્વરૂપ નિરંતર કાયમ જ રહે છે. સિદ્ધ થવાનો ઉપાય સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર (નત નિયમ) છે.

પ્રશ્ન ૮૬૭ :—સાદરવા માસના પચુપણ સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ ખૂબ લાંબુ હોઈ અત્રે લીધેલ નથી. ઉ. સંબંધી જ. ૮૬૮ માં પ્રશ્ન છે.

પ્રશ્ન ૮૬૮ :—શ્રી સમવાયાંગજ સૂત્રમાં પચુપણ માટે એમ બતાવેલ છે કે એક મહિનો વીસ દિવસ વ્યતીત થયા બાદ અને ૭૦ દિવસ બાકી રહે ત્યારે સંવત્સરી પર્વ આવે. આ ઉપરથી એમ નક્કી થાય છે કે ૪ મહિનાનાં ૧૨૦ દિવસ છે એટલે તે ચોમાસાના ૪ માસમાં ઘટતી તિથિ નથી. તે હકીકત સત્ય છે ? અને તે પ્રમાણે જ બનતું આવે છે ? જો તેમાં ઘટતી તિથિ આવે, તો શાસ્ત્રનું લખાણ બરાબર નથી એમ ગણાય કે કેમ ?

ઉત્તર :—નિરંશ હોવાના કારણે પ્રાયઃ ઋતુમાસ જ લોક વ્યવહારમાં આવે છે. ઋતુમાસની અપેક્ષાએ શાસ્ત્રમાં ચોમાસાના ૧૨૦ દિવસ બતાવ્યા છે. પરંતુ ધાર્મિક પર્વ (ચોમાસી આદિ) ચંદ્રમાસની અપેક્ષાએ મનાય છે. ઋતુ અને ચંદ્ર સંવત્સરમાં લગભગ ૬ દિવસનું અંતર બતાવેલ છે. એથી ચંદ્ર માસની અપેક્ષાએ તિથિ ઘટવી સિદ્ધાંતાનુકૂળ છે. જે રીતે પોષ અને અષાઢ અધિક હોવાથી ફાગણ અને અષાઢી ચોમાસી પ્રતિક્રમણમાં ‘પાંચમાસિ મિચ્છામિ દુષ્કડં’ ન દેતા ‘ચોમાસિ મિચ્છામિ દુષ્કડં’ જ દેવાય છે અને અધિક મહિનાને ગોણુ ગ્રમજે છે, તે જ રીતે અહિં અવમરાત્રિને પણ ગોણુ સમજવી આગમ અનુસાર છે. એથી અવમ-રાત્રિનું હોવું શાસ્ત્રીય પ્રામાણિકતાનું બાધક નથી.

પ્રશ્ન ૮૬૯ :—અષાઢ માસ ૨૯ દિવસનો મહિનો છે, શ્રાવણ ૩૦ દિવસનો અને ભાદ્રપદ ૨૯ દિવસનો, એટલે ઘટતી તીથી-પહેલા ૫૦ દિવસમાં આવે કે પછીના ૭૦ દિવસમાં આવે, તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર :—સંવત્સરીની પહેલાં કે પછી બન્ને બાબતુ અવમ-રાત્રિ આવી શકે છે. આનો વિશેષ ખુલાશો સમવાયાંગ, ચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ આદિમાં છે.

પ્રશ્ન ૮૭૦ :—પૂજ્ય મહારાજ શ્રી એ જણાવ્યું છે કે શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગર્ભમાં પંધાર્યા વગેરે નક્ષત્રો એક મહિના પછી એટલે શ્રાવણમાં આવે છે, તો દરેક વર્ષે આ નક્ષત્રો અષાઢમાં આવે છે કે દર વર્ષે ફેરફાર થાય છે ? જ્યારે ચોમાસાના ૪ માસ સિવાય અધિક માસ આવે, ત્યારે તે નક્ષત્રો ક્યારે આવે છે ? સં. ૨૦૦૬ માં પણ અધિક માસ હતો, તે વખતે પૂ. મ. શ્રીએ જે નક્ષત્રો અને કલ્યાણક-દિવસો બતાવ્યા

તે પ્રમાણે જ હતો અને તે પ્રમાણે બીજા તીર્થંકરોના પણ કલ્યાણકે, તે જ નક્ષત્રમાં, તે જ માસમાં આવે છે કે કેમ? કે આ વખતે અંગ્લેશાનુસાર એમ બન્યું છે, તે પણ જણાવવા કૃપા કરશેજી.

ઉત્તર :—શ્રાવણ અથવા ભાદરવો અધિક હોય ત્યારે સમાજમાં પહેલાં કે પછી સંવત્સરી મનાવવા સંબંધી પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. વિક્રમ સં. ૧૯૯૬ અને ૨૦૦૪ માં પણ શ્રાવણ અધિક હોવાથી મ. શ્રી ને તે સમયે તેના સંબંધીત જિન-જન્માદિ નક્ષત્રોને જોવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. તે વર્ષોમાં પણ જિન-જન્માદિ નક્ષત્રોનો યોગ સૂત્રાનુ-કૂળ જ હતો.

શ્રાવણ, ભાદરવા ઉપરાંત અધિક મહિનો આવે ત્યારે તથા અધિક મહિનો ન આવે ત્યારે સંવત્સરી સંબંધી મતભેદનો ખાસ કોઈ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થયો ન હતો. એથી તે સંબંધી વર્ષોમાં જિન-જન્માદિ નક્ષત્રોને જોવાનો કોઈ પ્રસંગ જ આવ્યો નથી.

પ્રશ્ન ૮૭૧ :—જૈન શાસ્ત્રોમાં કઈ-કઈ તિથિનો ક્ષય થાય તેમ બતાવેલ છે અને તે પ્રમાણે અત્યારે ક્ષય થાય છે કે કેમ? તે પણ શાસ્ત્રના મૂળ પાઠથી જણાવશેજી.

ઉત્તર :—સૂર્ય પ્રજ્ઞાપ્તિના ૧૨ મા પ્રાભૃતમાં તિથિ-ક્ષય સંબંધી મૂળ પાઠ નીચે પ્રમાણે છે—

“તથ સ્વલુ રૂમે છ ઓમરત્તા પં. તં. પઞ્ચે સત્તમે પઞ્ચે આકારસમે પઞ્ચે પત્રરસમે પઞ્ચે અગ્નવીમતિમે પઞ્ચે તેવીસતિમે પઞ્ચે ।”

આનું વિશેષ વર્ણન આ જ પાઠની ટીકામાં છે. આનાથી મળતો પાઠ કાણાંગના કાળા ૬ માં પણ છે. લૌકિક પંચાંગોમાં ક્ષય-તિથિ ઉપરોક્તથી ભિન્ન પણ આવે છે.

પ્રશ્ન ૮૭૨ :—પૂ. મ. શ્રી જણાવે છે કે “જ્યારે આગમ આપણા આધાર રૂપે છે, તો આપણે તેના અનુસારે ચાલવું જોઈએ. “હું પણ એજ માનું છું” કે આગમ અનુસાર જ બધું થવું જોઈએ, નહિ કે લૌકિક રીતે, અને તે પ્રમાણે થાય છે કે કેમ? તે માટે જ ઉપરના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, તો તે બાબત આગમ આધારથી જણાવવા કૃપા કરશેજી.

ઉત્તર :—તંત્રોએ લખ્યું કે “હું પણ એજ માનું છું” કે આગમ અનુસાર જ બધું થવું જોઈએ....” તમારા આ લખાણ અનુસારે જે સંપૂર્ણ અનુવિધ સંઘ બંધી પ્રવૃત્તિમાં આગમ અનુસારે કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી લે તો આમ થવું અસંભવ નથી અને આમાં જ ખીર છે.

પ્રશ્ન ૮૭૩ :—શાસ્ત્રમાં કયાંય એવો ઉદ્દેશ છે કે સંવત્સરી-પર્વ અમુક નક્ષત્રમાં જ હોવું જોઈએ? જો સંવત્સરી પર્વ દરેક વર્ષે જુદા-જુદા નક્ષત્રોમાં આવતું હોય તો પછી તીર્થંકર ભગવાનના કલ્યાણકે પણ જુદા-જુદા નક્ષત્રોમાં અત્યારે આવે કે કેમ? તે પણ જણાવશો છ.

ઉત્તર :—અમુક નક્ષત્રમાં સંવત્સરી પર્વ મનાવ્યું એવો કોઈ પણ સૂત્રનો પાઠ મારા જોવામાં નથી આવ્યો.

પ્રશ્ન ૮૭૪ :—“જસ ં કોહ-માણ-માયા-લોમા ચોન્નિઠ્ઠણા મવંતિ તસસં દરિયા-વહિયા કિરિયા કજ્જડ, તદેવ જાવ ડસુતં રીયમાણસ સંપરાદયા કિરિયા કજ્જડ.”

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ૭ મા શ્લોક ના ૭ મા ઉદ્દેશમાં આ પાઠ આવેલ છે. આમાં કહ્યું છે કે ઉત્સૂત્ર (સૂત્ર વિરૂદ્ધ) પ્રવૃત્તિ કરવા વાળાને સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગે છે.

પ્રશ્ન એ છે કે પહેલાથી લઈને ૧૦ મા ગુણસ્થાન સુધી એક સાંપરાયિકી ક્રિયા લાગે છે, તો શું પહેલાથી ૧૦ મા ગુણસ્થાન સુધીના બધા જીવ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા હોય છે? આ પાઠનો આશય શું છે?

ઉત્તર :—કપાય, આરિત્રાવરણીય (આરિત્ર-મોહનીય) કર્મની પ્રવૃત્તિ છે. આ કપાય પૂર્ણ શુદ્ધ આરિત્રની ઉત્પત્તિમાં નિરોધક છે. કપાયના પ્રદેશોદય અને વિપાકોદયના સદ્-ભાવમાં કોઈ પણ રૂપે પૂર્ણ શુદ્ધ આરિત્ર ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી. તાત્પર્ય એ છે કે કપાયનો ઉદય પૂર્ણ રૂપે રોક્ષણે ત્યારે જ યથાખ્યાત આરિત્ર થશે અને તેને જ પૂર્ણ શુદ્ધ આરિત્ર કહેવાશે. જેને આ આરિત્ર હશે, તેને આરિત્ર-મોહનીય કર્મના ઉદયનો સ્વર્થા અભાવ હશે.

મૂળ અને ઉત્તર શુભોના અગ્રાંતરેવી હોવા છતાં પણ માત્ર કપાયથી જ જે કુશીલ હોય છે, તેને ‘કપાય કુશીલ’ કહે છે.

કપાય (લોભ)નો સૂક્ષ્મ અંશ પણ અનંત ગુણ આરિત્ર-વિશુદ્ધિને રોકે છે. તે જ કપાય યુક્ત પ્રવૃત્તિને ‘ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ’ ગતાવેલ છે. આ કપાયોનાં (મંદ, મંદતર, મંદતમ) કારણોથી જ પુલાકાદિ ચાર નિગ્રથોના તથા સામાયિક આદિ ચાર સંયમના સંયમ સ્થાન અસંખ્યાત ગતાવેલ છે. નિર્ગ્રથ, ક્ષ્માતક અને યથાખ્યાતના સંયમ-સ્થાન કપાયોદયના અભાવે દરેકના એક જ ગતાવેલા છે. આના સંયમ સ્થાન એક હોવા છતાં પણ આરિત્ર-પર્યાવ તે (કપાય યુક્ત) થી અનંત ગુણ અધિક ગતાવેલ છે. તે અનંત ગુણ અધિક આરિત્ર-પર્યાવને રોકવા વાળો એક માત્ર કપાય જ છે.

શુદ્ધ દૃષ્ટિથી સંપૂર્ણ આરિત્રાવરણીય કર્મના ઉદય વિચ્છેદને જ ‘નિર્ઘ્ન’ કહે છે. તેની પ્રવૃત્તિ સૂત્રાનુકૂળ હોય છે. જેને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો અંશ પણ ઉદયમાં રહેશે, તો તેની એકાંત “આવૃત્ત” પ્રવૃત્તિ નહિ થઈ શકે. કષાયના કારણે અણાવૃત્ત પ્રવૃત્તિ જ ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિ મનાય છે.

અહિં જે વર્ણન છે. તે કષાયના અંશને મુખ્ય માનીને કરેલ છે. અંશ-ગ્રાહી નવા નવા અંશને ગ્રહણ કરી પૂર્ણ વિવેચન કરે છે.

૧૪મા શુભુસ્થાન વર્તીને ‘સંસારી’ કહેવા, નિગોહના છવોને ‘સિદ્ધ સમાન’ કહેવા અને અલ્પ રજકણમય સાકરને ‘શુદ્ધ સાકર’ ન માનવી આદિની જેમ અંશમાત્રમાં કષાય હોવા પર ‘ઉત્સૂત્રતા’ કહેલ છે. આરિત્ર દૃષ્ટિને મુખ્ય માનીને ન્યારે કથન કરવામાં આવેલ છે, ત્યારે ઉત્તરાધ્યયન, સૂચકાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, લગવતી, જ્ઞાતાધર્મકથા વગેરે અંગોમાં એમ જ ઉપવાઈ વગેરે ઉપાંગોમાં મુનિઓના શુભોત્તુ ઉત્કૃષ્ટ રૂપે વર્ણન કરેલ છે. ત્યાં કષાય યુક્ત સ્થિતિમાં મુનિરાજે ને—

“અજિણા જિત સંકાસા” — “સંજમેળ-તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણા વિહરંતિ,” — “વયપ્પહાણા મુણપ્પહાણા કરણપ્પહાણા ચરણપ્પહાણા” — “અવહિલેસા—સુસામણ્ણરયા વંતા ઇણમેવ નિગ્ગમં પાવચણં પુરઓ કાઠં વિહરંતિ” — “ચયણકરંડગસમાણા કુત્તિયાવણમૂયા” — “વાસીચન્દણસમાણ કપ્પા સમલેદ્દટ્ટકંવણા—” — “જિણવરચયણોવદિદ્દમગ્ગેણં અકુહિલેણં સિદ્ધિ મહાપટ્ટણામિમુહા સમણવર સત્યવાહા”

વગેરે વગેરે રૂપે કહેલ છે.

એથી ઉત્સૂત્રનો અહિં અન્ય અર્થ ન સમજીને કેવળ ‘કષાય અંશ યુક્ત પ્રવૃત્તિ’ સમજવું ભેદભ્રમ.

નોટ :—(અ) ઉત્તર આ પ્રકારે ધ્યાનમાં આવેલ છે, ખાસ જ્ઞાની કહે તે જ પ્રમાણ.

(બ) આપના પ્રશ્નોથી કંઈક મળતા ભાવોનો પાઠ સાતમા શતકના પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં પણ છે.

પ્રશ્ન ૮૭૫ :—ટીકાકારે પુરૂષ-નપુંસકનો અર્થ કૃત નપુંસક કર્થો આ ઠીક જ લાગે છે, કેમકે જન્મ-નપુંસકને તો દિક્ષા જ આવતી નથી, તો મુક્તિ થઈ જ કેમ શકે? કૃત-નપુંસક, વાસ્તવિક નપુંસક નથી, એટલે તે મોક્ષ મેળવી શકે છે. આ સાંભળતા આવ્યા છીએ.

ઉત્તર :—ભગવતી શનક ૨૬ માં ૪૭ બોલની પૃષ્ઠા છે. તેના બીજા ઉદ્દેશકમાં ૧૧ બોલ પ્રથમ સમયના મનુષ્યમાં છોડીને શેષ ૩૬ બોલ લીધા છે, જેમાં નપુંસક-વેદ પણ સામેલ છે. દૃષ્ટ-પર્શી મનુષ્ય સિવાય શેષ ૩૫ બોલવાળા પ્રથમ સમયના મનુષ્યમાં

આયુ કર્મ આશ્રી જે ભાંગા લીધેલ છે-ત્રીજો અને ચોથો. આયુ કર્મ આશ્રી પ્રથમ સમયના મનુષ્યમાં ત્યારે ચોથો ભાંગા હોય, ત્યારે તેને ચરમ શરીરી સમજવા. અર્થાત્ પ્રથમ સમયનો નપુંસક મનુષ્ય. ત્યાં જ મોટો થઈને કોઈ પણ ગતિનું આયુ બાંધ્યા વિના તે જ ભવમાં મોક્ષ જશે. આનાથી જન્મ નપુંસકનો મોક્ષ સિદ્ધ છે.

કૃત-નપુંસક વાસ્તવિક નપુંસક નથી. આ વાત ઠીક છે પરંતુ ચવાલ આ ઉત્પન્ન થાય છે કે નપુંસક સિદ્ધ હોતા જ નથી, તો નપુંસક સિદ્ધ બતાવ્યું જ કેમ ? જે લિંગ-વાળા જ સિદ્ધ બતાવ્યા હોત પરંતુ બતાવ્યા છે ત્રણેય લિંગોના સિદ્ધ. અને ઉપરોક્ત પ્રમાણથી જન્મ નપુંસક (પુરૂષરૂપ-નપુંસક, પરંતુ સ્ત્રીરૂપ નપુંસક નહિ) ઠીક લાગે છે. પછી જેમ જ્ઞાની કહે તે જ પ્રમાણ છે.

પ્રશ્ન ૮૭૬ :—વેદોદય અર્થાત્ મૈથુનની ભાવના-ઈચ્છા. ઈચ્છા થવા પર જ રસોદય માનવામાં આવે, તો એ સાતમા ગુણસ્થાનમાં કેમ હોઈ શકે ? કેમકે આવા વિચાર પ્રમાદમાં સમ્મિલિત થાય છે. અપ્રમાદિને વિપચેદ્યા ન થવી જોઈયે.

અપ્રમત્ત પુરૂષોને પુરૂષોચિત પુરૂષ-વેદનો રસોદય (તેના પરિણામ સ્વરૂપ ઈચ્છા) હોવી પણ તેની પ્રમત્તતા સાબિત કરે છે, તો આવા ઉત્તમ આત્મામાં વિપરીત સ્ત્રી અથવા નપુંસક વેદનો રસોદય (ઈચ્છા) કેમ થતો હશે ? અને શ્રેણી માંડવા વાળામાં પણ ? આ તો આશ્ચર્યની વાત છે. હા, રસોદયનો અર્થ ઈચ્છા અથવા અભિલાષા રૂપ ન હોય અને બીજા અર્થમાં હોય, તો આ વાત અસંગ છે.

ઉત્તર :—અપ્રમાદી જાણી જાણેને “ નો સન્નોવચ્ચા ” જ બતાવ્યા છે. તેમાં ચારમાંથી કોઈપણ સંજ્ઞા હોતી નથી. વેદોદય અર્થાત્ મૈથુનની ભાવના-ઈચ્છા. ઈચ્છા થાય ત્યારે જ રસોદય રૂપ વેદોદય માનવું-આ અર્થ પણ એકાંત લાગુ થતો નથી. આ તો સ્થુળરૂપે વેદોદયનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. અન્યથા ઐવેયક-દેવોને મન-પરિચારણા (મનો વિકાર) પણ નથી, તો પણ રસોદય રૂપ વેદોદય માનેલ છે. એજ રીતે તત્કાળના ગર્ભરથ જીવોમાં અથવા તરતના જન્મેલા મનુષ્યાદિમાં તથા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયાદિમાં પ્રગટ ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ રસોદય રૂપ વેદોદય માનેલ છે. તથા તર્ક, સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન અને વચન પૃથ્વીકયાદિ જીવોમાં ન હોવા છતાં પણ તે કાંક્ષા મોહનીય કર્મ વેદે છે-એમ ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૧ માં બતાવેલ છે. તે જ રીતે તેમાં ઉભય અભિલાષા પ્રગટ રૂપમાં ન હોવા છતાં પણ તે નપુંસક વેદનો રસોદય વેદે છે. એથી આ અર્થ સર્વત્ર લાગુ પડતો નથી. “ સદ્ઓ વિવાગ વેચળ ”-આ પાઠ બીજા કર્મચથનો છે. “ કર્મરસનો વિપાક કાળે વેદકે તે ઉદય ”-આ તેનો અર્થ છે. ખાસ તો વિપાકોદયને જ ઉદય માનેલ છે. કેવળ પ્રદેશો-

દય, જે પ્રકૃતિનો જે સમયે હોય, તે સમયે તે પ્રકૃતિને ઉદયની પ્રકૃતિમાં લેખી કરેલ નથી. આ ઉદય પ્રકૃતિઓને સૂક્ષ્મરૂપે જોતા જાણે પડી જશે. (તીર્થંકર નામ કર્મનો પ્રદેશોદય ચોથાથી જારમ! શુભસ્થાન સુધી માન્યો અને રસોદય તો કેવળ ૧૩-૧૪ મા શુભસ્થાનમાં જ) એથી નવમા શુભસ્થાનના કંઈક ભાગ સુધી જીવોને રસોદય રૂપ વેદનો ઉદય માનવો જરાજર લાગે છે. જે પ્રકારે અપ્રમત્ત શુભસ્થાનમાં હાસ્યાદિ, તથા ક્રોધાદિનો વિપાકોદય મંદ, મંદતર મંદતમ રૂપે માનેલ છે, પરંતુ પ્રગટરૂપે તો શુદ્ધ તેને પણ તેની જાણે પડવી મુશ્કેલ છે. આમ જ્ઞાનિઓએ જાતાવ્યું છે. તે જ રીતે વેદનું પણ સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૮૭૭ :—સ્થાનકવાસી સુનિરાજ ‘દયાપાળો’ કહે છે. મૂર્તિપૂજક પૂછે છે કે દયા-પાળોનો શું અર્થ છે? દયાપાળો કહેવું ઉપદેશ રૂપ છે. શ્રાવક, પૌષ્ઠમાં પણ સુનિરાજને વંદન કરે છે ત્યારે ય પણ સુનિરાજ દયાપાળો જ કહે છે. પૌષ્ઠમાં તો દયાનું પાલન થાય છે જ, તો પછી દયાપાળો કહેવાનો શું અર્થ?

ઉત્તર :—સ્થાનકવાસી સુનિરાજ વંદન કરતાં ‘દયાપાળો’ કહે છે, તેનો ઉપદેશાત્મક અર્થ જાણે જ છે. વ્યવહારિક દૃષ્ટિથી વંદન કરતાં (ધ્યાન, મૌનાદિ સિવાય) પ્રત્યુત્તર દેવા માટે કોઈ ને કોઈ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો ઉચિત લાગે છે. દયા (અહિંસા) મત, બધા મતોનું મૂળ છે. જોઈ રૂપે બધા જ મતોનો સમાવેશ આમાં જ થઈ જાય છે. પ્રવૃત્તિ-કાર્યોમાં સર્વ પ્રથમ સ્થાન આનું જ છે, એથી સુનિરાજ વંદન કરતાં શુભ પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરિત કરવા માટે ‘દયાપાળો’ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. અર્થાત્ વંદન કરવું તે તો વંદન છે, પરંતુ પૂર્ણ ઉદાર હેતુ શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવી આવશ્યક છે. એથી આ તરફ ધ્યાન આકર્ષિત કરવા માટે સદૈવ ‘દયા પાળો’ શબ્દનો વ્યવહાર ઉચિત લાગે છે.

પૌષ્ઠમાં પણ કરણ, યોગ અને સમયની અપેક્ષાએ શ્રાવકને સંપૂર્ણ દયા હોતી નથી, એથી તેને પણ સંપૂર્ણ દયાની તરફ લક્ષિત કરવા માટે ‘દયા પાળો’ કહેવું ઉચિત જ લાગે છે.

‘ધર્મલાભ’ શબ્દ આશીર્વાદ વાચક છે. અર્થાત્ વંદન કરવાથી તમોને લાભ થશે. પરંતુ આ શબ્દ ખાસ અહિંસાદિ ધર્મ કરવાની પ્રવૃત્તિ તરફ પ્રેરિત કરતો નથી. કેવળ વંદન રૂપ વિનય પ્રેરિત છે. એથી અહિંસાદિ પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરિત કરવા વાળા શબ્દનો ઉપયોગ વિશેષ ઉચિત લાગે છે.

પ્રશ્ન ૮૭૮ :—હવે જે પણ કાર્ય કરે છે, તે અનુસારે પુણ્ય તથા પાપકર્મ જાંધે છે, પરંતુ હવે જે કાર્ય કરે છે, તેના ફળનો નિર્ણય કોણ કરે છે કે, તેના અનુસારે તે હવે ત્યાં જ જઈને જન્મ લે છે, અને ફળ ભોગવે છે?

ઉત્તર :—જે રીતે વૈદ રોગીઓને અલગ-અલગ પ્રકારની રોગને અનુકૂળ દવાઓ આપે છે. અને તે દવાઓ પોત-પોતાના સ્વભાવ અનુસાર રોગીઓ ઉપર ગરમી-ઠંડી વગેરે અનેક પ્રકારના પ્રભાવ પ્રગટ કરે છે. તે દવાઓ જડ હોવાના કારણે વૈદ આદિ કોઈની પણ આજ્ઞાને સમજતી નથી. અને ન તો વૈદ તેને કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા કરે છે, તો પણ તે તો પોત-પોતાના સ્વભાવ અનુસાર કળ ગતાવે છે.

તથા વિલિન પ્રાણી પથ્યા-પથ્યનું સેવન કરે છે. તેને વસ્તુઓના ગુણ-દોષનો અનુરૂપ આપોઆપ કળ મળી રહે છે. વસ્તુઓને રોગી, નિરોગી, યુગ્મી, દુઃગ્મી વગેરે બનાવવા માટે કોઈ આજ્ઞા હેતા નથી, અને ન તો તે વસ્તુઓમાં જડ હોવાના કારણે તેવા બનવાનો વિચાર્ય હોય છે, પરંતુ તે પોતાના સ્વભાવ અનુસાર રોગી, નિરોગી વગેરે બનાવે છે.

જેમ કોઈ વ્યક્તિ વધારે ભાંગ લેવાથી થોડા સમય યુગ્મી ગાંઠા જેવો બની જાય છે. ભાંગ જડ છે. તે લેહભાવ વગર રાગ-રંકાદિ બધા ઉપર પ્રેરણા વિના પોતાનો સ્વભાવ ગતાવી દે છે. તે જ પ્રકારે હવના પણ કર્મ બંધાય છે. તે જડ છે અને બંધ થયા પછી તેને માટે યુગ્મ, અથવા દુઃગ્મ રૂપ સ્વભાવ પ્રગટ થઈ જાય છે. અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોના સ્વભાવથી જ તે કર્મ બંધવાવાળા હવને યુગ્મ, દુઃગ્મ રૂપ કળ મળે છે. બીજા કોઈ પણ કળ ભોગવવા વાળા નથી.

પ્રશ્ન ૮૭૬ :—જ્યારે હવ પોતાનું શરીર છોડે છે, તે સમયે તે પોતેજ નીકળે છે? એકલો જ બીજા જગ્યાએ જઈને જન્મ લઈ લે છે કે કોઈના વડે લઈ જવાય છે? જો તેને લઈ જવામાં આવે છે, તો કોના વડે અને તેને કોણ મોકલે છે? અને જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે તે હવને તે દેખાય છે કે નહિ? જો હવ એકલો જ ચાલ્યો જાય છે, તો કેવી રીતે ચાલ્યો જાય છે?

ઉત્તર :—હવને ભવાન્તરમાં પોતાના કર્મ સિવાય બીજું કોઈ લઈ જતું નથી. કર્મયુક્ત હવ એકલો જ બીજા જગ્યાએ જઈને જન્મ લે છે. જે રીતે ભાંગ, શરાખાદિથી પરાધીન ગાંઠો માણસ પોતાની મેળે જ ખરાબ રીતે બકડું, આલુષણ-વસ્ત્ર વગેરે ફેંકેલું. પગરખાં વગેરે પછાડવા, માથું, હાથ, પગાદિને બેરથી માર મારવો, વગેરે થાય છે. તેની ઈચ્છા દુઃખી થવાની ન હોવા છતાં પણ, તે ભાંગાદિના પરમાણુઓના સ્વભાવથી કોઈ પણ પ્રેરણા વગર પોતાની મેળે જ દુઃખી થાય છે. તે જ રીતે નરકાનુપૂર્વીક આદિ કર્મ-પરમાણુઓના સ્વભાવથી જ તે પોતાની મેળે નરકાદિ ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે. તેને લઈ જવાવાળા અને મોકલવાવાળા કોઈ નથી.

પ્રશ્ન ૮૮૦ :—ધુપ, દીપ, પુષ્પ, ગંધ વગેરેથી દેવતા પ્રસન્ન થાય છે શું ? અને સનો કામના પૂરી કરી શકે છે શું ?

ઉત્તર :—શુભ કર્મોદય વગર જીવની મનોકામનાને પૂર્ણ કરવાની શક્તિ કોઈ પણ દેવાદિમાં નથી.

પ્રશ્ન ૮૮૧ :—દેવતાના નામનું ભજન કરવાથી અને માળા જપવાથી નિર્જરા થાય છે ?

ઉત્તર :—ભવન પતિ આદિ આર્ય જાતિના દેવોમાંથી કોઈ પણ દેવના નામની માળા ફેરવવી. તેનાથી ખાસ નિર્જરા થવાનું કારણ નથી. એથી વાસ્તવિક નિર્જરા થતી નથી.

પ્રશ્ન ૮૮૨ :—નરકમાં પ્રાણી છે, તેના નામની માળા અને ભજન જપવાથી શું, પાપ થાય છે ?

ઉત્તર :—પરમેશ્વરીના જપ જ ખાસ નિર્જરાનું કારણ છે. અન્ય નારકી વગેરે કોઈ પણ પ્રાણી, જપ કરવા યોગ્ય નથી. જપ કરવા યોગ્ય ન હોવા છતાં જપ કરવા યોગ્ય સમજે, તો તેને ઉલટી શ્રદ્ધાનું પાપ લાગે છે. તે જીવોમાં જો ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણ હોય, તો તે ગુણોની પ્રશંસા કરવી એ તો લાભનું કારણ છે, પરંતુ તેનો જપ ન કરવો જોઈએ.

પ્રશ્ન ૮૮૩ :—હમણાં જે લોગસ્સનો પાઠ બોલાય છે, તે ક્યારથી ચાલુ થયો ? મહાવીર સ્વામી તથા એમના પહેલાના તીર્થંકરોના સમયે શું આ જ લોગસ્સનો પાઠ બોલાતો હતો કે બીજો ? તે કાળમાં ભણવાનું હતું કે નહિ ?

ઉત્તર :—ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રની પ્રત્યેક ઉત્સર્પિણીમાં ચોવીસ-ચોવીસ તીર્થંકર હોય છે. ત્યારે પહેલા તીર્થંકર થાય છે ત્યારે તે એક તીર્થંકરનું નામ ‘લોગસ્સ’માં શુંથવામાં આવે છે. બીજા તીર્થંકર થાય ત્યારે પહેલા અને બીજા તીર્થંકરોના નામ તે ‘લોગસ્સ’માં શુંથન કરાય છે. એમ જ ૩, ૪ ચાવત્ ૨૩, ૨૪ સુધી જેટલા થાય, તેટલાના નામ ‘લોગસ્સ’માં શુંથન કરાય છે. એક જ કાળચક્રમાં ઉત્સર્પિણીના તીર્થંકરોનાં નામ અવસર્પિણીના તીર્થંકરોની સાથે અને અવસર્પિણીના તીર્થંકરોના નામ ઉત્સર્પિણીના તીર્થંકરોની સાથે ‘લોગસ્સ’માં શુંથાતા નથી. એ જ રીતે એક ક્ષેત્રના તીર્થંકરોના નામ અન્યક્ષેત્રના તીર્થંકરોની સાથે ‘લોગસ્સ’માં શુંથાતા નથી. મહાવિદેહ ક્ષેત્રની પ્રત્યેક વિજયમાં ભિન્ન-ભિન્ન એક-એક તીર્થંકરના નામનો અલગ-અલગ ‘લોગસ્સ’ હોય છે. જે વિજયમાં જે તીર્થંકરના નામનું શાસન જ્યાં સુધી ચાલે છે ત્યાં સુધી તે એકના નામનો જ, ‘લોગસ્સ’ તે વિજયમાં રહે છે. નવું શાસન થવા પર નવો ‘લોગસ્સ,’ તે શાસન વાળાના નામનો થઈ જાય છે. મહાવિદેહની પ્રત્યેક વિજયમાં શાસન બદલાવાથી ‘લોગસ્સ’ પણ બદલાઈ જાય છે.

અહિં હમણાં જે ‘લોગસ્સ’ જોલાય છે, તે લગવાન મહાવીરનું શાસન સ્થાપિત થતા જ જે બન્યો હતો, તે જોલાય છે. મહાવીરસ્વામીની પહેલા જે સમય સુધી જેટલા જેટલા તીર્થંકર થયા હતા, તેટલાં-તેટલાં તીર્થંકરોના નામોનો ‘લોગસ્સ’ જોલાતો હતો. જેમકે વાસુપૂત્ય તીર્થંકરના શાસનમાં ૧૨ તીર્થંકરના અને શાંતિનાથના સમયે ૧૬ તીર્થંકરના નામ જોલાતા હતા એમ સમજવું.

પ્રશ્ન ૮૮૪:—મનુષ્યને છોડીને ત્રણ ગતિ કોનામાં મળે છે ?

ઉત્તર:—એકાંત છદ્મસ્થ ગતિમાં મનુષ્ય સિવાય ત્રણ ગતિ મળે છે. એકાંત ચારિત્રના અલગ્નિક અને મનઃપર્યાપ્તજ્ઞાન અને એકાંત કેવળના અલગ્નિકમાં પણ ઉપરોક્ત ત્રણગતિ જ મળે છે, ઇત્યાદિ.

પ્રશ્ન ૮૮૫:—પૂત્ય શ્રી અમોલક-ઋષિજી મહારાજ દ્વારા સંપાદિત વ્યવહાર સૂત્રમાં ઉ. ૩ પૃ. ૫૫ સૂત્ર ૧૨ માં લખ્યું છે કે—(અ) સાધ્વીએ આચાર્યિકા, ઉપાધ્યાયિકા અને પ્રવર્તિની વગર ન રહેવું. (બ) ઉ. ૭ પૃ. ૧૧૫ સૂત્ર ૧૮ માં સાધ્વીને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય પદ ઉપર સ્થાપિત કરવાનો ઉદ્દેશ છે.

જો આ વાત બરાબર છે, તો સાધ્વી પણ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય બની શકે છે. તો પછી પરંપરામાં કોઈ સાધ્વીને આચાર્યાદિ પદ કેમ નથી અપાતું ? અર્થમાં તો ભૂલ નથી ?

ઉત્તર:—વ્યવહાર સૂત્રના ૫ મા ઉ. આદિમાં સાધ્વીને પ્રવર્તિની અને ગણાવન્દેદકની એવી બે જ પદવીઓ બતાવી છે. પરંતુ આ જ સૂત્રના ઉ. ૩-૪ અને ગૃહકલ્પના ચોથા ઉ. આદિમાં સાધુની આચાર્યાદિ બધી પદવીઓ બતાવી છે.

ઋષિજી મહારાજે જે અર્થ ઉ. ૩ પૃ. ૫૫ અને ઉ. ૭ પૃ. ૧૧૫ ઉપર કર્યો છે, તે બરાબર નથી. આ પાઠનો ભાવાંશ નીચે પ્રમાણે ધ્યાનમાં આવે છે—

ઉ. ૩ નો નવ દીક્ષિતા, બાળ અને તરૂણ અવસ્થા વાળી સાધ્વીઓના સમૂહને આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને પ્રવર્તિની વિના ન રહેવું. આ ત્રણેમાંથી જો કોઈ કાળ કરી નય તો આચાર્ય, અથવા ઉપાધ્યાયના સ્થળે કોઈ યોગ્ય સાધુને આચાર્ય, અથવા ઉપાધ્યાય પદ અને પ્રવર્તિનીના સ્થળે કોઈ યોગ્ય સાધ્વીને પ્રવર્તિની બનાવી લેવી જોઈએ. પરંતુ સાધ્વીને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય પદ ગ્રહણ સંબંધી વર્ણન નથી.

ઉ. ૭ નો—૩૦ વર્ષની દીક્ષિત સાધ્વીએ પણ ૩ વર્ષના દીક્ષિત સાધુને ઉપાધ્યાય પદ અને ૬૦ વર્ષની દીક્ષિત સાધ્વીએ પણ—૫ વર્ષના દીક્ષિત સાધુને આચાર્ય પદ દેવું કલ્પે છે. પરંતુ સાધ્વી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય પદ ગ્રહણ કરી શકતી નથી. અર્થાત્ સાધ્વીના માટે આ પદનો નિષેધ છે. ભાષ્ય-કારે પણ નિષેધ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૮૮૬ :—નપુંસક વેદની આગત બધા દેવલોકથી માનેલ છે. અનુ-
ત્તર વિમાનમાંથી આવીને પણ નપુંસકવેદી થઈ શકે છે. આ કેવી રીતે ?
ત્યાં તો બધા સમ્યગ્ દષ્ટિ છે અને સમ્યગ્ દષ્ટિ નપુંસકવેદ બાંધી શકતા
નથી. તો પછી આગતનો પ્રશ્ન કેમ બાંધ બેસી શકે ?

ઉત્તર :—અનુત્તર વિમાનમાં નપુંસક વેદ બાંધતા નથી, પરંતુ ત્યાંના આવેલા
નપુંસકવેદી થઈ શકે છે. જેમ-ભગવાન મદ્વીનાથે આગળના (મહાબલના) ભવમાં સ્ત્રી-વેદ
બાંધ્યું, પરંતુ અનુત્તર વિમાનમાં નથી બાંધ્યું. તે જ રીતે પહેલાં નપુંસક-વેદ જે છવોએ
બાંધેલ હોય, તે છવ અનુત્તર વિમાનથી આવેલા નપુંસક થઈ શકે છે. ત્યાં બાંધતા નથી.

પ્રશ્ન ૮૮૭ :—સૂયગડાંગમાં “ સાધુઓએ કોઈ પણ ગૃહસ્થને આશી-
ર્વાદ દેવાની મનાઈ કરેલ છે.” તે કયા સ્થળે છે ?

ઉત્તર :—સૂયગડાંગના ૧૪ મા અધ્યયનની ૧૯ મી ગાથામાં આશીર્વાદ દેવાની
મનાઈ કરેલ છે.

પ્રશ્ન ૮૮૮ :—મહાબળ સુનિરાજને માયાચારથી સ્ત્રી-વેદ અને સ્ત્રી-
(અંગોપાંગ) નામ કર્મનો બાંધ થયો, તો શું આનો ઉદય અનુત્તર વિમાનના
દેવ થયા પછી, દેવપણે રહેવા છતાં પણ થઈ ગયો ? કેમકે અબાધા-કાળ
પૂર્ણ થતાં જ કર્મ ઉદયમાં આવી જાય છે. ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે કે ત્યાં
પુરૂષ દેવ-વેદ અને સ્ત્રી દેવ-વેદ આમ બન્નેનો ઉદય સાથે જ થયો હતો ?
ત્યાં પુરૂષ-વેદ તો છે જ અને અબાધાકાળ પૂર્ણ થતાં સ્ત્રીવેદ પણ ઉદયમાં
આવી જાય છે. તો શું એક ભ્રમમાં પરસ્પર વિરોધી બન્ને વેદ ઉદય થઈ
જાય છે ? ભલે સુખ્ય અને ગૌણ રૂપે જ હોય, અને સ્ત્રીના અંગોપાંગ નામ-
કર્મનો ઉદય પણ ત્યાં અબાધા પૂર્ણ થતાં જ થઈ ગયો હતો ? આ કેમ
સંભવી શકે છે ? નામકર્મનો બાંધ પણ મહાબળપણે જ થયો હતો ?
અનુત્તરવિમાનમાં તો એવા પરિણામ પણ હોતા નથી કેમકે ત્યાં તો
પરિણામ કિલટ નહિ થતા હોય ?

ઉત્તર :—સ્ત્રી નામ કર્મ અને ગોત્રનો બાંધ અનુત્તર વિમાનમાં તો થતો જ નથી,
“ તનેજં મેં મહાવલે અળગારે દ્વેષેણ કારણેજં ક્વલિનામગોયં કમ્મં નિવ્વત્તેસુ ” આ પાઠ જ્ઞાતાના
૮ મા અધ્યયનમાં આવ્યો છે, આ પાઠથી સ્ત્રી-નામ-ગોત્ર ત્યાં બાંધ્યું. આ સ્પષ્ટ છે.
અબાધા કાળ પૂર્ણ થયા પછી રસોદય તો હોય, અથવા ન પણ હોય, પરંતુ પ્રદેશોદય
તો હોય જ છે. એથી સ્ત્રી-નામ-ગોત્ર કર્મનો પ્રદેશોદય અનુત્તર વિમાનના દેવામાં હોવામાં
કોઈ બાધા નથી. સ્ત્રી-વેદાદિનો વિષાકો (રસો) દય ત્યાં હોઈ શકતો નથી.

ફળ દીધા વગર જ સ્થિતિ પૂર્ણ થતા કર્મપુદ્ગલોના ખરી જવાને પ્રદેશોદય કહે છે. ત્યાં (અનુત્તર વિમાનમાં) સ્ત્રી વેદનો પ્રદેશોદય જ હોય છે, રસોદય ન હોવાથી ત્યાં તે સ્ત્રી વેદનો અનુભવ કરી શકતા નથી. એથી અનુભવ તો તેને એક પુરૂષ-વેદનો જ હોય છે. “ઉદ્વો વિવાગ-વેજળ” આ કર્મઅંધના વાક્યથી પણ વિપાક કાળે કર્મરસ ભોગવવાને જ ખાસ ઉદય માન્યો છે, કેવળ પ્રદેશોદય ને નહિ, એથી એક યમયમાં બે વેદોનો રસોદય ક્યાંય પણ થતો નથી. એટલે તેને પણ અનુત્તર વિમાનમાં એક પુરૂષ-વેદનો જ રસોદય થયો હતો, બે નો નહિ.

પ્રશ્ન ૮૮૯:—પ્રત્યેક જીવને ત્રણેય વેદોની પ્રકૃતિ ઉદય રૂપે પ્રતિ સમય રહે છે? ૮ માં ગુણસ્થાન સુધી ત્રણેય વેદ ઉદય રૂપે હતા, જે નવમાં ક્રમશઃ ક્ષય થયા (ક્ષપક-શ્રેણી વાળાના) તો આ રસોદય રૂપે? વ્યક્ત કે અવ્યક્ત રૂપે પણ હતા?

ઉત્તર:—પ્રત્યેક જીવને વિપાકો (રસો) હવ તો એક જ વેદનો હોય છે, અધિક નો નહિ. પ્રદેશોદય ૧, ૨, અથવા ૩ નો પણ હોઈ શકે છે. એથી એક વેદનો તો રસોદય રૂપે, શેષ બે વેદોનો પ્રદેશોદય રૂપે, ક્ષપકશ્રેણી વાળા ક્રમે ક્ષય કરીને સત્તા વિચ્છેદ કરે છે.

પ્રશ્ન ૮૯૦:—જડ (અજીવ) માં એકે પારિણામિક ભાવ જ હોય છે કે ઉદય ભાવ પણ હોય છે?

ઉત્તર:—જડ (અજીવ)માં એકે પારિણામિક ભાવ જ હોય છે. ઉદય ભાવ હોતો નથી.

પ્રશ્ન ૮૯૧:—કોઈ પણ સાધુને કેવળ જ્ઞાન થયા પછી નિદ્રા આવે છે કે નહિ? પછી તીર્થંકર હોય કે અન્ય?

ઉત્તર:—નિદ્રા, દર્શના વરણીય કર્મની પ્રકૃતિ છે. દર્શનાવરણીય કર્મ સંપૂર્ણ નષ્ટ થાય ત્યારે જ કેવળજ્ઞાન થાય છે. એથી નિદ્રાનું કર્મ ન હોવાથી કોઈપણ કેવળીને નિદ્રા આવતી નથી.

પ્રશ્ન ૮૯૨:—સૂર્ય-અહણુનું જૈન ગ્રંથોમાં શું મહત્ત્વ છે? જૈની અહણુમાં અન્ન, પાણી અહણુ કરી શકે કે નહિ? સૂર્ય પાઠ કરી શકે કે નહિ? શું આ સાચું છે કે જે-જે રાશિ ઉપર અહણુનો ભાર રહે છે તેને કપ્પો સહન કરવા પડે છે? અહણુ સૂર્યને રાહુના પ્રસવાથી થાય છે કે વૈજ્ઞાનિકોના કથન અનુસાર પૃથ્વી અથવા પહાડોના પડછાયાના કારણે?

ઉત્તર:—અંદ્ર અને સૂર્યના વિમાનોની નીચે પર્વરાહુનું વિમાન આવવાથી નીચે-વાળાઓને તે વિમાનનો તેટલો ભાગ દેખાવો અંધ થઈ જાય છે અને કાળા, પીળા, લાલ વગેરે રંગ વાળા દેખાય છે, તેને ‘અહણુ’ કહે છે. રાહુના વિમાનના કારણે અહણુ

હોવાનું વર્ણન ભગવતી આદિ સૂત્રમાં જતાવેલ તથા સંગ્રહણી સૂત્રની ૬૦મી ગાથામાં, ક્યારેક કેતુના વિમાનથી પણ ગ્રહણ થવાનું જતાવ્યું છે, પરંતુ પૃથ્વી, પહાડોના પડછાયાથી ગ્રહણ થયું એમ જૈન સિદ્ધાંતે જતાવ્યું નથી.

કર્મોના કારણે મહાગ્રહાદિની ચાલના નિમિત્તે જીવને યુગ-દુઃખનું થવું જીવાભિગમ સૂત્રના આ પાઠ—ચળિયર દિગ્વિચરણં નક્ષત્રાણં મહમ્માહાણં । ચારવિસેસેણ મવે સુહદુક્ષવિહિ મણુસાણં ” થી સ્પષ્ટ છે.

ગ્રહણ સમયે સૂત્ર પાઠની સ્વાધ્યાય કરવી મનાઈ છે. તે સમયે પંચપરમેષ્ઠિનું સ્મરણ અને ધ્યાન કરવું વિશેષ હિતકર છે, પરંતુ તે સમયે ખાવાની મનાઈ કરેલ નથી.

પ્રશ્ન ૮૯૩:—શ્રી ભગવતી શ. ૭ ઉ. ૨ માં તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયને પણ મનુષ્યની જેમ “સર્વ ઉત્તર ગુણુ પ્રત્યાખ્યાની” લખ્યા છે. તો આ કેવી રીતે? શું ઉત્તર ગુણુમાં સર્વ ત્યાગી થઈ શકે છે? તો તેને છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનમાં કેમ માનવા નહિ? જ્ઞાતા સૂત્રના નંદ-મણિયારના દેહકોના ભંવની અંતે તેણે મૂળ ગુણુના પણ સર્વથા પ્રત્યાખ્યાન કર્યા છે, આ કેવી રીતે?

ઉત્તર :—“અજાગય-મહ્વકંઠ” આદિ ૧૦ લેહ જે સર્વોત્તર ગુણુ પ્રત્યાખ્યાનના છે, તે કેવળ સાધુમાં જ હોય છે, એમ નથી. તે ૧૦ ગોલોના પાઠ અને અર્થથી સ્પષ્ટ થાય છે, કે તે સાધુ અને શ્રાવક જન્મેમાં મળી શકે છે. સર્વોત્તર ગુણુ પ્રત્યાખ્યાનના (૧૦) દશેય લેહ તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયમાં પણ મળી શકે છે. એથી સર્વોત્તરગુણુ પ્રત્યાખ્યાની તિર્થંચમાં પણ મળે છે.

દેહકોના ભવમાં સર્વ પ્રાણુતિપાતાદિની નિવૃત્તિ કરવા છતાં પણ તેમાં દેશવ્રત્તિ જ હોય છે. એવો ખુલાશો ત્યાંજ ટીકામાં કરી દીધો છે.

શ્રાવકોને માટે પણ સંચારાની વિધિ શાસ્ત્રમાં આ જ રીતે હોવાથી, તે તે જ રીતે ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ ત્રીજા ચોકનો ક્ષયોપશમ અને ચારિત્ર લાવનો અભાવ હોવાથી તેઓ સંયતિ ગણાતાં નથી.

પ્રશ્ન ૮૯૪ :—“જય જય નન્દા” અને “જય જય ભદ્રા” નો શો અર્થ છે?

ઉત્તર :—જય જય નન્દાનો અર્થ—હે ! આનંદ દેવા વાળા જય હો, જય હો, અર્થાત્ હે આનંદ દાતા ! તમારી જય થાઓ, જય થાઓ. એજ રીતે જય જય ભદ્રા—હે કલ્યાણ કરક ! તમારી જય થાઓ, જય થાઓ.

પ્રશ્ન ૮૬૫ :—શું સાધુને વિધિ પૂર્વક નદી ઉતરવામાં પણ પ્રાયશ્ચિત આવે છે? જો આવે છે તો કેમ? જ્યારે શાસ્ત્રકારે જ નદી ઉતરવાની વિધિ બતાવી છે, તો પછી પ્રાયશ્ચિત કઈ વાતનું?

ઉત્તર :—જો સાધુ વિધિ પૂર્વક નદી ઉતરે છે, તો તેને આજ્ઞા લાગતું પ્રાયશ્ચિત તો નથી, પરંતુ જીવ-વિરાધનાના કારણે તે પ્રાયશ્ચિત્તનો ભાગી બને છે. જેમ આજ્ઞા અને વિધિ પૂર્વક શિક્ષા, વિહાર આદિ માટે ગમણાગમણે (જવું આવવું) કરવા છતાં પણ સાધુ પ્રાયશ્ચિત્તનો ભાગી બને છે. એથી તેની શુદ્ધિના માટે પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વરૂપ ઇન્દ્રિયા-પથિક પ્રતિક્રિયા કરવું આગમમાં બતાવેલ છે. તથા વ્યવહાર સૂત્રના પ્રથમ ઉ. ના ભાષ્યમાં પણ “આલોચનારિદ્ધે” નું સ્વરૂપ આ જ રીતે બતાવ્યું છે.

“ગમનાગમનાદિપ્વદયકર્ત્ત્વ્યપુ સમ્યગુપયુક્તસ્યા ડપ્તભાવતયા નિરતિચારસ્ય જ્ઞાપ્યસ્ય પ્રમત્તરયયતેરાલોચના ભવતીતિ....” અર્થાત્ ગમણાગમણે આદિ આવશ્યક કર્તવ્ય, જ્ઞાપ્ય સાધુ ઉપયોગ પૂર્વક અપ્રમત્ત ભાવે નિરતિચાર પૂર્ણ કરે તો પણ આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવેલ છે અને ઉચ્ચ સંયમી ગૌતમાદિ અણુગારોએ પણ આ જ રીતે કયું છે. વિધિ-પૂર્વક ગમણાગમણેમાં પણ વિરાધનાની આશંકના કારણે પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવ્યું છે, તો પછી નદી ઉતરવામાં તો પ્રત્યક્ષ વિરાધના દેખાય છે. એથી આનું પ્રાયશ્ચિત્ત કેમ નહિ? અર્થાત્ અવશ્ય છે.

તથા મહિનામાં ૩ અને વર્ષમાં ૧૦ ઉદક-લેપ લગાવવાથી સ્નાન (મોટા) દોષની પ્રાપ્તિ બતાવી છે, તો પછી એક અથવા બે માં બિલકુલ નિર્દોષતા કેમ માની શકાય? અર્થાત્ નાના દોષ તો આમાં પણ લાગવા સાબિત થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૬૬ :—એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોની વિરાધના થવા છતાં પણ નદી ઉતરવાનું વિધાન શાસ્ત્રમાં કેમ આવ્યું?

ઉત્તર :—મુનિ, નદી ઉતરે આ અપવાદ માર્ગ છે, સંયમ સંબંધી શિથિલતાનો નિરોધ, વૈયાવૃત્યનો પ્રસંગ અને સંયમ વ્યાધાતક ઉપદ્રવ વગેરે આવા ખાસ કારણ ઉપ-સ્થિત થાય ત્યારે જ નદી ઉતરવી બતાવેલ છે, ઉપદેશ હેતુ (ધર્મ પ્રચારાર્થ) નહિ. કેમકે ઉપદેશ, તો પરોપકાર માટે છે. આમાં અપવાદનો આશ્રય ન લઈ શકાય. અને કાણાંગ ૫ માં કાણામાં મહાનદી ઉતરવાના કારણ બતાવ્યા છે, તેમાં પણ આ કારણ નથી, એથી ઉપદેશાર્થ ન નદી ઉતરવી જોઈએ.

પ્રશ્ન ૮૬૭ :—અંતકૃતદંશા, અનુત્તરોપપાતિકે દંશા અને પ્રશ્ન-વ્યાકરણ સૂત્રના અધ્યયનોનાં નામ અને જે કાણાંગના ૧૦ માં કાણામાં બતાવેલ આ જ સૂત્રો અને અધ્યયનોના નામ, પરસ્પર પૂર્ણ રૂપે મળતા નથી, તેનું શું કારણ છે?

ઉત્તર :—લગવાન મહાવીરના ગણધરોની ૯ વાંચના થઈ છે. હાણાંગ કથિત નામ અન્ય વાંચનાઓના છે, એવું દીકાકારનું કથન છે.

પ્રશ્ન ૮૯૮ :—નવનિધિ, એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય રત્ન શાશ્વત છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાતિના અંતે જંબૂદ્વીપમાં ૩૦૬ નિધિ તો ચઢા મળે છે, એમ બતાવ્યું છે. એથી શાશ્વત છે. એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય રત્નોની ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા ૨૧૦ ની બતાવી છે. જે કે સાત-આતના હિસાબે ૩૦ ચક્રવર્તીના ૨૧૦ જ થાય છે, એથી અશાશ્વત છે. જે શાશ્વત હોત તો પણ ૩૪ વિજયના હિસાબે ૨૩૮ મળત, અને ચક્રવર્તીના સંખ્યા રત્નો ઉત્પન્ન થવા તે બાબત જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાતિમાં અન્ય સ્થળે બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૮૯૯ :—બીજામાંથી જ્યારે અંકુર ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે બીજનો છવ જ અંકુર રૂપે પરિણત થાય છે કે મૃત્યુ પામીને તે જ છવ તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર :—વાવેલા બીજનો છવ, મૃત્યુ પામ્યા વગર અંકુરિત થતો નથી. મરવા પછી તે જ કે અન્ય છવ અંકુરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પૂર્વ શરીર છોડ્યા વગર તેની અવગાહના વધી શકતી નથી. તથા સૂત્ર કૃતાંગના ૧૯મા અધ્યયનના પ્રારંભમાં વનસ્પતિ-પણે કોઈ એક (બીજવાળો જ મરીને કે અન્ય) છવ ઉત્પન્ન થઈ આહાર લે વગેરે બતાવેલ છે. એથી તે બીજનો છવ તે જ લવમાં અંકુર રૂપે ઉત્પન્ન થતો નથી.

પ્રશ્ન ૯૦૦ :—કેટલાકેનો આવો મત છે કે એક સુનિઓ એક જ પાત્ર રાખવાનું શાસ્ત્રમાં વિધાન છે. માત્રકે રૂપ માત્ર પણ આચાર્ય પાછળથી રાખવાનું સ્થાપિત કર્યું છે. તે કેમ ?

ઉત્તર :—આ એક પાત્ર રાખવાનું વિધાન એકાંત બધા સુનિઓ માટે નથી. શાસ્ત્રોમાં ત્યાં એક પાત્ર રાખવાનું વિધાન છે, તે જિન કલ્પી, પ્રતિમાધારી વગેરે વિશિષ્ટ અભિગ્રહ-પાદીઓના માટે છે. સ્થવિર-કલ્પિઓના માટે નહિ. જેમકે-આચાર્યોના ૧૫મા અધ્યયનમાં જે એક પાત્ર બતાવ્યું છે, તેનો ખુલાસો દીકાકારે જિન કલ્પી માટે કર્યો છે અને મૂળમાં જે “ તમ્ભેઃ ગુરવં વલ્લં અપ્પાયંતે ચિરસંવયણે ” આદિ વિશેષણોથી પણ સિદ્ધ છે કે આ વિશેષણો સુક્ત સુનિઓ સિવાયના અન્ય સુનિ અધિક રાખી શકે છે. તથા ઉપરોક્ત ‘ ગુરવં ’ શબ્દના અર્થ ત્રીજા, એવા આરામાં જન્મેલ થાય છે. વસ્ત્ર એપણના ૧૪ મા અધ્યયનમાં પણ ઉપરોક્ત વિશેષણવાળા સુનિને એક જ વસ્ત્ર રાખવું બતાવેલ છે અને અન્યત્ર પણ વસ્ત્ર રાખવા પણ બતાવેલ છે. આકામા અધ્યયનના એવા પાંચમા અને છઠા ઉ. માં એક પાત્ર બતાવ્યું, તે પણ દીકાકારે જિનકલ્પી આદિ માટે જ કર્યું છે.

હાણાંગ (સ્થાન ૩ ઉ. ૩ સૂ. ૧૮૨) ભાગવતી (૨૫-૭) અને ઉવવાઈમાં ઉપકરણ ઉણાદરીના ત્રણ ભેદમાં—“એવેવથે એવેવાળ ચિયત્તોવગરણસાહજ્જણયા” પાઠ આવ્યો છે. બે બધા જ મુનિઓને એક જ પાત્રનો નિર્દેશ હોત, તો એક પાત્ર ઉણાદરીમાં કેમ આવત? જેમ ત્રણ અળાંક વચ્ચેનો કલ્પ છે, ત્યારે જ એક વચ્ચેને ઉણાદરીમાં લીધેલ છે.

શ. ૨ ઉ. ૫ માં ઇન્દ્રભૂતિજી મહારાજે શિશ્યાર્થે જવા માટે....“પહિલેહિત્તા માયણાઈ વત્વાઈ પહિલેહેટ, પહિહિત્તા, માયણાઈ, પમગ્ગઈ, પમગ્ગિત્તા માયણાઈ સમહેઈ” (મૂલચ્છાયા—પ્રતિલિચ્છ માજનાનિ, વગ્ગાણિ પ્રતિલેલ્લપિતિ પ્રતિલિચ્છ માજનાનિ પ્રમાર્જવતિ, પ્રમાર્જ્ય માજનાનિ હદગુણ્ણાતિ” આ મૂળ અને છાયા બંનેમાં પાત્રો માટે ગદુવચન શબ્દ હોવાથી ત્રણ પાત્ર સાળિત થાય છે. અને આ જ પાઠના ટપ્પણાર્થમાં “ત્રણ પાત્ર ખોલી પણ લીધા છે, તથા આગળ “મત્તવાળં પટિદંસેઈ” પાઠ છે અર્થાત્ ભાગવાનને ભોજન (ભાત) અને પાણી સાથે જ દેખાડયા. એથી પણ એકઠી વધારે પાત્ર સિદ્ધ થાય છે, તથા આના જ માટે આ જ પાઠની ભલામણ ભ. શ. ૧૧ ઉ. ૯, વિપાક અધ્યયન ૨, ઉપાસકદશા અધ્યયન ૧, અંતગડના એવંતાલના અધ્યયન વગેરેમાં લીધી છે અને શ. ૧૫ માં આનંદજી, અંતગડમાં અનુર્ન માળીજી, અનુત્તરોવવાઈમાં ધન્નાજી વગેરે મહામુનિઓ માટે પણ આ જ પાઠની ભલામણ આવેલ છે.

ઈત્યાદિ પ્રમાણોને બેતાં શાસ્ત્રોમાં જે અનેક સ્થળે ‘પડિગ્ગહ પત્ત’ શબ્દ આવ્યો છે, તે બતિવાચક જણાય છે.

દશવૈકલિક અધ્યયન ૪ ત્રસકાયની ચતનામાં ‘પહિગ્ગહંસિ વા...ચંડગંસિ વા’ એવો અલગ પાઠ હોવાથી પાત્રના અતિરિક્ત ‘માત્રક’ રાખવું આવ્યાર્થે પછીથી બતાવ્યું—આ કથન પણ સંગત કેમ હોઈ શકે? તથા ‘સજેન્દ્ર કોપ’ ભાગ ૫ પૃ. ૪૧૧ માં તો માત્રકમાં આહાર ગ્રહણ કરવો પણ બતાવેલ છે.

(* નિશીથ ઉ. ૧૩ લાખ ગા. ૪૫૩૬ માં અને તેની ચૂર્ણિમાં આ માન્યતા ખોટી બતાવેલ છે.—ડોશી).

પ્રશ્ન ૯૦૧ :—દેવ અને નરકની ૧૦ હબ્બર વર્ષથી લઈને ૩૩ સાગર સુધીની સ્થિતિ છે. તેમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની વચ્ચે, સમય વૃદ્ધિથી જેટલા સ્થિતિ-સ્થાન છે, તે બધાં સ્થાન તે જીવોમાં મળી શકે છે કે નહિ?

ઉત્તર :—જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ સુધી બધા સ્થિતિ-સ્થાનોનાં દેવ મળી શકે છે. શ. ૧૧ ઉ. ૧૨ માં આનું વર્ણન છે અને નારકના સ્થિતિ-સ્થાનોમાં એક સમયાદિક ૯૦ હબ્બર વર્ષથી એક ગ્રમ્ય ક્રમ દશલાખ સુધીના સ્થિતિ-સ્થાન શૂન્ય છે, બાકી બધાં મળી શકે.

છે. આ વાત ભગવતી સૂત્ર શ. ૧ ઉ. ૨ અને જીવાભિગમની ૩ પ્રતિપતિની ટીકામાં પ્રથમ પ્રસ્તરની ઉત્કૃષ્ટ ૯ હજાર વર્ષની અને જીભની જઘન્ય ૧૦ લાખ વર્ષની સ્થિતિ જતાવી છે. એથી આના વચ્ચેના સ્થાન શૂન્ય છે.

પ્રશ્ન ૯૦૨ :—તીર્થંકર આદિના દાન દેતી વખતે જે સુવર્ણ (સોનૈયા)ની વૃદ્ધિ થાય છે, તેની સંખ્યા કેટલી સમજવી ?

ઉત્તર :—સમવાયાંગમાં તીર્થંકરોના પ્રથમ લિધાના પ્રસંગે—“સરીરમેતિઓવુદ્ધાઓ” અર્થાત્ પુરૂષ પ્રમાણુ વૃદ્ધિ થવી અને ટખ્ખાર્થમાં ૧૨૨ કરોડ સોનૈયા જતાવેલ છે તથા ‘સત્તરિસય ઠાળા’ નામક ગ્રંથમાં દ્વાર ૮૦ ગાથા ૧૬૯ મા જઘન્ય ૧૨૨ લાખ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૨૨ કરોડ સોનૈયાની વૃદ્ધિ, દાનના પ્રસંગે થવી જતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૯૦૩ :—કયા કયા વાસુદેવ કઈ-કઈ પૃથ્વી (નરક)માં ગયા ?

ઉત્તર :—અનુક્રમે પહેલા-સાતમીમાં, પાંચ છઠ્ઠીમાં, પાંચમીમાં, ચોથીમાં, અને ત્રીજી પૃથ્વીમાં ક્રમશઃ એક-એક સમજવા-એમ સમવાયાંગના છેલ્લા અધિકારમાં છે.

પ્રશ્ન ૯૦૪ :—ચક્રવર્તી ખંડ સાધવા જાય છે, ત્યારે તેની સેના એક દિવસમાં કયા યોજનથી કેટલી ચાલે છે ?

ઉત્તર :—ભરત (ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા) ચક્રવર્તીની સેના, પ્રમાણાંશુલથી એક યોજનનું ક્ષેત્ર પોતાની શક્તિથી પાર કરીને વિશ્રામ લે છે અને અન્ય ચક્રવર્તીઓની સેના તે જ એક યોજનના ક્ષેત્રને દેવ શક્તિથી પાર કરે છે. “અન્યેપાંતુ દિવ્યશક્ત્યા ઇતિ વૃદ્ધાઃ આ ટીકાથી એમ પ્રતીત થાય છે.

પ્રશ્ન ૯૦૫ :—પ્રત્યેક ચક્રવર્તીના અંગ રક્ષક દેવ કેટલા-કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર :—“જક્ષ્મ સહસ્ર સપરિવુકે” આ જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિના મૂળની “યક્ષાણાં દેવ વિશેષાણાં સહસ્રાભ્યાં સપરિવુક્તઃ ચક્રવર્તી શરીરસ્ય વ્યન્તરદેવ સહસ્રદ્વયાધિષ્ઠિતત્વાત્” ટીકા આ છે. ઉપરોક્ત ટીકા અને મૂળથી ચક્રવર્તીના અંગ રક્ષક જે હજારદેવ પ્રમાણિત છે.

પ્રશ્ન ૯૦૬ :—ચક્રવર્તી જે ખંડ સાધવા માટે પૌપધયુક્ત અઠમ કરે છે, તે અઠમ આવકના અગ્યારમા-ત્રત રૂપ છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—ચક્રવર્તી વગેરે આંસારિક કાર્યો માટે જે પૌપધ યુક્ત અઠમ કરે છે, તે આવકના અગ્યારમા ત્રત રૂપે નથી. આ જંબૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિની—“વૌપધં નામે હ્રામિમત દેવતા સાધનાર્થકવ્રતવિશેષો ડમિમદ્ ઇતિ યાવન્ તત્ત્વેકાદશ ત્રતસ્વસ્તદ્વતઃ સાંસારિક કાર્યચિન્તના તૌષિત્કાન” ટીકાથી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૯૦૭ :—આગમમાં આકોશ વચન બોલતા થકા “હીણુણવાદસે” જે પાઠ છે, તેનો શું અર્થ છે ?

ઉત્તર :—આનો અર્થ જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞિતિની ટીકાથી નીચે પ્રમાણે પ્રગટ થાય છે. પૂર્ણ-ચૌદસનો જન્મેલ અત્યંતભાગ્યશાળી હોય છે, અર્થાત્ જન્મ આશ્રી ચૌદસ પવિત્ર માની છે. પવિત્ર હોવા છતાં પણ આકોશ વશ પુણ્ય ચતુર્દશી પવિત્ર-ચૌદસ) ને, હીન, (અપવિત્ર) કહી અર્થાત્ પુણ્ય ચતુર્દશી (પવિત્ર ચૌદસ) હીન-અપૂર્ણ અર્થાત્ અન્ય તિથીથી મળેલી પૂર્ણ નહિ એમ સમજવો.

પ્રશ્ન ૯૦૮ :—ચકવર્તી જે ખંડ સાધવા માટે અઠમ કરે છે, તે બધા ચકવર્તી કરે છે કે કોઈ કોઈ ?

ઉત્તર :—તીર્થંકર-ચકવર્તીને ખંડ સાધવા માટે અઠમ કરવો પડતો નથી. આ વાત જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞિતિની આ “પરમ જાગરૂકપુણ્ય પ્રકૃતિકાઃ સંકલ્પમાત્રેણ સિસાધયિપિત સુરસાધન સિદ્ધિ નિશ્ચયં જ્ઞાનાના જિનચક્રીગોતિ સાતોદયિનઃ કષ્ટાનુષ્ઠાનડ્ટમાડડૌનો પતિષ્ઠન્તે કિન્તુ માગધતીર્થાધિપાડદિઃસુરઃ પ્રમુણા હૃદિચિન્તિતઃ સન્ ગૃહિત પ્રામૃતકઃ સહસૈવ સેવાર્ધમમ્યુપૈતિ.”—ટીકાથી સ્પષ્ટ થાય છે. (અર્થાત્ અત્યંત અતિશય પુણ્ય-પ્રકૃતિનો ઉદય હોવાથી સંકલ્પ (વિચાર) માત્રથી જ દેવ, દરેક કાર્યની સિદ્ધિ કરે છે. તથા પરમ શાતા-વેદનીયનો વિપાક હોવાથી કષ્ટરૂપ અઠમ વગેરે તપ નથી કરતા, આ તીર્થંકર ચકવર્તીઓની વિશેષતા છે અને અન્ય ચકવર્તીઓને તો માગધ (તીર્થંક્રમારાદિ દેવ નાગકુમાર જાતિના છે.) તીર્થાદિ નિયમિત રીતે અઠમ કરવા જ પડે છે.

પ્રશ્ન ૯૦૯ :—રોગાદિ રૂપ વિશેષ કારણ દશામાં પણ આધાકર્માદિ દોષ યુક્ત આહારાદિતું સેવન શાસ્ત્ર સંમત છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—આધાકર્માદિ દોષ યુક્ત આહારાદિ વસ્તુનો આગમમાં સર્વત્ર નિષેદ છે અને કારણ અવસ્થામાં પણ લેવાની આજ્ઞા નથી. પ્રાસંગિક શાસ્ત્રીય વિષયનું સંક્ષિપ્ત નીચે દીધેલ વર્ણન એજ સિદ્ધ કરે છે—

આચારાંગજીના બીજા શ્રુતસ્કંધમાં આ વર્ણન છે કે સાધુ-સાધ્વી માટે બનાવેલ, વેચાતું લીધેલ, વગેરે દોષ યુક્ત અશનાદિ ૪ અને વસ્ત્ર-પાત્રાદિ સાધારણ રૂપે અને “પુરિસત્તરકંઠં (બીજાને સોંપેલ) વગેરે કોઈ પણ પ્રકારનું લેવાનો પૂર્ણ નિષેધ છે.

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું અધ્યયન ૯ ગાથા ૧૪ તથા અ. ૧૧ ગાથા ૧૩, ૧૪, ૧૫ માં પણ પૂર્ણ નિષેધ કરેલ છે.

તથા ૧૭મા ૧૮માં અધ્યયનમાં-વિશદરૂપે (ખાસ કરીને) સંદોષ આહારનું ખંડન કરેલ છે. આ જ સૂત્રમાં ઉલ્લેખ કરતા અધ્યયન ૧૭. ૩ ગાથા ૧ ના વર્ણનથી આ નિ-

અને જે આધારકર્તાદિ દોષ યુક્ત આધારાદિ અહણ કરવાની શિદ્ધિ માટે લગવતી અને સૂત્રકૃતાંગના પ્રમાણ દીધા તે સંગત નથી. કેમકે શ. ૮ ઉ. ૬ માં ઘણી નિર્જરા અને અદ્વતર પાપ કર્મ સંબંધી જે વર્ણન છે, તે દેવા વાળા (શ્રાવક) ની અપેક્ષાએ છે. એથી એ પાઠથી અહિં સદોષ આધાર આદિ બાણી જોઈને લેવું સાંગત નથી થઈ શકતું, કારણ તે દેવા વાળા સંબંધી દોષાદિ વિષયક અહિં પ્રસંગ જ નથી. પ્રસંગ ન હોવા છતાં પણ ઉપરોક્ત પાઠની ટીકામાં સકારણ, નિષ્કારણ દશામાં સાધુને દોષ યુક્ત લેવું ગતાવે છે તે મૂળ પાઠથી સંગત નથી. તથા ટીકાકાર તો અપ્રાસુકો (શ. ૫ ઉ. ૬ માંની અહિં પણ અનુવૃત્તિ લઈને) સચિત અર્થ લાગૂ કરે છે, અને સૂત્રકૃતાંગના ૨૧ માં અધ્યયનની ટીકામાં આ જ રીતે બધા અનાચારોના વિષયમાં લખેલ છે, અર્થાત્ જુદા પીડિત સંકટ સમયે કોઈ પણ અનાચીજીવું સેવન કરી શકાય છે. આ પ્રકારે ટીકાકારનું ગતાવધુનું કયાં સુધી ઠીક છે? કેમકે બૃહત્કંઠપસૂત્રમાં અચેત, અનેપણિક આધાર પાણી આવી જતા તેને વડી દીક્ષા દેવા યોગ્ય-દીક્ષિત સિવાય અન્ય કોઈને ન હેતા પરઠવાનો ઉદ્દેશ કર્યો છે.

હજુ પણ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે ભૂલથી સચેતપાણી આવી જતા તેને પરઠવાનું અને સ્થિતિવશ તેને પાત્રાસહિત પરઠવાનું આચારાંગના ૧૫ માં અધ્યયનના ૨ ઉ. માં ઉદ્દેશ કરતાં અહિં સુધી ગતાવધુનું છે કે પરઠવેલા સચેત પાણી ભીના પાત્રને સ્વાભાવિક રૂપે ન સુકાય ત્યાં સુધી વાપરવા યોગ્ય માન્યા નથી. આ જ રીતે બૃહત્કંઠ, દશવૈકલિક, તથા આચારાંગના અન્ય સ્થળોએ આ ગતાવધુનું છે કે- અચેત આધારાદિક, સચેત પાણી, અન્ન અને રજકણયુક્ત અગ્નણતા પ્રાપ્ત થઈ ગયા હોય, તો નિઃશંક સ્થિતિ ન થાય ત્યાં સુધી તેને કામમાં લેવાનો નિષેધ કર્યો છે.

આવું સૂક્ષ્મ નિરૂપણ જ્યાં પ્રાપ્ત છે, ત્યાં સચેતના ભોગની કલ્પના જ માન્ય કેવી રીતે કરી શકાય?

અહિં દેનાર પાત્ર ઘણી જ નિર્જરા અને અદ્વતર પાપના પ્રસંગમાં અપ્રાસુક “અનેપણિક” નો નિમ્નોક્ત (નીચે લખેલ) શાસ્ત્ર સંગત અર્થ લાગૂ થાય છે. જેમકે બાળકોની ઈચ્છા ન હોવા છતાં દેવું, ઉધાર લાવીને દેવું, ગ્રાહ્યો માટે બનાવેલ જ્યાં સુધી પુરૂષાન્તર કૃતાદિ ન થયું હોય તે દેવું, જેમ જ માલોહુઠ દોષ વાળું, બીજા માટે લઈ ગયેલ હોય તેવું, તેની આજ્ઞા વગર, શય્યાતરના આધારાદિ, ખુદ દાતાએ સ્વીકાર્યા વગર, ઘણા ઉન્નિવૃત્ત ધર્મવાળું, પરાણે અતિમાત્રામાં દીધેલ આધારાદિ, આ પ્રકારનો આધાર અહિં અપ્રાસુક, અનેપણિક સમજવો, ત્યારે જ ઘણી નિર્જરાનું કારણ થાય છે. અન્યથા અપ્રાસુક (જીવ સહિત) અને અનેપણિક (પ્રાણીઘાતથી તૈયાર કરેલ આદિ વિશેષ દોષ યુક્ત) આધાર આદિ દઈને દાતા અદ્વ આયુનો બંધક અને સંયમ ઘાતક બને છે.

આ વિષયમાં સૂત્રકૃતાંગતું પ્રમાણુ દેવું પણ મર્મજ્ઞો માટે શોભાસ્પદ નથી. કેમકે આ ગાથાઓમાં તો આધાકર્માદિ સદોષ આહારાદિ લેવાનો કોઈ ઉદ્દેશજ નથી અને ન તેની વસ્તુ લેવા સંબંધી કોઈ અર્થજ પ્રગટ થાય છે. ત્યાં તો આધાકર્મી લોગવવાવાળાને કર્મ-બંધ થાય જ છે કે નથી થતો, એવો નિશ્ચય કરીને એકાંત લાપા ન ળોલવાનું વર્ણન છે. છદ્મસ્થાદિના કારણે લોગવનાર લોકતા સંબંધી આંતરિક જ્ઞાન ન હોવાથી નિશ્ચયકરી લાપા ળોલવાનો નિપેધ છે. કેમકે જે મુનિને શુદ્ધિનું ધ્યાન રાખવા છતાં પણ અબલણતાં આધાકર્મી આહારાદિ લોગવવામાં આવી ગયેલ હોય, તેના પ્રથમ અને ચરમ (છેડા) તીર્થંકરના સાધુ સિવાય, અન્ય તીર્થંકરોના સાધુ વર્ગમાં જેના માટે આહારાદિ કરેલ છે, તેને છોડીને શેષને અને છેદોપસ્થાપનીય દેવા યોગ્ય નવદ્વીક્ષિતને અનેપણિક આહારાદિ આવી જતાં દેવાનું વિધાન હોવાથી, તેને દેવા પર તે તેને કામમાં લેતો હોય, તો આ બધાને કર્મ બંધન થયું-આ કેવી રીતે કહી શકાય છે? આવી પરિસ્થિતિમાં તેના તત્સંબંધી કર્મબંધન હોવાથી, કર્મ બંધ થયે નથા ઉપરોક્ત મુનિઓ સિવાય જે બાણીને ઉપરોક્ત પ્રકારનો આહારાદિ જેણે લોગવ્યો છે, તેને તત્સંબંધી કર્મબંધ હોવાથી નથી થયો, આ પ્રકારે ળોલવું અનાચીણું બતાવ્યું છે. એથી ઉપરોક્ત ગાથાઓમાંથી સદોષ આહારાદિનો લોગ સિદ્ધ થતો નથી.

ઉપરોક્ત શાસ્ત્રીય વિધાન અનુસારે કોઈ પણ દશામાં આધાકર્માદિ સદોષ આહારાદિ ગ્રહણ કરવાની સિદ્ધિ થતી નથી.

પ્રશ્ન ૯૧૦:—માગધ આદિ દેવોને સાધવા માટે બધા ચક્રવર્તી તેના ઉપર બાણ ફેંકે છે કે કોઈ કોઈ?

ઉત્તર:—તીર્થંકર ચક્રવર્તીને તો સર્વત્ર બંધ-સાધના બાણ ફેંક્યા વગર જ થાય છે. અને અન્ય ચક્રવર્તી (ભરત ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ માગધાદિ ત્રણ તીર્થ અને ચૂલ હેમવંત ઉપર) બાણ ફેંકે છે (અન્યત્ર નહિ) આ ભાવ આ....હ્યં ચ સિંધુદેવી આસન-કમ્પનાદત્તોપયોગાસતી સ્મૃતજાતીયા સ્વત્પવાનુકૂલાઽઽશવાસંજઞ્ઞે તેન શર પ્રમોક્ષણાઽઽચત્રવક્ત્રવ્ય એવં ચ કર્મચક્રિણાં વૈતાહ્યસુરાઽઽદીનાં સાધનેઽપિ જિનચક્રિણા તુ સર્વત્રદિગ્વિજયાત્રાયાં શરપ્રમોક્ષણાઽઽદિકમંતરેણૈવ પ્રવૃત્તિઃચત્તત્ર તેપાં તથૈવ સાધ્યસિદ્ધિરિતિ.” ટીકાથી સ્પષ્ટ થાય છે. અર્થાત્ સિંધુદેવીનું આસન ચલાયમાન થવાથી અવધિના ઉપયોગ વડે ચક્રવર્તીને બાણીને, અનુકૂળ થઈને શરણે આવી ગઈ, બાણ ફેંક્યું નહિ. આ જ રીતે વૈતાહ્યના દેવાદિની સાધનામાં સમજવું. ઉપરોક્ત ૪ સ્થાનોને છોડીને ચક્રવર્તી બાણ ફેંકતા નથી અને જિન-ચક્રવર્તી તો દિગ્વિજયમાં કોઈ પણ સ્થળે બાણ ફેંકતા નથી. આ તેના પુણ્યોદયની વિશેષતા છે.

પ્રશ્ન ૯૧૧ :—જીવને સર્વ પ્રથમ સમક્ષિત કેઈ ગતિમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—ચારેયમાંથી કોઈ પણ ગતિમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ વાત અનુયોગ-દ્વારમાં વર્ણિત ભાવેના ચાર સંયોજિક પાંચ ભાંગામાંથી ત્રીજા ભાંગાની આ, “અત્રોદયિકી-કૌપશમિકપારિણામિક ભાવનિષ્પન્નસ્તૃતીયગંગો ગતિચતુષ્ટયેઽપિ સંભવતિ, તથાદિ ઔદયિકી અન્યતરાગતિઃ નારક-તિર્દગ્દેવગતિપુ પ્રથમ સમ્યક્ત્વભક્તકાલે एवं ઉપશમભાવોઃ ભવતિ મનુષ્ય-ગતૌતુ તત્રોપશમશ્રેણ્યાં ચૌપશમિકંસમ્યક્ત્વં ક્ષાયોપશમિકાનીન્દ્રિયાણિ પારિણામિકં જીવત્વામિત્યેવમયં સંગતઃ સર્વાપુગતિપુલભ્યતે” ટીકાથી સ્પષ્ટ થાય છે. અર્થાત્ ચાર સંયોજીને ત્રીજા ભાંગે ચારેય ગતિમાં મળે છે. ઉદય તો કોઈ પણ ગતિનો, અને સર્વ પ્રથમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં ઉપશમ ભાવ અને મનુષ્ય ગતિમાં તો સર્વ પ્રથમ સમ્યક્ત્વનો લાભ અને ઉપશમ શ્રેણીમાં ઉપશમ ભાવ હોય છે. ક્ષાયોપશમ ઇન્દ્રિયોનો, પારિણામિક જીવત્વ, એ રીતે આ ભાંગે ચારેય ગતિમાં મળે છે. ઉપરોક્ત પ્રમાણથી ચારેય ગતિમાં સર્વ પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય એમ સિદ્ધ છે, તથા સમસાદિત્ય દેવળીના રાસમાં પણ અગ્નિશર્માના જીવને સર્વ પ્રથમ સમક્ષિત ઘોડાના ભવમાં પ્રાપ્ત થશે એમ બતાવેલ છે. ઇત્યાદિ પ્રમાણોથી ચારેયમાંથી કોઈપણ ગતિમાં સર્વ પ્રથમ સમક્ષિત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, એવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૯૧૨ :—આચારાંગ અધ્યયન ૧૨ ઉ. ૩ માં આ ઉદ્દેશ્ય છે કે માર્ગે ચાલતા સાધુને કોઈ પશ્ચિક પૂછે કે—“શુ તમે અહિં મનુષ્ય, પશુ (બેલ વગેરે), પક્ષી, જળચર આદિ જીવોને જોયા ? તો આના ઉત્તરમાં શુનિ કંઈ પણ ન કહે, યાવત્ મૌન રહે અને જાણુવા છતાં પણ હું નથી જાણતો—જોશ કહે. આ રીતે શુ સાધુ, જીવ રક્ષા માટે અસત્ય ભાષણ કદી શકે છે ?

ઉત્તર :—“જાગં વાગો જાગંતિ વાગજા” આ પાઠનો કોઈ ઉપરોક્ત અર્થ પણ કરે છે. પરંતુ આ અર્થ અસાધ્ય નથી જોડતો, કેમકે દર્શનકાલિક અધ્યયન ૭ ગાથા ૧ માં “દો ન મમિક્ષ સચ્ચનો” અર્થાત્ અસત્ય તથા શિશ્ર આ જન્મે ભાષા સર્વથા ન જોડે—એવો આદેશ છે. અર્થ “મચ્ચસો” શબ્દથી કોઈ પણ સ્થળે અને જગે તેવા સંકેતમાં જોડું ન જોડવું, તો પક્ષી જીવ રક્ષાદિ કારણે પણ અસત્ય કેમ જોડી શકે ? તથા આ જ મુદ્દાના ૬ અધ્યયનની ગાથા ૧૨ માં અસત્યનો નિબંધ કરતા “અવળગુ પરઢાવા” અર્થાત્ ખોનાના કે પીનાના માટે અસત્ય ન જોડવું, આમાં સ્વ અને પર જન્મે માટે નિબંધ છે, તો પક્ષી પરમાર્થ (જીવ-રક્ષાદિ માટે) પણ જોડું કેમ જોડી શકે ?

ઉપરોક્ત પ્રમાણે બેતાં જીવ-રક્ષાદિ નિમિત્તે પણ અસત્ય ભાષણ, શાસ્ત્ર-સંગત પ્રતીત નથી થતું, એથી “જાણં વા જો જાણંતિ વપજ્જા” પાઠનો અર્થ-બાણુવા છતાં પણ “હું બાણું છું”-એમ ન કહે, અર્થાત્ મૌન જ રહે. આ જ અર્થ સંગત છે. એમ કરવા પર જ આ જ ગાલાવાના શબ્દો (પથિકના પૂછવા પર, તે જીવોના વિષયમાં કંઈ ન કહે, ન બતાવે-તેના પ્રશ્નને કોઈ પણ પ્રકારે સ્વીકાર ન કરતા ઘટા, મૌન જ રહે, પરંતુ બાણુવા છતાં પણ, બાણું છું, એમ ન કહે. તાત્પર્ય એ છે કે-બાણુવા છતાં પણ બાણુ છું, એમ ન કહીને મૌન જ રહે) ની આથે મેળ ઠીક રૂપે બેસે છે.

આના સિવાય અહિંયા હજુ ચાર ગાલાવા આગળ આવ્યા છે. તેમાંથી ત્રીજા ગાલાવામાં “અહિંધી ગામાદિ કેટલા દૂર છે,” અને ચોથામાં “અમુક ગામ કે નગરાદિને કયો માર્ગ છે?” આ પ્રશ્નો સંબંધે પણ એજ પાઠ છે. બે ઉપરોક્ત પાઠનો ખોટું બોલવું અર્થ કરાય, તો અહિં જીવ રક્ષા સંબંધી કોઈ ખાસ પ્રસંગ નથી, તો અહિંયા કયા પ્રસંગને લઈને ખોટું બોલશે? એથી સાધુનું એ કર્તવ્ય છે કે ગૃહસ્થ સંબંધી એવા પ્રસંગો ઉપર કંઈ ન બોલે, મૌન સાધે, એટલે તે પાઠનો ‘ખોટું બોલવું’ અર્થ ઘટાવવો ઠીક નથી. +

(+ તથા ઉદાસીનતાની દૃષ્ટિથી આ અર્થ પણ ઠીક બેસે છે, જેમકે-વ્યવહારમાં કોઈ વાતને બાણુવા છતાં પણ તેના સમર્થક ન હોવા પર “હું નથી બાણુતો” એવું કહી દે છે. આનું તાત્પર્ય આ થાય છે કે આ વિષયમાં હું કંઈપણ કહેતો નથી. એજ રીતે અહિંયા પણ તે પથિકને કહે કે-હું નથી બાણુતો અર્થાત્ અમે સાધુ છીએ. આ વિષયમાં કંઈ નથી કહેતા.)

શંકા :—ઉપરોક્ત પાઠનો સીધો અર્થ—“બાણુવા છતાં નથી બાણુતો” એવો હોવા છતાં પણ અહિં ઉપરોક્ત પ્રકારને બીજો અર્થ કરવો સંગત લાગતો નથી, કેમકે અન્યત્ર પણ પ્રસંગવશ અપવાદરૂપે અસત્ય બોલવાની સિદ્ધિ થાય છે. જેમ પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૧માં ઉપયોગ સહિત આર્ય બતની ભાષા બોલનારને આરાધક બતાવેલ છે. આ ટીકામાં “પ્રવચન ડહાદુર રક્ષણાદિ નિમિત્ત” અર્થાત્ પ્રવચન રક્ષા માટે ખોટું બોલવા છતાં પણ આરાધક જ હોય છે.” તથા સૂત્રકૃતાંગ અધ્યયન ૮ ગાથા ૧૯માં “સાદિયં ન મુસંવુયા અર્થાત્ માયા સહિત ખોટું બોલે નહિ. આમાં ટીકાકારનું કથન છે કે-પરવચનાર્થ (બીજાને ઠગવા માટે) માયા સહિત મૃપા ન બોલવું, પરંતુ સંયમ રક્ષાર્થે જોયેલા હરણાદિ પશુ માટે પણ કહી દે કે મેં નથી જોયાં, ઈત્યાદિ બોલવામાં દોષ નથી. આ ઉપરોક્ત પ્રમાણથી તત્ પ્રસંગો ઉપર ખોટું બોલવું સિદ્ધ થાય છે, તો પછી, “જાણં વા જો જાણંતિ વપજ્જા” પાઠના અસત્ય બોલવાં સંબંધી અર્થને અનુપયુક્ત કેમ બતાવાય છે?

સમાધાન :—આ શાસ્ત્રીય પાઠોનો ઉપરોક્ત પ્રકારનો અર્થ કરતાં જે અપવાદ સ્વરૂપ અસત્ય ગોલવું સિદ્ધ કર્યું, તે સંગત નથી. કેમકે આ અર્થ આગમથી વિરૂદ્ધ નત્ય છે. આવા પ્રસંગે પણ અસત્યનો પ્રયોગ કરવો યોગ્ય નથી. જેમ—પુલાકલખિયવાળા કોઈ સાધુ, સંઘાદિ પ્રયોજન, તપ સંયમના હેતુ માટે હિંસા મૃપાદિ આશ્રવ-દાર સેવન કરે છે, તો તેને આલોચના ન કરે તો વિરાધક કહેલ છે. અહિં પ્રવચન હીલણાની રક્ષા માટે ગોલે તો પણ દોષી કહેલ છે. એથી તત્ પ્રસંગોમાં પણ અસત્ય લાપણુનો નિગેધ છે.

તથા ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૭ માં દશ પ્રકારની પ્રતિસેવના ગતાવેલ છે. તેમાં આપત્તિ (દ્રવ્યાદિ) અને ભય (સિંહાદિભય) વશ, કરેલ કાર્ય પણ દોષ યુક્ત માનેલ છે. પ્રવચન-હીલણા, ધર્મ અને સંઘાદિ ઉપર સંકટની પ્રાપ્તિ, આ પણ આપત્તિ અને ભય છે. “તન્નિમિત્તર્હિ” મૃપાદિનું આચરણ કરવાવાળા દોષને પાત્ર છે. એવા પ્રસંગો પર પણ આ પ્રકારના શાસ્ત્રીય પ્રમાણ મળવાથી મૃપાવાદનો સર્વથા નિગેધ જ સિદ્ધ થાય છે. એથી ટીકાકારે ઉપરોક્ત પ્રકારનો અર્થ કર્યો છે. તે યુક્તિ સંગત નથી લાગતો.

ઉપયોગ પૂર્વક આરેય લાપા ગોલતા થકા આરાધકનો અર્થ નીચે પ્રકારે સમજવો જોઈએ. સાધુને સત્ય અને વ્યવહાર લાપા ગોલવાનું જ વિધાન છે. અને તે અનુસારે એનું જ લક્ષ સખી પ્રયોગ કરે છે, પરંતુ જેના વિષયમાં તે પ્રયોગ કરે છે, તે તેની દૃષ્ટિમાં સત્ય હોવા છતાં પણ વાસ્તવિકતામાં વિપરીત હોય, તો તેને અસત્ય માનેલ છે. આ વાતને આનંદ શ્રાવક અને ગૌતમ સ્વામીને પ્રસંગ સ્પષ્ટ કરે છે. અર્થાત્ ગૌતમ સ્વામીએ અવધિજ્ઞાનના વિષયમાં આનંદને બાણીને કહ્યું, પરંતુ નિર્ણય થવા પર તે કથન અસત્ય નીકળ્યું. એમ છદ્મસ્થતાના કારણે અન્ય ખીલ્લ કોઈ વડે પણ ઉપયોગપૂર્વક આવેા પ્રયોગ થઈ નત્ય, અને તેને ખબર ન પડે તો પણ તે આરાધક છે. ખબર થતાં આલોચનાદિ પ્રાયશ્ચિય લે છે. એથી અહિંયા એ પ્રકારે ઉપયોગપૂર્વક આરેય લાપા ગોલવા છતાં પણ આરાધક કહેલ છે. એવો જ અર્થ અહિં સમજવો ઉચિત છે. એ જ રીતે અસત્ય અને મિશ્ર મનોયોગના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ.

તથા અસત્ય અને મિશ્ર લાપાનો પ્રયોગ એકાએક થઈ નત્ય તો પણ તે સંબંધી વિચાર જ હોવાથી આરાધક થાય છે.

તે ‘આઉત’ (ઉપયોગ) નો અર્થ—‘બાણી જોઈને’ આવેા કરવામાં આવે તો “હન્તેદ્યાદં ચત્તારી માસઝાયાદં આડત્તં માસમાણે આરાહણ્ણો વિરાહણ” આ શાસ્ત્રીય પંક્તિનો અર્થ આ થશે કે—બાણી જોઈને આરેય લાપા ગોલવાવાળો આરાધક થાય છે. વિરાધક નહિ. આ અર્થથી તો બાણી જોઈને અસત્ય અને મિશ્ર ગોલવા વાળા આરાધક કહેવાશે.

આતુ' તાત્પર્ય' આ થશે કે—અજાણતા અસત્ય અને મિશ્ર ભાષી વિરાધક થયા. એવો અર્થ કરવો વ્યવહારિક અને પ્રમાણિક દૃષ્ટિથી અસંગત છે. એટલે 'આત્ત' શબ્દનો 'જાણી જોઈને' (ઉપયોગ પૂર્વક) અર્થ માન્ય હોવા છતાં પણ આના તાત્પર્ય સાથે એને યોગ્યતા જોઈએ. 'આત્ત' શબ્દનું તાત્પર્ય આ છે—'જાણી જોઈને' અર્થાત્ સાધુ—મર્યાદા (ભાષા સમિતિ) ની સાથે—એવો સમજવો જોઈએ.

અપ્રમત દશામાં કેવળ શુભ યોગ હોવા છતાં પણ કર્મજન્ય, ગોમટસારાદિમાં ૧૨ માં શુભસ્થાન સુધી ચારેય ભાષા અને મનનો યોગ માનેલ છે. અને જાણી જોઈને અસત્ય અને મિશ્રનો પ્રયોગ તો અશુભયોગ વિના થઈ શકતો નથી.

એથી અહિંયા પણ છદ્મસ્તના કારણે વસ્તુ સંજોગથી અવાસ્તવિકતા રહી જાય છે. એ માટે અસત્ય અને મિશ્ર સન તથા વચનયોગ તેમાં ઘટિત થઈ શકે છે.

અપ્રમત સ્થિતિમાં આના સિવાય અન્ય રૂપે આ ઘટિત થઈ શકતું નથી.

અને ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૧ ના “નહિનામાનામોગઃ છદ્મસ્થસ્થેહકસ્યચિન્નાસ્તિ” આ ટીકાર્થથી કોઈ પણ છદ્મસ્થને અનાલોગ નથી, એવી વાત નથી, એટલે કે છે જ.

સૂત્રકૃતાંગના પ્રમાણથી પણ જે અસત્ય બોલવાની સિદ્ધિ કરેલ છે, તે પણ સંગત નથી, કેમકે “સાદિયં મુસંવ્યા”નો અર્થ ‘માયા સહિત જોડું ન બોલવું’ કરાશે, તો આનો વિપરીત અર્થ આ નિકળશે કે માયા રહિત જોડું બોલવું ખુદલું છે. પરંતુ સાધુ તો અસત્યના સર્વથા ત્યાગી હોય છે તો પછી તેના માટે આ ખુદલો માર્ગ કેમ સંગત થશે?

“સાદિયં ન મુસંવ્યા” આ પદમાં ‘સાદિયં’ શબ્દ વિશેષણ છે અને ‘મુસં’ વિશેષ્ય છે. છદ્મ પૂર્વક અસત્ય ભાષણમાં પ્રાયઃ માયા રહે છે. આ જ દ્રષ્ટિથી આ પદ માં ‘સાદિયં’ વિશેષણનો પ્રયોગ કરાયેલ છે. એથી આનો વિપરીત અર્થ કરવો સંગત નથી, કેમકે અહિંના પ્રાસંગિક વર્ણનને જોતા અપવાદ વિધિનું અવલંબન લેવું ઉપયુક્ત નથી.

ત્યાં ટીકાકારે વચનાર્થે માયા સહિત મૃષા બોલવાનો નિષેધ કરેલ છે, તો હરણાદિના વિષયમાં પૂછવા વાળાને “જાણવા છતાં પણ નથી જાણતો” એવું કહેવામાં શું ગિંદગુલ માયા નથી? ભાવ ગમે તેવા સારા કેમ ન હોય, તો પણ વાસ્તવિકતા છુપાવી અન્યથા બોલવામાં તે સંજોગથી મૃષા અને માયા કેમ ન થાય? આ સમજી શકાતું નથી.

પ્રતિજ્ઞના (દોષ)નો ૧૦ મો લેદ ‘વીમંસા’ (વિમર્શ) છે. જો કોઈ આચાર્યાદિ આલોચનાના પ્રસંગે શિષ્યાદિની પરીક્ષા માટે જાણવા છતાં પણ—“આ મેં સારી રીતે સાંભળ્યું નથી,” આદિ વચનની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તો તેને પણ દોષના ભાગી માનેલ છે.

આમાં એકાંત શિષ્યાદિના હિત માટે જ પ્રવૃત્તિ કરાય છે, છતાં પણ તે દોષના લાગી ગણાય છે. તેમજ હરણાદિના વિષયમાં વાસ્તવિકતા છુપાવીને અન્યથા બોલવામાં તે સંગ્રામી માયા-મૃષા હોવાથી દોષના લાગી કેમ ન મનાય ?

એજ રીતે કોઈ સાધુ, કેવળ અન્ય સાધુની સેવા માટે ગયો હોય, તો પણ ગમણા-ગમણાદિ સંગ્રામી પ્રાયશ્ચિત્તનો લાગી અને છે. આમાં એકાંત પરહિત બુદ્ધિની અપેક્ષા હોવા છતાં પણ વિરાધનાની આશંકાથી પ્રાયશ્ચિત્ત ગતાવ્યુ છે, તો પછી હરણાદિના માટે બાણીને અસત્ય લાપણુમાં આગમ આજ્ઞા કેરા હોઈ શકે ? આ વિચારણીય છે.

આ રીતે આગમમાં અનેક સ્થળો ઉપર અસત્ય અને મિશ્ર લાપણુનો નિષેધ કરેલ છે. અને આના બોલવા વાળાઓને અગ્રમાથી અને ચળલ દોષના લાગી માનવામાં આવેલ છે. તેને વિશિન્ન પ્રાયશ્ચિત્તના લાગી ગતાવ્યા છે. અને સંકટના પ્રસંગો ઉપર અસત્ય અને મિશ્ર લાપીને પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા વગર વિરાધક માનેલ છે, તો પછી કોઈ પણ દશામાં અસત્ય અને મિશ્રનો પ્રયોગ શાસ્ત્ર સંમત કેમ માની શકાય ?

નોટ :—ઉત્તર આ પ્રકારે ધ્યાનમાં આવેલ છે. જાણ જ્ઞાની કહે તે જ પ્રમાણુ છે.

પ્રશ્ન ૯૧૩ :—સૂત્રકૃતાંગમાં “દુર્લિક્ષકાળમાં ગીતાર્થ સાધુ અસુચિંત-પણે આધાકર્મી” આહાર કરે તો બાધા નથી” એવું ટીકાકારનું કહેવું છે, તો આનો ખુલાસો કરો ?

ઉત્તર :—હા, સૂત્રકૃતાંગના ૨૧ મા અધ્યયનની ટીકામાં આધાકર્મી વસ્તુ સેવન કરવાની વાત ગતાવીને આવત્ આ જ રીતે બધા અનાચારોના વિષયમાં સમજવું એમ ગતાવ્યુ છે. પરંતુ તે ટીકા આગમોના મૂળ પાઠથી મેળ ખાતી નથી પણ વિરુદ્ધ જાય છે. એથી માન્ય કરવા યોગ્ય નથી. આગમોમાં આધાકર્મી આહારનો સર્વાત્ર નિષેધ જ કર્યો છે, જેમકે—આચારંગ બીજો શ્રુતસ્કંધ, ઠાણાંગ, સમવાયાંગ, પ્રશ્ન-આકરણ, ઉત્તરાધ્યયન, દશર્ષકાલિક અધ્યયન ૩, ૬, ૧૦ માં નિષેધ જ ગતાવેલ છે. દશાશ્રુત સ્કંધમાં આધાકર્મી સેવન કરવા વાળાને સગલ દોષ, નિશીથમાં પ્રાયશ્ચિત્ત, અને સૂત્રકૃતાંગના અધ્યયન ૧ ઉ. ૩ બાધામાં પૂતીકર્મ ભોગવવા વાળાને એ પદ્ધતિ સેવન કરવા વાળા ગતાવ્યા છે, તથા ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૬માં આધાકર્મી ભોગવવા-વાળા કર્મોને નિગિડ કરે છે અને અનાદિ અતંત સંસારમાં જમાવું કરે છે, તેમ ગતાવ્યુ છે. શ.પ ઉ. ૬ માં આધાકર્મ, કીતકૃત વગેરે દોષ ગુણ આદિનાદિ ને મનમાં પણ નિદોષ ચમત્તે અને તેની આલોચના ન કરે, તો તેને વિરાધક કહેલ છે અને ટીકાકારે વિપરીત શ્રદ્ધાદિ રૂપ હોવાથી મિથ્યાત્વાદિની પ્રાપ્તિ ગતાવેલ છે. શ.૧૮ ઉ.૧૦ આદિમાં અનેપણિકને આગ્રહ કહેલ છે. આચારંગ અધ્યયન ૮ ઉ. ૨માં આધાકર્મનાદિ અગ્રુહ આદિનાદિ ન લે અને તેથી ગૃહસ્થ ક્રોધીત થઈ સાધુને, મારે, પીચને કહે કે અને મારો, પીચો, છંદો, જાળો, કુટો, દળાવો, જીવ રહિત

કરો, ઇત્યાદિ સંકટમાં પણ લેવાનો નિયેધ છે. ઉપરોક્ત શાસ્ત્રીય વિધાનુસાર કોઈ પણ દશામાં આવાકર્મોદિ સદોષ આહારોદિ ભોગવવું સિદ્ધ નથી થતું. આ ઉત્તર સંક્ષેપમાં છે (આનો વિશેષ ખુલાશો પ્રશ્ન૯૦૯ના ઉત્તરમાં લેવો.)

પ્રશ્ન ૯૧૪ :—પ્રશ્ન વ્યાકરણ તથા ઉવવાઈ મૂલમાં શ્રી તીર્થકર દેવ તથા યુગલિકોના આહાર સંગ્રહે એમ કહ્યું છે કે—‘કંકગ્રહણેકચોયપરિણામે’ આનો શું અર્થ થાય છે ?

ઉત્તર :—“કંકગ્રહણે” તેનો શુદ્ધશય કંકપક્ષીનાશ દાશયની જેમ નિર્લેપ હોય છે. “કચોયપરિણામે”-તેની જઠરાગ્નિ કબૂતરની જઠરાગ્નિ સમાન આહારને જલદી પચાવવા વાળી હોય છે. એવો અર્થ સમજવો.

પ્રશ્ન ૯૧૫ :—કંકપવૃક્ષ વનરૂપિત કાયમાં હોય કે પૃથ્વીકાયમાં હોય ?

ઉત્તર :—કંકપવૃક્ષ વનરૂપિત-કાયમાં છે.

પ્રશ્ન ૯૧૬ :—તીર્થકરના જન્મ મહોત્સવમાં દેવતા મૂળ રૂપે આવે છે કે વૈકિય રૂપ ધનાવીને ? જે મૂળ રૂપે આવતા હોય છે, તો જ્યારે ચાર તીર્થકરોના જન્મ થાય છે. ત્યારે મૂળ રૂપે કયા આવે છે ?

ઉત્તર :—તીર્થકરોના જન્મ મહોત્સવાદિમાં કોઈ દેવ મૂળ રૂપે અને કોઈ વૈકિયથી, આ રીતે જાનને પ્રકારે આવી શકે છે, આ રીતે આવે તો પણ તેને ચારેય જગ્યાએ ઉપસ્થિત થવા માટે વૈકિય રૂપ ધનાવવું પડે છે. તેના મૂળ તથા વૈકિય જાનને પ્રકારના રૂપ, ગુંદર તેમજ સમાન દેખાય છે. એથી ક્યાંક મૂળ અને ક્યાંક વૈકિય રૂપ મોકલવા છતાં પણ તે રૂપોમાં ચર્મ-ચક્ષુ દ્વારા ભિન્નતા દેખાતી નથી.

પ્રશ્ન ૯૧૭ :—આશુશીયા (અશાળીયા)ની અવગાહના પ્રજ્ઞાપનામાં (પ્રત્યેક યોજનની કહી છે.) ૧૨ યોજનની જતાવી છે અને ઉરપરિસ્પર્શ સસુર્છિત્રની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પ્રત્યેક યોજનની કહી છે, તો કંઈ રીતે મેળ ખેડી શકે ?

ઉત્તર :—પ્રાય : કરીને તો ગેથી લઈને નવ સુધીને પ્રત્યેક કહે છે, પરંતુ ક્યાંક પ્રત્યેકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૯૯ સુધી પણ જતાવેલ છે. આ પ્રત્યેકની અપેક્ષાએ ૧૨ યોજનને પણ પ્રત્યેક યોજન કહી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૯૧૮ :—મિથ્યાત્વીને સકામ-નિર્જરા હોય છે ? “પ્રશ્નોત્તર મણી-રત્નમાળા”માં એક જગ્યાએ સકામ-નિર્જરા હોવી લખેલ છે, તે ઠીક છે શું ?

ઉત્તર :—સત્યત્વના પરિપાક તેમજ સમકિત અભિમુખ થતા (અપૂર્વકરણ અને અનિ વૃત્તિકરણના) સમયે શુભને કંઈક ઉજ્જવલ જનાવવામાં સહાયક થાય, આ વાત અલગ છે, અન્યથા વાંચનવિગ્ર મધ્યમ-નિર્જરા ગિર્યાત્વીને જવાનો અંગત નથી લાગતો.

પ્રશ્ન ૯૧૯ :—કોઈ વ્યક્તિએ કોઈ ઉપર 'જોડું' કલંક લગાવ્યું હોય, તો તેનો ફરી ઉદય તે ગતિમાં જ થાય છે કે બીજી ગતિમાં ?

ઉત્તર :—કોઈએ 'જોડું' કલંક લગાવ્યું, તેનો ઉદય તે ગતિમાં તથા અન્ય ગતિમાં પણ થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૯૨૦ :—અભવીને જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે કે નહિ ? જો થાય છે, તો તે કોને થયું ?

ઉત્તર :—મેઘ કુમારને હાથીના ભવમાં સમક્ષિત પ્રાપ્તિની પહેલાંજ જાતિ-સ્મરણ થઈ ગયું હતું. આ જ્ઞાતા સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનથી સ્પષ્ટ છે. જે રીતે મિથ્યાત્વીને જાતિ-સ્મરણ થાય છે, તે જ રીતે અભવ્યને પણ થઈ શકે છે, નારકીને સ્ત્રીધી કે ઉંધી અવધિ ચાર કોશથી વધારે નથી હોતી. તેને પૂર્વ ભવની વાત જાતિ-સ્મરણથી જોવી પડે છે. એથી અભવ્ય જીવને અનેકવાર જાતિ-સ્મરણ થાય છે. અચુકને થયું એ પ્રમાણે નામ-નિર્દેશ કોઈનું ધ્યાનમાં નથી. તથા જાતિ સ્મરણ તેને મતિજ્ઞાન કે મતિ અજ્ઞાનનો ભેદ સમજવો.

પ્રશ્ન ૯૨૧ :—સમવાયાંગજીમાં સ્ત્રી, પુરૂષ (ભર્તાર)ને મારે તો મહા મોહનીય કર્મબંધાય છે, તો પુરૂષ, સ્ત્રીને મારે, તો તેને બંધાય કે નહિ ?

ઉત્તર :—જેમ નાગણી પોતાના ઈડાના સમૂહને મારે છે, તે જ પ્રકારે ભર્તાર (પોષક અર્થાત્ પોષણ કરવાવાળા), રોનાપતિ (રાત્ર)ને અને 'પ્રશાસ્તાર' અર્થાત્ પ્રધાન અથવા ધર્મ પાકડને જો કોઈ મારે તો તે મહામોહનીય-કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. કેમકે એમના મૃત્યુથી ઘણા જીવો દુઃખી થાય છે. એટલે તે મહામોહનીય કર્મના લાગી બને છે. ભર્તારનો અર્થ 'અભયદેવ સૂરી' એ પતિ ન કરીને 'પોષક' કયો છે અને તે ઠીક લાગે છે.

પ્રશ્ન ૯૨૨ :—દશમા વ્રતમાં કહીયે છીયે—“જેટલી ભૂમિની મર્યાદા રાખી દોય, તેના ઉપરાંત સ્વેચ્છાથી જમને પાંચ આશ્રવ સેવવાના પચ્ચખાણુ” તો તે મર્યાદિત ભૂમિમાં આશ્રવ સેવન કરી શકાય છે શું ? પૌષ્પધના પચ્ચખાણુ કરવા સમયે પણ આ જ રીતે કહેવાય છે.

ઉત્તર :—દરરોજ ૧૪ નિયમ ધારણ કરવાને પણ દશમું વ્રત કહેવાય છે, તેમાં મર્યાદિત ભૂમિ ઉપરાંતનો ત્યાગ હોય છે. અને જે ઉપવાસ કરીને પૌષ્પ કરે છે, એમજ દયા અને સંવર કરે છે, તેને “જેટલી ભૂમિની મર્યાદા કરી છે, તેની અંદર તથા બહાર પાંચ આશ્રવ સેવવાના ત્યાગ-આ પ્રકારે કરાવવા જોઈએ.

પ્રશ્ન ૯૨૩ :—ચકવર્તીઓ તથા વામુદેવોને કેટલી સ્ત્રીઓ હોય છે ?

ઉત્તર :—પ્રશ્ન વ્યાકરણ અને જંગમૂકીય પ્રજ્ઞાનમાં ચકવર્તીને ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓ

ખતાવી છે. જ્ઞાતાધર્મ—કથાંગમાં વાસુદેવને ૩૨ હજાર ‘શ્રીઓ’ ખતાવેલ છે, તથા અંત-કૃતદશા અને પ્રથમ વ્યાકરણમાં ૧૬ હજાર દેવી ખતાવી છે.

અહિંયા વાસુદેવને ૧૬ હજાર શ્રીઓ મોટા રાજ્યોની કન્યાની અપેક્ષાએ ખતાવીને શેષ ૧૬ હજાર નાના રાજ્યોની કન્યાને ન ગણી હોય, અથવા દેવી રૂપ શ્રીઓ ૧૬ હજાર અને શેષ ૧૬ હજાર આધારણ શ્રીઓ ગણી હોય એવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૯૨૪ :—આર્દ્ર કુમાર જિન-પ્રતિમા જોઈને બોધી-બીજ પામ્યા એવું એક સ્થળે જોયું છે. આ ક્યાં સુધી સાચું છે ?

ઉત્તર :—આર્દ્રકુમાર ને જિન-પ્રતિમાની વાત કથામાં છે, એથી પ્રામાણિક નથી.

પ્રશ્ન ૯૨૫ :—નવકારસી, રાતના ૧૨ વાગ્યાથી સૂર્ય ઉદય સુધી પાળવા વાળાને હોય છે, કે સૂર્ય ઉદયથી ૪૮ મિનિટ સુધી પાળવા વાળાને હોય છે ?

ઉત્તર :—ચોવિહાર કરવાવાળા, અર્ધિરાતથી સવાર સુધી ચોવિહાર કરવાવાળા અને ચોવિહાર ન કરવાવાળા આ બધા નવકારસી કરી શકે છે. સૂર્યોદયથી એક મુહુર્ત દિવસ આવવા સુધીના વિચારે આ પ્રત્યાખ્યાન કરાય છે. અથવા બીજે અર્થ નીચે પ્રકારે સંભળ્યો છે. પૂરો કે થોડો ચોવિહાર રાખવાવાળા, સૂર્યોદય પછી એક નવકાર મંત્ર બોલે ત્યાં સુધીના પ્રત્યાખ્યાનના વિચારને પણ ‘નમોકારસી’ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૯૨૬ :—સ્ત્રીના ૧૬ શણગારમાંથી ૬, ૯, ૧૨ નો અર્થ અને ૧૫નો મૂળ પાઠ શું છે ?

ઉત્તર :—સ્ત્રીના ૬ઠો શણગાર ‘કુંઠળ-કાનનું’ આભૂષણ, નવમો અવાજવાળા—‘નેપૂર’ ૧૨ મો, બિદિઓની (લલાટાદિ ઉપર) શ્રેણી, અને ૧૫ મો “કર કંગન” સમજવો.

પ્રશ્ન ૯૨૭ :—દેવસી અને રાયસી પ્રતિકંભણ આદિની આજ્ઞા લેતી વખતે ત્યાં કોઈ સાધુ-સુનિરાજ ન હોય, તો શ્રી સીરન્ધર સ્વામીની આજ્ઞા લઈ શકે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—પ્રતિકંભણની આજ્ઞા, જેનું શાસન હોય તેની લેવી જોઈએ. જો કોઈ શ્રી સીમંધર સ્વામીજીની દ્વે, તો કોઈ વાંધા જેવી વાત નથી. એક અરિહંતની આજ્ઞાનો આરાધક બધા અરિહંતોની આજ્ઞાનો આરાધક થાય છે એથી શ્રી સીમંધર સ્વામીની આજ્ઞા પણ લઈ શકે છે.

શંકા :—એક અરિહંતનો આરાધક બધા અરિહંતનો આરાધક થાય છે, પરંતુ બીજે પ્રશ્ન અહિં આ છે કે, પાર્થનાથ પ્રભુનાં શિષ્ય લગવાન મહાવીરની આજ્ઞામાં આવ્યા વિના કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે કે નહિ ? જો હાં, તો પછી ઉત્તરમધ્યયન સૂત્રના ૨૩ માં અધ્યયનમાં મહાસુનિ શ્રી કેશી સ્વામી, પ્રભુ મહાવીરના પાંચ મહાવ્રત કેમ અંગીકાર

કરે છે? વાસ્તવમાં વાત આરાધક-વિરાધકની નહિ, પરંતુ શાસન સંઘાંધી આજ્ઞાનો પ્રશ્ન છે. બીજી તરફ પ્રભુ મહાવીરના શાસનનો નિવાસી શ્રી સીમંધર સ્વામીની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કેમ કરી શકે? કેમકે શાસન પરિવર્તન સાથે કાળ પરિવર્તન પણ થાય છે, ભારતની સંઘ્યા ત્યાંની પ્રાતઃ (ઉપા) છે.

સમાધાન :—એકાંત આવી વાત નથી કે પાર્થનાથ પ્રભુના શિષ્યને મહાવીરની આજ્ઞામાં આવ્યા વગર કેવળજ્ઞાન થતું નથી. તેને તેનો સંયોગ મળે તો તે કપાયવશ અલગ રહેતા નથી, બે રહી જાય તો કેવળજ્ઞાન થતું નથી. બે સહજ સ્વાભાવિક દૂરી આદિના કારણે મળી ન શકે; તો અલગ રહેવા છતાં પણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામાં કોઈ વાંધો નથી. કાળ-પરિવર્તન હોય તો પણ પ્રતિક્રમણની આજ્ઞા લેવામાં કોઈ વાંધો નથી આવી શકતો. જેમ ભરત ક્ષેત્રનો સાધુ આહાર-વિહાર, રાધસી-દેવસી પ્રતિક્રમણ આદિનો હિસાબ અહિંના દિવસ-રાત્રિને ધ્યાનમાં રાખીને કરે છે. આ જ સાધુને બે કોઈ દેવ સંહરણ કરીને મહા-વિદેહમાં લઈ જાય, તો તે જ સાધુ ત્યાં મહાવિદેહના દિવસ-રાતના હિસાબે આહાર-વિહાર, રાધસી-દેવસી પ્રતિક્રમણ આદિ કરશે ત્યાં તે સાધુ અહિંની આજ્ઞા લેશે, તો કાળ પરિવર્તન થશે જ, અન્યથા ત્યાંનાં શાસન વાળાની આજ્ઞા લેવી પડશે. એથી ઉપરોક્ત કથનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સીમંધર સ્વામીજીની આજ્ઞા લઈ લ્યે તો કોઈ આપત્તિ જેવી વાત નથી. (કોઈ વાંધો નથી.)

પ્રશ્ન ૯૨૮ :—૭ લાખ પૃથ્વી આદિ જે ૮૪ લાખ જીવાયોનિ છે, તેમાં જીવોના ભેદ આદિ કેટલા-કેટલા લાખ હોય છે? તેની પૂરી સંખ્યા કેટલી છે?

ઉત્તર :—સંજ્ઞા અને કપાય બધામાં ચાર-ચાર હોવાથી સર્વત્ર ૪-૪ ગુણ કરવાથી ૩ કરોડ ૩૬ લાખ જ સંજ્ઞા અને એટલા જ કપાયના યોલોની સંખ્યા થશે. સાકાર અને અનાકાર, બે ઉપયોગ તથા સમોહિયા અને અસમોહિયા એ, બે મરણ બધામાં હોવાથી ૧ કરોડ ૬૮ લાખ સમજવા. લંગડાં (પાંગળા) એકેન્દ્રિય છે. એથી બાવન લાખ સમજવા,

પ્રશ્ન ૯૨૯ :—આલુ, ડુંગળી, લસણને અનંત જીવોનો પિંડ કહ્યો છે. એકે આલુમાં કેટલા જીવ છે, તો એકે જીવની પાછળ ત્રણ-ત્રણ શરીર અલગ-અલગ માનવા કે બધા જીવોનું એકે જ શરીર માનવું?

ઉત્તર :—સાધારણ વનસ્પતિના અનંત જીવો મળીને એકે ઔદારિક શરીર બાંધે છે. એવા અસંખ્ય ઔદારિક શરીર મળે ત્યારે બાહર (આલુ, ડુંગળી, લસણ, કાંદા, આદિ) અનંત કાયનો અંશ દ્રષ્ટિગત થઈ શકે છે, (જેઈ શકાય છે.) પરંતુ સૂક્ષ્મ અનંત-સૂક્ષ્મ અનંત કાયના શરીર તો દેખાતા જ નથી અને બાહર અનંતકાય (આલુ આદિ) ને જે નાનામાં નાનો દુકેડો દેખાય છે, તેમાં અસંખ્ય ઔદારિક શરીર અને અન્યક

ઔદારિક શરીરમાં અનંત જીવ હોય છે. તેજસ અને કાર્મણ શરીર તો બધા જીવોના અલગ-અલગ છે.

અનંત જીવોનું એક ઔદારિક શરીર હોવાથી પ્રત્યેક જીવનું સ્વતંત્ર રૂપે પૂરું ઔદારિક શરીર ન હોવા છતાં પણ અંશ રૂપે તો ઔદારિક શરીર બધાને હોય છે જ. જેટલા જીવ એક ઔદારિક શરીરમાં હોય છે, તેટલા બધાય જીવ, તે શરીરના હિસ્સાદાર હોવાથી બધાને ઔદારિક શરીર મનાય છે. એથી ઔદારિકનો અંશ હોવા છતાં પણ તે એક-એક જીવને ત્રણ-ત્રણ શરીર ગણવા ભેદીએ.

પ્રશ્ન ૯૩૦ :—કંદમૂળનું શાક લેવામાં સુનિરાજની વ્યવહાર દષ્ટિએ શોભા રહેતી નથી. કેટલાક ગૃહસ્થ કહે છે કે ગમે પણ કંદમૂળ કામમાં લેતા નથી, ત્યારે સુનિરાજ કેમ બહારે છે? જો આ દષ્ટિએ કોઈ જિજ્ઞાસુ સુનિરાજ કહે કે—“વિગય કામમાં લાઈ લેવા, પરંતુ કંદમૂળનું શાક ન લેવું,” તો આમાં શું વાંધો છે? એક સુનિ પાંચ વિગય છોડે છે અને એક સુનિ કંદમૂળ છોડે છે, તો જૈન સિદ્ધાંતની દષ્ટિથી વિશેષ મહત્વ કોનું છે?

ઉત્તર :—“કંદે મૂલે ચ સન્નિવૃત્તિ” આ પદ્યથી કંદમૂળાદિ સચેત ગ્રહણ કરવું સાધુ માટે સર્વથા નિષેધ છે, સૂંઠ, હળદરની જેમ અચેત તો નથી. ત્યાં લોકોપવાદનું કારણ દેખાતું હોય, તો ત્યાં અપવાદ કરવા વાળાને સમજાવવા તથા અચેત (કંદમૂળાદિના સાક)ને પણ ત્યાગી દેવા ભેદીએ. વિગય અને અનંતકાયનું સાક, આ બન્નેમાંથી જે સાધુ ને જે વસ્તુ અધિક પ્રિય હોય, તેને જ લાવ પૂર્વક છોડવાથી વધારે લાભ થશે, આ સ્વાભાવિક વાત છે. સાધારણ રૂપે સાકથી પણ વિગયનો ત્યાગ કરવો વધારે કઠણ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૯૩૧ :—કોઈ શ્રાવક ઉચિત પરિસ્થિતિ અને આવશ્યકતાને જોઈને સુનિને સદોષ આહાર દે છે, તો તેને પુણ્ય, પાપ કે નિર્જરા થાય છે? અમારી પરંપરા તો કહે છે કે સદોષ આહારનો દાતા, ગર્ભમાં કપાઈ, કપાઈને મરે છે. બીજી તરફ ભગવતી સૂત્રમાં (શ. ૮ ઉ. ૬) એવા દાતા માટે અદ્ય પાપ અને બહુ નિર્જરાનો પાઠ છે. તો પછી પરંપરા અને શાસ્ત્ર ટકરાશે નહિ? આ પરંપરાનું નિર્માણ કેમ થયું? શું કોઈ શાસ્ત્રીય પાઠ તેનું સમર્થન કરે છે? જો હા, તો તેનો વિવરણ સહિત ઉદ્દેશ્ય કરશો?

ઉત્તર :—ભગવતી શ. ૫ ઉ. ૬માં તથા ઠાણાંગ ઠા. ૩ ઉ. ૧માં અપ્રાસુક, અનેપણિય આહારાદિ ‘શ્રમણ, માહણ’ને દેવાથી જીવોને અદ્ય આયુષ્ય કર્મનો બંધ બતાવેલ છે.

સાધુના માટે આધાર્કર્માદિ દોષ યુક્ત આહારાદિ વસ્તુનો આગમમાં સર્વત્ર નિષેધ છે, કારણ અવસ્થામાં પણ લેવાની આજ્ઞા નથી. (વિશેષ ખુલાશો પ્રશ્ન ૯૦૬માં જુઓ)

પ્રશ્ન ૯૩૨ :—કૃષ્ણ લેશ્યામાં જીવના ભેદ કેટલા અને કયા કયા છે ?

ઉત્તર :—કૃષ્ણ લેશ્યામાં જીવના ૪૫૯ ભેદ આ પ્રકારે છે—પાંચમી, ૬ઠી, અને સાતમી, ત્રણ નરકોના પર્યાપ્તા, અને અપર્યાપ્ત આ ૬ ભેદ નરકના, તિર્થંચના ૪૮, મનુષ્યના ૩૦૩ અને દેવોના ૧૦૨ (પચીસ ભવનપતિ—અચુરકુમારાદિ ૧૦ ભવનપતિ, અને ૧૫ પરમાધામી, પિશાચાદિ ૧૬ વાણુવ્યંતર અને ૧૦ ભૂંભક કુલ ૫૧ના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા) આ રીતે કુલ ૪૫૯ ભેદ થયા.

(ભગવતી શ. ૩ ઉ. ૭માં પરમાધાર્મિક દેવોની અને ૧૪મા શ. ના ૮મા ઉદ્દેશમાં ભૂંભક દેવોની સ્થિતિ એક પદ્યોપમની બતાવી છે તે એક પદ્યોપમની સ્થિતિની અપેક્ષાએ તો પરમાધાર્મિક અને ભૂંભક દેવોમાં એક તેજો લેશ્યા જ હોય છે. બીજી (કૃષ્ણાદિ ત્રણ) નહિ. પરંતુ તેના પરિવારભૂત અને આલિંગ્યોગિક દેવ નાની (પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગની) સ્થિતિના હોય, તો તેમાં કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યા હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૯૩૩ :—નીલ લેશ્યામાં જીવના કેટલા અને કયા કયા ભેદ હોય છે ?

ઉત્તર :—નીલ લેશ્યામાં પણ ૪૫૯ ભેદ છે જેમાં ત્રીજી, ચોથી અને પાંચમી નરકના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમ ૬ ભેદ નરકના, શેષ બધા ભેદ કૃષ્ણ લેશ્યા અનુસારે સમજવા ભેદ્ય એ.

પ્રશ્ન ૯૩૪ :—કાપોત લેશ્યામાં જીવના ભેદ કેટલા અને કયા કયા છે ?

ઉત્તર :—કાપોત લેશ્યામાં પણ ૪૫૯ ભેદ છે, જેમાં પહેલી, બીજી અને ત્રીજી નરક ના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા, એમ ૬ ભેદ નરકના, શેષ બધા ભેદ કૃષ્ણ લેશ્યા અનુસારે સમજવા ભેદ્ય એ.

પ્રશ્ન ૯૩૫ :—તેજો લેશ્યામાં જીવના કેટલા અને કયા કયા ભેદ છે ?

ઉત્તર :—તેજો લેશ્યામાં ૩૪૩ ભેદ છે. તે આ પ્રકારે છે, બાહર પૃથ્વી, પાણી અને વનસ્પતિકાયના અપર્યાપ્તા અને સંજી તિર્થંચના ૧૦ અને ૧૩ ભેદ તિર્થંચના, ૧૦૧ સંજી મનુષ્યના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્ત એમ ૨૦૨ મનુષ્યના, ૨૫ ભવન પતિ, ૨૬ વાણુ-વ્યંતર, ૧૦ જ્યોતિષી, પહેલું, બીજું દેવલોક અને પહેલું કિલ્લિષી, આ ૬૪ દેવોના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા, આ રીતે ૧૨૮ ભેદ દેવોના કુલ ૩૪૩ ભેદ થયા.

પ્રશ્ન ૯૩૬ :—પદ્મ લેશ્યામાં જીવના કેટલા અને કયા કયા ભેદ છે ?

ઉત્તર :—પદ્મલેશ્યામાં ૬૬ ભેદ છે. તે આ પ્રકારે છે—૧૦ સંજી તિર્થંચના, ૩૦ કર્મભૂમિ મનુષ્યના, બીજું કિલ્લિષી, ત્રીજું, ચોથું, અને પાંચમું દેવલોક, તથા ૬ કોષાન્તિક, આ ૧૩ દેવોના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમ ૨૬ ભેદ થયા. કુલ ૬૬.

પ્રશ્ન ૯૩૭ :—વંદિય શરીરમાં જીવના ભેદ કેટલા અને કયા કયા છે ?

ઉત્તર :—વૈકિય શરીરમાં જીવના રૂઝ લેદ છે. તે આ રીતે છે—નરકના ૧૪, ખાદર વાયુકાય ૧, અને ૫ સંજીતિય, આ ૬ ના પર્યાપ્તા, ૧૫ કર્મ—ભૂમિ મનુષ્યના પર્યાપ્તા અને ૧૯૮ દેવતાના આ રૂઝ લેદ છે.

પ્રશ્ન ૯૩૮ :—બે કોશથી દૂર આહાર ન લઈ જવાનો નિયમ છે, આની પાછળ શું રહસ્ય છે ? શું ભૂમિ-પરિવર્તનથી તે આહાર સદોપ થઈ ગયો ?

આહારના વિષયમાં પહેલા પહોર અને ચોથા પહોરની મર્યાદાનો શો ઉદ્દેશ્ય છે ? પહેલા પહોરની વસ્તુ ચોથા પહોરમાં સચેત થઈ ગઈ ? બે એવું હોય તો ગૃહસ્થના ઘરમાં રહેવા પર જીવ ન આવ્યા અને પાત્રમાં કેમ આવી ગયા ? ઔષધ વગેરે ચોથા પહોરમાં ગૃહસ્થની આજ્ઞા લઈને લેવાય છે. બે આહાર પણ આજ્ઞા લઈને ઉપયોગમાં લેવાય તો શું હાનિ થશે ?

ઉત્તર :—સાધુ પરિશ્રદનો પૂર્ણ ત્યાગી હોય છે. તે ત્યાગની સુરક્ષા માટે પ્રભુએ અનેક મર્યાદાઓ બતાવી છે. તેમાં આ પણ બતાવેલ છે કે બે કોશ (માંદા) ઉપરાંત આહાર, ઔષધ આદિ લઈ જવા નહિ અને ત્રણ પહોર ઉપરાંત રાખવા પણ નહિ. (અતિ આવશ્યક કારણે ચોથા પહોરમાં કામ લેવાનું ગૃહલંકૃતના ૫ માં ઉદ્દેશમાં બતાવ્યું છે.)

આ મર્યાદાઓ શ્વેત્ર, કાળ સંબંધી સંગ્રહ બુદ્ધિની રોધક (અટકાવવા વાળી) હોવાથી અપરિગ્રહ વ્રતની પોષક છે. આ મર્યાદાઓ દ્રુતવાથી ૫ માં મહાવ્રતનો ભંગ અને પ્રભુઆજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થાય છે. પ્રશ્નમાં કહેલ બન્ને વાતોની ખાસ રૂકાવટ (અટકાયત) માં જીવોત્પત્તિનું કારણ ન સમજવું પણ પૂર્વકથિત કારણ સમજવું ભેદ છે.

ઔષધાદિને ચોથા પહોરમાં ગૃહસ્થાદિની આજ્ઞા લઈને કામમાં લેવું, આ પણ પ્રમાદ (શિથિલતા) છે, તો પછી આહાર આજ્ઞા લઈને કામમાં કેમ લઈ શકાય ?

શાસ્ત્રાનુસાર ઔષધાદિ પણ ત્રણ ત્રણ પહોર જ રાખવા, પાછી આવશ્યકતા હોય, તો, બીજા પહોરાદિમાં લઈ આવવું, પરંતુ આજ્ઞા ન બદલવી, એ જ હિતકર છે.

પ્રશ્ન ૯૩૯ :—સાંભળીએ છીએ કે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના શાસનમાં કોઈ ગૃહસ્થ, કોઈ સાધુના ઉદ્દેશ્યથી ભોજન બનાવે છે, અને જે સાધુને ઉદ્દેશ્ય કરીને બતાવ્યું છે, તેને જ્ઞાન થઈ જાય, તો તે લે નહિ, પરંતુ બીજા સાધુ લે, તો તેને ઔદેશિક દોષ લાગતો નથી. શું આ શાસ્ત્ર સંમત છે ? બે છે, તો પછી ભગવાન મહાવીરે પોતાના સાધુઓને ઔદેશિક આહાર માટે કેમ નિષેધ કર્યો ?

ઉત્તર :—પ્રત્યેક ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીના પ્રથમ અને ચરમ તીર્થંકરોના સાધુ

કેમણે : મનુજી અને વકે જી હોવાના કારણે મધ્યમ રર તીર્થ કરોના તથા મહાવિદેહના સાધુઓની અપેક્ષાએ આનો કલ્પ કંઈક વિશેષ રૂપે અલગ બતાવ્યો છે. તે અનુસારે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સાધુઓના કલ્પમાં ઉદ્દેશિક આહારાદિ બંધ નથી, પરંતુ મહાવીર ભગવાનના સાધુઓના કલ્પમાં બંધ હોય છે. ઔદેશિક આહારાદિની રૂકાવટ કરવી, ન કરવી વગેરે બધી કલ્પ વ્યવસ્થા સાધુઓના ભાવની પરિસ્થિતિને જોઈને જ તીર્થ કરોએ તેની યોગ્યતા અનુસારે કરી છે. એથી તે અનુસાર વર્તવું જ શ્રેયસ્કર છે.

પ્રશ્ન ૯૪૦ :—ચોવિહારી મુનિ સંધ્યા પ્રતિક્રમણમાં અને અન્ય સાધુ પ્રતિદિન રાત્રી પ્રતિક્રમણમાં જો “ ગોચરગ્ગ ચરિયા ” નો પાઠ ન બોલે તો શું હાનિ છે ? ત્યાં આહાર જ નથી, તો પછી આલોચના શેની ?

ઉત્તર :—ચોવિહારી મુનિ અન્ય સાધુ માટે ગોચરી જઈ શકે છે અને દિવસે કે રાત્રે ગોચરી સંબંધી સ્વપ્ન આવ્યું હોય, અને અન્ય કોઈ ખાન-પાન ગોચરી સંબંધી સંકલ્પાદિ ઉત્પન્ન થયા હોય, ઇત્યાદિ કારણોથી “ ગોચરગ્ગ ચરિયા ” નો પાઠ બોલવો જ ઠીક છે. આ વાત પણ છે જેમ સંધારો ન હોવા છતાં પણ પ્રતિક્રમણનો કેમ બધાનો સમાન રાખવો, સાધારણ બુદ્ધિવાળાને માથાકૂટમાં ન પાડવા અને ભાવ-વિશુદ્ધિ રાખવી, ઇત્યાદિ કારણોથી સંલેખના આદિનો પાઠ બોલવો જરૂરી છે, તે જ રીતે “ ગોચરગ્ગ ચરિયા ” આદિનો પાઠ પણ બોલવો જરૂરી છે.

પ્રશ્ન ૯૪૧ :—જીવ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં મરે છે કે નહિ ? અપર્યાપ્ત અવસ્થાની સ્થિતિ કેટલી ? એક-એક પર્યાપ્ત બાંધવામાં તેને કેટલો સમય લાગે છે ?

ઉત્તર :—જીવ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં મરે છે, પરંતુ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત પૂર્ણ થયા પહેલા નહિ. અપર્યાપ્ત અવસ્થાની સ્થિતિ અંતર્મુહુર્તની હોય છે. કોઈ આહાર પર્યાપ્ત બાંધવામાં ૧૭૬ આવલિકા લાગવાનું કહે છે, પરંતુ આગમ અનુસારે તો એક સમય જ લાગે છે. શેષ પર્યાપ્તિ બાંધવાનો સમય બત્રીસ-બત્રીસ આવલિકા કહે છે, પરંતુ આગમ અનુસારે અસંખ્ય સમયનો અંતર્મુહુર્ત એક-એક પર્યાપ્તિ બાંધવામાં લાગે છે. કેમકે આહાર પર્યાપ્તિના ત્રિયાય શેષ પર્યાપ્તિ બાંધવાનો સમય બધા જીવોનો એક સરખો રહેતો નથી. બધી પર્યાપ્તિ બાંધવાના સમયને મેળવવા પર પણ અંતર્મુહુર્ત જ થાય છે. નંદલી પર્યાપ્તિ બાંધવી હોય, તેટલી પર્યાપ્તિ સાથે જ ચાલુ કરે છે.

પ્રશ્ન ૯૪૨ :—સચિત-મહાસ્કંધ શું છે ? તેની લંગાઈ, પડોળાઈ અને સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર :—કેવળી-મનુદયાનમાં આક સમય લાગે છે, જેમાંથી એથા ગમયે કેવળી મનુદયાન વાળા જીવોના પ્રવેશ સંપૂર્ણ હોઈ-જ્યાંથી થઈ જાય છે. એથી સચિત મહા-

સ્કંધની લંગાઈ પહોળાઈ સંપૂર્ણ લોક જોડી અને સ્થિતિ એક સમયની છે. કેમકે ચોથા સમયની પહેલા અને પછી તેના પ્રદેશ સંપૂર્ણ લોક વ્યાપી હોતા નથી. એથી મોટામાં મોટો સચિત મહાસ્કંધ તે જ છે,

પ્રશ્ન ૯૪૩ :—પ્રસૂતિ થવા પર શું અસજ્જાય મનાય ? જો હા, તો તે કેટલા દિવસ સુધી અને કેટલા ઘરોના અંતર સુધી મનાય ? શું તેના માટે શાસ્ત્રીય પ્રમાણ પણ છે ?

ઉત્તર :—પુત્રી-જન્મની આઠ દિવસ અને પુત્ર-જન્મની સાત દિવસની ૧૦૦ હાથ દૂર સુધી અસજ્જાય ઠાણું ઠા. ૧૦ ની ટીકા અને અર્થમાં બતાવી છે. સજ્જ-માર્ગ વચ્ચમાં ન હોય, તો ૭ ઘર સુધી પ્રસૂતિની અસજ્જાય માનવી-એવું વૃદ્ધોત્તું કથન છે.

પ્રશ્ન ૯૪૪ :—અસંજ્ઞા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, જઘન્ય અવગાહના આંગુળનાં અસંખ્યાતમા ભાગ વાળાની, જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કેટલી ?

ઉત્તર :—આંગુળના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના વાળા અસંજ્ઞા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયની જઘન્ય સ્થિતિ, અંતર્મુહુર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કોઠ પૂર્વની હોય છે. આ વાત ભ. શ. ૨૪ મા થી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૯૪૫ :—અસંજ્ઞા તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય કોઠ-પૂર્વના આયુષ્ય વાળાની જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કેટલી ?

ઉત્તર :—કોઠ-પૂર્વના આયુષ્યવાળા અસંજ્ઞા-તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયની અવગાહના જઘન્ય આંગુળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક હબ્બર યોજનની છે. આ પણ ૨૪ મા શતકથી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૯૪૬ :—પ્રત્યેક વનસ્પતિની જ. અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ-વાળાની જ. ઉ. સ્થિતિ કેટલી છે ?

ઉત્તર :—આંગુળના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના વાળી પ્રત્યેક વનસ્પતિની સ્થિતિ જ. અંતર્મુહુર્ત ઉ. ૧૦ હબ્બર વર્ષની પણ ૨૪ મા શતકથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૯૪૭ :—જે વનસ્પતિની ઉ. અવગાહના ૧૦૦૦ યોજનથી જાળેરી છે, તેની જ. સ્થિતિ કેટલી ?

ઉત્તર :—એક હબ્બર યોજન જાળેરી અવગાહના વાળી વનસ્પતિ-કાયની મધ્યમ અને ઉ. સ્થિતિ હોઈ શકે છે. જઘન્ય નહિ. આ ખુલાસો ૨૪ મા શતકથી મળે છે, પરંતુ હબ્બર યોજન જાળેરી અવગાહનાવાળાની જ. સ્થિતિ કેટલી હોય છે, આ ધ્યાનમાં નથી,

પ્રશ્ન ૯૪૮ :—જીવના ગ્રાણ ભેદ, ગુણુસ્થાન ૩, યોગ ૩, ઉપયોગ ૩ અને લેશ્યા ૩ ક્યાં મળે છે ?

ઉત્તર :—અનાકાર ઉપયોગી કાયયોગી શાશ્વત દષ્ટિવાળા નરકમાં

પ્રશ્ન ૯૪૯ :—જીવને, ૧ ગુણુસ્થાન, ૧ યોગ, ૧ ઉપયોગ, અને ૧ લેશ્યા ક્યાં મળે છે ?

ઉત્તર :—લોક પ્રમાણુ અવગાહના વાળા સાકાર ઉપયોગીમાં અર્થાત્ સાકાર ઉપયોગી સચિત-મહાસ્કંધમાં.

પ્રશ્ન ૯૫૦ :—ક્રિયાવાદી મનુષ્ય અને તિર્યંચ, ક્રિયાવાદી અવસ્થામાં આયુષ્ય બાંધે તો કઈ ગતિનું ?

ઉત્તર :—તે આયુષ્ય તો કેવળ દેવગતિનું જ બાંધી શકે છે. દેવગતિમાં પણ એક વૈમાનિકનું જ. આનું સ્પષ્ટીકરણ ભ. ઉ. ૩૦ આદિમાં છે.

પ્રશ્ન ૯૫૧ :—આકાશમાં પાણીના જામેલા ગર્ભાની સ્થિતિ ચાલે છે. જઘન્ય સ્થિતિ એક સમયની ઉ. ૬ મહિનાની, આ સ્થિતિ ડોની છે ?

ઉત્તર :—કાલાંતરે પાણી વર્ષવાના હેતુ રૂપે જે પુદ્ગલોનું પરિણમન થયું હોય, તેને ‘ઉદ્દક ગર્ભ’ કહે છે. તે પુદ્ગલ તે રૂપે એક સમયથી લઈને ૬ મહિના સુધી રહી શકે છે. એથી આ સ્થિતિ તે રૂપે રહેલ પુદ્ગલની સમજવી.

પ્રશ્ન ૯૫૨ :—૭૯ મા સમવાયંગમાં-છઠ્ઠી પૃથ્વી (નરક)ના મધ્યભાગથી છઠ્ઠી ઘનોદાધિનું નીચેનું ચરમાંત ૭૬ હજાર યોજન દૂર બતાવ્યું છે. હિસાબ કરવાથી ૭૮ હજાર યોજન જ થાય છે. આ અંતર કેમ છે ?

ઉત્તર :—ઈન્દ્રીયજ્ઞાના (ઈપિત્ પ્રાગ્ભાર) પૃથ્વી સહિત ૮ પૃથ્વી પણ સૂત્રોમાં બતાવી છે. ઈપિત્ પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીથી ગણવાથી જે પાંચમી નરક છે, તે ૬ઠ્ઠી પૃથ્વી થઈ જાય છે. પાંચમી નરકના પૃથ્વીપિંડની જગત્ એક લાખ ૧૮ હજાર યોજનની છે. આના મધ્ય-ભાગથી આના ઘનોદાધિનું નીચેનું ચરમાંત બરાબર બેસી જાય છે. આ પ્રકારે સાંબળ્યું છે. તથા દીકારે પન્નુ “પંચમીમાશ્રિત્યેદં મુત્રમવસેય” આ પ્રકારે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૯૫૩ :—એક ભવમાં તથા અનેક ભવમાં ગુણુસ્થાન કેટલી-વાર આવે અને જાય ?

ઉત્તર :—એક ભવમાં ગુણુસ્થાનક-૧, ૩, ૪ અને ૫મું. જ. ૧ ઉ. પ્રત્યેક હજારવાર, પીનું અને અગ્નિવારમું. જ. ૧ ઉ. ૨ વાર, ૬ અને ૭મું. જ. ૧ ઉ. પ્રત્યેક સા વાર, ૮, ૯, ૧૦મું. જ. ૧ ઉ. ૪ વાર આવી શકે છે. અને ૧૨, ૧૩, અને ૧૪મું જ. ઉ. વાર ૧ ભવમાં જ અને એકવાર જ આવી શકે છે. અનેક ભવમાં નહિ.

અનેક ભવમાં શુભ સ્થાનક—૧,૩,૪, અને ૫ મું. જ.૨ ઉ. અસંખ્યાત વાર, બીજું જ. બે વાર ઉ. પાંચ વાર, ૬ અને ૭ મું. જ.૨ ઉ. પ્રત્યેક હજાર વાર, ૮,૯, અને ૧૦ મું. જ. ૨ ઉ. ૬ વાર, ૧૧ મું. જ.૨ વાર ઉ. ૪ વાર આવી શકે છે.

પ્રશ્ન ૯૫૪ :—૮ આત્મામાં રૂપી કેટલા અને અરૂપી કેટલા ?

ઉત્તર :—૮ આત્મામાંથી કયાય અને યોગ-આ બે રૂપી અને શેષ ૬ અરૂપી છે.

પ્રશ્ન ૯૫૫ :—પ્રત્યેક શુભસ્થાનમાં ક્રમશઃ જ. ઉ. કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર :—પહેલાથી પાંચમાં શુભસ્થાન સુધી એક સમયમાં નવા ભવ જ.૧ ઉ. અસંખ્યાતા, ૬, ૭ માં શુભસ્થાનમાં જ. ૧ ઉ. પ્રત્યેક હજાર, ૮, ૯, ૧૦ માં શુભસ્થાનમાં જ.૧ ઉ. ૧૬૨, ૧૧ માં શુભસ્થાનમાં જ. ૧ ઉ. ૫૪, ૧૨, ૧૩ માં શુભસ્થાનમાં જ.૧ ઉ. ૧૦૮.

પ્રશ્ન ૯૫૬ :—પ્રત્યેક શુભસ્થાનમાં સમયે સમયે કેટલા ભવ પૂર્વે પ્રતિપન્ન મળે ?

ઉત્તર :—પહેલા શુ. માં જ. ઉ. અનંત ભવ મળે, ૨, ૩ માં જ.૧ ઉ. પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય જેટલા અસંખ્યાતા ભવ મળી શકે છે. ૪, ૫ માં જ. ઉ. પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના સમય જેટલા, ૬ માં જ. ઉ. પ્રત્યેક હજાર કોડ, ૭ માં જ. ૧ ઉ. પ્રત્યેક સો કોડ તથા કોઈ ૭ માં જ. ઉ. પ્રત્યેક સો કોડ કહે છે. ૮ માંથી ૧૨ માં સુધી જ.૧ ઉ. પ્રત્યેક સો, ૧૩ માં જ. ઉ. પ્રત્યેક કોડ, ૧૪ માં જ. ૧ ઉ. પ્રત્યેક સો.

પ્રશ્ન ૯૫૭ :—અલવીમાં ૨૮ લઙ્ઘિઓમાંથી કેટલી લઙ્ઘિઓ મળે છે ? ક્રમશઃ નામ નિર્દેશ કરવાની કૃપા કરશો.

ઉત્તર :—૨૮ લઙ્ઘિઓના નામ :—(૧) આમોઝહિ ૨, વિખોસહિ ૩, ખેલોસહિ, ૪, જલ્લોસહિ, ૫, સંયોસહિ, ૬, સ્ખિન્નચેત, ૭, અવધિ (સી અને ઉધીધી બન્ને) ૮, ઋજુમતિ, ૯, વિપુલમતિ, ૧૦, ચારણ (જંઘાચારણ અને વિંધા ચારણ) ૧૧, આસીવિષ ૧૨, કેવળી ૧૩, ગણધર ૧૪, પૂર્વધર ૧૫, અસ્થિત ૧૬, ચક્રવર્તી ૧૭, બગદેવ ૧૮, વાસુદેવ ૧૯, ખીર-મધુ-સપ્તિ આસવ ૨૦, કોઠણુદ્ધિ ૨૧, પદ્માનુસારણી ૨૨, બીજબુદ્ધિ ૨૩, તેજલેશ્યા ૨૪, આહારક ૨૫, શીતલેશ્યા ૨૬, વૈકિંચ ૨૭, અક્ષીણ મહાણુસી અને ૨૮, પુલાક.

આ ૨૮ લઙ્ઘિઓમાંથી ૬, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૨૪, અને ૨૮ માં આ ૧૩ લઙ્ઘિઓ અલવીમાં હોતી નથી. શેષ ૧૫ હોય છે.

પ્રશ્ન ૯૫૮ :—ભગવાન પાર્શ્વનાથના સાધુ તો દોષ લાગે ત્યારે પ્રતિક્રમણ કરે અને મહાવિદેહના સાધુને કાળે કાળે પ્રતિક્રમણ કરવું અનિવાર્ય

ઉત્તર :—એક સમયમાં ઉદ્દૃષ્ટ અવગાહનાના બે સિદ્ધ થઈ શકે છે, આ વાત ઉત્તરાધ્યયનના ૩૬ માં અધ્યયનના મૂળ પાઠમાં છે. જે ઉદ્દૃષ્ટ અવગાહનાના ૧૦૮ સિદ્ધ થાય, આ વાત અચ્છેરાની છે. ૧૦ અચ્છેરા સ્થાનાંગના ૧૦ માં ઠાણામાં બતાવ્યા છે, અઅચ્છેરા અનંત કાળે થાય છે. બાકી સાધારણ રૂપે તેો ઉ. અવગાહનાના બેથી વધારે સિદ્ધ થતા નથી.

પ્રશ્ન ૯૬૨ :—પાંચ સ્થાવર મૃપાવાદની ક્રિયા કેવી રીતે કરે છે ?

ઉત્તર :—ગોલવાની શક્તિનો અભાવ છે, પરંતુ તે મૃપાવાદના ત્યાગી નથી. એથી અમતની અપેક્ષાએ તેને મૃપાવાદ વગેરે બધી જ ક્રિયાઓ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૯૬૩ :—સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, અને પરિહાર વિશુદ્ધિમાં એક વર્ધમાન પરિણામ છે, તે પછી પડિવાઈ કેમ થાય છે ? હીયમાન પરિણામ વગર પડીને અસંયમમાં કેવી રીતે આવે છે ?

ઉત્તર :—સામાયિક આદિ ત્રણેય ચારિત્રોમાં હીયમાન, વર્ધમાન, અને અવસ્થિત એમ ત્રણેય પરિણામ, ભગવતી શાં ૨૫ ઉ. ૭ માં બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૯૬૪ :—ઠાણાંગ ઠા. ૪ માં લોકપાલોના નામ છે, તે ભવનપતિના ૨૦ ઈન્દ્ર છે અને દરેક ઈન્દ્રના ૪-૪ લોકપાલ બતાવ્યા છે. અસુરકુમારના બે ઈન્દ્ર છે, તેના લોકપાલ ૮ સમજવા કે ચાર ? ચાર નામ બતાવીને પાછા બીજી વાર ચાર નામ તે જ બતાવ્યા છે, તે તે ૨ ઈન્દ્રોના ૮ લોકપાલ સમજવા કે ચાર ? એ જ રીતે આગળ નાગકુમાર વગેરેના પણ કેમ સમજવા ?

ઉત્તર :—ભવનપતિના ૨૦ અને વૈમાનિકના ૧૦ એમ ૩૦ ઈન્દ્રોમાંથી દરેકના ૪-૪ લોકપાલ છે. અસુરકુમારના બે ઈન્દ્રોના આઠ લોકપાલ છે. બન્ને ઈન્દ્રોના લોકપાલોના નામ તે જ છે. એ જ પ્રકારે આગળ પણ સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૯૬૫ :—ઠાણાંગ ઠા. ૪ ઉ. ૩ માં ઔદારિક સિવાય ચાર શરીરને જીવ સ્પર્શે છે, તે કેમ સમજવું ?

ઉત્તર :—ઔદારિક શરીર તેો જીવ સ્પર્ષિત પણ દેખાય છે, પરંતુ શેષ ચાર શરીર, જીવ વગર (ખાલી શરીર) રહી શકતા નથી અને ન જીવશૂન્ય શરીર દેખાય છે.

પ્રશ્ન ૯૬૬ :—ઠાણાંગ ઠા. ૪ ઉ. ૩ માં ૪ પેતાલા (૪૫ યોજનના) 'હિલ્મિ' છે. તે પાંદલા દેવલોકના ઉદુનામના લોકની સીમામાં છે ?

ઉત્તર :—મધ્યમાં છે. અને તે પાંદલા દેવલોકનું ત્રણ દેવલોકના છે.

પ્રશ્ન ૯૬૭ :—સુદ્ધિયા મોયાપડિમા, મહલિયા મોયાપડિમા, જવમઝ્જ-ચન્દ્રપડિમા, વહર-મઝ્જ-ચન્દ્ર-પડિમા-આ કેવી રીતે હોય છે ? આમાં તપસ્યા કેવી કરાય છે ?

ઉત્તર :—ખન્નેય મોય પડિમા માગસર અથવા અષાઢમાં ધારણ કરી શકાય છે. આમ આદિની બહાર એકાંતમાં ધારણ કરે છે. લોજન કરીને ધારણ કરે, તો ૬ ઉપવાસમાં અને લોજન કર્યા વગર અંગીકાર કરે, તો ૭ ઉપવાસમાં નાની અને ૭ તથા ૮ ઉપવાસમાં મોટી મોય પડિમા પૂરી થાય છે, આ બે પડિમાઓમાં મોય (પાસવણુ-પેસાય) ગ્રહણ કરવાની વિધિ છે.

જવ, અને વજ્રમધ્ય-ચંદ્ર-પડિમા પ્રત્યેક મહિનાની હોય છે. એક મહિના સુધી શરીરને ઉપસર્ગોથી બચાવતા નથી.

જવ-મધ્ય ચંદ્ર-પડિમા શુકલપક્ષી (શુદ્ધ) ની એકમથી ચાલુ કરે છે, અને અમાસના દિવસે પૂરી થાય છે. એકમે એક, બીજે બે, ચાવત્ પૂનમે પંદર દત્તી લોજન અને પાણીની લઈ શકાય છે, પછી કૃષ્ણ (વદ) એકમે ૧૪ ચાવત્ ચૌદસે એક અને અમાસે ઉપવાસ કરીને સમાપ્ત કરી દે છે.

વજ્ર મધ્ય પણુ આ જ પ્રકારે, પરંતુ કૃષ્ણ પક્ષ (વદ) ની એકમે ચાલુ કરાય છે. એકમે પંદર, બીજે ચૌદ, ચાવત્ અમાસે ૧, શુકલ (શુદ્ધ) ની એકમે ૨, બીજે ૩, ચાવત્ ચૌદસે ૧૫ અને પૂનમે ઉપવાસ આ રીતે સંક્ષેપમાં બતાવી છે. અધિક વિસ્તાર વ્યવહાર સૂત્રમાં છે. આ પડિમાઓના નામ તો ઠાણાંગ સૂત્રમાં પણ છે.

પ્રશ્ન ૯૬૮ :—તાસિણં મણિપેદિયાણં ડવરિ ચતારી જિણપડિમાઓ જિણુસેહપ્પમાણમિત્તાઓ સંપલ્લિયંકનિસન્નાઓ થૂમાહિ મૂહિઓ સંતિસ્વિત્તાઓ ચિદંતિ તંજહા—૧, ઉસમા, ૨, વદ્ધમાણા, ૩, ચંદાણની, ૪, વારિસેણા ”

(વ) “એત્થણં બદ્ધસયં જિણપડિમાણં જિણુસેહપ્પમાણમિત્તાણં સંતિસ્વિતં સંચિદ્ધહ”
અહિંયા (જન-પ્રતિમાનો શો અર્થ હોવો જોઈયે ?

ઉત્તર :—નિમ્નોક્ત પ્રમાણોથી તીર્થંકર પ્રતિમા પ્રતીત થતી નથી. (૧) ભગવાનના શરીરનું વર્ણન મસ્તક તરફથી શરૂ કરાય છે, અને પ્રતિમાઓનું પગેથી કરાયેલ છે. અન્ય સરાગિઓની શારીરિક સુંદરતાનું વર્ણન પગેથી લઈને શરૂ કરવામાં આવે છે. જેમ-યુગલિયા આદિનું.

ભગવાનના શરીર-વર્ણનમાં ‘સ્તન’ વર્ણન નથી, પરંતુ પ્રતિમાના સ્તન બતાવ્યા છે. એમ ૧૦૦૮ લક્ષણ પ્રતિમાના વર્ણનમાં નથી, પરંતુ ભગવાનના વર્ણનમાં છે.

(૨) “જિણુસેહ પમાણમેત્તાઓ”-આનો અર્થ ટીકાકારે ૫૦૦ ધનુષ્યનો સ્વીકાર્યો છે, તો તીર્થંકરની અવગાહના તો અલગ-અલગ હોય છે. અહિંયા એક સરખી બતાવી છે.

તથા પ્રતિમા અનેક હોવા છતાં પણ નામ ચાર જ આવે છે, અન્ય તીર્થંકરના આવતા નથી.

(૩) અહિં જિન-પ્રતિમાઓની આગળ-નાગ, ભૂત, યક્ષ અને કુંડધારક પ્રતિમાઓ બતાવી છે, જે તે તીર્થંકરની હોત, તે તેની પાસે ગણધર, સાધુ આદિની પ્રતિમા બતાવી હોત તથા તે પ્રતિમાની પાસે કળશ, શ્રંગાર, આરિસો, થાળ, રત્નકરંડક, આભરણ, સરસવ, મોરપીંછ, આદિ વસ્તુઓનું વર્ણન છે. આ પ્રતિમાઓ જે વિતરાગિઓની હોત, તે ત્યાગિઓના ઉપકરણ બતાવ્યા હોત, વિદ્વાસિઓના બતાવ્યા ન હોત. એથી સરાગિઓની હોવી સંભવિત છે.

કાણુંગ કા. ૩ ઉ. ૪ માં તે ત્રણ પ્રકારના જિન બતાવ્યા છે, પરંતુ કોષોમાં જિનના અનેક અર્થ બતાવ્યા છે. અહિં જિનનો અર્થ કામદેવની પ્રતિમા સાંભળવામાં આવ્યો છે. કદાચ તે ‘હેમીનામ માળા’ + માં મળી શકે છે.

+ (‘શબ્દ રત્ન મહોદધિ : કોષ ભાગ ૧ પૃ. ૮૪૦ માં “જિન” શબ્દનો અર્થ ક્રમશઃ—“જૈન તીર્થંકર, બુદ્ધ, કામદેવ, વિષ્ણુ” “અત્યંત વૃદ્ધ, જ્ઞાની, વિનયશીલ” —કરેલ છે. આ કોષના સંગ્રહક પન્યાસજી શ્રી મુક્તિ વિનયજી છે, પ્રકાશક-મંત્રી શ્રી વિનયનીતિસૂરિ વાચનાસય ગાંધીશાહ, અમદાવાદ છે—કોશી.)

પ્રશ્ન ૬૬૯ :—“પૃથ્વળ વદસ્મણ્ણુ ગોલવદ્વસુગ્ગણ્ણુ વહવે જિણસકઢ્ઢાઓ સંમુત્તિલિ-
ત્તાઓ ચિદ્ઢંતિ । ”

અહિં કહ્યું છે કે-અહિંયાં વજ્રમય ગોલવૃત સમુદ્ગકો (દાખડિઓ)માં જિનની ઘણી જ અસ્થિઓ રાખેલ છે.

અહિં શંકા આ છે કે દેવલોકમાં જિનની અસ્થિઓ કે જે ઔદારિક શરીરની છે, તે કેવી રીતે રહી શકે છે ? દેવલોકમાં કોઈપણ ઔદારિક શરીરની વસ્તુ જઈ શકતી નથી. તો પછી ‘જિનમકઢ્ઢાઓ’ નો અર્થ શું કરવો જોઈએ ?

ઉત્તર :—દેવલોકમાં રત્ન વગેરે અનેક ઔદારિક વસ્તુઓ છે જ. તથા અહિંથી પણ માટી, પાણી, પુષ્પાદિ અનેક વસ્તુઓ ઇન્દ્રાદિના મહોત્સવમાં દેવ લઈ લેતે છે અને જાંબુડીપ પ્રજ્વલિમાં બળવાન કામદેવના દાહાદિ અવયવ ઇન્દ્રાદિ દેવ લઈ લેતે છે અને સમુદ્ગકો (દાખડિઓ)માં તેને રાખવાનું વર્ણન આવ્યું છે. મહાપુરુષોની અસ્થિ મંગળ રૂપ મહાકરં લઈ લેતે છે. એવી ઔદારિકની વસ્તુ ત્યાં જવામાં અને રહેવામાં પણ વાંધા લાગતો નથી, પરંતુ ત્યાં અધિકારી દેવાની પાસે, અહિંથી લઈ જવાયેલા તીર્થંકરની દાહાદિ અસ્થિ તો મળી શકતી નથી. કેમકે વૃદ્ધ, બુદ્ધ અને વિનયાદિ દેવ અસંખ્ય છે. એથી

તે અસ્થિઓ બધાના હાથમાં આવી શકતા નથી અને ૮ મા શતકે અનુસારે તે અસ્થિઓ સંખ્યાતા કાળથી વધારે રૂઢી શકતા નથી. એટલે સમુદ્ગકો (દાળદિઓ) માં અસ્થિઓ જેવી આકૃતિવાળા અન્ય શાશ્વત પુદ્ગલ હોવા સંભવિત છે અને તે તેને પૂર્વનીય સમજે છે, તથા ત્યાં મૈથુન ક્રિયા કરતા નથી, આદિ વર્ણન ૧૯ મા શતકના ૫ મા ઉ. માં બતાવ્યું છે.

ઉપરોક્ત કથનથી બધા અધિકારી દેવોને ત્યાં શાશ્વત પુદ્ગલ તો હોવા સંભવિત છે જ અને કેટલાક દેવોને જિનની અસ્થિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તે થોડો કાળ રહે છે.

પ્રશ્ન ૯૭૦ :—‘ધૂવં દારૂણં જિજ્ઞાસણં’—આ પાઠ આપ્યો છે. દેવલોકમાં બાહર અગ્નિની સંભાવના નથી તો પછી ધુપ દેવો એ સંગત કેમ થશે ?

ઉત્તર :—મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર તો બાહર અગ્નિનું સ્થાન છે જ નહિ. એથી તે હોઈ શકતી નથી, પરંતુ જે પ્રકારે પરમાધામી દેવ અગ્નિ જેવા અચેત વિદુર્વિત પુદ્ગલોથી નારકીને દુઃખ દે છે, તથા શ. ૬. ઉ. ૫ તમસ્કાયમાં દેવ અસુરાદિ વિદ્યુત કરે છે, તેમજ અહિં અચેત વિદુર્વિત પુદ્ગલોથી ધૂપ-કાર્ય થવું સંભવિત છે. તથા અન્ય અન્ય પુદ્ગલોના પારસ્પરિક સંયોગથી દહન, ધુમાડો આદિ ક્રિયા થઈ શકે છે. જેમ-સોડા, લિમ્સેટ, કુટ-સોલ્ટ, ચુનો, કાર્બિક સોડા વગેરે પાણીના સંયોગથી બાફ (વરાળ) તથા જેમ-તેલન, કાર્બિક સોડા આદિથી વસ્ત્ર, ચામડી વગેરે બળી જાય છે, તેમજ ત્યાં પુદ્ગલોના સંયોગથી ધૂપ-કાર્ય પણ થવું શક્ય છે.

પ્રશ્ન ૯૭૧ :—દરેક વ્યક્તિની ભાવનાઓ અલગ-અલગ કેમ રહે છે ? પરસ્પર મળતી અથવા એક સરખી કેમ નથી રહેતી ?

ઉત્તર :—મોહનીય કર્મના કારણે જીવમાં લાલસાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. લાલસાઓથી ચંચળતા અને ચંચળતાથી વ્યક્તિની ભાવનાઓ અલગ-અલગ પ્રકારની થતી રહે છે. મોહ દૂર થવાથી લિનનતા દૂર થઈ જાય છે, અન્યથા થતી નથી.

પ્રશ્ન ૯૭૨ :—શહેરોમાં પ્રેમ, શુદ્ધ આચાર-વિચાર રાખવાની ઈચ્છા કરવા છતાં પણ મનુષ્ય તેનાથી દૂર કેમ રહે છે ?

ઉત્તર :—શહેરોમાં શુદ્ધ આચાર-વિચારથી વિપરીત સાધન ઘણાં જોવામાં આવે છે. તે વિપરીત સાધનોના વધારે પરિચય જ મોહમાં સહયોગી બને છે. અને હૃદય ઉપર ખરાબ અસર કરે છે. જેથી તે અનેક વસ્તુઓની પ્રાપ્તિનું મૂળ પરિણામ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસાઓ જ થાય છે. પછી તે લાલસાઓ શુભ આચાર-વિચારને રહેવા દેતી નથી.

પ્રશ્ન ૯૭૩ :—સ્વત્ય આટલું કેડવું કેમ છે ?

ઉત્તર :—જેમ તાવના જોરે સ્વાદ બગડેલો હોય છે, તેને જીવન નિર્વાહ-કારક લોજન-પાનાદિ વસ્તુઓ અને દવા વગેરે ખરાબ લાગે છે અને અપૃથ્થ તેમજ રોગ વર્ધક

વસ્તુઓ સારી તેમજ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે, તેમ જ કર્મ-રોગના પ્રભાવે સત્ય પ્રવૃત્તિઓ કડવી લાગે છે, એવું હોવા છતાં પણ સમજદાર વ્યક્તિ અહિંત કારક સ્વાદિષ્ટ વસ્તુને છોડીને હિંતકારી કટુ સેવન કરે છે તો ધીરે ધીરે રોગ શાંત થઈને નિરોગ થઈ જાય છે. તેમ જ ધર્મતમા જીવ, કૃષિ ન હોવા છતાં પણ પરાણે સત્યનું સેવન કરે છે, તે ધીરે-ધીરે કર્મ રોગથી રહિત થાય છે.

પ્રશ્ન ૯૭૪ :—રેશમની ઉત્પત્તિ કિડાઓથી થાય છે. એવી સ્થિતિમાં ભગવાને ત્રણ પ્રકારના કપડામાં રેશમી કપડાનો ઉપયોગ કેમ કરમાવ્યો ?

ઉત્તર :—બીજા વસ્ત્ર મળતાં હોય, તો રેશમી વસ્ત્ર લેવાની મનાઈ છે.

પ્રશ્ન ૯૭૫ :—“કૈવલ્લજી તળો સૌમાગ હોદ્દજો” —આતું કહેવાય છે, પરંતુ તેને ચાર પરિણીત અને ચાર બીજી, કુલ આઠ સ્ત્રીઓ હતી. તે આવા વ્યભિચારી હતા, તો તેની ગણતરી પુણ્યવાન જીવોમાં કેમ થઈ? કેવલાજી દેવલોકમાં ગયા કે બીજે ક્યાં ?

ઉત્તર :—પ્રથમ તો કેવલાજીની વાત કથાની છે. પૂર્વભવમાં શાળીભદ્રની જેમ તેણે પણ દાન દીધું. પુણ્યના પ્રભાવે ધનાઢ્ય શેઠના ઘેર જન્મ લીધો. પહેલા તો વિષય-વાસનામાં સમજતા જ ન હતા. તેને પરાણે વિષયી લોકોની સંગતમાં નાંખીને વિષય-વાસનાનો પરિચય કરાવ્યો. વાસ્તવમાં એણે કોઈની ઈજ્જત લેવાનો વિચાર પણ કર્યો નથી, પરંતુ એને અનાયાસ (આપોઆપ) સુલભ સંયોગ પુણ્યના પ્રભાવે મળતો ગયો. યાવત આનંદપૂર્વક રાજ્યકલ્પિનો અનુભવ કરી ભોગના ત્યાગી બની દેવ ગતિમાં જવાનો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૯૭૬ :—ગાય પવિત્ર અને અહિંસક પશુ મનાય છે. પરંતુ આના ચામડાને અપવિત્ર માને છે. બીજી તરફ સિંહ, વાઘ વગેરે હિંસક પશુઓના ચામડાને પવિત્ર માને છે, આતું શું કારણ ?

ઉત્તર :—ચર્મ સંબંધી વિચાર તો લોકોએ પોતાની મનમાની રીતે બનાવી લીધેલ છે. (પરંબર તો) વાસ્તવમાં સિંહ-વાઘાદિનું ચર્મ પવિત્ર નથી. તે જોાણું મળવાના કારણે લોકોએ તેની કિંમત વધારી લીધેલ છે. અને કિંમત વધારે હોવાથી કોઈ વિશેષ અગ્નિ ને જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, ઈત્યાદિ કારણોથી લોકોએ પવિત્ર માની લીધેલ છે, પરંતુ સુકા ઘાસ (ગાય) જેટલી પવિત્રતા પણ કોઈ ચામડામાં અંતઃકારણે માનેલ નથી.

પ્રશ્ન ૯૭૭ :—સૂત્રોમાં બે અપાઠ અને બે પોષ ક્યાં બતાવ્યા છે ?

ઉત્તર :—સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ, ચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ, જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ, વગેરે સૂત્રોમાં ચંદ્રાદિ સંપન્નર અને ગહિનાઓના વર્ણન દીધા છે, તે ગણિત અનુસારે દરેક યુગના મધ્યમાં

પોષ અને અંતમાં અષાઢ જ વધે છે. અર્થાત્ ૩૦ સૂર્યમાસમાં ૩૧ ચંદ્રમાસ બને છે, એથી એ ગણિતથી ઉપરોક્ત અધિક મહિના જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૯૭૮ :—આપની દૃષ્ટિથી મૂળ-ગુણ અને ઉત્તર-ગુણ શબ્દોના અર્થ અને આ બંનેની સર્વમાન્ય વ્યાખ્યાઓ શું હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—ખાસ ગુણોને મૂળગુણ અને તેના અંશરૂપ ગુણને ઉત્તર ગુણ કહેવાય છે. કેમકે સાધુઓને છ (પાંચ મહાવ્રત તથા રાત્રિ ભોજન ત્યાગ રૂપ વ્રત) વ્રત બતાવ્યા છે. તેના જ વિશેષ ભેદ કરીને શ્રાવકોના વ્રત બતાવ્યા છે, એથી તેનાજ અંશને ઉત્તર ગુણ સમજવા ભોઈયે.

પ્રશ્ન ૯૭૯ :—મૂળ-ગુણ અને ઉત્તર ગુણ અન્યોન્ય આશ્રિત છે કે સ્વતંત્ર રૂપે પણ છે ? સ્થાયી અને સફળતા પૂર્વક બંનેમાંથી કોઈએ કેનું પાલન કરી શકાય છે ? બે કરી શકાતું હોય, તો કેનું અને કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—મહાવ્રતો વગર સાધુ થઈ જ શકતા નથી. એથી સાધુને તો મૂળગુણ વગર ઉત્તર ગુણ સમજવા નહિ, પરંતુ શ્રાવક, મૂળ અને ઉત્તર બંનેમાંથી કોઈ એકને પણ સ્વતંત્ર રૂપે પાળી શકે છે. આની સિદ્ધિ માટે નીચે લખેલ પ્રમાણ દૃષ્ટિવ્ય છે (૧) ભગવતી શતક ૧૭ ઉદ્દેશક ૨ “જસનં ઇમં પાણાણે વિ દળ્હે નિક્કલ્હે સેળં ઇંતવાલેત્તિ વત્તવ્વંસિયા—” “આની ટીકા—” “અકપ્રાણિન્યપિ ચેન દળ્હપરિહારવૃત્તો સૌ નૈકાંતેન વાલઃ કિં તર્હિ ? વાલપંઢિતો વિરત્યંશસદ્માવેન મિશ્રત્વાત્ત્યા !” આ ઉપરોક્ત પાઠ અને ટીકામાં એક પણ પ્રાણીને મારવાનો ત્યાગ કર્યો છે, તેને વ્રતિ અંશના સદ્ભાવથી બાલપંઢિત અર્થાત્ શ્રાવક કહેલ છે. અહિયાં આંશિક અર્થાત્ કેવળ ઉત્તરગુણ રૂપ પ્રત્યાખ્યાન હોવા છતાં પણ તેને દેશવ્રતિ માનેલ છે.

(૨) ભગવતી શતક ૭ ઉ. ૨ ની નિમ્ન ટીકામાં આચાર્ય અભયદેવસૂરિએ મૂળગુણ વગર ઉત્તર ગુણ બતાવ્યા છે. “દેશવિરતિપુ પુનર્મુલગુણવદ્ભયો મિન્ના અપ્યુત્તરગુણિનો લખ્યન્તે.”

(૩) સટીક-ધર્મ અંગ્રહ, પંચાશક, પ્રવચન સારોદ્ધાર વગેરેમાં દરેક વ્રત અર્થાત્ બારમાંથી કોઈ પણ વ્રત સ્વતંત્ર રૂપે અથવા સમિલિત રૂપે (સાથે) ગ્રહણ કરવાનું સ્પષ્ટ વર્ણન છે. અસંયોગિક દ્વિક-ત્રિક વાવત્ બાર સંયોગ સુધી અનેક ભાંગા તથા કરણ યોગની અપેક્ષાએ કરોડો ભાંગા બતાવ્યા છે. એથી મૂળ વગર ઉત્તર અને ઉત્તર વગર મૂળ અને કોઈ પણ વ્રત સ્વતંત્ર રૂપે, આદિથી, મધ્યથી, અંતથી તથા સર્વે અને કોઈ પણ પ્રકારે ધારણ કરી શકે છે. ઉપરોક્ત પ્રમાણોથી મૂળગુણ વગર પણ ઉત્તર ગુણનું પાલન કરી શકાય છે, એથી શ્રાવકના વ્રત પાળવામાં અન્યોન્ય આશ્રિતનો એકાંત નિયમ નથી,

પ્રશ્ન ૯૮૦ :—મૂળ ગુણો અને ઉત્તર ગુણોનો પરસ્પર સંબંધ છે કે નથી ? જો છે, તો કયા મૂળ-ગુણોની સાથે કયા ઉત્તર ગુણોનો સંબંધ છે ? જો સંબંધ નથી, તો કેમ ?

ઉત્તર :—ઉત્તર-ગુણ, મૂળ-ગુણના અંશરૂપ હોવાથી તેનાથી સંબંધીત છે જ. બધા ઉત્તર ગુણ અપેક્ષા કૃત બધા મૂળગુણોથી સંબંધીત હોઈ શકે છે, પરંતુ પાળવામાં એક બીજાની એકાન્ત આવશ્યકતા નથી હોતી. એથી આ અપેક્ષાએ સંબંધિત નથી પણ થતા.

પ્રશ્ન ૯૮૧ :—“દિગ્વ્રતમનર્થદંઢવ્રતં ચ મોગોપમોગ પરિમાણ અનુવ્રહ્ણાદ્ગુણાના માહ્યાન્તિ ગુણવ્રતાન્યાય” —આચાર્ય સમન્તભદ્રની આ ઉક્તિથી તો આ જ જાણી શકાય છે કે જે આણુવ્રતોના ગુણોમાં વૃદ્ધિ કરે, વિશેષતા પેદા કરે, તે ગુણ વ્રત છે. આથી આ જ દ્વનિત (અર્થ નીકળે છે) થાય છે કે પ આણુવ્રતો લીધા વગરના ગુણ વ્રત કેમાં વિશેષતા પેદા કરશે ? આપની આ વિષયમાં શી માન્યતા છે ?

ઉત્તર :—આચાર્ય સમન્ત ભદ્રની વ્યાખ્યા કોઈ અપેક્ષાએ માનવામાં કોઈ વાંધો નથી, પરંતુ એકાન્ત રૂપે સમજવી ન જોઈએ. કેમકે અનેક શાસ્ત્રીય સ્થળોએ દિશાવ્રતાદિ સાતેય વ્રતો તે જ શિક્ષાવ્રત બતાવ્યા છે. એવા સ્થળોએ ગુણ વૃદ્ધિની વ્યાખ્યા કેમ ઘટિત થશે ? તથા સમન્ત-ભદ્રના ઉપરોક્ત કથનમાં ‘આણુવ્રત’ નો નિર્દેશ નથી. અને આત્મિક ગુણોની વૃદ્ધિ તો ઉત્તરગુણ ધારણ કરવાથી પણ અવશ્ય થાય છે.

પ્રશ્ન ૯૮૨ :—‘પરિઘય ઇવ નગરાણિ વ્રતાનિ કિલપાલયંતિ શીલાનિ’ આચાર્ય અમૃત-ચંદ્રના આ કથન વિશે આપની શું સંમતિ છે ? શું નગર વિના જ પહેલા પરિધિ ખેંચાશે ? કે નગર બન્યા પછી તેની વિશેષ રક્ષાના કારણે પરિધિની આવશ્યકતા થશે ? મૂળગુણોના અભાવમાં કેવળ ઉત્તરગુણોને ગ્રહણ કરવાની નિરર્થકતાના વિષયમાં આચાર્યોની શી ધારણા રહી છે ?

ઉત્તર :—આચાર્ય અમૃતચંદ્રની દૃષ્ટાંત સહિતની વ્યાખ્યા પણ કોઈ અપેક્ષાએ ઠીક સમજી શકાય છે, કેમકે દૃષ્ટાંત પ્રાયઃ એક દેશીય હોય છે. જેમ વ્યવહાર સમકિતના ૬૭ બોલોમાં ધર્મરૂપ નગરની સમક્રિરૂપ પરિધિ બતાવી છે. અહિં દેશ અને સર્વવ્રાન્ત ધર્મરૂપ નગર ન હોવા વાળાને પણ સમક્રિરૂપ પરિધિ માની છે. અર્થાત્ વ્રતરૂપ નગર બનાવ્યા વગર જ પહેલા પરિધિ ખેંચી લે છે. એથી આ ઉદાહરણ સર્વાંગી સમજવું ન જોઈએ.

પ્રશ્ન ૯૮૩ :—શું દિંસા, જૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર અને પરિગ્રહ ત્યાગની ભાવના જાગૃત થયા વગર, કોઈ વ્યક્તિ કેવળ ઉત્તર ગુણો પાળે તો તે

વાસ્તવિક રૂપે સાર્થક કહી શકાય ? શું ઉત્તર ગુણોનું પાલન કરવામાં મૂળ ગુણોની ઉપેક્ષા કરી શકાય છે ?

ઉત્તર :—હિંસાદિ પાપ ત્યાગની ભાવના જાગૃત થયા વિના તો કોઈ પણ મૂળ અને ઉત્તરગુણનું પાલન વાસ્તવિકરૂપે સાર્થક નથી કહી શકાતું. રહી વાત પાળવાની, તે કોઈ મૂળ, કોઈ ઉત્તર, અને કોઈ ઉભયરૂપ ગુણોને શક્ય અનુસારે (યથા શક્ય) પાળે છે. આ બધાને વાસ્તવિક જ સમજવા કેમકે ઉત્તરગુણ પાળનારને મૂળ ગુણની અપેક્ષા (આકાંક્ષા) બની રહે છે. ઉપેક્ષા નહિ. ઉપેક્ષા તો તેને મૂળગુણોની તો શું, સુનિ વિરતિ (સંયમ) ની પણ રહેતી નથી. કારણ વશ વર્તમાનમાં પાળવામાં અસમર્થ છે, એથી કેવળ ઉત્તરગુણનું પાલન પણ વાસ્તવિક જ સમજવું.

પ્રશ્ન ૯૮૪ :—શું આ ધારણા સાચી છે કે મૂળ ગુણને પાળ્યા વગર જ કેવળ ઉત્તરગુણો પાળવાથી સુનિ તો કહેવાઈ શકતો નથી, પરંતુ વ્રતધારી શ્રાવક કહેવાઈ શકે છે ? અથવા સાધુ તો નહિ પરંતુ વ્રતધારી શ્રાવક રહી શકે છે ? ભાવનાત્મક દૃષ્ટિથી સાધુ માટે મૂળગુણોની અનુપેક્ષા અને વ્રતધારી શ્રાવક માટે તેની ઉપેક્ષા કરવાનું શું કારણ છે ? અને સાધુ તથા શ્રાવકમાં સાધનાની દૃષ્ટિએ આવો ભેદ માનવો શું ઉચિત થશે ?

ઉત્તર :—કેવળ ઉત્તરગુણને પાળવાવાળા પણ વ્રતધારી શ્રાવક કહી શકાય છે. આ ધારણા સાચી છે.

પ્રશ્ન ૯૮૫ :—ભગવતી સૂત્ર ૨. ૭ ઉ. ૨ ના પાઠ—“સર્વથોવા જીવા મૂળગુણપચ્ચક્ષણી ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ષણી અસંલેખજગુણા, અપચ્ચક્ષણી અણંતગુણા”નો વાસ્તવિક અભિપ્રાય શો લેવો જોઈયે ? પ્રાણીઓના પ્રત્યાખ્યાન-અપ્રત્યાખ્યાનની દૃષ્ટિથી અદ્ય-બહુત્વ (ન્યુનાધિકતઃ) સિવાય શું આ અભિપ્રાય પણ નીકળે છે કે મૂળગુણો વગર પણ કેવલ ઉત્તર ગુણોનું પાલન કરવા વાળા રહી શકે છે અને તે પાંચમા ગુણસ્થાનવર્તી શ્રાવક કે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી મહાવ્રતી સાધુ માની શકાય છે ?

ઉક્ત પાઠમાં ઉત્તરગુણીઓને જ અસંખ્યાત ગુણો વધારે બતાવ્યા છે. તેનો આ અભિપ્રાય કેમ ન લેવાય કે બધાથી થોડા કેવળ મૂળ ગુણોને પાળવા વાળા છે. અને તેથી અસંખ્યાત ગુણો અધિક મૂળગુણો સહિત ઉત્તરગુણોને પાળવા વાળા છે ? અન્યથા અતુર્વિધ સંઘની વૈયાવૃત્ય તપસ્યાના રૂપમાં તથા મહાવ્રતી સુનિને સુઝતો આહાર વગેરે દૃઢને અતિથિ સંવિભાગ વ્રત રૂપે ઉત્તરગુણોને પાળતા થકા ટ્રેણિકે રાજા અને શ્રી કૃષ્ણજીને અવિરતિ,

૩, સ્વરૂપમપિનોત્સે હેતુવાં,..... ॥ ૧ ॥

પ્રજ્ઞાપના પદ ૨૩ ઉ. ૨ મલય વૃત્તિ.

૪, “ અપ્રત્યાઘ્યાનક્રિયા અન્યતર સ્યાપ્યપ્રત્યાઘ્યાનિનઃ અન્યત્તરદપિ ન કિંચિદપીત્યર્થઃ યોન પ્રત્યાઘ્યાતિ તસ્યેતિ ભાવઃ ” (પ્રજ્ઞાપના પદ ૨૨ મલય વૃત્તિ)

આ પ્રમાણેથી થોડા પણ પ્રત્યાઘ્યાનને રાખવાવાળો બીજો થોડો હટી જાય છે, એથી તે વિરતાવિરત જ ગણાશે.

પ્રશ્ન ૯૮૮ :—જૈન ધર્મના માન્ય ધર્મશાસ્ત્રોમાંથી શું કોઈમાં પણ એવા આવકનો ઉદ્દેશ છે, જેણે મૂળ ગુણ ગ્રહણ કર્યા વગર જ ઉત્તરગુણો પાળ્યા હોય અને તત્ત્વાધારી આવક કહેવાયા હોય ?

ઉત્તર :—જે વાત આગમથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ છે, તેના માટે ઉદાહરણ હોવું અનિવાર્ય નથી. કેમકે આગમમાં ઘણી વાતોના ઉદાહરણ મળતા નથી, તો શું તે અમાન્ય થશે ? જેમકે—કોણ મરીને લૌકાંતિકમાં ગયો, અથવા કોણ ત્યાંથી આવ્યો, કંઈ સ્ત્રી મરીને સર્વાર્થસિદ્ધમાં ગઈ ? આદિના ઉદાહરણ ન મળવા છતાં પણ લૌકાંતિકનું હોવું, સ્ત્રીનું સર્વાર્થસિદ્ધમાં જવું, આગમથી સિદ્ધ મનાય છે. એમ જ અહિં સમજવું. એમાં તો કેવળ ઉત્તર ગુણ ધારણ કરવાવાળાના પ્રથેમાં વંકચૂલ, દામનખા, હરિણલ વગેરેના અનેક ઉદાહરણ છે.

પ્રશ્ન ૯૮૯ :—આવક પ્રતિક્રમણના વર્તમાન કાળમાં પ્રચલિત “એક તત્ત્વાધારી યાવત્ બાર તત્ત્વાધારી” પાઠમાં યાવત્ શબ્દના અર્થ ઉપર ધ્યાન દેતા શું આ અભિપ્રાય ખોટો નથી કે પહેલેથી પાંચ મૂળ આણુતત્ત્વોમાંથી એક પણ તત્ત્વ લીધા વિના વચ્ચેનું કોઈ ગુણતત્ત્વ કે શિક્ષા-તત્ત્વ લેવા માગ્યથી જ કોઈ તત્ત્વાધારી આવક થઈ જશે ? યાવત્ શબ્દ સાપેક્ષ હોવાના કારણે શું તે પહેલાની અપેક્ષા રાખશે નહિ ?

ઉત્તર :—અર્થેયા યાવત્ શબ્દથી કેવળ ઉત્તર ગુણ ધારી પણ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે, કેમકે અહિં એક તત્ત્વ ધારી છે “ પ્રથમ તત્ત્વાધારી નહિ ” ‘ એક ’ શબ્દ બારમાંથી કોઈ એકનું બોધક છે, એથી બારમાંથી કોઈ એક પણ અને જે, ત્રણ યાવત્ બારેય ગ્રહણ કરી શકે છે. જેના ઉપર ભાંગાદિ પ્રમાણ બતાવી ચૂક્યા છીએ.

પ્રશ્ન ૯૯૦ :—ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમાં ૮, ૫, ૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય માન્યો છે. આ ક્ષય કેવી રીતે સમજવો ? ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમાં ૭ પ્રકૃતિના ક્ષયની જેમ કે બીજી રીતે ?

ઉત્તર :—ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમમાં જે ૪, ૫ કે ૬ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય માન્યો છે, ત્યાં તે પ્રકૃતિઓનો ક્ષય, ક્ષાયિકની જેમ પૂર્ણ સમજવો. આના ૭ ભાંગા નીચે પ્રકારે છે.

ભાંગા	અનંતાનુષંગી ચોક	મિથ્યાત્વ મોહનીય	મિશ્ર મોહનીય	સમક્રિત મોહનીય
૧	ખપાવે	ઉપશમાવે	ઉપશમાવે	ઉપશમાવે
૨	ખપાવે	ખપાવે	ઉપશમાવે	ઉપશમાવે
૩	ખપાવે	ખપાવે	ખપાવે	ઉપશમાવે
૪	ખપાવે	ઉપશમાવે	ઉપશમાવે	વેદે (વિપાકોદય)
૫	ખપાવે	ખપાવે	ઉપશમાવે	વેદે „
૬	ખપાવે	ખપાવે	ખપાવે	વેદે „
૭	ખપાવે	ઉપશમાવે	ઉપશમાવે	વેદે „
	ઉપશમાવે			

આ સાત ભાંગામાં કેવળ સાતમા ભાંગા વાળા જ ફરી પડે છે. (પ્રતિ પાતી થાય છે) શેષ ૬ ભાંગાવાળા પડતા નથી.

શંકા :—ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વના એક ભવમાં જઘન્ય એક વાર ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક હજાર વાર, અધિકે ભવમાં જઘન્ય બે વાર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતી વાર ચોકડામાં કહે છે અને સમ્યક્ત્વના નવ ભાંગામાંથી પ્રથમના ત્રણ ભાંગા ક્ષયોપશમના માન્યા છે, અને હમણા જવાબમાં તમોએ એજ ત્રણ ભાંગા અપ્રતિપાતી બતાવ્યા, તે કેવી રીતે ? સાતમા ભાંગાને ઉપશમ વેદકે કહે છે, તો શું તે પણ ક્ષયોપશમ સમક્રિતમાં છે ?

સમાધાન :—ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રત્યેક હજાર વાર આવે છે. આદિ, તમારું કહેવું બરાબર છે. વેદકે સમક્રિત ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમાં ગણાય છે. અર્થાત્ સાતે ભાંગાક્ષયોપશમસમક્રિતમાં ગણાય છે, આ પ્રકારે ગણવાથી કોઈ વાંધો ઉત્પન્ન થતો નથી. અને બોલ પણ બરાબર બેસે છે.

પ્રશ્ન ૯૯૧ :—સમ્યક્ત્વ મોહનીય પ્રકૃતિ કેવી રીતે સમજવી ? તત્ત્વચર્યામાં શંકા આદિનું ઉત્પન્ન થવું, શું તે સમ્યક્ત્વ મોહનીયનું કારણ નથી ? જો છે, તો પછી વિપાકોદય કેમ નહિ ? સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉદય ૭ મા ગુણુસ્થાન સુધી કર્મગ્રંથ માને છે અને ક્ષયોપશમમાં આની નિયમા હોવાનો સંભવ છે. પ્રદેશોદયનો અનુભવ કેવી રીતે થઈ શકે ? એથી વિપાકોદયમાં શો વાંધો છે ?

ઉત્તર :—તત્ત્વચર્યામાં જે શંકા આદિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સગચ્છત્વ મોહનીય છે. અને તેમાં સમકિત મોહનીયતા વિપાકોદય હોય છે. આ વિપાકોદય પહેલાં ગતાવેલા સાત ભાંગામાંથી પ્રથમના ત્રણ ભાંગા છોડીને શેષ ૪ ભાંગામાં હોય છે.

પ્રશ્ન ૯૯૨ :—હીયમાન અને વર્ધમાન પરિણામમાં અનાકાર ઉપયોગ હોય છે કે નહિ ? અનાકાર ઉપયોગમાં મરણ હોય છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—કેવલીઓને સાકાર અને અનાકાર ઉપયોગની સ્થિતિ પ્રત્યેક સમયની હોય છે. તથા તેના વર્ધમાન પરિણામની સ્થિતિ જ. ઉ. અંતર્મુદ્તની છે. એથી અંતર્મુદ્તમાં તે તેને સાકાર અને અનાકાર ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ કેટલીય વાર થઈ જાય છે, આથી વર્ધમાન-પરિણામમાં અનાકાર ઉપયોગ હોવો સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. એમ જ અન્યત્ર હીયમાન પરિણામમાં પણ અનાકાર ઉપયોગ સમજી લેવો.

“સાગારો વ ઉત્તેસિજ્ઞર્હ” —આ પાઠથી મોક્ષે તે સાકાર ઉપયોગમાં જ જાય છે. શેષ આરેય ગતિમાં જવા વાળા છવોતું મરણ સાકાર અને અનાકાર બન્નેમાંથી કોઈ પણ ઉપયોગમાં થઈ શકે છે. આ વાત ભગવતી શ. ૧૩ ઉ. ૧, ૨ થી તથા ઠાણા ૨-૪ થી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૯૯૩ :—વિપાક સૂત્રનાં અધ્યયન નંદીછ અને વિપાકમાં ૨૦ આવ્યા અને સમવાયાંગ ૫૫ મા. માં ૧૧૦ અધ્યયન કેવી રીતે ? શું આ વિરોધ નથી ?

ઉત્તર :—જે રીતે વિપાક સૂત્રના ૨૦ અધ્યયન નંદી અને વિપાક સૂત્રમાં ગતાવ્યા છે, તે જ રીતે સમવાયાંગ સૂત્રમાં ૧૨ અંગોના વર્ણનની અંતર્ગત વિપાકના વર્ણનમાં ૨૦ અધ્યયન જ વિપાક સૂત્રના ગતાવ્યા છે.

ભગવાન મહાવીરની ૯ વાંચનાઓ થઈ હતી, જેમાં કોઈ અન્ય વાચનાના વધારે અધ્યયન હોઈ શકે છે.

ગાનુધરે તે ગારેય અંગોતું નિર્માણ-ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થયા પછી તરત જ કરી દે છે. ૫૫ મા સમવાયાંગમાં ભગવાન મહાવીરે પુણ્ય અને પાપ ફળ-વિપાકના જે પંચાવન અધ્યયન કરમાવ્યા, તે તે ભગવાન મહાવીરના જીવનની છેલ્લી સારી હતી, એથી આ ૨૦ અધ્યયનોથી આ ૧૧૦ અલગ છે. તે ૨૦ અધ્યયન તે મૃગાલોહાદિનું સ્વરૂપ દેહને જોતમ દવામીના પૂછવા પર ભગવાને પોતાની આયુની મધ્યમાં અને અલગ-અલગ ગાંભીમાં પૂછ્યા અને ગતાવ્યા છે. + (આ ૧૧૦ અધ્યયન તે અંતિમ સંતે અને એક જ ગામમાં કરમાવ્યા છે. એથી સ્પષ્ટ રૂપે અલગ છે.)

પુણ્ય અને પાપ ફળના વિપાકની કથા તે અનેક (અગણિત) છે, તેમાંથી જેવો ફોવાને સંગ જુદો, તે જ તથા નેટલી જ કરમાવે છે, આમાં વિરોધની કોઈવાત નથી.

પ્રશ્ન ૯૯૪ :—તીર્થંકરની હાજરીમાં પાંચેય પદ મળે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—તીર્થંકરને કેવળજ્ઞાન થઈને શાસન ચાલુ થયા પછી તીર્થંકરની હાજરી સુધી ૪ પદ તો ત્યાં મળે છે, કેમકે જે ગણધરાદિ હોય છે, તે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય રૂપે હોય છે અને મનાય પણ છે, અને સિદ્ધ, સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં હોય જ છે. આ રીતે પાંચેય પદ અવશ્ય મળે છે.

પ્રશ્ન ૯૯૫ :—સલીલાવતી વિજય તથા સસુદ્ર એક-એક હજાર ચોજન ઉંડા છે, તો પછી વિજયની નદીઓ સસુદ્રમાં કેવી રીતે મળે છે ? અર્ધ-પુષ્કર દ્વીપની નદીઓ શેમાં મળે છે ?

ઉત્તર :—જે રીતે ભૂમિગત રસ્તે બંધ પાણી આને પણ જે રીતે જતું દેખાય છે, એ જ રીતે તથા સીધા ભૂમિગત રસ્તે સલીલાવતી વિજયની નદીઓનું પાણી સીતાદા નદીના નીચેના ભાગમાં કે સસુદ્રમાં સીધું જઈ શકે છે.

અર્ધ પુષ્કરની ૧૪ નદીઓ તો કાલોદધિમાં અને ચૌદેય પુષ્કર સસુદ્રમાં જાય છે, એવું ઠાણાંગના ૭ મા ઠાણામાં બતાવ્યું છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર નદીઓ નથી. આનો વિરોધ પણ આનાથી થતો નથી, કેમકે આ નદીઓ તો મનુષ્ય-ક્ષેત્રની જ છે. મનુષ્ય ક્ષેત્રની ચારેય બાબુ માનુષોત્તર પહોં છે, તો તે નદીઓ પુષ્કર સસુદ્રમાં કેવી રીતે ગઈ હશે ? આના ઉત્તરમાં આ જ સંભવે છે કે કાં તો તેનો જવાનો રસ્તો હશે, કાં તે નદીઓ ભૂમિના રસ્તે ગઈ હશે.

પ્રશ્ન ૯૯૬ :—મરણના બે ભેદ-સમોહિયા અને અસમોહિયા આવ્યા છે. તેમાં આત્મપ્રદેશ કઈ રીતે નીકળે છે ? આનો વિશેષ ખુલાશો અને મરણનું સ્વરૂપ ફરમાવશો ?

ઉત્તર :—મરવા વાળા જીવ જે સ્થળે હોય, તે સ્થળેથી લઈને ત્યાં ઉત્પન્ન થશે, ત્યાં સુધી જડાઈ અને પહોળાઈ અહિંના શરીર જેટલી, એના જીવ પ્રદેશોની એવી લાઈન સમોહિયા મરણમાં જ થઈ જાય છે. અસમોહિયા મરણમાં બધા પ્રદેશ એક સાથે નીકળી જાય છે. દૂર જાય છે. તો રસ્તામાં તે પ્રદેશોનો આકાર, અહિંના શરીરની લંબાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈ જેવડો રહે છે. બીલકુલ પાસે જવું હોય તો વાત અલગ છે.

પ્રશ્ન ૯૯૭ :—અરિહંત ભગવાનના ૧૨ ગુણ છે, જેમાં દેવકૃત પણ લેખા છે, તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—તીર્થંકર નામ કર્મના પ્રભાવથી દેવ-પ્રતિહાર્ય બનાવે છે. આ તે તીર્થંકરોની શુભ પ્રકૃતિનો જ પ્રભાવ છે, દેવોનો નહિ. બધા કેવળીઓનું જ્ઞાન સમાન હોવા છતાં પણ આ પ્રતિહાર્ય આદિથી લોકો ઉપર તીર્થંકરોનો પ્રભાવ વધારે પડે છે. લોકો

ઉપરના પ્રભાવના કારણે આ પ્રાતિદાર્થ આદિને પણ શુભોની ગણનામાં લીધા છે, તીર્થ-કરોનો ખાસ આંતરિક શુભ તો જ્ઞાનાદિ છે. અને પ્રાતિદાર્થ વગેરે તો બાહ્ય (લોક-પ્રભાવક) શુભ છે.

પ્રશ્ન ૯૯૮ :—ઉપાધ્યાય મ. ૨૫ શુભ યુક્ત કેવી રીતે હોય છે? હમણાં તો 'પૂર્વોત્ત' જ્ઞાન પણ નથી.

ઉત્તર :—ઉપાધ્યાયજીના શુભોમાં જે 'પૂર્વોત્ત' જ્ઞાન ગતાવ્યું છે, તે ઉત્કૃષ્ટ શ્રેણીની અપેક્ષાએ છે. જઘન્ય આચારાંગ અને નિશીથના જ્ઞાન વાળાને પણ ઉપાધ્યાય પદ દર્શકાય છે. એવું વર્ણન વ્યવહાર સૂત્રના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં છે.

પ્રશ્ન ૯૯૯ :—પાતાળ-કળશા નીચે ગયા, તો તે ભવનોની વચ્ચે થઈને ગયા કે કેવી રીતે?

ઉત્તર :—પાતાળ-કળશા નરકના પાથડાઓની વચ્ચે થઈને ગયા છે, પરંતુ ભવની તિરછાઈમાં પાતાળ-કળશા ભવનોની વચ્ચેથી થઈને જવાનો સંભવ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૦૦ :—જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ જે ભવ કરવા વાળાઓમાં કેટલા ગમ્મા હોય છે? જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને ઔધિકના કેટલા-કેટલા ગમ્મા હોય છે?

ઉત્તર :—જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ જે ભવ કરવા વાળાઓના ૭૭૪ ગમ્મા છે, જેમાં ઔધિકના ૨૭૦, જઘન્યના ૨૪૩ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૬૧ ગમ્મા છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૧ :—જઘન્ય ૧, ૨, ૩ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ અને ઔધિકના કેટલા-કેટલા ગમ્મા હોય છે?

ઉત્તર :—જઘન્ય ૧, ૨, ૩ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ૯૫૦ ગમ્મા છે, જેમાં ઔધિકના ૩૨૬, જઘન્યના ૩૦૫ અને ઉત્કૃષ્ટના ૩૧૯ ગમ્મા છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૨ :—જઘન્ય ૧, ૨, ૩ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને ઔધિકના કેટલા-કેટલા ગમ્મા હોય છે?

ઉત્તર :—જઘન્ય ૧, ૨, ૩, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ૧૭૫૫ ગમ્મા છે, જેમાં ઔધિકના ૫૮૭, જઘન્યના ૫૬૦ અને ઉત્કૃષ્ટના ૬૦૮ ગમ્મા છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૩ :—મનુષ્યમાં ઔદારિકના દંડકોથી જીવ આવે છે, તેના ૮૪ ગમ્મા લીધા છે, તો સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતા જીવ કેટલા ગમ્મામાં ઉત્પન્ન થાય, તથા સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતાના કયા કયા ગમ્મા છે-૯ ગમ્મામાંથી.

ઉત્તર :—મનુષ્યમાં ઔદારિકના દંડકોથી જીવ આવે છે, તેના ૮૪ ગમ્મા લીધા છે. જેમાં પૃથ્વીકાયના જીવ મનુષ્યમાં ત્રીજા, છઠ્ઠા, અને નવમા ગમ્મામાં સંખ્યાતા સુધી

ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, એમ અપ, વનસ્પતિ, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય ચૌરેન્દ્રિય, અસંજી અને સંજી તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય, આ મનુષ્યમાં ઉપરોક્ત ત્રણ-ત્રણ ગમ્મા ગણવાથી ૨૪ ગમ્મા થયા. અસંજી મનુષ્ય કેવળ એક ત્રીજા ગમ્મામાં જ સંખ્યાતા સુધી સમજવું, એમ ૨૫ ગમ્મા થયા અને સંજી મનુષ્યના નવેય ગમ્મામાં સંખ્યાતા સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. એમ ૩૪ ગમ્મામાં સંખ્યાતા સુધી અને શેષ ૫૦ ગમ્મામાં અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

નોટ :—શાસ્ત્રકર ઔષિકે ગમ્માને કયાંય પણ તોડતા નથી. એથી ઉપરોક્ત પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં ગમ્માની સંખ્યા તે અનુસાર જ બતાવી છે અને થોડકા વાળા બીજી રીતે કહે છે, તે યાદ રહે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૪ :—સંજી મનુષ્ય પહેલી નરકમાં જાય, તેના ૧૦ નાણુતા બતાવ્યા, જેમાં જઘન્યના ત્રણ ગમ્મામાં ૮ નાણુતા બતાવ્યા અને સમુદ્ધાતની ધારણા કોઈની ત્રણની છે અને કોઈની પાંચની છે, કેમકે જઘન્ય અવગાહના પ્રત્યેક આંશુળની માની છે, તેમાં તેજસ અને વૈકિંચ-સમુદ્ધાત મળી શકે છે ?

ઉત્તર :—સંજી મનુષ્ય પહેલી નરકમાં જાય, તેના ૮ નાણુતા બતાવ્યા છે, જેમાંથી જઘન્ય ત્રણ ગમ્મામાં ૫ નાણુતા છે. તેની પ્રત્યેક આંશુલની અવગાહના હોવા છતાં પણ વૈકિંચ અને તેજસ સમુદ્ધાત યુક્ત પાંચ સમુદ્ધાત ભગવતીના મૂળ પાઠમાં બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૫ :—અસંજી તિર્થંચ પહેલી નરકમાં જાય તો, સંખ્યાતા જાય કે અસંખ્યાતા ?

ઉત્તર :—અસંજી તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય પહેલી નરકમાં એક સમયમાં અસંખ્યાતા જઈ શકે છે. ભ. શ. ૨૪ ઉ. ૧ તથા શ. ૧૩ ઉ. ૧ માં આનો ખુલાસો બતાવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૬ :—આંશુળના અસંખ્યાતમા ભાગની અવગાહના વાળા તિર્થંચ, નરકમાં નથી જતા. પરંતુ નરકમાં જતાર તિર્થંચની ઋદ્ધિ છે-એવું “શીઘ્ર બોધ”માં છે, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—આંશુળના અસંખ્યાતમા ભાગવાળા તિર્થંચ નરકમાં જઈ શકે છે-એવું ભ. શ. ૨૪ આદિથી સ્પષ્ટ છે. બે, “શીઘ્રબોધ” માં નિપેધ પણ કયો હોય, તો તે નિપેધ કરવો બરાબર નથી એમ સમજવું બેઈજો.

પ્રશ્ન ૧૦૦૭ :—ઘડી દ્રીપ બહાર વર્ષા થાય કે નહિ ? સ્થળચરાદિ શું ખાય છે ?

ઉત્તર :—દેવાદિ વર્ષાવી દે તો વાત અલગ છે, બાકી સ્વાભાવિક વૃષ્ટિ મનુષ્ય-ક્ષેત્રની બહાર થતી નથી. જેમકે-ઘડિ પદ્મદ્રહ આદિમાં પાણી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ ત્યાં (મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર) પણ પૃથ્વીના અનેક સ્થળો ઉપર પાણી ઉત્પન્ન થાય છે,

તે જલસહિત સ્થળોમાં વનસ્પતિ પણ ઉત્પન્ન થાય છે, એવી સંભાવના છે. તે પાણી અને વનસ્પતિ આદિથી સ્થળગચ્છાદિ તિર્થોચોનો નિર્વાહ સંભાવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦૮ :—જ્યોતિષિઓનો ઉદ્યોત ૧૦૦ યોજન ઊંચો અને ૧૮૦૦ યોજન નીચો આવ્યો છે, તો શું શનિશ્વરના તારાનો પ્રકાશ પણ ઊંચો ૧૦૦ યોજન હોય છે, અને ચંદ્રમા સમભૂમિથી ૮૮૦ યોજન અને સલિલાવતી વિજય સમભૂમિથી ૧૦૦૦ યોજન ઊંચી છે, તો ચંદ્રમાનો પ્રકાશ આખી વિજયમાં પડે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—ઊંચે લોકમાં કાળ દ્રવ્ય હોતો નથી, એવો શાસ્ત્રમાં ખુલાશો છે. એથી શનિશ્વરના તારાનો પ્રકાશ ઊંચો તે વિમાનની ધ્વાજપતાકા સુધી જ સમજવો, વધારે નહિ. ચંદ્રમાનો પ્રકાશ સંપૂર્ણ સલીલાવતી વિજયમાં સમજવો અર્થાત્ ચંદ્રમાનો પ્રકાશ પણ ઊંચો-નીચો મળીને ૧૬૦૦ યોજન સમજવો જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૦૦૯ :—વેદનીય કર્મની ઉદ્દીરણા પ્રથમથી છઠ્ઠા ગુણ-સુધી અવશ્ય થાય છે કે નહિ ? પુલાક-નિગ્રંથમાં ઉદ્દીરણા, આયુષ્ય-વેદનીય છોડીને છ કર્મોની માની છે, તો શું પુલાકમાં કેવળ એક ૭ મું ગુ. જ સંભવે છે ? ઉદ્દીરણાનો પૂરો ખુલાશો સૂત્રમાં ક્યાં મળે છે ? શેષ નિયંત્રોમાં પણ કેટલા-કેટલા ગુ. સંભવે છે ? પુલાક-લઙ્ઘિ માત્ર શક્તિને કહે છે કે લઙ્ઘિનો પ્રયોગ કરવાથી ? લઙ્ઘિ પ્રયોગથી આવો લય કર વિનાશ કરવા છતાં પણ શું નિગ્રંથ રહી શકે છે ? લઙ્ઘિનો પ્રયોગ શું અગ્રમત્ત અવસ્થામાં થાય છે ?

ઉત્તર :—પહેલા ગુ. થી છઠ્ઠા ગુ. સુધી વેદનીય કર્મની ઉદ્દીરણા થવી, અવશ્ય સંભવે છે. કેમકે પહેલાથી છઠ્ઠા ગુ. સુધી ત્રીજા ગુ. ને છોડીને ૭ તથા ૮ કર્મોની ઉદ્દીરણા ગતાવી છે. જો વેદનીય-કર્મની ઉદ્દીરણાની આવશ્યકતા ન હોત, તો ૭, ૮ તથા ૬ કર્મોની ઉદ્દીરણા ગતાવી હોત પરંતુ એવું ગતાવ્યું નથી. એથી વેદનીયની ઉદ્દીરણા અવશ્ય સંભવે છે. આ ઉદ્દીરણા આદિ ને જોતાં પુલાકમાં એક સાતમું ગુ. જ લાગે છે કેટલાક પાના અને પુસ્તકોમાં બે ગુ. પણ પુલાકમાં ગતાવ્યા છે. ખાસ જ્ઞાની જાણે, ઉદ્દીરણાનું વર્ણન કર્મગ્રંથાદિ ગ્રંથોમાં છે, પરંતુ સૂત્રોમાં જોવામાં આવ્યું નથી.

બકુશ અને પ્રતિએવનામાં છઠ્ઠું અને સાતમું આ બે ગુ. છે. કપાય કુશીલમાં છઠ્ઠા થી ૧૦ માં સુધી પાંચ ગુ. છે. નિગ્રંથમાં ૧૧ મું અને ૧૨ મું—આ બે ગુ. છે. ક્ષાતક માં ૧૩ મું. અને ૧૪ મું આ બે ગુ. છે.

લબ્ધિની શક્તિ માત્રને જ પુલાક ને કહેવાત. તો પુલાકની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની ન હોઈને વધારે થાત-એવો સંભવ છે. એથી અહિં કોઈ ખાસ કારણવશ લબ્ધિ આદિ કામમાં લાવવાના વિચારાદિ કરવાથી તે પુલાક કહેવાય છે એવું સમજવું. આમાં થોડા સમયનું ચારિત્ર નષ્ટ થાય છે, પરંતુ તેના ભાવ આલોચનાદિથી શુદ્ધ થવાના હોય, અને આ તરત જ તે અવિશુદ્ધ ભાવોની આલોચનાદિ કરીને તે ફરી ચારિત્ર સાધી લ્યે (વિશુદ્ધ બનાવી લે) તો તે કપાય-કુશીલ થઈ જાય છે. ને તરત જ ન ચેતે, તો તે અસંયમી બની જાય છે. પુલાક પણ કાળ કરતા નથી. એથી અહિં અસંયમી બનવાનો અર્થ સંયમથી પડી ને અસંયમી થઈ જાય છે-એમ સમજવો.

શંકા :—ભગવતી શ. ૩૫ માં માં એકેન્દ્રિયમાં વેદનીય-આયુધ્યની ઉદ્દીરણા થાય અને ન પણ થાય એમ મૂળમાં આવ્યું છે, તો આ કેવી રીતે છે ?

સમાધાન :—ગુણસ્થાનદ્વાર વગેરેથી છઠ્ઠા ગુ. સુધી વેદનીય કર્મની ઉદ્દીરણા “ અવશ્ય સંભવે છે ” એવું જે પહેલા મેં કહ્યું તે ઠીક નથી. ભગવતી તરફ ધ્યાન ન દેવાથી આ ભૂલ થઈ ગઈ છે. વેદનીય-કર્મ ઉદ્દીરણાની છઠ્ઠા ગુણ સુધી નિયમ નથી. આ ધીંગડમલજ સા. નું કહેવું ખરાબ છે; જે ભગવતીના ૧૧ માં તથા ૩૫ માં આદિ શતકોથી સ્પષ્ટ થાય છે તથા આ પ્રમાણથી પુલાકમાં છઠ્ઠા ગુ. હોવાનો કોઈ ખાદ નથી દેખાતો.

પ્રશ્ન ૧૦૧૦ :—શું છઠ્ઠા ગુ. ના ચારિત્ર-પર્યવ સાતમા ગુ. ના ચારિત્ર-પર્યવોથી પણ વધારે હોઈ શકે છે ? કેમકે જીવ છઠ્ઠા ગુ. માં આવવાની પહેલા જ સાતમું સંપર્શે છે અને છઠ્ઠામાં ઉકૂબટ કંઈક ન્યૂન કોડ પૂર્વ સુધી રહી શકે છે. તો શું આટલા વર્ષોની પર્યાયના અનુભવથી પણ નવ દીક્ષિતનું સ્થાન વિશેષ હોય છે ?

ઉત્તર :—હા, કોઈ એક સાતમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવના ચારિત્ર પર્યવોથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાન વર્તી જીવના ચારિત્ર-પર્યવ વધારે પણ હોઈ શકે છે.

છઠ્ઠા ગુ. માં દેશોન પૂર્વકોડ સુધી રહેવાનું તો કહે જ છે. પરંતુ ભગવતી શ. ૩. ઉ. ૩ ના પાઠની ટીકામાં ટીકાકાર કહે છે કે પ્રમત, અપ્રમત ગુ. ને જીવ અંતર્મુહૂર્ત માં બદલી લે છે. આ રીતે બન્નેમાંથી ફરકમાં અંતર્મુહૂર્ત રહેતા દેશોન પૂર્વ કોડ સુધી રહી શકે છે એવું પણ કહેવાય છે. સાતમા ગુ. ના અંતર્મુહૂર્તથી છઠ્ઠા ગુ. નું અંતર્મુહૂર્ત મોટું છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧૧ :—મનુષ્ય તથા તિર્યચ એકેન્દ્રિયના વૈકિય શરીરની સ્થિતિ ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૯ માં વાયુ-કાયની જેમ અંતર્મુહૂર્તની બતાવી તથા જ્વાલિગમ સૂત્રમાં મનુષ્યની વૈકિયની સ્થિતિ ૪ મુહૂર્તની બતાવી, તો આનું શું કારણ છે ?

ઉત્તર :—આ વિષયમાં નીચે દીધેલ ગાથા ઉલ્લેખનીય છે.

“ મિત્રમુદ્ઘત્તો નરણસુ, હોતિ તિરિયમણુપસુ ચત્તારિ ।

(દેવેસુ) અદ્ધમાસો, ઉક્કોસ વિઝવણા મણિયા ॥ ૨ ॥

આ પ્રકારે જીવાલિંગમની ત્રીજી પ્રતિપત્તિમાં નરકના ત્રીજા ઉદ્દેશાની બીજી ગાથામાં, તિર્યંચ, મનુષ્યના વૈકિયની સ્થિતિ આર ભિન્ન-અલગ (અંદિત અંતર) મુદ્ઘર્તની બતાવી છે. અહિં આ આર ભિન્ન (અંતર) મુદ્ઘર્તનું પણ એક અંતર્મુદ્ઘર્ત સમજવું, કેમકે અહિં નરકના વૈકિયની સ્થિતિ ના અંતર્મુદ્ઘર્તથી તિર્યંચ અને મનુષ્યનો અંતર્મુદ્ઘર્ત આર ગુણો મોટો બતાવવા માટે એવું બતાવ્યું છે. એથી ભગવતીનો અંતર્મુદ્ઘર્ત અને જીવાલિંગમનો ૪ ભિન્ન મુદ્ઘર્ત સમાન જ સમજવો જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૦૧૨ :—શું ચારિત્ર ગ્રહણના સમયે જીવ, પહેલાં કપાય કુશીલ નિયંઠાને જ સ્પર્શે છે અને પછી દોષ સેવન કરવા પર પુલાકાદિ નિયંઠામાં આવે છે, અથવા શરૂઆતમાં જ બકુશ-પ્રતિસેવના આદિ સ્પર્શે છે ?

ઉત્તર :—જીવને ચારિત્ર પ્રાપ્તિના સમયે પ્રારંભમાં તે કપાયકુશીલ નિયંઠો જ હોય છે. પછી તેમાં અન્ય નિયંઠા પણ હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧૩ :—સ્નાતક નિયંઠામાં ત્રણે કલ્પ, સ્થિત, અસ્થિત અને કલ્પાતીત માનેલ છે, તે શું કેવળીમાં પણ સ્થિત તથા અસ્થિત કલ્પ આવશ્યક છે ? કલ્પાતીતનો અર્થ શું કલ્પોથી રહિત એવો નથી ? આગર-વિહારિઓ માટે તે કલ્પ સૂત્રની મર્યાદા આવશ્યક થતી નહીં હોય ?

ઉત્તર :—પ્રથમ અને ચરમ તીર્થંકરના સાધુઓનો સ્થિત અને મધ્યના બાવીસ અને મહાવિદેહના સાધુઓનો અસ્થિત કલ્પ હોય છે. સ્વયં તીર્થંકર તે દીક્ષાના સમયથી જીવન પર્યંત કલ્પાતીત જ હોય છે. જે કેવળી હોય છે, તે કાં તે ગન્ને (સ્થિત અને અસ્થિત) કલ્પના પાળવા વાળા માંથી કે તીર્થંકર (કલ્પાતીત) માંથી હોય છે. એથી સ્નાતકમાં ત્રણ કલ્પ ગણાયા છે. કેવળી હોવા છતાં પણ તે અચેત, ઉદ્દેશિક, શર્યાતર પિંડાદિ કેટલાય કલ્પ પાળે છે. જેમકે—પ્રભુના માટે બનાવેલ કલ્યાણક લાવવાનો પ્રભુએ નિર્ણય કર્યો હતો, અર્થાત કલ્પાતીત હોવા છતાં પણ તે પોતાના કેવળજ્ઞાન વડે કેટલીય મર્યાદાઓ પાળવી આવશ્યક સમજે છે. સૂત્રની મર્યાદા તેમને બાંધ્ય કરતી નથી, પરંતુ કલ્પાતીત માટે જે મર્યાદા પાળવી કેવળજ્ઞાનમાં આવશ્યક સમજે છે, તેનું તે બરાબર પાલન કરે છે. તથા કેટલીક વ્યવહારિક મર્યાદાઓ છદ્મચ્છોના હિત માટે પણ તે આવશ્યક સમજીને પાળે છે. એથી કલ્પાતીત હોવા છતાં પણ કેટલીય બાંધ્ય મર્યાદાઓના પાલનકે દરેક પક્ષી તેમજ માનમાં શ્રેષ્ઠ જે કલ્પ પણ ગણવાનો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧૪:—અસોચ્યા કેવળી, પ્રતિપાતી સમદષ્ટિ જ હોય છે શું? અને કેવળ-પર્યાયમાં કેટલો કાળ રહી શકે છે? અનાદિ કાળનો મિથ્યા-દષ્ટિ પણ અંતર્મુહૂર્તમાં મોક્ષ જઈ શકે છે?

ઉત્તર:—પ્રતિપાતી સમ્યગ્દ્રષ્ટિ અને અનાદિ મિથ્યાત્વી બંને પ્રકારના જીવ, સમકિત પ્રાપ્ત કરીને અસોચ્યા કેવળી થઈ, શીઘ્ર (જલ્દી) જ મોક્ષ મેળવી શકે છે. અર્થાત્ અનાદિ મિથ્યાત્વી પ્રથમ સમકિત પ્રાપ્ત કરીને અંતર્મુહૂર્તમાં પણ મોક્ષે જઈ શકે છે. અસોચ્યા કેવળીઓનું આયુ અદ્ય હોય, તો તે તે જ લિંગથી મોક્ષ ચાલ્યા જાય છે અને આયુ અધિક હોય, તો તે લિંગ પરિવર્તન (સ્વ-લિંગ-સાધુવેષ ધારણ) કરી લે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧૫:—ભગવતી સૂત્રમાં શીલ-અપજ્ઞાદિના ચાર ભાંગા આવ્યા છે, તેમાં પ્રથમ ભાંગા વાળા સમ્યગ્દષ્ટિ છે, કે મિથ્યાદષ્ટિ? જો મિથ્યાદષ્ટિ છે, તો આરાધક કેમ અને સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તો દેશ આરાધક જ કેમ? બીજા ભાંગાનો પણ એ જ રીતે ખુલાસો ફરમાવશો. જો દ્રવ્ય ચારિત્ર મનાય, તો જ્ઞાન પણ દ્રવ્ય હોઈ શકે છે અને ચોથા ભાંગામાં વિરાધના કોની થાય છે?

ઉત્તર:—‘શ્રુત’ શબ્દથી જ્ઞાન અને દર્શનનું અને ‘શીલ’ શબ્દથી ચારિત્રનું ગ્રહણ થતાવ્યું છે. શીલ હશે અને શ્રુત નહિ હોય, તો કાર્ય-સિદ્ધિ રૂપ સામૂહિક ત્રણ (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ) વિભાગોમાંથી કેવળ ક્રિયા રૂપી શીલની આરાધના (નિરતિચાર તથા અનુપાલના) સ્વરૂપ તૃતીયાંશને રાખતા થકા, જે અંશે (ભાંગાઓ)થી દૂર રહ્યા. જ્ઞાન અને દર્શન વગર વારતવિક ચારિત્ર તો હોઈ શકતું જ નથી. કેવળ ચારિત્રની ક્રિયાનો આરાધક હોઈ શકે છે. જેમ-અભવ્ય તથા મિથ્યાદષ્ટિ જીવ-જે ઐવેયકમાં જાય છે, તેમાં નિશ્ચય ચારિત્ર તો હોતું નથી, પરંતુ ચારિત્ર ક્રિયાની સાધના હોય છે, જે ચારિત્ર-ક્રિયાના આરાધક હશે, તે જ ઐવેયકમાં જશે એમ ક્રિયા રૂપ શીલના દેશારાધક કહેવાથી ખાસ મુક્તિ માર્ગ (પરલોક) ના આરાધક ન સમજવા.

“લોગમિતં તદ્વા પરં” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અધ્યયન ૧૭ “તેણં મંતે! દેવા પરલોગસ્ત આરાહગ્મા?....” ઉવવાઈ સૂત્ર. તાપસોને ક્રિયાદિના આરાધક હોવા છતાં પણ પરલોકના આરાધક બતાવ્યા નથી. આ જ રીતે ક્રિયાના આરાધક થઈ શકે છે. આ ભાંગાનો અર્થ ટીકામાં બીજી રીતે કર્યો છે.

પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાનાદિને ન પાળે અથવા પ્રાપ્ત જ થયું ન હોય, તેને વિરાધક કહેવાય છે.

ખીજ લાંગાઓમાં ટીકા અને ટખ્ખાકારોએ અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ બતાવ્યા છે. આરિય-પ્રાપ્તિના અભાવને પણ વિરાધના ઉપર બતાવી છે, તદ્દનુસારે અહિં આરિય અપ્રાપ્તિ રૂપ ત્રીજા લાંગાની વિરાધના સમજવી. એથા લાંગામાં જ્ઞાનાદિ ત્રણની જ અપ્રાપ્તિ રૂપ વિરાધના સમજવી અને પ્રાપ્ત થયા વગર આરાધન થઈ જ શકતી નથી. એથી અહિંયા આરાધનાના અભાવમાં વિરાધના બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧૬:—સાતમાથી બારમું ગુ. શુભયોગ પડુચ્ચ માન્યું છે, તો પછી ત્યાં થોડકા-ખોલમાં અસત્ય તથા મિશ્ર મનવચનના યોગ કહે છે, તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર:—ભગવતી શ. ઉ. ૧ ની “નહિનામાઽનાભોગઃ છદ્મસ્થસ્યેહકસ્ય”

આ ટીકાથી કોઈ પણ છદ્મસ્થને અનાભોગ નથી એવી વાત નથી, પરંતુ છે જ. આ પ્રકારે અનાભોગથી તથા છદ્મસ્થતાના કારણે કોઈ વસ્તુ સંબંધી અવાસ્તવિકતા રહી જવાંથી અસત્ય અને મિશ્ર મન તથા વચન યોગ તેમાં ઘટી શકે છે. અપ્રમત્તમાં આના સિવાય અન્ય રૂપે ઘટી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૧૭:—સકામ અને અકામ નિર્જરા કોને કહે છે? આનો વિશેષ ખુલાશો ક્યાં છે?

ઉત્તર:—કર્મ ક્ષય (આત્મ-વિશુદ્ધિ-નિર્જરા)ની અભિલાષાથી જે નિર્જરા કરે છે (થાય છે) તેને ‘સકામ’ અને ખીજને ‘અકામ’ નિર્જરા કહે છે. (ભાવ્યવના પરિપાક તેમજ સમક્રિત અભિમુખ થતાં (અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિ કરણના) સમયે જીવને કંઈક ઉત્કળવળ બનાવવામાં સહાયક બની જાય, આ વાત નિરાળી (અલગ) છે. અન્યથા વાસ્તવિક સકામ નિર્જરા મિથ્યાત્વીને હોવાનો સંભવ નથી. વાસ્તવિક સકામ નિર્જરા એથાથી ૧૪ મા ગુ. સુધી હોય છે. આનો વિશેષ ખુલાશો ક્યાંક હશે, મારા જોવામાં આવ્યો નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૧૮:—શુકલપક્ષી સમદષ્ટિનો સંસાર-પરિત થવો અતુકમે માને છે, આતું શું પ્રમાણ? શુકલ પક્ષીનો કાળ જો નિયત અર્ધપુદ્ગલ-પરાવર્તન જ છે તો પછી સંસાર-પરિત કરતી વખતે કયો સંસાર ઘટાવે છે? અને એવી માન્યતા પણ છે કે સમક્રિત પ્રાસિની સાથે જ શુકલ પક્ષી થાય છે અને સંસાર પરિત મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં પણ કરી શકે છે, તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર:—ભગવતી શ. ૧૩ તથા ૨૬ તેમજ દશાશ્રુત સ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યયનની ટીકા આદિથી સ્પષ્ટ છે કે જે જીવને અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તનથી કંઈક પણ ન્યૂન સંસાર રહી જાય છે, ત્યારથી તે શુકલપાશિક ગણાય છે.

કૃષ્ણ-પાક્ષિકનો શુકલ-પાક્ષિક થાય છે, ત્યારે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં જ થાય છે. કોઈક જીવને તો શુકલ-પાક્ષિક થતાં જ શીઘ્ર સમકિત પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને કોઈને વિલંબથી. વિલંબમાં પણ કોઈને એક ભવ પછી, કોઈને બે ભવ પછી યાવત્ કોઈને છેલ્લા ભવમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. પરંતુ થશે શુકલ-પાક્ષિક થયા પછી જ. જે જીવને શુકલ-પાક્ષિક થયા પછી ન્દહી સમકિત આવી ગઈ હશે, તે જીવ તો પ્રતિપાતી થઈને અવશ્ય અનંત-કાયમાં જશે. આવી દશાવાળાનો સંસાર પરિત નથી થયો સમજવો. અસંખ્ય કાળથી વધારે સંસાર-પરિતવાળા સંસારમાં રહેતા નથી અને અનંતકાયમાં જતા નથી. એથી આ સંસાર-પરિત સમકિત પ્રાપ્તિ પછી જ થાય છે. સમકિત વાળાનો તો અનંત સંસાર પણ શેષ માની શકાય છે, પરંતુ પરિત વાળાને નહિ. આ અપેક્ષાએ સંસાર ઘટવો બતાવ્યો છે. ભ. શ. ૩ ઉ. ૧ માં સનત્ કુમાર ઇંદ્ર ભવ સિદ્ધિ છે, ઇત્યાદિ ૧૨ બોલની પૃષ્ઠામાં સમ-દષ્ટિ પછી જ પરિત-સંસારીતું વર્ણન આવ્યું છે. આથી સ્પષ્ટ છે કે સમકિત પ્રાપ્તિ પછી જ પરિત-સંસારી થાય છે, પહેલા નહિ.

શ. ૨૩ માં આયુર્કર્મ આશ્રી કૃષ્ણ-પાક્ષિકનો ભાંગો બતાવ્યો છે, તથા મિથ્યાદષ્ટિ અને અજ્ઞાનીના ભાંગાને બેતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે મિથ્યાત્વી, સમદષ્ટિ થઈને તે જ ભવમાં મોક્ષ જઈ શકે છે, પરંતુ કૃષ્ણ-પાક્ષિક નો શુકલ-પાક્ષિક થઈને તે જ ભવમાં મોક્ષ જઈ શકતો નથી. એથી શુકલ-પાક્ષિક પહેલા જ થાય છે

પ્રશ્ન ૧૦૧૬ :—યત્નાથી સાધુ નદી ઉતરે, તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કયા સૂત્રમાં બતાવ્યું છે ?

ઉત્તર :—નદી ઉતરવાના નામથી સ્વતંત્ર પ્રાયશ્ચિત્ત તો મારા બેવામાં આવ્યું નથી પરંતુ નદી ઉતરવાથી અપકાય, વનસ્પતિકાય, અને બેઈન્દ્રિય આદિ ત્રસકાયની જે વિરાધના થાય છે, તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત અવશ્ય કરવું જ બેઈએ. યત્ના પૂર્વક ગોચરી ગયેલ સાધુને— “પાણક્રમણે, વીચક્રમણે” આદિ થયું હોય, એવું ધ્યાનમાં ન હોવા છતાં પણ ઇર્થાવહી પડિછંમણુ પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કરે છે, અર્થાત્ ગૌતમાદિ ગણધર જેવા સાવધાની રાખવાવાળા મહાપુરૂષ દ્રશ્ય વિરાધના ધ્યાનમાં ન હોવા છતાં પણ ઇર્થાવહી પ્રતિક્રમણુ-પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે કરીને મિચ્છામિ-દુષ્કંઠ દે છે, તો પછી નદી ઉતરવામાં તો અવશ્ય વિરાધના દેખાય છે, આમાં પ્રાયશ્ચિત્ત કેમ નહિ ? અર્થાત્ છે જ.

એક મહિનામાં ત્રણ અને વર્ષમાં ૧૦ ઉદકલેપ લગાવવામાં સળલ-દોષ લાગે તેમ બતાવેલ છે. મહિનામાં ૨ અને વર્ષમાં ૬ લગાવે તો સળલ-દોષ તો નથી, પરંતુ દોષ તો છે જ. જ્યારે દોષ છે તો પ્રાયશ્ચિત્ત પણ અવશ્ય છે જ. જેમ ગોચરીની પ્રભુ-આજ્ઞા હોવા છતાં ઇર્થાવહી પડિછંમણુરૂપ તથા મિચ્છામિ દુષ્કંઠરૂપ દે છે, તેમજ આવશ્યકતાથી વિધિ અનુસારે નદી ઉતરતા પણ અપકાય, વનસ્પતિકાય આદિની વિરાધનાનો ‘નિશીથ’ માં વર્ણિત દંડ અવશ્ય સમજવો બેઈએ,

નદીની જેમ અન્ય અનેક વાતોના પ્રાયશ્ચિતનું વર્ણન શાસ્ત્રોમાં સ્વતંત્ર જોવામાં આવતું નથી, પરંતુ મનાય છે. જેમ-પાણી અને ચોમાસીના દિવસે પાણી તથા ચોમાસી પ્રતિક્રમણ ભૂલી જવાનું, નિદ્રાના કારણે રાત્રિપ્રતિક્રમણ ન થયાનું, રાત્રિએ માથું ઢાંક્યા વગર ખડાર જવાનું, આ જ રીતે પૂજ્યા વગર ખડાર જવું આદિ અનેક વાતોના પ્રાયશ્ચિતનું વર્ણન ન હોવા છતાં પણ માન્ય છે. તે જ રીતે નદીના પ્રાયશ્ચિતનું વર્ણન સ્વતંત્ર ન દેખાવા છતાં પણ સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૦૨૦ :—નિશીથના ૧૨મા ઉ. માં ત્રસ-જીવને બાંધવા-બંધાવવાનું પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે, તો તેનો અર્થ શું સમજવો ?

ઉત્તર :—ભાષ્યકાર ‘કોલુણ’ નો અર્થ ‘કરુણા’ કરે છે. શબ્દશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી પણ કલુણ, કાલુણ અને કૌલુણનો વિદાસ સુક્તિ સંગત ગેસે છે. કલુણનો મૂળ અર્થ કરુણ-ભાવ, દીન ભાવ છે. વિષાક સૂત્રના ‘પ્રથમ અધ્યયનમાં બાંધવા પુરૂષનું વર્ણન કરતા કાલુણથી કરુણ-વૃત્તિનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. બાંધવા માણસની સ્થિતિ દીન-ભાવની દ્યોતક (ને બતાવનાર) છે. અને તે દીન-ભાવથી જ પોતાની આજીવિકા ચલાવી રહ્યો હોતો. “પાદ્મસદ્મહર્ષણો” કોષના ૨૬૧ માં ‘પૃષ્ઠમાં કલુણનું’ સંસ્કૃત રૂપ લીધું છે. અને તેનો અર્થ દીન તથા દયા-જનક કર્યો છે. તથા “પહિચાણ” નો પણ વૃત્તિ અર્થ કર્યો છે. જેના માટે “સંલ્પિ-પહિચાણ” ‘મેહુણ-પહિચાણ’ આદિ, શાસ્ત્રમાં અનેક ઉદાહરણ મળે છે. એથી નિશીથના ૧૨ માં ઉ. ના ત્રસ-પ્રાણીબાંધવા-છોડવારૂપ સૂત્ર પાઠનો આ નિષ્કર્ષ નિકળે છે કે સાધુ શાસ્ત્રાત્તરને ત્યાં અદીન ભાવે રહે, ‘અન્યત્ર (બીજે) ક્યાંય સ્થાન મળશે નહિ અથવા હું આનું કામ નહિ કરું, તો આ કાઢી મુકશે છત્યાદિ ભયથી દીન-વૃત્તિ સ્વીકારીને, ભિક્ષુ શાસ્ત્રાત્તરના કહેવાથી તેના પશુઓને બાંધવા-છોડવા રૂપ ગૃહકાર્ય કરે નહિ, જો એવું કાર્ય કરે તો આતુર્માંસિક પ્રાયશ્ચિતનું વિધાન કર્યું છે. ભાષ્યકારે ત્રસપ્રાણીની વ્યાખ્યા કરતા વાછરડું આદિ એવો અર્થ કર્યો છે, જેથી સ્પષ્ટ રૂપે શાસ્ત્રાત્તરની ગૃહ-સ્થિતિનો પરિચય મળે છે. સ્વયં ભાષ્યકાર જ આ સ્થિતિનું નિરૂપણ કરતા કહે છે કે ગૃહસ્થ, ક્ષેત્ર આદિમાં જતો હોય ત્યારે પોતાના ઘરના વાછરડા વગેરેને સંભાળી રાખવાનું સાધુને કહે, ત્યારે સુનિ પોતાનો અદીન-પરિચય દેતો થકો આ પ્રકારનું ગૃહકાર્ય કરવાનો સ્પષ્ટ રૂપે અસ્વીકાર કરે અને કહે કે “તમે મને વાચાણ અથવા ચાંભલા જેવો ચમત્તુ લ્યો.” ભાષ્યકારના ઉક્ત કથનનો આ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે સાધુએ મુદ્ધા-જીવી હોવું જોઈએ.

નિશીથ સૂત્રના પાઠમાં આવેલ કોલુણ શબ્દને લઈને કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે—“સાધુ અનુકંપાને લઈને ત્રસ પ્રાણીઓને બાંધે-છોડે નહિ. તેનું આ કથન શાસ્ત્ર અનુકૂળ સિદ્ધ થતું નથી. જો અનુકંપા નિમિત્તે બાંધવું-છોડવું નિષેધ છે, તો શું દેવવશ

ખાંધવું છોડવું શાસ્ત્ર સંમત હોઈ શકે છે ? જે દ્રેષવશ ખાંધવું-છોડવું ખુલ્લું રહેતું હોય અને અનુકંપાની દ્રષ્ટિએ નિપેધ હોય, તો તો આખી જૈન પરંપરા જ બદલાઈ જાય છે. જે બન્ને દ્રષ્ટિઓથી ખાંધવાં-છોડવાનો નિપેધ મનાય, તો “કોલુણ પઢિયા” પદની સાર્થકતા રહેતી નથી. તે પદ બ્યર્થ થાય છે. અને ત્યારે સૂત્રનું રૂપ “જે મિત્તુ અન્નયર તસપાળજાઈ” આદિ રૂપે હોવું જોઈતું હતું.

ખીજી વાત આ છે કે જે અનુકંપા (દયા) ભાવથી ત્રણ પ્રાણીને ખાંધવા-છોડવાનો નિપેધ અભિષ્ટ (ઈચ્છિત) હોત, તો ત્રણ પ્રાણીથી બેઈન્દ્રિય આદિ પ્રાણિઓનું પણ ગ્રહણ થવું જોઈતું હતું. પરંતુ ભાષ્યકારને આ ઈચ્છિત નથી. તેઓએ સ્પષ્ટ રૂપે વાછરડા આદિનું ગ્રહણ કર્યું છે.

જે ત્રણ પ્રાણીથી બેઈન્દ્રિય આદિનું ગ્રહણ ઇષ્ટ હોત તો લિલ્હ પોતાના જલપાત્રાદિમાં પડીને મુચ્છિત થયેલ માંખી આદિને કપડામાં બાંધીને કેમ રાખે અને મુચ્છાં દૂર થયા પછી ઠીક થાય ત્યારે તેને કેમ છોડે ? અંતે માંખી પણ ત્રણ પ્રાણી છે, અહિં અનુકંપા નિમિત્તે ખાંધવાનું પ્રાયશ્ચિત લેવું જોઈશે, જે શાસ્ત્ર સંમત નથી. આ જ રીતે વિક્ષિપ્ત-ચિત્ત આદિ સ્થિતિમાં પોતાના સાથી સાધુને પણ લિલ્હ બાંધે છે તથા સારું થઈ જાય ત્યારે છોડે છે. આમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત કહેલ નથી. જે અનુકંપા નિમિત્તે ખાંધવાનું પ્રાયશ્ચિત હોત, તો અહિં પણ પ્રાયશ્ચિત ગ્રહણ કરવાની પરંપરા હોત.

મૂળ પાઠ ઉપર ઊંડાણથી વિચાર કરાય, તો શું મૂંઝવું દોરડું, કાષ્ટ પાશ, ચર્મપાશ, આદિ સાધુ પોતાની પાસે રાખે છે ? આ સ્પષ્ટ છે કે આ વસ્તુઓ સાધુ પાસે હોતી નથી. આ વસ્તુઓ તો ગૃહસ્થના ઘરે જ પશુ વગેરેને બાંધવા માટે હોય છે. એથી શર્યાત્તરને ત્યાં હીન-વૃત્તિથી સાધુ, પશુ આદિને બાંધે કે છોડે નહિ. આ. આ સૂત્રનો સ્પષ્ટ અર્થ છે અને આ જ ભાવનો ભાષ્યકારે નિર્દેશ કર્યો છે.

નિશીથ સૂત્રમાં આવેલ ‘કોલુણ’ શબ્દનો અર્થ કંલુણભાવ-કંઠુણ ભાવ છે, અનુકંપા નહિ. અનુકંપા અને કંઠુણ ભાવ અલગ-અલગ અર્થ સૂચક છે, સમાનાર્થક નથી. આ જ કારણ છે કે સ્થાનાંગ સૂત્રમાં અનુકંપા અને કારુણિક દાનને અલગ-અલગ ભાની ને ૧૦ પ્રકારનાં દાન બતાવ્યા છે જે અનુકંપા અને કારુણ્ય એક જ હોત, તો તેનું અલગ-અલગ નિર્દેશન ન કરત. એથી જ્યાં સ્વાર્થ-બુદ્ધિ અને મોહ-બુદ્ધિ હોય, તે કંઠુણભાવનું સ્થાન છે અને જ્યાં નિરપેક્ષ પરદુઃખ નિવારણ રૂપ દયાનો ભાવ હોય, તો તેનો અલગ-અલગ નિર્દેશ ન કરત. એથી જ્યાં સ્વાર્થ બુદ્ધિ અને મોહ-બુદ્ધિ હોય, તે કંઠુણ ભાવનું સ્થાન છે અને જ્યાં નિરપેક્ષ પર દુઃખ નિવારણ રૂપ દયાનો ભાવ હોય, તે અનુકંપાનું સ્થાન છે. ઉક્ત વિવેચનથી આ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે નિશીથ સૂત્રનો કોલુણ શબ્દ કંઠુણ ભાવમાં છે. અનુકંપા ભાવમાં નથી.

અનુકંપા ભાવથી તો જૈનધર્મની બધી પરંપરાઓમાં વિક્ષિપ્તચિત્ત ભિક્ષુ વગેરેને બાંધવા તથા છોડવાની પરંપરા પ્રચલિત છે. તેમાં કોઈ દોષ મનાતો નથી. અને ન તો કોઈ પ્રાયશ્ચિત પણ લેવાય છે. આ જ ભાવને સ્પષ્ટ કરતાં ભાષ્યકારે ઉક્ત સૂત્રોનો ઉપસંહાર કરતા સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે જે શર્યાત્તરને ત્યાં પણ વાછરડા વગેરે છોડેલા ભાગીને અગ્નિમાં, પાણીમાં, તથા ખાડા આદિમાં પડીને મરવાની સ્થિતિમાં હોય, તેને અનુકંપા ભાવે બાંધી શકાય છે. એજ રીતે જે ગાઠ બંધનના કારણે દોરડામાં ફસાઈને કોઈ પશુ વગેરે તરફડી રહ્યા હોય અથવા મરી રહ્યા હોય અથવા અગ્નિમાં બળવાની સ્થિતિમાં હોય, તો તે બાંધેલાને છોડી પણ શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨૧ :—શ્રી કેવળી ભગવાન્ સિદ્ધ-શીલા સ્થિત બધા સિદ્ધોની આદિ જોઈ અને બતાવી શકે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૨માં તથા નંદી વગેરે સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે કે કેવળી ભગવાન સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ બધાં છે અને બુદ્ધિ છે. કોઈ પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ કેવળિઓથી ન બાંધેલ અને ન જોયેલ રહેતા નથી. જ્યારે કિંચિત્પર્યાય માત્ર પણ બાંધવું-દેખવું શેષ રહેતું નથી, ત્યારેજ તે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી મનાય છે. એથી સ્પષ્ટ છે કે કેવળી, બધા સિદ્ધોની ભૂત, ભવિષ્ય વગેરે બધી પર્યાય જુવે છે, પરંતુ સમય વગેરે એટલો ન હોવાથી બતાવી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૨૨ :—પુદ્ગલ-પરમાણુઓનું પરિવર્તન પર્યાય રૂપે જ થાય છે કે ભૂળરૂપે ? જેમ પૃથ્વી-કાયના પુદ્ગલ અપકાય અને વનસ્પતિ કાયના થઈ શકે છે ? ધાતુના પુદ્ગલ કાષ્ઠાદિ થઈ શકે છે ? સોનાના પુદ્ગલ ચાંદી કે લોઢા રૂપે થઈ શકે છે કે ભૂળમાં જ રહે છે ? જે પરિવર્તન થાય છે તો અનંતકાળે કે અદ્યપકાળે ?

ઉત્તર :—જે પુદ્ગલ હમણા પૃથ્વી-કાય પણ છે, તેજ પુદ્ગલ કાલાન્તરે અપ, તેઉ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસકાયપણે થઈ જાય છે. એમ બધી કાયના પુદ્ગલ પરસ્પર રૂપે સમજી લેવા જોઈએ. ધાતુના પુદ્ગલ અન્ય ધાતુ રૂપે તથા કાષ્ઠાદિ રૂપે બની જાય છે. અનંત કાળથી તો બધા પુદ્ગલોના બધા પ્રકારના રૂપ બની જ જાય છે, પરંતુ રહેશે તો પુદ્ગલના પુદ્ગલ જ. તેની ધર્માસ્તિકાય વગેરે બીજી વસ્તુઓ બનશે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૨૩ :—શ્રી ઠાણાંગણ સૂત્રના ૫ મા ઠાણામાં પાંચ કારણથી પાંચ મહાનદિઓમાં “ઉત્તરિત્તણ વા સંતરિત્તણ વા ખાદ્ધકમદ”-આવે પાઠ છે, જેમાં બતાવેલ પાંચ કારણોથી નદી ઉતરતો સાધુ ભગવાનની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન કરે, આવું કરમાવવાનું સદસ્ય શું છે ? અર્થાત્ પાંચ કારણોથી ઉતરતા થકા સાધુઓને પ્રાયશ્ચિત આવે છે કે નહિ ? જે આવતું હોય. તો કેવી રીતે અને ક્યું પ્રાયશ્ચિત આવે છે ? પ્રમાણ સહિત લખાવશો.

ઉત્તર :—‘નાદક્રમઙ્’નો અર્થ અમુક-અમુક કારણોથી અમુક-અમુક ક્રમ કરતા થકા સાધુ-સાધ્વી, આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. અર્થાત્ તેઓ આજ્ઞામાં જ ગણાય છે, બહાર નહિ. આ રીતે સૂત્રોક્ત કારણોથી નદીમાં ઉતરવું પડે તો ઉતરનાર સાધુ આજ્ઞામાં છે. આજ્ઞા હોવા છતાં પણ તે નદીઓમાં ઉતરવા વાળાને જીવ-વિરાધનાનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું પડે છે. જેમ વિહાર, ગોચરી, સ્થંડિલ જવું વગેરે ભગવાનની આજ્ઞામાં છે, છતાં પણ ‘ઈરિયાવર્હી પલિક્રમ’ના મિચ્છામિ દુષ્કંડ દે છે. મિચ્છામિ :દુષ્કંડ’ પણ દશમાંથી એક પ્રાયશ્ચિત્ત છે, તથા એકેન્દ્રિય વગેરે અમુક જીવની વિરાધના થઈ, એમ ખબર પડતાં ઉપવાસ ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ વગેરે પ્રાયશ્ચિત્ત સામ્પ્રદાયિક નિયમાનુસારે લેવાય છે. નદીના પાણીમાં પણ લીલકુંગ, બેઈન્દ્રિય વગેરે જીવ હોય છે અને પાણી પોતે અપકાય છે જ. તે જીવોની વિરાધના તો અવશ્ય થાય જ છે. નિરીથ સૂત્રમાં એવી વિરાધનાનું ચોમાસી પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવ્યું છે. અદ્ય અને વધારે વિરાધનાનો પ્રસંગ જોઈને આચાર્યાદિ છઠ્ઠ, અઠમ વગેરેનું જે પણ પ્રાયશ્ચિત્ત દે છે, તે લેવું ઉચિત છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨૪ :—ઘણા કાળની સાધ્વીજી થોડાકાળના સાધુજી મ. ને વંદણા નમસ્કાર કરે છે ? અદ્યકાળના દીક્ષિત સાધુ, ઘણા કાળની સંયમ-પર્યાય વાળી સાધ્વીજીને નમસ્કાર કરતા નથી, આમાં ચારિત્ર પર્યાયને સુખ્ય ન માનીને, પુરૂષ, સ્ત્રી-પર્યાયને વિશેષ માનેલ છે, તો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર :—ભગવાનની દૃષ્ટિમાં ચારિત્ર પર્યાયનું બહુ ઉંચું સ્થાન છે “જમોલોષ સવ્વસાદુર્ણ”આ પદથી ભાવ વંદન તો બધી સાધ્વીઓને પણ બધા સાધુઓના થઈ જાય છે એમ બતાવેલ છે. વાસ્તવિક સાધ્વી તો આ વંદનમાંથી કોઈ બહાર રહેતી નથી. ‘પુરૂષ જ્યેષ્ઠ કદ્ય’ બતાવીને ભગવાને જે સાધ્વિઓને વ્યવહારિક બાહ્ય વિધિ વંદન સાધુએ ન કરવા, એમ જે બતાવ્યું છે, તે પણ સાધ્વિઓના હિત માટે જ છે. જો કોઈ એમ વિચારશે કે સાધુ-સાધ્વીઓને વંદન કરે તો તેમાં તેમનું શું અહિત થતું હશે ? તો વિચારવું જોઈએ કે કંઈક પ્રકૃતિ-તુચ્છતા આદિના કારણે માનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે માનથી સંયમ હાનિ ઇત્યાદિ પુષ્ટ કારણોથી સાધ્વીને સાધુ વડે વ્યવહારિક બાહ્ય વિધિ-વંદન, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વગેરે પદવિજ્ઞા દેવાનો નિષેધ કર્યો છે. જેમ, અન્યલિંગ તથા ગૃહસ્થ-લિંગમાં કોઈ દેવળી હોય, તો પણ તે દેવળિઓને વ્યવહારિક બાહ્ય વિધિ વંદન કરવાની, ચારેય સંધને બીજા દેવળી આજ્ઞા દેતા નથી. તે લિંગમાં મોક્ષ જવા છતાં પણ દેવ, નિર્વાણ-મહોત્સવ વગેરે કરતા નથી તથા તે અન્ય લિંગાદિકેવળી પણ સ્વયં તે લિંગમાં રહે ત્યાં સુધી વ્યાખ્યાનાદિ દેવું, શિષ્ય બનાવવા, વગેરે પ્રવૃત્તિઓ લોકહિત માટે જ રોકે છે. તે જાણે છે કે લોકો તેના વિશુદ્ધ ભાવોને જોઈ શકતા નથી. તેની બાહ્ય ક્રિયાથી જ કેવળજ્ઞાન થયું એમ સમજી લેશે અને પોતે તેની બાહ્ય ઉલ્લાસમાંની પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રરૂપણાદિ કરવા લાગી જશે. એથી તેઓ ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિઓ રોકે છે. એ જ રીતે સાધ્વિઓના હિત માટે ભગવાને આ

વ્યવહારિક બાહ્ય વિધિ-વંદન અટકાવ્યું, એમ સંભવે છે. આર્ય-અંશુકૃતિથી પણ આ નિયમ બરાબર લાગે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨૫.—કારણ દશામાં પાંચ કારણોથી સાધ્વીનો સ્પર્શ કરવા છતાં પણ સાધુને પ્રાયશ્ચિત આવે છે? જો આવતું હોય, તો પ્રમાણ મહિત ખુલાશો લખાવશો જી.

ઉત્તર :—નિર્માળ વિચાર રાખતા હોય અને સૂત્રોક્ત કારણે સાધુ-સાધ્વિઓનો પરસ્પર સંઘર્ષ થઈ ગયો હોય, પરંતુ જીવ વિરાધનાનું કોઈ કારણ બન્યું ન હોય તો તે સંઘર્ષનાનું કોઈ ખાસ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી. જો જીવ વિરાધના થઈ હોય તો તેનું યથાથોગ્ય પ્રાયશ્ચિત લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૦૨૬ :—૮૪ લાખ જીવા યોનિઓનો ઉલ્લેખ કયા આગમમાં છે? પૃથ્વીકાયના મૂળ લેહ ૫૦ માનીને વર્ણાદિથી ગુણ કરીને સાત લાખની સંખ્યા પૂરી કરાય છે, પરંતુ મૂળ લેહ ૫૦ કયા છે? ૫૦ ના નામ કયા સૂત્રમાં છે? સ્થળ બતાવશો જી.

ઉત્તર :—૮૪ મા સમવાયાંગમાં “ચોરાસીઙ્ગ જોણિખમુહસયસહસા પળ્લતા” આ પાઠ છે. આની ટીકામાં પૃથ્વી આદિની ભિન્ન-ભિન્ન યોનિ, સંખ્યા વગેરેનું વર્ણન છે. તથા પ્રજાપતા પ્રથમ પદમાં પૃથ્વી આદિના લેહોમાં “તત્થાં જેતે પઞ્જત્તગા એપ્પિ વન્તાદેસેણં ગંધા દે. રસા દે. ફાસા દે. સહસ્રગ સોવિહાણાઈ સંલેહજાઈ જોણિખમુહ સયસહસાઈ” એવો પાઠ છે. આ પાઠથી સંખ્યા પૂર્તિના માર્ગનું દિગ્દર્શન થાય છે. તે અનુસારે ત્યાં જ ટીકામાં જ પણ કંઈક વર્ણન છે. અને પ્રવચન સારોદારના ૧૫૧ મા દ્વારમાં ૬૮૨-૮૩ અને ૮૪ ગાથામાં પણ આ વિષયક વર્ણન છે. પૃથ્વીકાયના મૂળ લેહ ૫૦ નહિ, પરંતુ ૩૫૦ માને છે. તેમના નામનિર્દેશ તો જોવામાં આવ્યા નથી, પરંતુ ઉપરોક્ત પ્રમાણના આધારે પૃથ્વી વગેરેના સામાન્ય લેહ ૧ લાખની પાછળ ૫૦ માનીને પછી વર્ણાદિ સાથે (૨ હજાર) ગુણ કરવાથી બતાવેલ સંખ્યા થાય છે. આ અપેક્ષાએ લાખની પાછળ ૫૦ લે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨૭ :—નદી સૂત્રમાં ચંદ્ર પ્રજ્ઞસિ અને સૂર્ય પ્રજ્ઞસિને ઉત્કલિક કહેલ છે. પરંતુ ઠાણાંગ અધ્યયન ૩ ઉ. ૧ માં ત્રણ પ્રજ્ઞસિ કલિક કહેલ છે, જેમાં ચંદ્ર પ્રજ્ઞસિ પણ છે?

ઉત્તર :—નદી સૂત્રમાં ચંદ્ર પ્રજ્ઞપિત્તે કલિક અને સૂર્ય પ્રજ્ઞપિત્તે ઉત્કલિક કહેલ છે. પરંતુ બન્નેને ઉત્કલિક કહેલ નથી. ઠાણાંગમાં બન્નેને કલિક કહેલ છે, સૂર્ય પ્રજ્ઞપિત્તે અન્યત્ર પણ ઉત્કલિકમાં કીધેલ છે. ઠાણાંગ અને નદી બન્નેમાં ત્રણેય પ્રજ્ઞપિત્તે કલિકમાં કીધેલ છે. કદાચ જંજીરીય પ્રજ્ઞપિત્તના બદલે સૂર્ય પ્રજ્ઞપિત્ત લખવામાં આવી ગઈ હોય. અન્ય વિવિધ પ્રમાણ આના માટે આપનામાં નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૨૮—ગર્હીતોય તુષિત દેવોનો પરિવાર ભગવતી શ. ૬ ઉ. ૫ માં સાત હજાર છે અને ૭૭ માં સમવાયાંગમાં ૭૭ હજાર દેવોનો પરિવાર લખ્યો છે, આની સંગતિ કેવી રીતે થશે ?

ઉત્તર :—ગર્હીતોયતુષિત દેવોનો જે ૭ હજારનો પરિવાર ભગવતીમાં ગતાવ્યો છે તે ખાસ પોતાના જ પરિવારની અપેક્ષાએ સંભાવે છે. અને સમવાયાંગમાં જે ૭૭ હજારનો પરિવાર છે, તે સામાનિક, આત્મસ્થ, પરિષદ વગેરે બધાને મેળવીને સમજવો નેઈએ, કેમકે જ્ઞાતા અધ્યયન ૮ માં લૌકિક દેવોની સામાનિક પરિષદ વગેરે અને તેના દેવોનું પણ વર્ણન છે એથી સમવાયાંગમાં વર્ણિત સંખ્યાની સંગતિ પણ બેઝે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨૯ :—જળચરની ૧૨૥ લાખ કુલકોડી જીવાભિગમ પ્રતિ. ૩ સૂત્ર ૬૭ માં કહી છે, પરંતુ જીવાભિગમ પ્રતિ. ૩ સૂત્ર ૧૮૮ માં સ્વયં-ભૂરમણુમાં ૧૨૥ લાખ કુલકોડી કેવળ મત્સ્ય-જાતિની જ કહી છે, આની સંગતિ કેવી રીતે થશે ?

ઉત્તર :—સૂત્ર ૧૮૮ માં મત્સ્યોની જે ૧૨૥ લાખ કુલકોડી ગતાવી છે, તે અહિં મત્સ્ય શબ્દથી જળચર જાતિનું ગ્રહણ સમજવું નેઈએ. જેમ પ્રજાપના પદ ૬ સૂત્ર ૧૨૬ માં “મૃચ્છા મણુવાસત્તમિ પુઢવિ,” અહિંયા મત્સ્ય શબ્દથી બધા જળચરોનું ગ્રહણ થાય છે, તેમ જ ઉપરોક્ત સૂત્રમાં આવેલ મત્સ્ય શબ્દથી જળચર જાતિનું ગ્રહણ સમજવું નેઈએ, તથા જળચરના મત્સ્યોની આકૃતિ આદિથી અનેક ભેદ છે. અન્ય જળચરોની અને આની પરસ્પર આકૃતિ વગેરે મળવાથી અન્ય જળચરોના કુલોનો આમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. આ અપેક્ષાએ પણ મત્સ્ય શબ્દથી જળચરની કુલકોડીની સંગતિ બેસી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૩૦ :—પદ્મવણુના સ્થાન પદ જ્યોતિષીના વર્ણનમાં ગ્રહોની અણિકા (સેના)નો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ ઠાણાંગ અધ્યયન ૭ માં કેવળ ભવન-પતિ, વાણુવ્યંતર અને વૈમાનિકોની સેના વગેરેનો જ ઉલ્લેખ છે, જ્યોતિષીઓની સેનાનો નહિ. ઠાણાંગની જેમ જ્યોતિષીઓની અણિકા (સેના)નો નામ નિર્દેશપૂર્વક પાઠ કયા અંગમાં છે ?

ઉત્તર :—ઠાણાંગમાં તો ભવનપતિ અને વૈમાનિકોની અણિકાઓનું વર્ણન છે, વ્યંતર અને જ્યોતિષીઓની અણિકાઓનું નહિ, અર્થાત્ વાણુવ્યંતરોની અણિકાનો પણ ઉલ્લેખ ઠાણાંગમાં નથી. ભગવતી શ. ૧૦ ઉ. ૫ માં આર્ય જાતિના દેવોની અગ્રમહિષિઓ વગેરેનાં વર્ણનમાં અણિકાઓનો ઉલ્લેખ છે. ક્યાંક ખુલ્લો પાઠ અને ક્યાંક ભલામણ છે, તથા શ. ૩ ઉ. ૧ થી પણ આ વાત સ્પષ્ટ થાય છે. પ્રજાપના (સ્થાન પદ) સિવાય સૂર્ય પ્રજાપિત વગેરેમાં પણ જ્યોતિષીઓની અણિકાઓનું વર્ણન છે.

પ્રશ્ન ૧૦૩૧ :—પાંચ મહાવ્રતોના ૧૭૮૨ તણાવા કેવી રીતે હોય છે ? અને ૩૩ બોલ કયા કયા છે, તેના નામ નિર્દેશ કરશોજી.

ઉત્તર :—સંયમ રૂપી તંબૂ સાત (પાંચ મહાવ્રતના પાંચ, સત્તિ લોજન ત્યાગ રૂપ અને છકાયની ચત્તા રૂપ એમ સાત) ચોટી દોરી અને ૩૩ નાની દોરી (પહેલા મહાવ્રતની ચાર “સુહુમં વા, વાયરં વા, તસં વા, ચાવરં વા” બીજીની ૪ “કોહા વા, લોહા વા, મયા વા, હાસા વા” ત્રીજીની ૬ “અપ્પં વા, વહું વા, અણું વા, ધૂલ વા, ચિત્તમર્તં વા, અચિત્ત મર્તં વા,” ચોથાની ૩ “દિવ્વં વા, માણસં વા, તિરિક્કસજોણિયં વા,” પાંચમાની ૬ “અપ્પં સાહમં વા,” પૃથ્વી આદિ છકાયની ચત્તા રૂપ ૬ એમ બધી ૩૩ દોરી થઈ અને ૩ કારણ વડે ગુણવાથી ૯૯ અને તેને ૩ ચોગથી ગુણવાથી ૨૯૭ ખુંટિઓ અથવા વાંસ સમજવા. અર્થાત્ પ્રત્યેક દોરીથી ૯-૯ ખુંટિઓ થઈ. દરેક ખુંટીના ૬-૬ તણાવા છે. અર્થાત્ ૨૯૭ ને “દિઆ વા, રાઓ વા, પરિસાગઓ વા, સુત્તં વા, જાગરમાણે વા, એમ ૬ થી ગુણવાથી ૨૯૭ × ૬ = ૧૭૮૨ તણાવા થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૩૨ :—મિથ્યા દષ્ટિઓની આગત કોઈ તો ૩૬૬ ની બતાવે છે અને કોઈ ૩૭૧ ની, બન્નેમાં સાચી કઈ છે ? શું અનુત્તર વિમાનના દેવ પણ કોઈ મિથ્યાત્વ લઈને આવી શકે છે ? જ્યારે કે, ત્યાં તો એકાંત સમયગ્ન દષ્ટિ જ છે ?

ઉત્તર :—અનુત્તર-વિમાનોના કોઈ પણ દેવ મિથ્યાત્વ લઈને અહિંયા આવતા નથી. આ ભગવતી શ. ૧૩ ઉ. ૨ થી સ્પષ્ટ છે. પરંતુ અહિંયાં આવ્યા પછી કાળાંતરે કોઈ જીવને અદ્વકાળ સુધી મિથ્યાત્વમાં રહેવું થઈ વ્તય છે, જેમ-પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૫ ઉ. ૨ માં કહ્યું છે કે ચાર અનુત્તર વિમાનના પ્રત્યેક દેવ ભવિષ્યમાં દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયો કોઈ ૮, કોઈ ૧૬, કોઈ ૨૪ તથા કોઈ સંજ્યાતી અને ભાવ ઇન્દ્રિય કોઈ ૫, કોઈ ૧૦, કોઈ ૧૫ કે કોઈ સંજ્યાતી કરશે, એમ બતાવ્યું છે. ચાર અનુત્તર-વિમાનથી આવેલ જીવ, જે મનુષ્ય છે તે અનન્તર-શીલે મનુષ્યનો ભવ કરશે, ત્યારે દ્રવ્ય ઇન્દ્રિય ૧૬ અને ભાવ ઇન્દ્રિય ૧૦ નો મેળ બેસશે. અન્યથા નહિ. મનુષ્ય સમદષ્ટિપણામાં મનુષ્યનું આયુ બાંધતા નથી. એથી ચાર અનુત્તર વિમાનથી આવેલા, મનુષ્યમાં મનુષ્ય-આયુ બાંધ સમયે તો મિથ્યાત્વ હોવું સંભવ છે. સર્વાર્થ સિદ્ધનો આવેલ મનુષ્ય, આયુ તો કયાંયતું પણ બાંધતો નથી, પરંતુ ચાર અનુત્તર વિમાનના આવેલા, મનુષ્યની જેમ કોઈ જીવમાં અદ્વકાળ મિથ્યાત્વ રહી જવામાં કોઈ વાંધો નજરમાં આવતો નથી. આ અપેક્ષાએ જો ૩૭૧ ની આગતિ કહે, તો કોઈ વાંધો વળગે નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૩૩ :—જો કોઈ મનુષ્ય બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચોરેન્દ્રિય જીવ ધાતની વિરતિ ન કરે, પરંતુ પાંચઇન્દ્રિય જીવ ધાતની વિરતિ કરે, તો શું તે પાંચમા ગુણુરધાતમાં ગનાય ?

ઉત્તર :—ભગવતી શ. ૧૭ ઉ. ૨ તથા ધર્મસંગ્રહ, પંચાશક, પ્રવચન સારોદ્ધાર આદિના ગાનુસારે શ્રદ્ધા અને સમજપૂર્વક પંચેન્દ્રિય જીવ ઘાતની વિરતિ કરવા વાળામાં પ મું ગુણસ્થાન માનવામાં કોઈ વાંધો નાણ્યો નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૩૪ :—જન-કલ્યાણનો, ગરીબોના આરામનો અને ખેડાર-પીડિતોની સુખ-સુવિધાનો વિચાર કરવો, તેના દુઃખ દૂર કરવા વિચારવું, કયા ધ્યાનમાં છે? શું ધર્મ ધ્યાનમાં છે? કેવી રીતે? કયા લેદમાં?

ઉત્તર :—પૌદ્ગલિક રૂપે જનકલ્યાણ, ગરીબોના આરામ અને ખેડાર-પીડિતોની સુખ-સુવિધાનો વિચાર કરવો, તેના દુઃખ દૂર કરવા વિચારવું, આ લેદ આર્ત-રોદ્ર ધ્યાનમાં છે. ધર્મ ધ્યાન તો શ્રુતધર્મ, ચારિત્રધર્મ સહિત છે, એથી આમાં ધર્મ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૩૫ :—ધર્મ ધ્યાનની યોગ્યતા કયા ગુણસ્થાનથી પ્રાપ્ત થાય છે? કયા સંઘયણ વાળાને? હાલ અહિં ધર્મ ધ્યાનનો સદ્ભાવ મનાય કે નહિ? તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં તો પ્રથમના ૩ સંઘયણોમાં જ ધ્યાનની યોગ્યતા માને છે, પછીના સંઘયણમાં નહિ, તો હમણા ધ્યાન રૂપ નિર્જરા નથી થતી શું? પછી તો હમણા સાધુને પણ ધ્યાન નહિ હોય?

ઉત્તર :—ધર્મ ધ્યાનની યોગ્યતા ચોથા ગુ. થી છયે સંઘયણ વાળાઓમાં હોય છે. છયે સંઘયણ વાળા ૭ મા ગુ. સુધી જઈ શકે છે. આ વાત બીજા કર્મ ગ્રંથની ૧૮ મી ગાથાથી સ્પષ્ટ છે. તથા જંગુદ્ધીપ પ્રદર્શિતમાં અવસર્પિણીના ૫ મા અને ઉત્સર્પિણીના બીજા આરાના મનુષ્યોમાં છયે સંઘયણ બતાવ્યા છે, ઇત્યાદિ પ્રમાણોથી હમણા અહિંયા ધર્મ-ધ્યાનનો સદ્ભાવ અવશ્ય છે, એમ સમજવું. શુકલ ધ્યાન, અને ઉપશમ શ્રેણી પ્રથમના ૩ સંઘયણોમાં અને ક્ષપક શ્રેણી પ્રથમ સંઘયણમાં હોય છે. આ વાત પેણુ બીજા કર્મગ્રંથની ૧૮ મી ગાથાથી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૩૬ :—ઉપધાન તપ કોને કહેવાય?

ઉત્તર :—જેના વડે મોક્ષને નજીક કરાય છે, તેને ‘ઉપધાન’ કહેવાય છે. અન-શનાદિ (૧૨) ખારેય પ્રકારના તપનો ઉપધાનમાં પ્રમાવેશ છે. જે સૂત્રકૃતાંગાદિની—“મોક્ષ પ્રત્યુપસામીત્યેન દંદાતીતિ ઉપધાનમ્ અનશનાદિ કે તપસિ”

આ ટીકાથી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૩૭ :—શિષ્યને જે પ્રથમ સૂત્ર ભણાવાય છે, તે તપનું શું નામ છે? અને દરેક સૂત્રની પાછળ જે આયબીલ તપ દે છે, તેની સંખ્યા કેટલી છે?

ઉત્તર :—સૂત્ર લાણાવતાં જે આયંબીલ તપ કરાવાય છે, તેને પણ ઉપધાન-તપ કહેવાય છે. આ પ્રવચન સારોદ્ધારની ઉપસમીપે ધીયતે ક્રિયતે સૂત્રાદિકં મેન તપસાતદુપધાનમ્” આ ટીકાથી સ્પષ્ટ છે.

તે આયંબીલ કયા કયા સૂત્રોની કેટલી-કેટલી છે, જેની ધારણા નીચે પ્રકારે છે-

સૂત્ર નામ	તપ	સૂત્ર નામ	તપ
આચારાંગ	૫૦	વિપાક	૨૪
સૂચગડાંગ	૩૦	ઉવવાઈ	૩
ઠાણાંગ	૧૮	સાચપ્પચેણી	૩
સમવાયાંગ	૩	જીવાલિગમ	૩
ભગવતી	૧૮૬	પન્નવણા	૩
જ્ઞાતા ધર્મ કથા	૩૩	જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ	૧૦
ઉપાસક દશાંગ	૧૪	ચંદ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ	૩
અંતગડદશાંગ	૧૨	સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ	૩
અનુત્તરોવવાઈ	૭	નિરયા વલિકાદિ પાંચ	૭
પ્રશ્ન વ્યાકરણ	૧૪	નંદી	૩
		અનુયોગ દ્વાર	૮
		ઉત્તરાધ્યયન	૨૬
		દશવૈકાસિક	૧૫
		નિશીથ	૧૦
		શેષ ત્રણેય છેદ સૂત્રોની ભેગી	૨૦

કુલ ૩૧ સૂત્રોની ૫૧૧ આયંબીલ થઈ, એવું ધ્યાનમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૦૩૮ :—સંવત્ ૨૦૨૦માં માગશર ક્ષય બતાવ્યો, ગુજરાતી શુકલ પક્ષ (સુદ)થી મહિનાનો હિસાબ ગણાય, ત્યારે તેા માગશર ક્ષય અને કૃષ્ણ પક્ષ (વદ) થી મહિનો ગણે ત્યારે માગશર સુદ અને પોપ વદ ક્ષય થાય છે. ખાડીનાં બધા મહિનાઓના નામ બરાબર કાયમ રહે છે. આસોની વૃદ્ધિ હોય તે વર્ષે મહિનાનો ક્ષય અને વૃદ્ધિ તે જ વર્ષમાં હોય છે. કેમકે આ વર્ષમાં ક્યારેય આસોની વૃદ્ધિ બેઈ નથી. આ વાત કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર :—શુકલ પક્ષથી મહિનો માનવા વાળાની ગણિત ગતિથી જ ખાસ મહિનાનો ક્ષય મનાય છે, કૃષ્ણ પક્ષથી મહિનો માનવાથી ક્ષય થતો નથી.

આવના પંચાંગ પ્રાયઃ શુકલ-પક્ષથી મહિનો માનવાવાળા છે. દુનિયાને બતાવતા તે ભલે કૃષ્ણ પક્ષથી બતાવી દે, પરંતુ તેની પોતાની માન્યતા શુકલ પક્ષથી જ મહિનો માનવાની છે. આ જ કારણે તે પુનઃમને ૧૫ અને અચાગને ૨૦ તરફે રે નથી. અતિ-વર્ષ

ચૈત્ર-શુદ્ધ પહેલા બતાવીને પછી વૈશાખાદિ ૧૧ મહિના પછી ચૈત્ર-કૃષ્ણ-પક્ષ (વદ) બતાવે છે. આ કેવી રીતે સંગત થશે કે એક મહિનાનો એક પક્ષ પહેલા બતાવે અને તે જ મહિનાનો બીજો પક્ષ ૧૧ મહિના પછી. આ જ માન્યતાથી ક્ષય મહિનાનું કારણ પેદા થાય છે. આગમના હિસાબે ક્ષયમાસ હોતા પણ નથી.

જે વર્ષે ક્ષયમાસ કરે છે, તે વર્ષે જે અધિક મહિના આવે છે અર્થાત્ ક્ષય માસ-વાળું વર્ષ ૧૩ મહિનાનું જ થશે.

ક્ષય-માસ ન હોવા વાળા વર્ષમાં પણ કેટલીક વાર આસો જે આવી જાય છે. જેમ-વિ. સં. ૧૮૧૪, ૧૯૧૭, ૧૯૩૬, ૧૯૫૫, ૨૦૫૮, ૨૦૭૭ વગેરેમાં આસો જે બતાવે છે, પરંતુ આ વર્ષોમાં ક્ષય-માસ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૩૬:—વિગ્રહ અને અવિગ્રહ ગતિનો અર્થ શું છે ?

ઉત્તર :—“વિગ્રહ ગતિ :” અર્થાત્ વાંકી (વક્ર) ગતિ-એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતા કેટલાંક જીવો વાંકી ગતિથી જાય છે. તેને વિગ્રહ ગતિ અને ઉત્પત્તિ સ્થાને જે સીધા જાય છે, તેને ‘અવિગ્રહ’ ગતિ કહેવાય છે. સાધારણ રૂપે તો આનો અર્થ આ રીતે છે તથા “વિગ્રહ ગતિ” એક ગતિથી બીજી ગતિમાં જવા વાળી (વક્ર તથા ઋણુ ગતિથી ગત્યાન્તર જવા વાળા) બધા જીવ વિગ્રહ ગતિ અથવા “વિગ્રહગતિ” અને જે ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થયેલ અર્થાત્ ત્યાં રહેવા વાળા અવિગ્રહ ગતિ, આ રીતે પણ અર્થ થાય છે. જે ઉપરોક્ત પહેલો જ અર્થ કરવામાં આવે તો, લગવતી શ. ૧ ઉ. ૭ માં વિગ્રહ અને અવિગ્રહ ગતિઓ નારકી વગેરેના અલ્પ બહુત્વમાં બધા અવિગ્રહ ગતિ વાળા, આદિત્રણ ભાંગા બતાવ્યા છે. શ. ૧૪ ઉ. ૫ માં વિગ્રહ ગતિના નારકી અગ્નિની વચ્ચે વચ્ચે થઈને જાય છે અને અવિગ્રહ ગતિ વાળા નહિ, આદિ વર્ણનામાં ત્યાં રહેલા જીવો અવિગ્રહ ગતિને ગ્રહણ કર્યા વગર કેમ બેસશે ? એવો જ અર્થ ઠાણાંગ ઠા. ૧૦ મા ૧૦ પ્રકારની “નિરયગદ્ નિરયવિગ્રહગદ્....જાવ સિદ્ધિવિગ્રહગદ્” સૂ. ૭૪૫ ગતિની ટીકાથી નીકળે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૦:—નવદીક્ષિતની વડી દીક્ષા થયા પછી જ આહાર-પાણી સાથે કરવાની પ્રથા છે. જે દીક્ષા દેવાના દિવસથી જ સાથે કરાય તો શું વાંધો છે ?

ઉત્તર :—વડી દીક્ષા ન દેવા સુધી સામાયિક ચારિત્ર ગણાય છે, સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો કલ્પ લિન્ન-લિન્ન છે. કલ્પ લિન્ન હોવાના કારણે આહાર-પાણીની પણ લિન્નતા હોય છે. એથી ચતનાના બોધ સાથે મહાત્મતારોપણ વડે બોધિત થવા પર, તે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની ગણનામાં આવી જાય છે. અને આની ગણનામાં આવ્યા પછી જ આહાર-પાણી સાથે કરવાના પ્રમાણ શાસ્ત્રમાં મળે છે. બ્રહ્મકલ્પ ઉ. ૪ સૂ. ૪ ૫ માં પંડગ વગેરે ત્રણને દીક્ષા દેવાનો નિષેધ છે. જે અબળતા દીક્ષા ઇધ દીધી હોય,

તો મુંડિત (માથાનો લોચ) ન કરવો, મુંડિત કરી દીધા હોય તો શિક્ષા (ચતના થી ચાલવું વગેરે સમાચારી) ગ્રહણ ન કરાવવી, શિક્ષા ગ્રહણ કરાવી હોય, તો ઉપસ્થાપિત (મહાન્ત આરોપણ) ન કરાવવા, ઉપસ્થાપિત કરી દીધા હોય તો “ સંમુજિત્તવ ” આહાર-પાણી સાથે (એક માંડલે) ન કરવા. જો સાથે કરી દીધા હોય તો “ સંવસિત્તવ ” સાથે રહેવું નહિ. આ સૂત્રોમાં દીક્ષા દેવાથી લઈને સંવાસ (સાથે રહેવા) સુધીના ગોલ અનુક્રમે આવ્યા છે, જેમાં ઉપસ્થાપિત (વડી દીક્ષા) પછી આહાર-પાણી સાથે કરવાનું વિધાન છે. એથી આ સૂત્રથી વડી દીક્ષા પછી જ આહાર-પાણી સાથે કરવા સ્પષ્ટ સિદ્ધ છે અને આ જ વર્ણુન ત્રીજા ઠાણુંગના ચોથા ઉ. માં પણ બતાવ્યું છે.

ગૃહસ્થના ૪ ઉ. માં સાધુના અચેત, અનૈવણિક આહાર-પાણી આવવા પર જો વડી દીક્ષા દેવા યોગ્ય નવદીક્ષિત હોય, તો તેને દેવો અન્યથા પરડી દેવો, એવું વર્ણુન છે, જો આહાર-પાણી ભેગા જ હોય, તો પછી તેને દેવામાં શી વિશેષતા રહે છે? અર્થાત્ સાથે આહાર-પાણી કરવાથી સમાન જ ગણાશે એથી આનાથી પણ આ જ સિદ્ધ થાય છે કે વડી દીક્ષા ન થવા સુધી આહાર-પાણી અલગ જ રાખવા ભેઈએ.

આ ઉપરોક્ત પ્રમાણોથી વડી દીક્ષા દીધા પછી જ આહાર-પાણી સાથે કરવાનું સિદ્ધ હોવાથી, દીક્ષાના દિવસથી સાથે ન કરવો એ સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૧ :—શ. ૧ ઉ. ૬ માં સૂક્ષ્મ પાણી નિરંતર પડવાનું વર્ણુન છે, દિવસે તો સૂર્યના તાંપથી તે ઉપરથી જ નષ્ટ થઈ જાય છે, અને રાત્રે નીચે સુધી આવે છે. આમાં આ શંકા ઉઠે છે કે અગાસે (ઉપરથી ખુદ્દી જગ્યામાં) પૂંજવામાં ઉપરોક્ત અપકાયની વિરાધના થાય છે, તો પછી અગાસે કેમ પૂંજાય છે ?

ઉત્તર :—સૂક્ષ્મ પાણી પડવાના કારણે શંકા ઉઠાવતા, જે ન પૂંજવા સંબંધી દલીલ દીધી છે, તે સંગત નથી. કેમકે પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુને ધ્યાનસમિતિમાં સતત સાવધાની રાખવાનું વિધાન છે તેના અનુસારે ધ્યાનસમિતિમાં દિવસે ભેઈને અને રાત્રે પૂંજીને ચાલવા તથા ઉચ્ચાર પ્રસવણ સમિતિમાં પૂંજ્યા વગર રાત્રે પરડવું નહિ, એવી ક્યુ આજ્ઞા છે.

આ ઉપરોક્ત શાસ્ત્રીય વિધાનમાં નિરંતર સૂક્ષ્મ પાણી પડવાના કારણે પૂંજ્યાનો નિષેધ ન બતાવીને, જ્યારે પણ કામ પડે ત્યારે પૂંજ્યા વગર ન ચાલવા, ન પરડવા વગેરેનો આદેશ દીધો છે. તથા તે સૂક્ષ્મ પાણી માટે ત્યાં જ ભગવતીમાં શીઘ્ર નષ્ટ થવાનું બતાવેલ છે, તો પછી પૂંજવાથી તેની વિરાધના સંબંધી પ્રશ્ન જ કેમ સ્પ્ટી શકે ? જે વિરાધના સંબંધી પ્રશ્ન હોય, તો વાયુકાયની વિરાધના હોવા છતાં પણ ઉભય કાળ પ્રતિ-લેખન, પૂંજવાં વગેરેની ક્રિયા કરવાની આગમમાં ક્યુ આજ્ઞા છે.

સમવાયાંગ અને દશાશ્રુન સ્કંધમાં પૂંજ્યા વગર અને ગારી રીતે પૂંજવું, ચાલવું,

ખેસવું, સુવું, પરઠવું વગેરે ન કરવાવાળાને અસમાધી દોષના લાગી બતાવ્યા છે.

આગમમાં પૂજવા સંબંધી સ્પષ્ટ વર્ણન હોવા છતાં પણ સૂક્ષ્મ પાણીની વિરાધનાના બહાને પૂજવામાં શંકા કરવી ઉચિત નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૪૨ :—ચોમાસાના પ્રારંભ અને સમાપ્તિમાં તો ચોમાસી પ્રતિક્રમણ ખેસતી, ઉઠતી ચોમાસી સંબંધી કરાય છે, પરંતુ ફાગણી પૂનમે તો ચોમાસું ઉઠતું-ખેસતું જ નથી તો, પછી ફાગણી ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કેમ કરાય છે ?

ઉત્તર :—ચોમાસા, ઉઠવા-ખેસવા સંબંધી પ્રશ્નને લઈને ફાગણી ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કરવામાં વાંધો ઉઠાવતા જે દલીલ દીધી છે, તે બરાબર નથી, કેમકે પ્રતિક્રમણ, દોષોનું કરાય છે. ચોમાસું ઉઠવું-ખેસવું એ કોઈ દોષ નથી, તો તે સંબંધી પ્રતિક્રમણ કરાય. જ્ઞાનાદિમાં લાગેલા દોષોની નિવૃત્તિ રૂપ જ પ્રતિક્રમણ છે અને તે ભૂતકાળ સંબંધી હોય છે. કાર્તિક ચોમાસી પર તો ચોમાસામાં લાગેલ દોષોનું પ્રતિક્રમણ કરવું ઠીક ખેસે છે, પરંતુ અષાઢી ચોમાસીનું કેમ ખેસશે ? ચોમાસામાં લાગવા વાળા દોષોનું પ્રતિક્રમણ પહેલાં તો થશે નહિં તો પછી તે દિવસે પ્રતિક્રમણ શેનું કરાશે ? જે ભૂતકાળ સંબંધી કહો, તો કાર્તિક ચોમાસી પ્રતિક્રમણ પછી ફાગણી ચોમાસી પ્રતિક્રમણ ન કરવાથી અષાઢ પૂનમ સુધી આઠ મહિના થઈ જશે અને આઠ માસી પ્રતિક્રમણ થશે અને આઠમાસી પ્રતિક્રમણ તો છે નહિ. એથી અષાઢી ચોમાસી પ્રતિક્રમણ ગત ચૈત્રાદિ ચાર મહિના ગણવાથી જ ખેસી શકે છે. અને આ ચાર મહિના ગણવાની સંગતિ ત્યારે જ થઈ શકે છે, જ્યારે કે કારતક પછી વચ્ચે ફાગણ ચોમાસી કરાય. એથી ફાગણ ચોમાસી કરવી સ્પષ્ટ સિદ્ધ છે, તથા દિવસ-રાત્રિની અંતે દેવસી, રાયસી, પક્ષની અંતે પાક્ષિક, એમજ ચાર મહિનાના અંતે ચોમાસી અને સંવત્સર (વર્ષ)ના અંતે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરાય છે. પ્રતિક્રમણ કરવાનો આ જ ક્રમ છે, તો પછી ફાગણ ચોમાસી પ્રતિક્રમણ ન કરવાનું કારણ સમજાતું નથી.

સૂત્રકૃતાંગ અધ્યયન ૨૩ સૂત્ર ૩ ની દીપિકા અને ટીકામાં ‘પૂર્ણમાસી’ શબ્દની દીપિકા અને ટીકા કરતા—“પૌર્ણમાસીસૂચતિ સુષ્વાપિ ચાતુર્માસકતિયિપુ” અહિંયા ત્રણ ચોમાસી બતાવી છે, તથા જીવાલિંગમની ત્રીજી પ્રતિપત્તિના નંદીશ્વરાધિકારમાં દેવ મહોત્સવ માટે જાય છે, તેમાં અન્યત્રણની સાથે “ચાતુર્માસિયા પહિવણસુ” પાઠ છે. તેની ટીકા “ચાતુર્માસિકેપુ” અહિં ટીકામાં બહુવચન આવવાથી ત્રણ ચોમાસી માનેલ છે તથા ઉવવાઈ સૂત્રના શ્રાવકના અધિકારમાં પૌષ્ઠના વર્ણનમાં પૂર્ણમાસીનો અર્થ ત્રણ ચોમાસી કર્યો છે. આ ઉપરોક્ત પ્રમાણોથી ત્રણેય ચોમાસી મનાવવી સ્પષ્ટ સિદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૩ :—‘નિયામવિષ્ઠ’ ને! અર્થ શું છે ?

ઉત્તર :—ગૃહસ્થનું નિમંત્રણ પામીને ક્યારેક પણ આહારાદિ લેવા અને દરરોજ

એક જ ઘેરથી આહાર આદિ લેવા, નિયાગ પિંડ છે. પં. ઘાસીલાલજી મ. કૃત દશવૈકલિક ટીકા અધ્ય. ૩

“ આમંત્રણ કરીને લઈ જાય, તેનું અન્ન વગેરે રોજ લેવું તે નિયાગ. આમંત્રણ વગર કોઈક દિવસે લે તે નિયાગ નથી. ” દશવૈકલિક મૂળ નિર્ચુકિત લાખ્ય સહિત લેખક-મુનિ માણેક.

(આનું તાત્પર્ય આ છે કે અનામંત્રિત ઘરનું નિત્ય લેવું પણ નિયાગ છે. પૂર્વાચાર્યોની માન્યતા અને પ્રકૃતિ પણ આ જ ઉપરોક્ત અર્થ અનુસારે હતી તે અનુસાર જ હમણા કેટલાકની છે. એથી આ જ અર્થ ઠીક છે)

ભાષાંતરકાર શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરીભાઈ (મૂર્તિ-પૂજક) ભાવનગરથી પ્રકાશિત ઉત્તરાધ્યયન તથા જવાહિરાચાર્ય વિરચિત સદ્ધર્મ મંડન પૃ. ૫૦૦ માં ઉત્તરાધ્યયનના ૨૦ મા અધ્યયનની ૪૭ મી ગાથામાં આવેલ “ નિયાગ ” નો અર્થ હંમેશા એક ઘરનો આહાર લેવો એમ કહે છે.

શંકા :—નિયાગનો ઉપરોક્ત અર્થ યતાયો, પરંતુ દશવૈકલિક અધ્યયન ૩ ગાથા ૨ માં આવેલ નિયાગ શબ્દની ટીકા કરતા “ નિયાગમિત્યામન્ત્રિ તસ્ય પિણ્ડસ્ય વ્રહ્મં નિત્યં નત્વનામન્ત્રિતસ્ય ” અર્થાત્ જે આમંત્રણ કરે તેને ત્યાંથી જ નિત્ય આહાર લેવો, અનામંત્રિતને ત્યાંથી નહિ. આ રીતે ટીકાકાર કહે છે. એથી કોઈ આમંત્રણ દે, તેને ત્યાંથી નિત્ય આહાર-પાણી લેવા નહિ, પરંતુ ખીજને ત્યાંથી નિત્ય લેવામાં ટીકાનુસારે વાંધો નથી, તો તે કેમ સમજવું ?

સમાધાન :—‘ નિયાગ ’ શબ્દની ઉપરોક્ત ટીકાનો અર્થ આ રીતે કરવો કેમ સંગત થાય ? કેમ કે આમંત્રિત પિંડ નિત્ય ન લેવો, તો શું ક્યારેક ક્યારેક લઈ શકાય છે ? શું આ ઉચિત છે ? એથી ‘ આમંત્રિત ’ શબ્દની સાથે ‘ નિત્ય ’ શબ્દનો સંબંધ જ કેવી રીતે થઈ શકે છે ? કેમ કે આમંત્રિતનો તો સર્વથા નિષેધ ક્યો છે. તથા “ નત્વાના મંત્રિતસ્ય ” આ વાક્ય નો અર્થ પણ કેવી રીતે સંગત થશે ? અનામંત્રિત તો નિત્ય લેવામાં વાંધો નથી. જે આવો અર્થ કરાય તો ‘ અનામંત્રિત ’ ની સાથે ‘ નિત્ય ’ શબ્દ લેવાથી જ આવો અર્થ થઈ શકે છે અને નિત્યશબ્દને અનામંત્રિતની સાથે લેવાથી પછી નિયાગ (નિત્ય) ની સાર્થકતા શી રહેશે ? એથી આ ટીકાનો ઉપરોક્ત પ્રકારનો અર્થ સંગત કેમ થશે ? મુર્જિદાબાદ વાળી દશવૈકલિકમાં ‘ નિયાગ ’ શબ્દની ટીકા—“ નિયાગમિત્યામન્ત્રિતસ્ય પિણ્ડસ્ય વ્રહ્મં નિત્યં નત્વનામન્ત્રિતસ્ય ” આ પ્રકારે છે. આનો અર્થ આમંત્રિત-પિંડ ગ્રહણ કરાવેય પણ કરવો અને ‘ તત્ ’ તે જ પિંડ અનામંત્રિત ને નિત્ય ગ્રહણ કરવો છે. નિયાગ શબ્દ નો અર્થ આ ઉપરોક્ત ટીકા અનુસારે ગરાગર ગેમી શકે છે. એથી આ ટીકા અનુ-

કૃણ પ્રતીત થાય છે. ને પ્રથમ ટીકા (આગમોદય સમિતિ વાળી) ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો ‘ આમંત્રિતસ્ય પિષ્ઠસ્ય ગ્રહણં નિયાગં ભવતિ ’ અનામંત્રિત પિંડ ઘડણુ કરવો નિયાગ છે. “ નત્યંતામંત્રિતસ્ય ” અનામંત્રિતનો નિયાગ નથી. આ સામાન્ય કહી દીધું છે; અને બીજી ટીકા વાળાઓએ સ્પષ્ટ જોલી દીધું છે કે તે જ અનામંત્રિત આહાર પણુ ને નિત્ય-નિત્ય લેવામાં આવે તો ‘ નિયાગ ’ બની જાય છે. એથી પ્રથમ ટીકાનો ઉપરોક્ત સામાન્ય રૂપે અર્થ લેવાથી તો બેસી શકે છે, પરંતુ ઉપરોક્ત તર્કગત આ ટીકાનો અર્થ ઠીક બેસી શકતો નથી. જે ઉપર બતાવી દીધો છે.

એથી નિયાગ શબ્દનો આશય શાસ્ત્ર અને ટીકાદિ બેતાં આમંત્રિત આહાર કદાચિત, (ક્યારેક) લેવો અને અનામંત્રિત નિત્ય લેવો, તે નિયાગ છે. આ ઉપરોક્ત અર્થ જ બરાબર છે.

નિશીથના ૧૩ મા ઉદ્દેશમાં નિતિયા (નિત્યપિંડ, નિત્યસ્થાન સેવન કરવા વાળા) ને વંદન કરે, પ્રશંસા કરે, તો ચોમાસી પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૪ :—ભગવતી શ. ૩ ઉ. ૩ માં પ્રમત્ત-સંયતિની જઘન્ય સ્થિતિ એક સમયની અને અપ્રમત્તની અંતર્મુહૂર્તની બતાવી છે, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—કોઈ અપ્રમત્ત સંયતિ પાછા પ્રમત્ત સંયત પણુને પામીને એક સમય રહીને કાળ કરી જાય છે. આ દ્રષ્ટિથી પ્રમત્ત સંયતિની સ્થિતિ એક સમયની માનેલ છે, પરંતુ અપ્રમત્ત પણુને પામીને અંતર્મુહૂર્ત પહેલા મૃત્યુ નથી પામતા, એથી આની અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિ બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૫ :—વર્ષા થઈ રહી હોય અર્થાત્ તુષાર (બારીક બારીક છુંદો) માત્ર પણુ પડતી હોય, મહીકા (ધુંઅર) પડતી હોય, અને મહાવાયુ ચાલતો હોય, તો લિક્ષા વગેરે લેવા માટે ગમન કરવાની પ્રવૃત્તિ નથી, પરંતુ આચારાંગ અધ્યયન ૧૦ ઉ. ૩ માં ત્રિન્ન (ઘણી) વર્ષાદિ વર્ષાતા સર્વ ભંડોપકરણુ લઈને જવાનો નિષેધ છે. આનાથી આ સિદ્ધ થાય છે કે-મંદ વર્ષાદિમાં થોડા ભંડોપકરણુ લઈને જઈ શકે છે, તો આગમ અનુસારે ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિની સિદ્ધિ કેમ થશે ?

ઉત્તર :—ઉપર જે આચારાંગનું પ્રમાણુ લઈને મંદ વર્ષાદિમાં લિક્ષાદિ માટે જવાનું બતાવતા, શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ ઉપર જે આશેષ કર્યો છે, તે અસંગત છે. ઉપરોક્ત આચારાંગ કથિત સ્થળે “ તિવ્વદેસિયંવાસંવાસમાણં પેહાણ, તિવ્વદેસિયં મહિયં સણિવયમાણિ પેહાણ, મંહાંવાળ્ણવારયં સમુધ્ધુયં પેહાણ ’ આદિ પાઠમાં બધા ભંડોપકરણુ લઈને ન જવું, એથી અત્પ વર્ષાદિમાં લિક્ષા વગેરે માટે જવું કેમ સિદ્ધ થઈ શકે ? અહિંયા—“ તિવ્વદેસિયં ” આદિનો-ઘણી વર્ષાદિ વર્ષાતાં સર્વ ભંડોપકરણુ લઈને લિક્ષાદિ માટે ન જવું, ને આવે

અર્થ કરાય, તો મહાવર્ષાદિમાં થોડા અને અદ્ય વર્ષાદિમાં બધા ભાડોપકરણ લઈને, બિજાદિ નિમિત્તે જવાની સિદ્ધિ થશે. એથી ઉપરોક્ત પાઠનો આ પ્રકારે અર્થ કરવો તે બરાબર બેસતો નથી. આચારાંગતા તે પાઠનો અર્થ નિચે પ્રકારે છે.

તિચ્ચદેસિયં ઘણા ક્ષેત્રમાં, વાસંવાસમાળં વરસાદ વરસતો હોય, પેદાપ-જેઠને અર્થાત્ ત્યાં તો નહિ, પરંતુ અન્ય ઘણા ક્ષેત્રમાં વરસાદ વરસતો દેખાતો હોય, ત્યાં આવવાની સંભાવના લાગતી હોય, આવા સમયે બધા ભાડોપકરણ લઈને, બિજાદિ નિમિત્તે જવું નહિ, કેમકે આગળ અચત્નાનો સંભવ છે-આવો અર્થ જ બરાબર બેસે છે. અન્ધશ્રા પ્રથમ તો ત્યાં જ વર્ષાના પ્રસંગે “પેદાપ” શબ્દનો અર્થ બરાબર બેસતો નથી. દોયમ દર્શવે. અધ્યયન પાંચમામાં “નચરેજ્જવાસેવાસંતે.....ઝાઠ” અર્થાત્ થોડી પણ વર્ષા, ધૂંઅર, અને મહાવાયુમાં બિજાદિ નિમિત્તે જવાનો નિષેધ છે. આ શાસ્ત્રીય વિધાનથી પણ વિપરીતતા આવે છે. એથી આચારાંગતા પાઠનો ઉપરોક્ત અર્થ જ ઠીક છે.

આથી અદ્ય-થોડી વર્ષામાં જવું ક્યારેય પણ સિદ્ધ થતું નથી.

શંકા :—દર્શવે. ની પૂર્વોક્ત ગાથામાં આવેલ “વાસે” શબ્દનો થોડી પણ વર્ષા વરસતી હોય—એવો અર્થ કયો છે, પરંતુ વધારે વર્ષાને પણ વર્ષા જ કહેવાય છે. એથી અદ્ય વર્ષામાં જવું નિષેધ નથી થતું, તો પછી કિંચિત્ વર્ષામાં પણ જવું નહિ, આ અર્થ કેવી રીતે થઈ શકે છે !

સમાધાન :—“વાસે” શબ્દનો ‘અધિક વર્ષા’ અર્થ કરવો શાસ્ત્ર સંમત લાગતો નથી, કેમકે આની ટીકા અને ટખ્ખા વગેરેમાં વધારે વર્ષા અર્થ નથી. અહિં થોડી પણ વર્ષા (તુસારમાત્ર) પડતી હોય તો જવું નહિ.—એવોજ અર્થ સમજવો.

આ જ અર્થને સિદ્ધ કરવા વાળા નીચેનાં પ્રમાણ દ્રષ્ટવ્ય છે—

૧. ભગવતી શ. ૩ ઉ. ૭ વૈશ્રમણ્ય લોકપાલના અધિકારમાં “વાસા” અને “વૃદ્ધિ” શબ્દ આવ્યા છે. આની તરતમતા (જુદાઈ) બતાવતા ટીકાકારે (વર્ષોઽરવતરઃ વૃદ્ધિસ્તુ મહતી રૂતિ વર્ષ વૃદ્ધ્યોર્મદઃ) આ રીતે બતાવ્યું છે. અહિં “વાસા” શબ્દનો અર્થ થોડો (કિંચિત્) કયો છે.

(૨) વ્યવહાર ભાષ્ય ઉ. ૭ ભાષ્ય ગાથા ૨૭૮ માં ‘વાસ’ શબ્દથી ત્રણ પ્રકારની વર્ષા બતાવેલ છે (૧) જુદાજુદ વૃષ્ટિ (જેરહાર વૃષ્ટિ જેમાં મોટા દોરા પડતા હોય) (૨) વર્ષા (સામાન્ય વૃષ્ટિ) (૩) જલરૂપથી (જલ-પાણીનો સ્પર્શ માત્ર થતો હોય અર્થાત્ તુપારમાત્ર પડતો હોય) આ ત્રણેય વર્ષામાં ઉપાશ્રયની બદાર જવાનો નિષેધ કયો છે.

ઉપરોક્ત પ્રમાણને જોતાં “વાસે” શબ્દનો વિશેષ અર્થ કરીને, અદ્ય વર્ષામાં બિજાદિ નિમિત્તે જવાનું, સિદ્ધ કરવું, શુદ્ધિ યુક્ત નથી, એથી થોડા વરસાદમાં પણ ન જવાની પ્રજ્ઞાસિકા છે, તે જ ઉપરોક્ત પ્રમાણોથી પ્રમાણિત થાય છે, અન્ય નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૪૬:—મહિકા (ધૂંવર-ઝાકળ) પડતી વખતે પ્રતિલેખન, સ્વાધ્યાય, હલનચલન તથા વિશેષ કાચ ચેષ્ટા વગેરે ક્રિયાઓ ન કરવાની પ્રવૃત્તિ છે. આનો આધાર શો છે? દશવૈકલિક અધ્યયન પાઠ્યા ૮ તથા આચારંગ અધ્યયન ૧૦ ઉ. ૩ માં તે કેવળ ભિક્ષાદિ નિમિત્તે ગમન કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, તે તે કેમ સમજવું?

ઉત્તર :—ધૂંવર, વર્ષા વગેરેમાં ભિક્ષાદિના માટે જવાથી સંયમનો ઉપવાત થાય છે; અર્થાત્ જીવ-વિરાધના થાય છે. એથી જવું નિષેધ છે. ધૂંવર અત્યંત ખારીક પાણી હોવાથી મેકાનની અંદર પણ આવી જાય છે. તે જીવોની વિરાધનાથી અટકવા માટે પ્રતિલેખન વગેરે વિશેષ કાચચેષ્ટાદિ ક્રિયાઓ કરવાનો નિષેધ છે. આ વાત નિમ્નોક્ત પ્રમાણથી સ્પષ્ટ થાય છે.

વ્યવહાર લાખ્ય ઉ. ૭ લાખ્ય ગાથા ૨૭૮, ૨૭૯ માં ધૂંવર પડતા ઉચ્છવાસ, ઉન્મેષને છોડીને બાકીની હલન-ચલન આદિ કાચ-ચેષ્ટાઓ તથા ભાષા બોલવાની કોઈ પણ ક્રિયાઓ કરે નહિ તથા ૧૦૪૫ મા પ્રશ્નનાં સમાધાનમાં વર્ષાના જે ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે, તેમાં પણ બે ઉપાશ્રયમાં પાણી ન ટપકતું હોય, તે અનુક્રમથી એક કે ત્રણ, પાંચ અને સાત દિવસ પછી નિરંતર વર્ષાના કારણે બધી અપકાય સ્પષ્ટ હોવાથી, પછી જ્યાં સુધી વર્ષા ચાલુ રહે ત્યાં સુધી તથા વાયુ વડે આકાશમાં વ્યાપેલ તામ્ર વર્ણની સચેત (વ્યવહાર સચેત) રજ, તે પણ નિરંતર ૩ દિવસ ઉપરાંત પડવાથી સર્વ પૃથ્વીકાય-યુક્ત હોવાથી ઉપાશ્રયની અંદર પણ ઉપરોક્ત ધૂંવરમાં કહેલ અનુસારે પ્રતિલેખનાદિ કોઈ પણ ક્રિયા કરવી નહિ. એથી ઉપરોક્ત પ્રમાણથી ધૂંવરાદિમાં વિરાધનાના કારણે હલન-ચલન આદિ કોઈ પણ ક્રિયાઓ નથી કરાતી.

પ્રશ્ન ૧૦૪૭ :—ભિક્ષુની બાર પ્રતિમાઓ તથા એકલ-વિહાર આદિ કોઈ પણ પ્રતિમાઓ ધારણ કરવા વાળાની યોગ્યતાનો માપદંડ શો છે?

ઉત્તર :—વ્યવહાર લાખ્ય ઉ. ૧, દશાશ્રુત સ્કંધ અધ્યયન ૭ ની ટીકા વગેરેમાં જ. ૨૯ ની વય અને કમથી કમ ૨૯ વર્ષની દીક્ષા તથા જઘન્ય ૬ મા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ, ઉત્કૃષ્ટ કંઈકે ઓછું દશ પૂર્વનાં જ્ઞાનવાળા અને પ્રથમના ત્રણેયમાંથી કોઈ પણ સંહન વાળા ધારણ કરી શકે છે, એમ બતાવ્યું છે.

ઠાણાંગ ઠાણા ૮ માં શ્રદ્ધાદિ ૮ ગુણવાળા જ એકલવિહાર પ્રતિમા ધારણ કરી શકે છે. એવું મૂળપાઠમાં વર્ણન છે.

હરિસદ્ર-સૂરિ કૃત ‘પંચાશક’ નામક ગ્રંથના ૧૮ મા પંચાશકમાં પણ સવિસ્તાર વર્ણન છે.

સામાન્ય રૂપે આ ઉપરોક્ત નિયમ બતાવ્યો છે. આગમ-વિહારિઓની ઉપસ્થિતિમાં જેમ ઉચિત સમજે છે, તેમ જ આજ્ઞાપ્રદાન કરી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૮ :—જિન નામનો બંધ ક્યાં સુધી થાય છે તથા બધી ગતિઓમાં થાય છે કે નહિ ? તથા આનો નિકાચિત બંધ થયા પછી પણ બંધ ચાલુ રહે છે શું ?

ઉત્તર :—જિનનામનો બંધ ચોથા ગુણસ્થાનથી ૮ મા ગુણસ્થાનના આતેય ભાગો-માંથી છઠ્ઠા ભાગ સુધી થઈ શકે છે. તિર્થંચ ગતિમાં તીર્થંકર નામનો બંધ થતો નથી, શેષ ૩ જાતિઓમાં થાય છે, કેમકે નિકાચિત જિન-નામ બંધ પછી તિર્થંચ ગતિમાં જતા જ નથી. આવો બંધ થયા પછી દેવ કે નરકમાં જાય છે.

નિકાચિત બંધ પછી પણ જિન-નામનો બંધ ચાલુ રહે છે, કેમકે નિકાચિત બંધ પછી તે મનુષ્ય, દેવ કે નરક ગતિમાં જાય છે, તો ત્યાં પણ તેનો બંધ ચાલુ રહે છે. આ વાત પ્રજ્ઞાપના પદ ૨૦ તથા ૫ માં કર્મ-અંથાદિથી સ્પષ્ટ છે. જિન-નામનો નિરંતર બંધ અનુત્તર વિમાનની અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમ સુધી થવાનો ૫ મા કર્મઅંથની ૬૨ મી ગાથામાં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪૯ :—કિશમિશ (નાની દ્રાક્ષ), અંશુર, ઇલાયચી, કાળા અને સફેદ તીખા, બદામ, પિસ્તા, ચારોળીની અખંડ મજ્જા, પડાવ્યા વગરના ટમેટા, વધારેલી કાકડી, મોગરી આદિ, સેકેલા ભુટ્ટાના દાણા એમજ ઘઉં, ચણા, જુવાર, બાજરો વગેરેનો સેકેલો પોંક, કેળા, બરફ વગેરે એવી કેટલીય વસ્તુઓને કોઈ સચેત અને કોઈ અચેત માને છે તે કેમ ?

ઉત્તર :—કિશમિશની અંદર બીજ હોવાથી તેને સચેત સમજવી ભેદ છે. કેમકે જે ફળ છે, તેની પરિપક્વ અવસ્થામાં બીજ અવશ્ય હોય છે, બીજ વગરનું ફળ હોવાનો સંભવ નથી. પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમ પદમાં વૃક્ષોને ફળોની અપેક્ષાએ “અગ્નિવાય વહુવીચગાય” બતાવ્યા છે, પરંતુ બીજા વગરના ફળ બતાવ્યા નથી. તથા “વહ્નિ” ના ભેદોમાં પણ બીજવાળા જ ફળ દેખાય છે. તો પછી એને અબીજા કેમ સમજાય ?

ભગવતી સૂત્ર શ. ૨૨ ના છઠ્ઠા “વહ્નિ” વર્ગમાં પ્રજ્ઞાપના અનુસારે વહ્નિના નામોમાં કિશમિશનું પણ નામ છે અને આના મૂળથી લઈને બીજ પર્યંત દશ ઉ. બતાવીને વિવરણ કર્યું છે, આમાં બીજનો અલગ ઉદ્દેશો બતાવ્યો છે. આમાં મૂળ પાઠથી જ બીજ સિદ્ધ છે. તથા હવાહવામિગમ સૂત્રમાં પણ બાહર વનસ્પતિની અંતર્ગત પ્રત્યેક વનસ્પતિના ભેદો માટે પન્નવણુની જ ભલામણ દિધી છે. તેથી પણ “વહ્નિ” અને ‘વલય’ નું સ્વરૂપ તે જ રીતે સ્પષ્ટ થાય છે.

દાણુંગ દાણા ૨, ઉ. ૧ (સૂ. ૭૩) ની રીકામાં કિશમિશને સ્પષ્ટ રૂપે સચેત બતાવી છે.

શંકા :—કોપમાં આવું નામ ‘અબીજા’ પણ આવ્યું છે. આથી આમાં બીજ ન હોવું સિદ્ધ છે, તો પછી આને સચેત કેમ મનાય ?

સમાધાન :—કોષમાં આને જે ‘અબીજ’ કહેલ છે, તે અદ્ય-સૂક્ષ્મ બીજની અપેક્ષાએ સમજવું. પરંતુ ‘અ’ નિષેધાર્થક નથી. અનેક સ્થળો ઉપર આવા ઉદાહરણ મળે છે, જેમ—ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૮ માં જે સમાન પુરૂષોથી ‘સવીર્ય’ ‘તુ’ છતવું અને ‘અવીર્ય’ ‘તુ’ હારવું, એમ જ અજ્ઞાની, અચેત, અનુદરાકન્યા, અલોભિક એકક (?) ઇત્યાદિ શબ્દોમાં ‘અ’ (ન) અદ્ય, સૂક્ષ્મ, કુત્સિત આદિ અર્થમાં છે. એમ જ અહિં સમજવું, કેમકે આમાં પ્રત્યક્ષ બીજ મળે છે. શાક, ખીર, આદિની ઉકાળેલી કિશમિશમાં બેવાથી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એથી આને સચેત સમજવું. ન્યારે કિશમિશ બીજના કારણે સચેત છે, તો પછી અંગૂરતું તો કહેવું જ શું? કેમકે અંગૂરને જ સુકાવાથી કિશમિશ (દ્રાક્ષ) કહે છે.

દલાયતી, ઉકળેલી અને ઉકળ્યા વગરની બન્ને આવે છે. એમ સાંભળ્યું છે, તો તેના અચેતનો પૂરે નિર્ણય ન હોવાથી અર્થાત્ શંકાસ્પદ હોવાના કારણે અકલ્પનિય સમજીને લેવી નહિ. કાળા અને સફેદ તીખા બન્ને એક જ કાળ ઉપર થાય છે. કાળ ઉપર આનો રંગ લાલ હોય છે. તેમાંથી તેને સમય ઉપર તોડીને સુકાવી દે છે, તે સુકાવાથી કાળી થઈ જાય છે તથા કાળ ઉપર વધારે દિવસ રહી જવાથી, તે સ્વાભાવિક નીચે પડી જાય છે. વધારે પાકી જવાના કારણે સુકાઈ જવાથી તેની છાલ ઉતરી જવાથી તે સફેદ બની જાય છે, પરંતુ બન્ને ય ઉકળેલા હોતા નથી. પોતાના જ બગીચામાં તિખા પેદા કરવાવાળા એક સુસલભાન ભાઈ વડે આ વાતની બહુ થઈ છે. એથી આને સચેત સમજવા બેઠાંએ.

બદામ, પિસ્તા, ચારોળી વગેરેની અખંડ મજ્જા પણ સચેત છે, કેમકે મજ્જા જ ખાસ બીજ છે. ઉપર તો નાળિયેરની કાચળીની જેમ આની પણ છાલો છે.

પન્નવણા પ્રથમ પદમાં આંખળાને ‘બહુબીયા’ માનેલ છે. તેની ગોટલી એક હોવા છતાં પણ અંદરથી જે કાળા દાણા નિકળે છે, તેને બીજ માનીને ‘બહુબીયા’ કહેલ છે એમ જ આને પણ બીજ માનીને સચેત સમજવા બેઠાંએ.

પકાવ્યા વગર ટમેટા, કાકડી, મોગરી, ભુટ્ટા, વગેરેને પણ મિશ્રતાના કારણે અકલ્પનિય સમજવા. આચારાંગ અધ્યયન ૧૦, દશવૈ. અધ્ય. ૫ આદિમાં પણ આ વસ્તુઓને પૂરી સેકેલી કે સીજેલી ન હોઈ, પુરે સ્પર્શ ન લાગવાના કારણે મિશ્ર સમજીને છોડવા યોગ્ય બતાવી છે.

કેળા પણ બીજ હોવાથી સચેત છે. આના માટે નીચે દીધેલા પ્રમાણ દૃષ્ટવ્ય છે.

(૧) પ્રજાપના પદ ૧ માં પ્રત્યેક વનસ્પતિના લેદ્દોની અંતર્ગત ‘વલ્લય’ જાતિમાં કદલી (કેળા)નું વર્ણન છે. ત્યાં તાલાદિ, જે પણ લેદ્દ બતાવ્યા છે, તે બીજ સુકા ફળ-

(૨) લાગવતી શ. ૨૨ માં ‘તાલ’ વર્ગના ભેદોમાં કદલીનું નામ પામ્યું છે અને આના મૂળથી લઈને ઘીજ પર્યંત દશ ભેદોના ૧૦ ઉ. ગતાવ્યા છે. તેમાં જીવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે વગેરે દ્વાર ગતાવ્યા છે. જેમાં મૂળાદિ પાંચ દેવ ઉત્પન્ન થતા નથી, અને પ્રવાલથી ઘીજ પર્યંત ૫ માં દેવ ઉત્પન્ન થાય છે. આદિ વર્ણન છે. અહિં મૂળ પાઠથી કેળામાં ઘીજ અને તેમાં જીવોત્પત્તિ સ્પષ્ટ રૂપે ગતાવી છે. તથા કેળામાં પ્રત્યક્ષ રૂપે ઘીજ જોવામાં પણ આવે છે. ધ્યાન પૂર્વક જોવાથી કેળામાં નાના અને કેળામાં મોટા દેખાય છે. ઇત્યાદિ પ્રમાણોથી કેળા સચેત સિદ્ધ થાય છે.

કેંકણના કેળાના વિષયમાં જોજ કરવાથી જાણવામાં આવ્યું છે કે એક જાતના કેળાને આઠ દિવસ તડકામાં સુકાવીને, પછી આઠ દિવસ છાયામાં સુકાવીને અને પછી છાલ ઉતારીને ઘીની આંગળી લગાવી દે છે, પરંતુ આસણી પકવ નથી એથી આને પણ સચેત સમજવા.

પાણીના ખર્કને પણ સચેત જ સમજવો જોઈએ, કેમકે તે કેવળ પાણીનો જ બને છે. જો ગરમ પાણીનો બનતો હોય, તો પણ ગરમ તો અત્યંત ઠંડો થવા પર જ થશે. અને અત્યંત ઠંડો થવા પર અપૂકાયના જીવ પાછા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. જેમ ૩, ૪, અને ૫ પહોર પછી, વર્ષા વગેરે ત્રણ કાળમાં, શીત (ઠંડી) વગેરેની તરતમતાથી ગરમ પાણી પાછું સચેત થવું ગતાવ્યું છે. અહિંયા મશીન વડે શીત્ર ઠંડુ થવાથી જલ્દી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, એથી સચેત સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૦૫૦ :—અહોરાત્રી અને તિથિમાં શું ભેદ છે ?

ઉત્તર :—સૂર્યથી બનેલી અહોરાત્રિ અને ચંદ્રથી બનેલ તિથિ હોય છે. ચંદ્ર મંડળના ૬૨ ભાગ હોય છે, જેમાંથી ૨ ભાગ તો સદા નિત્ય રાહુના વિમાનથી અનાવૃત્ત અને શેષ ૬૦ ભાગ આવૃત્ત-અનાવૃત્ત થતા રહે છે. જેટલા સમયમાં ચંદ્ર મંડળના ૬૨ થા ૬૧ (ખાસડીયા એકસઠ) ભાગની એક તિથિ થાય છે. એક તિથિ ૨૬ મુહૂર્ત અને એક મુહૂર્તના ૬૨ થા ૩૨ ભાગની હોય છે. ૩૦૧ અહોરાત્રિની ૩૧ તિથિઓ થાય છે. આ રીતે તિથિ અને અહોરાત્રિમાં ભેદ સમજવો જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૦૫૧ :—કર્મ-પ્રકૃતિનો અખાધા કાળ એક (ઉત્કૃષ્ટ) રૂપે જ ગતાવ્યો છે. તેથી કર્મ (જઘન્ય) પણ થાય કે નહિ ? આછો થાય તો તેના આયુનો અખાધા કાળા કેટલો છે ? અને તેનું વર્ણન સૂત્રમાં કેમ નથી ?

કર્મ-પ્રકૃતિનો અખાધા કાળ આછો અથવા જઘન્ય પણ હોય છે, અને તે નિમ્નોક્ત પ્રકારે સમજવો—

પ્રજાપતા પદ ૨૩ ઉ. ૨ ની ટીકામાં જેટલા કોટા-કોટિ સાગરોપમની સ્થિતિ હોય, તેટલાં જો વર્ષનો અખાધા કાળ છે. તથા એક કોટાકોટીનાં અંદર જે પ્રકૃતિની સ્થિતિ હોય તેનો અખાધા-કાળ આયુ કર્મને ઇતીને અંતર્મુહૂર્તનો છે.

પાંચમા કર્મ-અંતની ૩૨ મી. ગાથા અને અર્થમાં જ. અંતર્મુદૂર્ત તથા ઉત્કૃષ્ટ ઉપરોક્ત પ્રકારે બતાવ્યું છે. કર્મ પ્રકૃતિની ઉ. સ્થિતિમાંથી આગુંના અસંખ્યાતમા ભાગના આકાશ પ્રદેશપ્રમાણ જેટલા સમયની સ્થિતિ ક્રમ થવા પર, એક સમયનો અભાધ કાળ ઓછો થાય છે. આ રીતે અભાધ કાળ ઓછો કરવાની રીત બતાવી છે.

આયુષ્ય કર્મનો અભાધકાળ જઘન્ય અંતર્મુદૂર્તનો, ઉત્કૃષ્ટ કોઠ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ, તથા મૃત્યુના જેટલા સમય પહેલા આયુષ્ય બાંધે, તેટલો જ અભાધ-કાળ સમજ લેવો. નરકાદિયું જેટલું આયુ બતાવ્યું છે, તેથી જેટલી બંધ સ્થિતિ વધારે છે, તેટલો જ અભાધ-કાળ સ્પષ્ટ થઈ જવાથી સૂત્રકારે બતાવ્યો નથી, એમ સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫૨ :—કયા અવધિ જ્ઞાની પરમાણુને જુવે છે ?

ઉત્તર :—સંપૂર્ણ લોકને બાણવાવાળા અવધિજ્ઞાની તો સ્કંધોને જ બાણે છે, આગળ (અલોકમાં) જેમ જેમ અવધિજ્ઞાન વધે છે તેમ-તેમ સૂક્ષ્મત્તર સ્કંધોને બાણે છે, થાવત્ પરમ અવધિજ્ઞાની પરમાણુને પણ બાણે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫૩ :—નંદી સૂત્રમાં દ્રવ્યથી અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી અનંત રૂપી દ્રવ્ય (અનંત પ્રદેશી સ્કંધ) બાણે છે અને ઉત્કૃષ્ટ સર્વ રૂપી દ્રવ્યોને બાણે છે. સર્વ રૂપી દ્રવ્યમાં પરમાણુ પણ ભેગા છે. અહિં જઘન્યમાં પરમાણુ ન લઈને અનંત-પ્રદેશી સ્કંધ લીધા છે, તો આતું શું કારણ ?

ઉત્તર :—અહીંયા જઘન્ય દ્રવ્યની અપેક્ષા ન સમજીને અવધિજ્ઞાનની અપેક્ષાએ સમજવું અર્થાત્ નાનાથી નાના અવધિજ્ઞાનીની આ નાની શક્તિ બતાવી છે, પછી અવધિ જ્ઞાન જેટલું વધારે હોય છે, તેટલી જ આનાથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ જોવાની શક્તિ વધે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫૪ :—‘ મનો દ્રવ્ય-વર્ગણા-લઘિધ ’ નો શો અર્થ છે, તથા તે કોને હોય છે ?

ઉત્તર :—જે મનની વાતને બાણે, તેને મનોદ્રવ્ય વર્ગણાલઘિધ કહે છે અને આ વિશેષ અવધિજ્ઞાન વાળાને જ હોય છે, તે દેવોમાં તો સમ્યગ્દષ્ટિ વૈમાનક સિવાય હોતી નથી. ભગવતી શ. ૫ ઉ. ૪ માં આતું વર્ણન છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫૫ :—રાજ-પિંડનો શો અર્થ છે ? અર્થાત્ રાજપિંડ કોને સમજવો જોઈયે ?

ઉત્તર :—રાજની નિમ્નોક્ત વસ્તુઓને રાજ-પિંડ કહે છે. અશનાદિ ૪, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ અને પાદપોષન એમ ૮ પ્રકારના રાજપિંડ કહેવાય છે. અહિંયા રાજપિંડ મોટા રાજ્યોના આહારાદિ સમજવા, પરંતુ બગીરદાર નહિ. રાજપિંડ ગ્રહણમાં-કેઈ મોટા માણસ આર્વતા-જતા હોય તો થોભવું પડે-જેથી સ્વાધ્યાય વગેરેમાં વાંધો પડે,

ઉત્તર :—પ્રત્યાખ્યાની મુનિ કાળ કરીને પહેલા મુર્છિત આદિ થઈને આહાર કરે અને પછી અમુર્છિતાદિ રૂપે, અર્થાત્ પહેલા મુર્છિત અને પછી અમુર્છિત રૂપથી આ બન્નેય મૃત્યુ પછીની ધારણામાં છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૩ :—દેવોની શુકલ-લેશ્યાની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ અંત-મુર્દૂર્ત અધિક અને નરકની કૃષ્ણ લેશ્યાની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની કહી, આતુ કારણ શું છે?

ઉત્તર :—નારક અને દેવ-લવમાં દ્રવ્ય-લેશ્યાતું પરિવર્તન થતું નથી. જીવનપર્યંત તે જ રહે છે. ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિ તો તે દેવ લવની અને દેવ-લવમાં આવવાથી અંતમુર્દૂર્ત પહેલા અને દેવલવથી ગયા પછી અંતમુર્દૂર્ત મુખી તે જ લેશ્યા રહે છે. એથી ૩૩ સાગરોપમ અંતમુર્દૂર્ત વધારે બતાવી છે, અર્થાત્ દેવલવની અપેક્ષાએ તો ૩૩ સાગરોપમ અને પૂર્વોત્તર લવની અપેક્ષાએ અંતમુર્દૂર્ત અધિક સમજવી. નારકની કૃષ્ણ-લેશ્યાની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ બતાવી, તે કેવળ તદ્દલવની અપેક્ષાએ જ બતાવી છે, એમ સમજવું. પૂર્વોત્તર લવની અપેક્ષાએ તો ત્યાં પણ તેટલી જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૪ :—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૧૮ ગાથા ૨૯ મી માં ક્ષત્રિય-રાજ ઋષિશ્વરને ક્યું જ્ઞાન થયું સમજવું જોઈએ? ટીકા વાળા જાતિસ્મરણ કહે છે. મારા ખ્યાલમાં શ્રુત કે અવધિજ્ઞાન હોવું જોઈએ.

ઉત્તર :—પાછલા મનુષ્યલવમાં શીખેલ પૂર્વો આદિતું શ્રુતજ્ઞાન જાતિસ્મરણથી સ્મૃતિમાં આવી જાય છે. આ જ વાત ક્ષત્રિય રાજઋષિશ્વર માટે થવી સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૫ :—ભગવતી શ. ૧૩ અને ૧૪ માં નવ ઐવેયકમાં ત્રણ દષ્ટિ બતાવી છે, તો શું કારણ છે?

ઉત્તર :—અનેક સ્થળો ઉપર નવઐવેયકમાં મિશ્ર-દષ્ટિ વગર જે જ દષ્ટિ બતાવી છે. આ વાતમાં આચાર્યેના મનબેદ પણ જાણ્યો નથી. અહિં ભલામણ દેવામાં જે પાઠ સંકોચ્યો છે, તેમાં અન્ના ખુલાશો કરવો આવશ્યક હતો, પરંતુ તે રહી ગયો. આ અશુદ્ધિ ભલામણ દેતા અને ક્ષિપિ કરતા રહી ગઈ, એમ પ્રતીત થાય છે.

(કાળાંતરમાં બદ્ધુત શ્રમણ શ્રેષ્ઠે પણ ત્રણ દષ્ટિ હોવાના સ્વીકાર કર્યો હતો અને આ જ માન્યતા વધારે ઉપયુક્ત લાગે છે-કાશી.)

પ્રશ્ન ૧૦૭૬ :—તેજો-લેશ્યા મનુષ્ય, નિર્વચ, પૃથ્વી, પાણી, અને વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે? ગમ્માના થાકાથી વિરોધ તો નથી આવતો?

ઉત્તર :—તેજો-લેશ્યાવાળા મનુષ્ય, નિર્વચ, તેજોલેશ્યામાં કાળ કરીને પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તે ઉત્પન્ન થવું મનાય તો આગમથી વિરોધ આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૭ :—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૫ માં અધ્યયનની ૧૨ મી ગાથાનો શબ્દાર્થ અને ભાવાર્થ બરાબર છે શું ?

ઉત્તર :—ઉત્તરાધ્યયનના ૧૫ માં અધ્યયનની ૧૨ મી ગાથાનો જે શબ્દાર્થ શ્રીમાન્ પં. ઘેવરચંદ્રજી સા. બાંહિયા (વીરપુત્ર) એ કર્યો છે, તે બરાબર લાગે છે.

ભાવાર્થ :—ગૃહસ્થને ત્યાંથી જે કંઈ-આહાર-પાણી અને અનેક પ્રકારના ખાદ્ય, સ્વાદ્ય, પ્રાપ્ત કરીને જે બાળવૃદ્ધાદિ સાધુઓ ઉપર અનુકંપા (ઉપકાર) કરે છે, મન, વચન, અને કાયાને, વશમાં રાખે છે, તે શિક્ષુ છે, તો કોઈ આ ગાથાનો અર્થ નિમ્ન પ્રકારે પણ કરે છે—

“જે કંઈ આહારાદિક ગૃહસ્થીઓ પાસેથી પામીને જે સાધુ તે દાતારોનો (ત્રિવિદ્ધેણ) ત્રિવિધે કરી (નાળુંકંપે) ઉપકાર ન કરે એટલે સાધુ મુખાશ્રી હોવાથી તેમનો સાંસારિક ઉપકાર કરવાનું ઇચ્છે નહિ. (સ) તે (મળ વય કાચ સંવુઢે) મન, વચન, અને કાયાએ કરી સારી રીતે સંવર પાળવાવાળા સંતો (મિત્રુ) શિક્ષુ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૮ :—સિદ્ધોના સ્વભાવ પર્યાયનો પલટો કેવી રીતે થાય છે ?

ઉત્તર :—જે શક્તિના નિમિત્તથી દ્રવ્ય સદા એક સમાન રહે અને જેની પર્યાય હંમેશા બદલતી રહે, તેને દ્રવ્યત્વ ગુણ કહે છે. આ ગુણ બધા દ્રવ્યોમાં મળે છે. સિદ્ધ પણ જીવદ્રવ્ય છે. એથી સિદ્ધોમાં દ્રવ્યત્વ ગુણ હોવાથી પર્યાય પણ નિરંતર પલટાતી (બદલાતી) રહે છે. અર્થાત્ પદગુણ હાનિ-વૃદ્ધિ રૂપ અશુદ્ધિ પર્યાયની પ્રવૃત્તિ બધા દ્રવ્યોમાં હોવાથી સિદ્ધોને પણ હોય છે, એમ સમજવું જોઈયે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૯ :—અલોકમાં સ્વભાવ અને વિભાવ-પર્યાય છે કે નહિ ? જો છે, તો કેવી રીતે સમજવું ?

ઉત્તર :—અશુદ્ધિ ગુણના વિકાર રૂપ સ્વભાવ પર્યાય બધા દ્રવ્યોમાં હોવાનાં કારણે આ અશુદ્ધિ રૂપ સ્વભાવ પર્યાય અલોકાકાશમાં પણ સમજી લેવી અને વિભાવ પર્યાય તો કેવળ જીવ અને પુદ્ગલોમાં જ હોય છે. એથી અલોકાકાશમાં નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૮૦ :—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકાશાસ્તિકાયની સ્વભાવ પર્યાયનો પલટો કેવી રીતે થાય છે ? પદ્મગુણ હાનિ-વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય છે ? આનો ઉદાહરણ સહિત ખુલાશો કરશો જી.

ઉત્તર :—ધર્માસ્તિકાય આદિ ત્રણેય પર્યાયનું પલટવું આગમ પ્રમાણથી જ માની શકાય છે. જેમ કહેલ પણ છે કે—

“સુદ્ધમા સ્વાગ્મોચરા પ્રતિક્ષ્ણં વર્તમાના આગમા પ્રમાણ્યાદમ્બુ પગમ્બા” અશુદ્ધિ તથા પર્યાયની હાનિવૃદ્ધિ ઉપર પૂર્વાચાર્યોએ જલકલ્પોલવું ઉદાહરણ નિમ્ન પ્રકારે દિધેલ છે—

ઉત્તર :—મૂળ-ગુણ-ઉત્તરગુણના પ્રતિસેવી સાધુ મહાવિદેહમાં દરેક સમયે હોય છે. પુલાક અને નિચંથ સિવાય શેષ નિચંઠા દરેક સમયે હોય છે, એમ સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૦૮૪ :—ધર્મરૂચિ અણુગારના ધર્મ-ગુરુજીને કયું જ્ઞાન હતું, કે જેથી તે તેના ઉત્પત્ત થવા આદિની વાત જાણી શકયા ?

ઉત્તર :—“ ધમ્મવોસા થેરા પુવ્વગણ ઉવ્વોગં ગચ્છંતિ....” આ પાઠથી દ્રષ્ટ છે કે ધર્મધોષ સ્થવિરે પૂર્વેના જ્ઞાનમાં ઉપયોગ લગાવી જધુ વૃત્તાંત જાણ્યું હતું.

પ્રશ્ન ૧૦૮૫ :—સર્વાર્થસિદ્ધના દેવતાના ભવનોમાં એક જ દેવતા રહે છે કે અનેક ?

ઉત્તર :—સર્વાર્થસિદ્ધના ભવનોમાં અનેક દેવ હોવાથી જ ત્યાંના દેવોની સંખ્યા-પૂર્તિનો હિસાબ બેસી શકે છે, અન્યથા નહિં. એથી પ્રત્યેક ભવનમાં અનેક દેવ હોવાનો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮૬ :—શ્રાવક, અભયદાન, અનુકંપાદાન વગેરે જે પણ દે છે, તે કયા વ્રતમાં સમજવા ?

ઉત્તર :—વ્રતની દ્રષ્ટિથી મુખ્યરૂપે પ્રથમ વ્રતમાં અને ગૌણ રૂપે ઉપભોગ-પરિભોગાદિ વ્રતમાં સમજવાં જોઈએ. પુણ્ય બંધના કારણમાં પણ આવી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮૭ :—૯૮ બોલના અદ્ય બહુત્વના ૪૨, ૪૩, ૪૪ બોલ એકાંત “સળી” સંજી કહ્યા, તો એકે તિર્થંચણીના અસંખ્યાતા પુત્ર કેમ થાય ? અને અસંજી કહે તો ૪૯ મો અસંખ્યાતમો બોલ કેવી રીતે બેસે ? કારણ કે તિર્થંચણીથી દેવતા અસંખ્યાત ગુણ છે અને આ ત્રણેય બોલ તેના પછી આવ્યા છે.

ઉત્તર :—સ્ત્રી અને પુરૂષ વેદ વાળા તિર્થંચાને વચ્ચે-વચ્ચે નપુંસકવેદનો ઉદય હોઈ શકે. નપુંસક વેદનો ઉદય અનેક સ્ત્રી-પુરૂષોને હોવાના કારણે, તે સ્ત્રી અને પુરૂષ હોવા છતાં પણ તે ઉદયની અપેક્ષાએ નપુંસક ગણાય છે. તિર્થંચમાં આ વાત વિશેષ રૂપે છે. એથી સંજી તિર્થંચની અપેક્ષાએ આ બોલ બેસે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮૮ :—આત્માની શાશ્વતતાના સંબંધમાં—

પાંચ તત્ત્વ-પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આદિ જૈન દર્શન અનુસારે પણ સજીવ છે. એથી આનાથી સજીવ આત્માની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ અમાન્ય કેવી રીતે ? તથા આ પાંચ તત્ત્વોના વિનષ્ટ થઈ જવા પર આત્માનો પણ સદ્ભાવ કેવી રીતે રહે છે ? આ રીતે આત્મા સાદિસાન્ત પણ સિદ્ધ કરી શકાય છે.

કેટલાકે ઉદાહરણ—જેમ-બે વિદ્યાર્થીઓ એક સાથે સમાન શ્રમ

કરવા છતાં પણ એક થોડાક પરિશ્રમથી જ મહાન થઈ શકે છે અને બીજાને કંઈ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તથા એક નવજાત શિશુ જન્મ લેતાં જ સ્તન-પાન કરે છે. તેનું ઉદારણ દેવાય છે. આ વિશે મારો વિચાર આ છે કે- પ્રથમ ઉદારણમાં માતા-પિતાના રજા-વીરના આશ જ કમજોર વિદ્યાર્થીઓ માં એવા રહ્યા હોય કે જેથી તેના ઔદ્ધિક વિકાસના તંતુ પૂર્ણ થઈ શક્યા નહિ. તથા નવ જાત શિશુ પોતાના મોઢાથી માતાના સ્તનને રપશ કરે છે. જેથી, સ્તનમાંથી દૂધ નીકળવા લાગે છે અને આ જ રીતે સ્તનને દબાવવાથી દૂધ મળતું રહે છે. પૂર્વ કાળમાં આત્માનો સદ્ભાવ આથી સિદ્ધ કરાય છે. આના સિવાય કેટલાક વ્યવસાયીઓના ઉદારણ પણ પ્રસ્તુત કરાય છે. એક વ્યવસાયી વધારે પરિશ્રમ કરવા છતાં પણ ધનાઢય બની શકતો નથી. આ વિશે મારો વિચાર છે કે વધારે પરિશ્રમ કરવા વાળાની ધન કમાવવાની યોજના કંઈક દોષ પૂર્ણ હશે. નીચ-ઉંચ જોતને પણ કહીને આત્માના પૂર્વ ભવની સિદ્ધિ કરાય છે, પરંતુ નીચ-ઉંચ જોતમાં જન્મ, એ તો સમાજ અને જાતિની વિપક્ષતાઓ સમાજ વડે નિર્મિત છે.

પરલોકની સિદ્ધિનો પ્રશ્ન પણ આ જ વિશે છે—

પરલોક, આ લોકની જેમ પ્રત્યક્ષ ન હોવાથી પ્રમાણિક કેવી રીતે મનાય ? પરલોકસ્ય આત્માઓ પોતાના સંબંધિઓને પોતાના પ્રિયજનો રૂપ પુણ્ય-પાપના શુભાશુભ કર્મ-ફળોથી સાવધાન કેમ કરતા નથી ? જેથી તે પોતાના પ્રિયજનોને નરકની નારકીય યાતનાઓથી બચાવીને દેવલોકની સન્સુખ કરી શકે ?

ઉત્તર :— જે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ રૂપ પાંચ મહાભૂત માને છે, તે આમાં જીવ (આત્મા) માનતા નથી. જૈન દર્શન આકાશને નિર્જીવ અને શેષ ચારેયમાં જીવ માને છે. જે ભૂતોમાં જીવ (ચેતના) માનતા જ નથી, તો એવી સ્થિતિમાં તેમાં જીવ ઉત્પન્ન જ કેમ થશે ? જૈન માન્યતાથી ચારેયમાં જીવ પહેલાથી જ છે. તો પછી તેનાથી નવીન જીવોત્પત્તિ થઈ, આ તો મનાય જ કેવી રીતે ? અર્થાત્ તે જીવ જ હતા, નવા જીવ ઉત્પન્ન થવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી રહ્યો. હા, તે ભવને છોડીને અન્ય ભવોમાં જીવ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ પહેલાના જીવનો નાશ અને નવા જીવની ઉત્પત્તિ ક્યારેય પણ થઈ શકતી નથી. નાશ અને ઉત્પત્તિ શરીરના તે-તે આકારોની જ થાય છે. અનેક જીવોના એક જીવ અને એકના અનેક જીવ ક્યારેય પણ થઈ શકતા નથી. પૃથ્વી આદિ બધા ભૂતોથી થોડા-થોડા જીવ આવીને તેની એક આત્મા થઈ શકતી નથી. એથી ભૂતોં આદિથી આત્મા થવી અમાન્ય કરી છે, પૃથ્વી આદિ પદ્ધતિમાં અનેક જીવ છે. તેનું કાય-પરિવર્તન થતું જ રહે છે.

તત્વ પૃથક થવાને જ ભૂતોનો વિનાશ માનતા હશે? અલગ-અલગ ભૂત (જીવ) તો રહે જ છે.

આત્મા અમૃત છે, તેનો નાશ ક્યારેય પણ થતો નથી. જેમ-મકાન નાશ થવા છતાં પણ તેના આકાશનો નાશ થતો નથી. તેમ જ કાયનો નાશ થવા છતાં જીવ (ચેતના) નો નાશ થતો નથી.

જે પદાર્થને બાહ્યવા વાળો છે, તે જ જીવ છે અર્થાત્ જ્ઞાન શક્તિને જ જીવ માનેલ છે. જીવનું ધ્યાન કયાંય બીજે હોય અને શરીર ત્યાં જ હોવા છતાં પણ તેને જ્ઞાન થતું નથી કે આ શું છે, શું કહી રહ્યો છે આદિ. જીવ કાનથી શબ્દનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ રૂપાદિનું નહિ. નેત્રોથી રૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ શબ્દ, ગંધાદિનું નહિ. આ જ રીતે નાસિકા આદિ શેષ ઇન્દ્રિયોથી પણ ગંધાદિ એક-એકનું જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ જીવને તો શબ્દ આદિ પાંચેયનું જ્ઞાન થાય છે. એથી શરીર અને ઇન્દ્રિયોથી આત્મા ભિન્ન પદાર્થ છે. જેમ કહ્યું પણ છે કે—

છે ઇન્દ્રિય પ્રત્યેક ને, નિજ-નિજ વિષયનું જ્ઞાન ।

પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયનું, પણ આત્માને જ્ઞાન ॥ ૧ ॥

મારું શરીર સાડું, હુળખું, બહું, વગેરે કહે છે, તો આ શબ્દોથી પણ શરીરથી ભિન્નતાનો આત્માને યોધ થાય છે. કોઈ હુળખા શરીરમાં બુદ્ધિ વધારે અને સ્થૂળ (બડા) માં થોડી હોય છે. આથી પણ શરીરથી જીવની ભિન્નતા પ્રગટ થાય છે. જેમકે કહ્યું પણ છે કે—

પરમ બુદ્ધિ કૃશ દેહમાં, સ્થૂળ દેહ મતિ અલ્પ ।

દેહ હોય બે આત્મા, ઘટે ન એમ વિકલ્પ ॥ ૧ ॥

આત્માની શંકા કરવા વાળો સ્વયં આત્મા જ છે. અન્ય નહિ. જેમ-કહ્યું પણ છે કે—

આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ ।

શંકાનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ ॥ ૧ ॥

સાપ આદિમાં કોધાદિની તારતમ્યતા, બીલાડી દેહગરોળી આદિમાં કંપટ અને હિંસાદિના ભાવ તથા સદાચારીના અસદાચારી અને અસદાચારીના સદાચારી સંતાન આદિ, આ વિચિત્રતાઓ પૂર્વ-જન્મના સંસ્કારોના કારણે દેખાય છે. જેમકે-કહ્યું પણ છે કે—

કોધાદિ તારતમ્યતા, સર્પાદિકની માંય ।

પૂર્વ જન્મ સંસ્કાર તે, જીવ નિત્યતા ત્યાંય ॥ ૧ ॥

પૂર, ભુકેંપ, જવાળામુખી, ટ્રેન, મોટર, હવાઈ-જહાજ, વિદ્યુતપાત, ઇલેક્ટ્રીક, આદિની દુર્ઘટનાઓમાં પણ કર્મ અનુસાર અંતર રહ્યા કરે છે. અમુક જીવના જન્મ પછી ઘરનું સંપન્ન-નિર્ધન થઈ જવું, તથા આંધળા બહેરા, મુંગા, કોઠ આદિ રોગિયોના દર્શ્યથી પણ પૂર્વ સંચિત કર્મનું હોવું સિદ્ધ થાય છે. જેમ કહ્યું પણ છે કે—

સંપત વિપત સુખી દુઃખી, મુઠ ચતુર સુખાણુ ।

નાટક કર્મના બળિયે, જગ નાના વિધાન ॥ ૧ ॥

મનુષ્યની અપેક્ષા પશુ, પક્ષી, કીડી, પતંગ વગેરે આદ્ય-પ્રકારથી ભિન્ન હોવાથી આને પણ પરલોકમાં ગણ્યા છે. તિર્થંચ લોક તો મનુષ્ય લોકની જેમ પ્રત્યક્ષ પણ દેખાય છે. આ એક પરલોકની પ્રત્યક્ષતાથી અન્ય નરકાદિ પરલોકની પણ પ્રતીતિ થાય છે. સંક્ષેપમાં આ જ કહેવું છે કે કોઈ પણ દ્રવ્યનો ક્યારેય નાશ થતો નથી, કેવળ પર્યાય (અવસ્થા-હાલત)માં જ પરિવર્તન થાય છે. જેમ કે-કંઈ પણ છે કે-

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પલટાય ।

બાળાદિ વય ત્રણનું, જ્ઞાન એકને થાય ॥ ૧ ॥

ક્યારે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય ન નાશ ।

ચેતન પામે નાશ તો કેમાં ભણે તપાસ ॥ ૧ ॥

નારક પરતંત્ર છે. તેમાં અહિંયા આવવાની શક્તિ પણ નથી. અને જો હોય તો આવવા પણ કોણ દે ? દેવ, સુખોમાં વ્યસ્ત રહે છે, આવવાનો વિચાર કરતા-કરતા જ અહિંનું અદ્ય આયુ પૂર્ણ થઈ જાય છે. તથા ત્યાંનો નવો ગ્રેમ જોડાયેલ હોય છે. ઇત્યાદિ કારણોથી પ્રાયઃ આવતા નથી, પરંતુ લોકે તો પ્રત્યક્ષ તથા અનુભવ સિદ્ધ પણ છે.

કોઈ-કોઈની પાસે આ યુગમાં પણ દેવ આવે છે, જેમકે-શ્રી સુનીલાલજી મ. સા. તથા મહાસતી શ્રી પાનકુંવરજી આદિના પાસે આવ્યા પણ હતા. વર્તમાન યુગમાં પણ કોઈ કોઈ જીવને બાલ્યકાળમાં જ જાતિ સ્મરણ થયું સાંભળવામાં આવે છે, જેથી તેણે પોતાના પાછલા ભવની વાત (દાટેલ-ધનાદિ) બતાવેલ આથી પણ પરભવની સિદ્ધિ થાય છે.

આચારંગનું પહેલું અધ્યયન, સૂત્રકૃતાંગનું ૧-૧૨ અને ૧૭ સુ. અધ્યયન, રાયખ-સેણીના જીવ વિષયક પ્રશ્નોત્તર, આ બધા ટીકાયુક્ત કે ટીકાનું ભાષાંતર હોય, તો તથા નંદી સૂત્રની જીવ વિષયક ટીકા તથા દ્રવ્ય સંગ્રહ, જીવવિચાર, પ્રમાણ નય તત્વ લોકા-લંકાર, ર્યાદ્વાદ-મંજરી, પ્રમેયકમલ-માર્તંડ, નય ચક્ર વગેરે ગ્રંથ પણ આના માટે જોવા લાભપ્રદ પ્રતીત થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮૯:—અર્ધ-પુદ્ગલ-પરાવર્તન કોને કહે છે ?

ઉત્તર:—ઔદારિક, ધૈકિય વગેરે ૭ પુદ્ગલ પરાવર્તન ભાગવતી સૂત્ર શા. ૧૨-૩-૪ માં બતાવ્યા છે. દરેક પુદ્ગલ પરાવર્તનમાં અનંતકાળ-અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી અવશ્ય લાગી જાય છે, પરંતુ બધાથી વધારે કાળ ધૈકિય પુદ્ગલ-પરાવર્તન ધવામાં લાગે છે. જેટલો કાળ ધૈકિય પુદ્ગલ પરાવર્તનમાં લાગે છે, તેના અર્ધા કાળને અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન કહે છે. આ અર્ધપુદ્ગલ-પરાવર્તનની પણ અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૯૦ :—જંબુદ્વીપનું પરિમાણ શાશ્વત યોજનથી છે કે અશાશ્વતથી ? જો શાશ્વતથી છે, તો ભરત ક્ષેત્રની ગંગા સિંધુ કઈ સમજવી જોઈએ ? બધી શાશ્વત છે અને સમુદ્રમાં મળતા સમયે દરા યોજનનો પટ કહ્યો છે. શાશ્વતથી રા લાખ કોસ થાય છે, તો આવડો પટ તો દેખાતો નથી અને નાના ખંડોને સાધવા સેનાપતિએ ચર્મ-રત્ન વડે પાર કરી હતી, તો ક્યાં તો ચર્મ-રત્ન અને ક્યાં આજના સાધન ? જો આને ન માનીએ, તો ક્ષુદ્ધક ખંડોમાં બખબર જે નયવનાદિ દેશ તો સેનાપતિ એ જ સાધ્યા છે, ઈત્યાદિ શંકાઓનું સમાધાન કરવાની કૃપા કરશેજી.

ઉત્તર :—જંબુદ્વીપ અને ગંગા-સિંધુ નદીનું પરિમાણ શાશ્વત યોજનથી જ બતાવ્યું છે, આ નદીઓ સમુદ્રમાં જ્યાં મળી છે, ત્યાંનો પટ તો દરા યોજનનો છે, પરંતુ અહિંયા એવડો નથી.

પ્રમાણ આંશુલથી દરા યોજનના રા લાખ કોસ ઉચ્છેદ આંશુળથી થાય છે, હમણાના કોસોથી નહિ. હમણાના કોસ તો ઉચ્છેદ આંશુળના કોસથી મોટા છે. અર્ધ પાંચમા આશના મનુષ્યોના કોસ ઉચ્છેદ આંશુળના સમજવા જોઈએ.

ખાસ ગંગા અને સિંધુ ક્યાં છે, આની પૂરી જાણકારી મને નથી. તેનો પટ તો નાના સમુદ્રની જેમ દેખાતો હશે. જેમ-એક જ નામના અનેક ગામ, દ્વીપ, સમુદ્ર, મનુષ્ય વગેરે મળે છે, તેમજ ક્ષુદ્ધક ખંડોમાં પણ, સિંહલ, બખબર વગેરે નામ વાળા દેશ હોવામાં કોઈ વાંધો દેખાતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૯૧ :—નવ નિધાનથી ચક્રવર્તીને બધી વસ્તુઓ મળે છે, તો નિધાનની આરાધના તો પાછળથી કરે છે, બીજી વાત, સેનાપતિ, ગાથાપતિ અને પુરોહિત, ચક્રવર્તીના નગરમાં ઉત્પન્ન થાય તેમ લખ્યું છે. તેની નિધાનમાં પણ ઉત્પત્તિ લખી છે. આ વાત કેવી રીતે સમજવી ? એમ જ ચક્રાદિ રત્નોનું સ્થળ, આયુધ શાળા, તથા શ્રીધર લખ્યું છે, આનો પણ ખુલાશો લખાવશે જી.

ઉત્તર :—સેનાપતિ વગેરે પંચેન્દ્રિય રત્ન અને ચક્રાદિ એકેન્દ્રિય રત્ન નિધાનમાં ઉત્પન્ન નથી થતા, પરંતુ સર્વ રત્ન નામના ચોથા નિધાનના પુસ્તકોમાં જે ચક્રવર્તીના ૧૪ રત્ન ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું સ્વરૂપ (ઉત્પત્તિ સ્થાન, લક્ષણ, ગુણ) વગેરેનું વર્ણન વિસ્તૃત રૂપે બતાવેલ હોય છે. શેષ નિધાનોના પુસ્તકોમાં પણ અલગ-અલગ વસ્તુઓનું સારી રીતે વર્ણન દીધેલ હોય છે. એટલે ચક્રવર્તીની ઉપયોગી બધી વસ્તુઓનું સ્વરૂપ જાણવા-ચોખખવા આદિના બધા સાધન તેમાં ઉપલબ્ધ રહે છે, એમ સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૦૯૨ :—પ્રથમ ભરત ચક્રવર્તીને સ્થળે-સ્થળે અઠમ કરવાની વિધિ કોણુ બતાવે છે? આ અવસર્પિણીમાં પહેલા કોઈ ચક્રવર્તી તો થયા નથી?

ઉત્તર :—ચક્રવર્તીને બે હબર દેવતાઓ અંગ સેવક હોય છે અને તે સ્વયં અતિ-નિર્મળ બુદ્ધિવાળા હોવાના કારણે જ્યાં તેને અઠમાદિ કરવાનો રિવાજ હોય છે, ત્યાં કોઈ પણ ભૂલ વગર તેવી જ બુદ્ધિ (વિચાર ધારા) ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એથી તેને કોઈના દ્વારા વિધિ બાણુવાની આવશ્યકતા જ રહેતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૯૩ :—શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૩૪ મા અધ્યયનમાં નામ અને ગોત્રની સ્થિતિ જઘન્ય ૮ મુહૂર્તની કહેલ છે, તો તે કઈ અપેક્ષાથી છે?

ઉત્તર :—યથોક્તિર્નામ અને ઉચ્ચગોત્રની અપેક્ષાએ નામ અને ગોત્ર કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ૮ મુહૂર્તની ઉત્તરાધ્યયનના ૩૩ મા અધ્યયનમાં બતાવી છે. આનું સ્પષ્ટીકરણ પન્નવણા પદ ૨૩ ઉદ્દેશ ૨ થી થાય છે. નામ અને ગોત્ર કર્મની પ્રકૃત્તિઓની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછી જઘન્ય સ્થિતિ આ બે પ્રકૃત્તિઓની જ બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૧૦૯૪ :—તીર્થંકર અને કેવળી સંવત્સરીના ઉપવાસ કરે છે કે નહિ?

ઉત્તર :—તીર્થંકર અને કેવળી સંવત્સરી સિવાય બીજા સમયે પણ ઉપવાસ કરે છે, સાંભાસે કરે છે, છદ્મસ્થો માટે (મને પરિણાહ મહુન કરતા બ્રેઈને અન્ય છદ્મસ્થ પુ; મહુન કરશે-કાણુંગ કા. પ ઉ. ૧) પરિણાહ પણ મહુન કરે છે. રાતે વિહાર આદિ પણ કરતા નથી. વ્યાપકાર રક્ષા કરે છે. તેમના માટે બનાવેલ આહારનો પણ તે કોડા-૧૫ની જેમ નિંત્ય જ કરે છે. ઇત્યાદિ વાતો તે સંયમ-વ્યવહાર અને મર્યાદાની રક્ષા માટે કરે છે, તેમ જ તેઓ સંવત્સરીના ઉપવાસ પણ કરે છે, એવી સાંભાવના છે.

પ્રશ્ન ૧૦૯૫ :—શ્રાવક, નિરપરાધી નિર્પેક્ષ કીડીને મારી નાંખે છે, તો માં તેનું અર્પિત્રા વન ભાંગી જાય છે?

ઉત્તર :—અદ્યત્ત મનના શ્રાવક શ્રાવક આવી પ્રવૃત્તિ કરે તો તેનું વન ભાંગી જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૯૬ :—શ્રાવક લાંબા મળુ ખાળી બેતરમાં પીવડાવે છે. અને કેટલાક શ્રાવક કેટલાક ખાળી નિમ્નપ્રયોગન નામ કરે છે. તેના વનમાં દોષ લાગે છે કે નહિ? તે લાગે છે. તો કયા વનમાં અને કેટલા દોષ લાગે છે?

ઉત્તર :—તે શ્રાવકે જોઈતું વન પસંદ કર્યું હોય, તે વન ખાળી બેતરને નિમ્નપ્રયોગ નામ કરે છે. તે વન અઠમકા વનમાં દોષ લાગે છે અને અનાજાર મુખી વનમાં દોષ લાગે છે. જો શ્રાવકે કોઈ અર્ધદોષી પણ આગળ વધી જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬૭ :—સંત-મુનિરાજ નિષ્પ્રયોજન એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોની હિંસા ઇચ્છાપૂર્વક કરી શકે છે શું ? નિષ્પ્રયોજન હિંસા કરવા વાળા મુનિનું પહેલું વ્રત ભાંગે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—મુનિ, હિંસા કરી શકતા નથી. જો કરતા હોય, તો મુખ્ય રૂપે પહેલાનો અને ગૌણ રૂપે અન્ય વ્રતોનો ભંગ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬૮ :—સંત, સપ્રયોજન હિંસા કરી શકે છે કે નહિ ? જો કે શકે છે, તો કયા પ્રયોજનથી ?

ઉત્તર :—સંત-મુનિરાજ સંપૂર્ણ હિંસાના ત્યાગી હોવાથી સપ્રયોજન પણ ઇચ્છા પૂર્વક હિંસા કરી શકતા નથી. જો કરે, તો વ્રત ભંગ થાય છે. એટલે શાસ્ત્રકારોએ કૃત હિંસાદિ દોષોનું પ્રાયશ્ચિત ન કરવાવાળા પુલાક વગેરે નિયતોને વિરાધક બતાવ્યા છે.

નીચે દીધેલ વિવરણથી આ પ્રસંગમાં વધારે સ્પષ્ટીકરણ થઈ જશે—

હિંસાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ સંયમ રક્ષાયે, નિર્મળતા, અપ્રતિબંધતા મા સ્વાધ્યાય આદિ સાધારણ યોગ પ્રવૃત્તિ કરવી, પૂજન, પ્રતિજ્ઞન, વિહાર, નદી ઉત્તરવ પાણીમાં પડેલા સાધુ-સાધ્વીને બહાર કાઢવા અને અશક્ય પરિહાર રૂપ જે મળ મૂત્રાદિ ત્યાગ, વર્ષતા પાણી અને ધૂંવર આદિમાં કરવો ઇત્યાદિ કાર્યોને વિધિપૂર્વક કરવા છત પણ, જે એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોની વિરાધના થાય છે, તેનું પણ તે વિધાન અનુસાર પ્રાયશ્ચિત ગ્રહણ કરે છે. અને તેમાં પણ વિવશતાનો અનુભવ કરે છે. જેમકે-ઉચ્ચ સંયમ ગૌતમ વગેરે અણગારોએ પણ ભિક્ષા લીધા પછી હિંસાની આશંકા માત્રથી જ પ્રાયશ્ચિત રૂપ ઇર્થાપેથિક પ્રતિક્રમણ કર્યું છે. પરંતુ વરસતા પાણી, ધૂંવર આદિમાં ભિક્ષા વિહાર, ધર્મોપદેશ વગેરે શક્ય-પરિહાર રૂપ કાર્યો માટે તો તેઓ જવાનું રોકી જ દે છે (જતા જ નથી). આથી સ્પષ્ટ છે કે સાધુ ઇચ્છા પૂર્વક હિંસાદિ પાપ રૂપ કાર્ય કર શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૬૯ :—અપવાદની પરિભાષા શી છે ?

ઉત્તર :—મુખ્ય વિધિમાં કોઈ ખાસ શાસ્ત્રોક્ત પ્રસંગો ઉપર જે છુટ બતાવી છે, તેને અપવાદ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૦૦ :—અપવાદનું એવન કઈ અવસ્થામાં થઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—મળ-મૂત્ર ત્યાગ આદિ રૂપ જે અશક્ય-પરિહાર શાસ્ત્રોક્ત કાર્ય છે, તેમ જ અપવાદનો આશ્રય છે, અન્યત્ર નહિ.

પ્રશ્ન ૧૧૦૧ :—ધર્મ પ્રચાર કરવા માટે જાણી જોઈને મુનિરાજ એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોની હિંસા કરી શકે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—ધર્મ પ્રચાર માટે જાણી-જોઈને મુનિ એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોની હિંસા કરી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૦૨ :—ધર્મ પ્રચાર માટે સ્ત્રી-સુનિરાજ આકાશ-વાણી-રેડિયો પ્રસારણમાં બોલી શકે છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—આકાશવાણી પ્રસાર વગેરે ધ્વનિ-વર્ધક યંત્રોમાં બોલવું સુનિ-કલ્પથી વિરુદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૧૦૩ :—ધર્મ-પ્રચાર માટે સ્ત્રી-સુનિરાજ, ટ્રેન, મોટર, સાયકલ, હવાઈજહાજ, ટ્રામ વગેરે સાધનોને કામમાં લઈ શકે છે શું ?

ઉત્તર :—ધર્મ-પ્રચાર માટે સુનિ, ટ્રેન વગેરે પ્રશ્ન-કથિત કોઈ પણ સાધનને કામમાં લઈ શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૦૪ :—ધર્મ પ્રચાર માટે રણરતા પેંડાની ગાડી, જેમાં મશીન ન હોય, પરંતુ મનુષ્ય જોડીને લઈ જતા હોય, તેનો સુનિરાજ ઉપયોગ કરી શકે છે શું ?

ઉત્તર :—ધર્મ પ્રચાર માટે મનુષ્ય વડે જોડવામાં આવતી મશીન વગરની રણરતા પેંડાની ગાડીનો પણ સુનિ ઉપયોગ કરી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૦૫ :—મનુષ્ય અને તિર્યંચ, ગર્ભમાં વૈકલ્પિક કરે છે, અને ગર્ભમાં સંત્રાપ્ત કરી શકે છે શું ?

ઉત્તર :—જનનની વચ્ચે શ. ૧ ઉ. ૭ થી સ્પષ્ટ છે કે ગર્ભમાં રહેલ સંત્રી પર્વતીય હોય, મનુષ્યની જેના વૈકલ્પિક કરીને શત્રુની સાથે સંત્રાપ્ત કરી શકે છે. તથા મનુષ્ય મનુષ્ય સંત્રાપ્ત કરી શકે છે-મનુષ્ય તિર્યંચ-જનનથી ગર્ભમાં વૈકલ્પિક કરી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૦૬ :—જાસમાંથી કાઢીને અલગ પાવમાં રાખવા પર માખણમાં મનુષ્યસંત્રાપ્તમાં જોડાની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે એમ કેટલાક કહે છે, તેને અસત્ય કહે શું ?

ઉત્તર :—મિથ્યાત્વના અસંખ્ય પ્રકાર હોય છે. બીલકુલ હળવા મિથ્યાત્વ અભવ્યત્વના પરિપાક વાળા તથાવિધ સામગ્રીજન્ય ચોગ્યતાના આધારે અનુકંપા આદિ પ્રકૃષ્ટ માત્રા અને સમકિતાભિમુખવાળાઓ સિવાય, મિથ્યાત્વીને સકામનિર્જરા થવાને સંભવ નથી.

સેનપ્રશ્ન ૧૭ માં મિથ્યાત્વીની જે સકામ નિર્જરા સ્વીકારી છે ત્યાં પણ એ જીવોની અપેક્ષા જ સમજવી. આવા જીવો તો અન્ય મિથ્યાત્વી જીવોની અપેક્ષાએ ઘણું અલપ હોય છે, તેથી તેને નગણ્ય કરીને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને જ સકામ નિર્જરા થવી ગતાવી છે.

પ્રશ્ન ૧૧૦૮ :—અગ્યારમા ગુણુસ્થાનમાં વર્ધમાન આદિ ત્રણેય પંચિણામોમાંથી કેટલા હોય છે ?

ઉત્તર :—ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૬ માં નિર્ગથના અવસ્થિત પરિણામની સ્થિતિ જ એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુદ્ધતની ગતાવી છે. એથી અગ્યારમા ગુણુ સ્થાનમાં એક અવસ્થિત પરિણામ જ હોવો સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૧૦૯ :—સમ્યક્ત્વના અતિચારોમાં પર-પાખંડી પ્રશંસા અપર-પાખંડ સંસ્તવ આવ્યું છે, અહિંયા પૂછવું આ છે કે પાખંડની સાથે ‘પર’ વિશેષણ છે, આથી પ્રશ્ન થાય છે કે શું ‘સ્વ પાખંડ’ પણ હોય છે ‘પર’ શબ્દ ‘સ્વ’ની અપેક્ષા રાખે છે, સ્વ પાખંડી પણ હોય છે. આથી ‘પર’ વિશેષણ લગાવીને તેના સંગ ત્યાગનું વિધાન થયું છે. હવે પ્રશ્ન થાય છે કે સ્વ પાખંડી કોણ છે ?

જો પર પાખંડીના સ્થળે અન્ય તીર્થા, મિથ્યાત્વી કે સામાન્ય રૂપથી ‘પાખંડી’ શબ્દ હોત, તો શું વાંધો હતો ? આનંદ પ્રકરણમાં ‘અણહતિચ’ આવ્યું જ છે.

ઉત્તર :—પાસંડ (પાખંડ) શબ્દનો અર્થ અનુયોગદ્વારની ટીકામાં ત્રત પણ ગતાવ્યો છે. એથી પાખંડ શબ્દથી સર્વજ્ઞ પ્રણીત સિવાય ૩૬૩ મતાવલંબી આવી નય છે. સ્વ પાખંડીમાં પ્રભુ આજ્ઞાવતી સમજવા જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૧૧૦ :—જ્યોતિષીના બે ઇન્દ્ર-૧ ચંદ્ર અને ૨ સૂર્ય, પરંતુ ચંદ્ર અને સૂર્ય તો અનેક છે—ચલ અને અચલ. ત્યારે આ બે ઇન્દ્ર કયા છે ? બાકીના ચંદ્ર અને સૂર્ય કંઈ શ્રેણીના છે ?

ઉત્તર :—એમ તો બધા ચંદ્ર અને સૂર્ય ઇન્દ્ર છે, પરંતુ જાતિ માત્રનો આશ્રય લઈને જ્યોતિષિઓના બે ઇન્દ્ર-ચંદ્ર અને સૂર્ય ગતાવ્યા છે. એવો ભાવ ઠાણાંગ સૂત્રના બીજા ઠાણાના ૩ ઉ. ની ટીકાથી નિકળે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૧૧ :—દેવલોકમાં જે પાણી છે, તે અપકાયમય છે, પરંતુ ત્યાં અપકાય આવી ક્યાંથી? કેમકે ત્યાં વર્ષા તો થતી નથી, તો પછી પાણીની આવક ક્યાંથી થાય છે? ત્યાં જે વસ્ત્ર છે, તે વનસ્પતિના બનેલ છે શું?

ઉત્તર :—જે રીતે મનુષ્ય ક્ષેત્રના પત્ત, મહાપત્ત વગેરે દ્રહોમાં અને બહારના સમુદ્રોમાં અપકાયના જીવ અને પુદ્ગલોનો અયોપયય થઈને પોતાની મેળે જ (આપોઆપ) અપકાય પેદા થતી રહે છે, તે જ રીતે દેવલોકમાં પણ વરસાદ વગર અપકાયની ઉત્પત્તિ થાય છે. વૈકિંચ વસ્ત્રો સિવાય જે ત્યાં સ્વાભાવિક વસ્ત્ર છે, તે પૃથ્વીકાયના છે.

પ્રશ્ન ૧૧૧૨ :—જાતિસ્મરણ જ્ઞાન મિથ્યાદૃષ્ટિને પણ થઈ શકે છે શું?

ઉત્તર :—જાતિસ્મરણ, મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે, એથી મિથ્યા દ્રષ્ટિને પણ થઈ શકે છે. સમ્યગ્-દૃષ્ટિનું જાતિસ્મરણ, મતિજ્ઞાનમાં અને મિથ્યાદૃષ્ટિનું મતિઅજ્ઞાનમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૧૧૩ :—અપવાદની પરિભાષા શી છે?

ઉત્તર :—મૂળ નિયમની રક્ષા માટે સંકટ આવવા પર અન્ય માર્ગ ગ્રહણ કરવો-અપવાદ છે. જેમ-સાધુએ નદી ઉતરવી આદિ. (ગૃહકલ્પનિયુક્તિ ગાથા ૩૧૯, સ્યાદ્વાદ મંજરીની કારિકા ૧૧ ટીકા) જૈન સિદ્ધાંત પ્ર. પૃ. ૨૫.

પ્રશ્ન ૧૧૧૪ :—અપવાદમાં કાર્ય કરવા વાળાઓને શું પ્રાયશ્ચિત આવે છે?

ઉત્તર :—અપવાદ વિભિન્ન પ્રકારના હોય છે. અને તેના પ્રાયશ્ચિત પણ અલગ-અલગ પ્રકારના હોય છે, તથા કોઈ કોઈ અપવાદનું પ્રાયશ્ચિત પણ હોતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૧૫ :—ધ્વનિવર્ધક-યંત્રની અપવાદની સ્થિતિ શી હોઈ શકે છે?

ઉત્તર :—ઠાણાંગના ૧૦ મા ઠાણામાં અને ભગવતી સૂત્રના શ. ૨૫ ના ઉ. ૭ માં દોષ આવવાના ૧૦ માર્ગો બતાવ્યા છે. અપવાદનો સમાવેશ “આપત્તિ” નામના પાંચમા દોષ માર્ગમાં થાય છે, અન્ય માર્ગમાં નહિ. એથી આપત્તિ વગર અપવાદનું સેવન ન હોયું હોઈએ. ધ્વનિવર્ધક યંત્રમાં બોલવું, અપવાદની અતર્ગત માનવું યોગ્ય લાગતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૧૬ :—ધ્વનિ-વર્ધક-યંત્રમાં બોલવા વાળાને શું પ્રાયશ્ચિત આવે છે?

ઉત્તર :—“અકાળાળ અઘ્નુઘ્નિત્વજ્ઞ” વ્યવહાર સૂત્ર પ્રથમ ઉ. ના આ પાઠથી લવિષ્યમાં તે કાર્યને ન કરવા માટે પ્રત્યુત વ્યક્તિ પ્રાયશ્ચિત કરે, એવું આનાથી સ્પષ્ટ થાય છે.

ધ્વનિવર્ધક-ચંત્રમાં ભવિષ્યમાં ન જોડવાના વિચાર વાળા ગુરુ-ચોમાસી દંડની સ્વીકૃતિ થી તે દોષનું પ્રાયશ્ચિત કરી શકે છે. નિશીથ સૂત્રના ૧૨ મા ઉદ્દેશમાં પૃથ્વીકાયાદિ પાંચેયની પણ થોડી વિરાધનાનું લઘુ-ચોમાસી પ્રાયશ્ચિન ગતાવ્યું છે, પરંતુ આ પ્રસંગમાં તો અનેક કાયની વિરાધના વિશેષ રૂપે પ્રતીત થાય છે, એથી ગુરુ-ચોમાસીનું પ્રાયશ્ચિત સંગત લાગે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૧૭ :—અપવાદનું પ્રાયશ્ચિત હોય છે અને નથી પણ હોતું, આને શાસ્ત્રીય સ્થળ પૂર્વક ઉદાહરણ વડે બતાવશો છ.

ઉત્તર :—અપવાદ ભિન્નભિન્ન પ્રકારના હોય છે. એમાંથી કેટલાકનું પ્રાયશ્ચિત હોય છે અને કેટલાકનું નહિ. વિવરણ નીચે પ્રકારે છે—

(૧) દશવૈકલિક અધ્યયન ૬ ગાથા ૬૦ માં ગૃહસ્થને ત્યાં બેસવાનો (ઉત્સર્ગમાં) નિષેધ હોવા છતાં પણ સાધુને ત્રણ કારણે બેસવું બતાવેલ છે (અપવાદ) (૨) સાધુને સ્ત્રી સંઘટ્ટો ભિન્નમાં નિષેધ છે, પરંતુ સર્પડંશના કાળે સ્થવીર-કંઠથી માટે ઉપચારાર્થે, સ્ત્રી સંઘટ્ટો થઈ જાય તો પ્રાયશ્ચિત બતાવેલ નથી (અપવાદ) વ્યવહાર ઉ. ૫ અંતિમ સૂત્ર.

(૩) પોતાના અનધ્યયન કાળમાં સ્વાધ્યાય કરવા પર સાધુસાધ્વીને ચોમાસી પ્રાયશ્ચિતનું વિધાન (ઉત્સર્ગમાં) છે. નિશીથ ઉ. ૧૯ અપવાદમાં સાધુ સાધ્વીને અને સાધ્વી, સાધુને પરસ્પર વાચના દર્શ લઈ શકે છે. (વ્યવહાર ઉ. ૯)

(૪) પહેલા પહોરના અશનાદિ કે વિલેપનાદિ ચોથા પહોરમાં કામમાં લેવાનું ચોમાસી પ્રાયશ્ચિત (ઉત્સર્ગ) ગૃહસ્થ ઉ. ૪ અને નિશીથ ઉ. ૧૩ માં બતાવ્યું છે, પરંતુ ખાસ કારણમાં ચોથા પહોરમાં આહારાદિ કામમાં લઈ શકાય છે. (અપવાદ) ગૃહસ્થ ઉ. ૫.

પ્રાયશ્ચિત વાળા અપવાદોના ઉદાહરણ—

(૧) સામાન્ય રૂપે સાધુ માટે ચામડીનું છેદન-ભેદન નિષેધ છે, પરંતુ જે સાધુ-સાધ્વી પોતાના શરીરના ત્રણ (ગુમડું, ફોડલી વગેરે) ને છેદન કરે, પડે આદિ કાઢે, ઘોવે, દવા લગાવે, આ અપવાદ છે. છતાં પણ આનું પ્રાયશ્ચિત છે. (નિશીથ ઉ. ૩) ઉપરોક્ત બાબતો પરસ્પર સાધુથી કરાવે તો પણ પ્રાયશ્ચિત છે. (નિશીથ ઉ. ૪)

આ જ વાતો-વિભૂષા માટે કરે તો અને ગૃહસ્થોથી કરાવે તો ચોમાસી દંડ બતાવ્યો છે. (નિશીથ ઉ. ૧૫) તાત્પર્ય આ છે કે-ઉ. ૩-૪ માં સાધુ સ્વયં કે અન્ય સાધુથી કરાવવા પર માસિક દંડનો ભાગી થાય છે. વિભૂષા માટે કરે, કરાવે તો અને ગૃહસ્થો પાસેથી કરાવે તો ચોમાસી દંડનો ભાગી થાય છે.

(૨) ઉપાશ્રયમાં ઠંડા કે ગરમ પાણીના ઘડા પડ્યા હોય, તો ઉત્તરમાં સંદેશું નિષ્પદ છે, પરંતુ જીએ ઉપાશ્રય ન મળે તો ૧-૨ ફાત તે (પાણી વાળા) ઉપાશ્રયમાં રહી શકે છે, તેનું પ્રાયશ્ચિત નથી, પરંતુ તેથી વધારે જેટલા પાણુ દિવસ રહે, તેટલા જ દિવસોનો છેદ કે પ્રાયશ્ચિત આવે છે. સકારણ શેકાય તો પાણુ આ પ્રાગાદિત આવે છે.

એજ રીતે જે મકાનમાં દારૂના ઘડા હોય, કે ગંપૂર્ણ સન્નિ અગ્નિ કે દીપક જલતો હોય, તે મકાનમાં રહે તો પાણુ ઉક્ત રીતે પ્રાયશ્ચિત સમજવું લેઈયે (બૃહત્કલ્પ ઉ. ૨) વગેરે, આ રીતે અનેક ઉદાહરણ દર્શ શકાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૧૮ :—ત્રસકાયનો જંગમ દેવ અધિપતિ છે, એટલે જંગમકાય કહે છે. ૨૫ બોલના થોડકામાં આવું લખ્યું છે, એથી પૂછવાનું છે કે જંગમ દેવ કેને કહે છે ? તે વૈમાનિક છે કે અન્ય જાતિના ? કારણ આ છે કે ચારેય ગતિના ત્રસ જીવોને જંગમ કહે છે, તો આધિપતિ જંગમ દેવ કઈ જાતિના છે ?

ઉત્તર :—ઠાણુંગ સૂત્રના ૫ મા સ્થાનમાં પ્રથમઉદેશમાં પાંચ સ્થાવર કાયના ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાદિ પાંચ સ્વામી બતાવ્યા છે. ત્રસ નહિ. ત્રસકાયના સ્વામી જંગમ દેવ કહે છે, તથા થોડકાઓના પુસ્તકોમાં પણ લખે છે, પરંતુ સૂત્રમાં આ વાત મ. શ્રી ના વાંચવામાં આવી નથી.

જંગમનો અર્થ ચાલવાવાળા પ્રાણી થાય છે, એથી ત્રસકાયને જંગમ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૧૯ :—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ વાળા કેટલા ભવ કરે છે ?

ઉત્તર :—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ મનુષ્ય ભવમાં પ્રાપ્ત થાય છે. (પૂર્વ) પરભવનું આયુ બાંધ્યા પહેલા જ જો ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વ આવી ગયું હોય, તો તે મનુષ્ય તે જ ભવમાં મોક્ષ જશે, (ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૮ ની ટીકા) જો નરક કે દેવનું આયુ પહેલા બંધાયેલ હોય, તો તે સમકિતની પ્રાપ્તિ વાળા ભવ સહિત ત્રીજા ભવમાં મોક્ષ જશે. અર્થાત્ વચ્ચમાં દેવ કે નરકનું જે આયુ બાંધ્યું છે તે ભોગવીને મનુષ્ય થઈને મોક્ષ જશે. (એથી નરક સુધીનું આયુ બાંધ્યું હોય, તો ક્ષાયિક-સમકિત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, આગળની નરકનું બાંધેલ હોય તો નહિ.) તિર્થંચમાં કેવળ અસંખ્ય વર્ષના સ્થળચરનું અને મનુષ્યમાં ૩૦ અકર્મ-ભૂમિનું આયુ બાંધેલ હોય, તો ક્ષાયિક-સમકિત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. શેષ મનુષ્ય-તિર્થંચના આયુ બંધાય તો નહિ. અસંખ્ય વર્ષના સ્થળચર અને ૩૦ અકર્મ-ભૂમિનું આયુ બાંધવા પર તે ભવ સહિત એથા ભવમાં મોક્ષ જશે, કેમકે યુગલિયા મરીને દેવમાં જ જશે, પછી મનુષ્ય થઈને મોક્ષ જશે. એથી સમકિત પ્રાપ્તિના ભવ સહિત ચાર ભવથી વધારે થઈ શકતા નથી. આ વાત એથા કર્મ-અંથની ૨૫ મી ગાથાની ટીકાથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૨૦ :—નાની સફેદ એલાયચીને અચેત અને લીલી એલાયચીને સચેત સમજવી તે ક્યાં સુધી બરાબર છે ?

ઉત્તર :—સફેદ એલાયચી પણ ઉકળેલી અને ઉકળ્યા વગરની બન્ને પ્રકારની આવે છે, એમ ત્રાંભળ્યું છે. એથી તેમાં બધી જ અચેત હોય, એવી પૂર્ણ નિઃશંકતા નથી. એટલે તેને અકલ્પનીક સમજીને સુનિએ ન લેવી જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૧૨૧ :—શ્રી અનાથી સુનિએ કોની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી, અને કોના શાસનમાં? જે સમયે શ્રેણિક રાજાએ શ્રી અનાથી સુનિ પાસે સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કર્યું, તે સમયે પ્રભુ મહાવીર કેવળ-અવસ્થામાં હતા કે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં?

ઉત્તર :—શ્રી અનાથી સુનિના ગુરુનું નામ તો જોવામાં આવ્યું નથી. ધારણા તેમજ ઠાળોઃ ઇત્યાદિથી શ્રી અનાથી સુનિ, પ્રભુ મહાવીરના શાસનમાં થયા, એમ પ્રતીત થાય છે. આના ઉપરથી આ પણ સિદ્ધ થાય છે કે જે સમયે શ્રેણિક રાજાએ સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કર્યું, ત્યારે લગવાનું મહાવીર કેવળી હતા.

પ્રશ્ન ૧૧૨૨ :—લગવાનું મહાવીરને વંદન-નમસ્કાર કરવા જતા સમયે રાજા-મહારાજાઓ કોરંટ ફૂલોની માળા છત્રના ઉપર લગાવે છે કે ગળામાં પહેરતા હતા?

ઉત્તર :—કોરંટ જાતિના ફૂલોની માળા છત્ર ઉપર લગાવતા હતા.

પ્રશ્ન ૧૧૨૩ :—જે વ્યક્તિને અન્ય દેવને પૂજવાનો ત્યાગ છે, તેને દીવાળી ઉપર લક્ષ્મી પૂજન વગેરેમાં દોષ લાગે છે કે નહિ? જો લાગે છે તો દીવાળી-પૂજન કેવી રીતે કરવું જોઈએ? ચોપડા-પૂજન વગેરે પણ કરવા જોઈએ કે નહિ?

ઉત્તર :—લક્ષ્મી નામની દેવી પણ છે અને લક્ષ્મી ધનને પણ કહે છે. અન્ય દેવ પૂજવાના ત્યાગ વાળા, ત્યાગની રક્ષા માટે લક્ષ્મી નામની દેવીની પૂજા પણ કરી શકતા નથી, પરંતુ આમાં રાજા, માતા-પિતા વગેરે ૬ આગાર બતાવ્યા છે. કોઈ પ્રસંગે તેની આજ્ઞા વગેરેના દબાણથી, પોતાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ પૂજન કરવું પડે, તો ત્યાગનો ભંગ થતો નથી અને જો કોઈ આ આગારો, ન રાખતાં ત્યાગ કરે, તો તેની વિશેષતા છે.

ચોપડા અને રૂપિયા આદિનું પૂજન પણ લૌકિકપરંપરાની રૂઢીથી લોકો, મંગળ રૂપે માને છે, પરંતુ શાસ્ત્રકાર તો પંચ પરમેષ્ઠી મંત્રને સર્વ મંગલોમાં પ્રથમ, શ્રેષ્ઠ એવું પાપ-નાશક બતાવે છે. એથી દ્રઢ ધર્મી વ્યક્તિ તો તે પૂજનના સમયે પણ આ મંત્રોના પ્રમોદ ભાવે બપને જ દિવ્ય-પૂજન સમજે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૨૪ :—કેવળીને વંદણા કયા પદથી થાય છે?

(૨૫) તૈજસ્ય શરીર (૨૬) કાર્મણ શરીર (૨૭) વજ્રઋષભ નારાય સંઘયણ (૨૮) સુસ્વર નામ (૨૯) હૃસ્વર નામ (૩૦-૩૧) સાતા-અસાતા વેદનીય (૩૨) મનુષ્યાયુ (૩૩) સૌભાગ્ય નામ (૩૪) આદ્ય નામ (૩૫) યશ નામ (૩૬) વ્રસ નામ (૩૭) બાહર નામ (૩૮) પર્યાપ્તિ નામ (૩૯) પચેન્દ્રિય જાતિ (૪૦) મનુષ્ય ગતિ (૪૧) જિન નામ અને (૪૨) ઉચ્ચગોત્ર. ઉપર બતાવેલ ૪૨ પ્રકૃતિઓમાંથી અનુક્રમથી ૨૯ પ્રકૃતિઓ છોડીને બાકીની ૧૩ પ્રકૃતિઓનો ઉદય ચૌદમા ગુણ સ્થાનમાં ઘણા જીવોની અપેક્ષાથી હોય છે. અને એક એક જીવની અપેક્ષાથી એક વેદનીયનો ઉદય હોવાથી ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૨૯ :—સાધ્વીને કેવળજ્ઞાન થયા બાદ નિયંત્રકોમાં કહ્યા પ્રમાણે છદ્મસ્થ સાધુને વંદણ કરવામાં આવે છે કે નહિ? જો સાધુને અખર પડે કે સાધ્વીને કેવળજ્ઞાન થયું છે તો તે કેવળજ્ઞાની સાધ્વીને વંદન કરવામાં આવે છે?

ઉત્તર :—સ્થિત તથા અસ્થિત કંઠ્ય એ બધાએ નિયંત્રક (નિગ્રન્થ)માં છે. એટલે પુરુષ જ્યેષ્ઠ કંઠ્યાનુસાર છદ્મસ્થ સાધુએ કેવળી સાધ્વી પ્રત્યે વ્યાવહારિક વિનય સુચારુ રૂપે ચલાવવા માટે હાથ જોડવા, માથું નમાવવું વગેરે વિનય-પ્રવૃત્તિ કરે છે “ઘવાચરિયં ઘવચિદ્દહજ્ઞા અણંતનાળોવગબો વિ સંતો” દશવૈકલિકે અ.૯ ઉ. ૧ ગાથા ૧૧ના આ પાઠથી પણ કેવળી, છદ્મસ્થને વંદન કરે એવો અર્થ દ્વિત થાય છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના દોહામાં પણ એમજ કહ્યું છે કે—

જો સદ્ગુરુ ઉપદેશથી, પામ્યો કેવળજ્ઞાન,
ગુરુ રહ્યા છદ્મસ્થ પણ, વિનય કરે ભગવાન.

દ્રવ્યરૂપે વિધિવંદન કેવળજ્ઞાનવાળી સાધ્વીને પણ છદ્મસ્થ સાધુ કરતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૩૦ :—ગૌતમ ગણધર જાતિથી બ્રાહ્મણ હતા કે રાજપુત?

ઉત્તર :—ગૌતમસ્વામીની જાતિ બ્રાહ્મણ હતી એવું આવશ્યક નિર્ણયિત વગેરેમાં બતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૧૩૧ :—સાધુ સાધ્વી રજોહરણ, વિના કેટલે દૂર જઈ શકે?

ઉત્તર :—સાધુ સાધ્વીએ પોતાના હાથથી પાંચ હાથ ઉપરાંત, રજોહરણ વગર ન જવું જોઈએ, નિશીથ સૂત્રના ૫ મા ઉદેશના અર્થથી એવું સ્પષ્ટ પ્રતિત થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૩૨ :—પર્યુપણના દિવસોમાં પ્રભાત કેરી કાઢવી એ શું સાસ્ત્ર-સંમત છે? તે ઉચિત છે કે અનુચિત? સાધુસાધ્વી આ બાબતમાં ‘હા’ કે ‘ના’ કંઈ કહેતા નથી. જો અનુચિત હોય તો નિષેધ કરવામાં શો વાધો છે?

ઉત્તર :—પર્યુગતુ આદિ કેઈપણુ ધાર્મિક પર્ય નિમિત્તે પ્રભાતફેરી કાઢવી તે સૂતા-નુકર નથી, સૂત વિરુદ્ધ છે. પહેલાં આવી પ્રથા ન હતી. સાધુ સાધ્વીઓએ આવાં પ્રયોગ કાઢવા શેડે નો.

પ્રશ્ન ૧૧૩૩ :—ભગવાન મહિલાનાથ સ્ત્રી-લિંગી હતા અને તીર્થ'કર દીક્ષિત થયા પછી તેા નગ્ન રહે છે. એટલે સ્ત્રી-લિંગ અવસ્થામાં નગ્ન રહેતું એ કેમ સંભવિત હોઈ શકે? એમ કહેવામાં આવે છે કે, તેઓ સારીએ સાધ્વી-પરિવહમાં નિવાસ કરે છે. તેા દિવસે પણ નગ્ન અવસ્થા કેવી રીતે સંભવિત છે ?

“ સર્વં અવસર્પિણી દુષ્પમારક-મનુષ્ય-સ્વરૂપ-વદ્ભાવનીયં નવરં ” નસિઙ્ગતિ ” સકલ કર્મક્ષયત્લક્ષણાં સિદ્ધિં ન પ્રાપ્નુવન્તિ ચરણધર્મ-પ્રવૃત્ત્ય સાવાન્ ! ”

પ્રશ્ન ૧૧૩૫ :—સંવત્સરી પર્વ-ભાદ્રપદ શુકલ પંચમીએ જ મનાવવાનું કારણ શું છે ? આ પરંપરા કોણે અને કયારથી ચલાવી છે ? શું ચોવીએ તીર્થ કરેના સમયમાં આ પર્વ એજ દિવસે મનાવવાનો કોઈ, ક્યાંય ઉલ્લેખ છે ?

ઉત્તર :—૭૦ મા સમવાયાંગની ટીકા નિશીથ-ચૂર્ણિકા ૧૦ મા ઉદ્દેશા વગેરે અનેક ગ્યાએ ભાદરવા સુદ પાંચમે જ સંવત્સરી પર્વ કરવાનું વિધાન છે. આ પર્વનો કોઈએ જ નવો પ્રારંભ નથી કર્યો, આ પર્વ અનાદિથી ચાલ્યું આવે છે. બીજા દિવસોની અપેક્ષાએ ભાદરવા સુદ પાંચમે અનેક સંજી પંચેન્દ્રિય જીવોના પરભાવના આયુષ્યનો બંધ થાય છે. મેં આવશ્યકની ટીકામાં બતાવ્યું છે. ઇત્યાદિ કારણોથી આ પર્વ અનાદિથી ભાદરવા સુદ પાંચમનું જ જ્ઞાનિઓએ વર્ણન કરેલું છે.

પ્રશ્ન ૧૧૩૬ :—૧૧ યુ ગુણુસ્થાન અકષાયી કેવી રીતે હોઈ શકે ? કારણ કે આ માત્ર ‘ઉપશાન્ત-મોહનીય ગુણુસ્થાન’ કહેવાય છે તેથી તેની સત્તામાં કષાય તો વિદ્યમાન છે જ ! ફરીથી પ્રથમ ગુણુ સ્થાનમાં પહોંચી જનારને નેશ્વર્ય કે વ્યવહારમાં અકષાયી કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઉત્તર :—પ્રદેશ અને વિષાક એમ બન્ને પ્રકારના કષાયનો ઉદય ૧૧ મા ગુણુ-સ્થાનમાં નથી થતો. ઉદયના અભાવથી જ પ્રભુએ આ ગુણુસ્થાનને ઋતુરૂપ નયથી અકષાયી કહ્યું છે. પરંતુ સત્તાની અપેક્ષાથી નહીં. વર્તમાનમાં ઉદયભાવની અપેક્ષાથી આ કથન જ્ઞાનીઓનું છે.

[જેવી રીતે માટીથી રહિત સર્વથા વિશુદ્ધ પાણી પણ સ્વચ્છ હોય છે. અને માટીનો અંશ નીચે જઈને નીતરેલ પાણી પણ સ્વચ્છ થાય છે. એજ પ્રમાણે જેની કષાય ક્ષીણ થઈ ચુકી છે. તે ક્ષીણમોહી વીતરાગના ભાવ અને ઉપશાંત મોહી વીતરાગના ભાવ પણ સ્વચ્છ હોય છે. ભાવમાં કોઈમાં પણ કષાયનો અંશ નથી. એટલે અકષાયી છે. ડોચી]

પ્રશ્ન ૧૧૩૭ :—૧૩ મા ગુણુસ્થાનમાં જે ઈર્ષ્યાપથિક-ક્રિયા લાગે છે, તેના બંધ, વેદ અને નિર્જરામાં માત્ર ત્રણ સમયમાં જ ઉપરના ત્રણેય કાર્યો થાય છે. એ કેવી રીતે ? કારણ કે બંધની પછી વેદના અને નિર્જરા બન્ને એક એક સમયમાં કેવી રીતે હોય ? સમય તો અતિ સુક્ષ્મ હોય છે. તેથી તે અનુભવ પૂર્વકે થાય છે, કે સ્વાભાવિકે થયા કરે છે ?

ઉત્તર :—ઈર્ષ્યાપથિક-વગેરે કોઈપણ પ્રકૃતિનો બંધ યોગ્યતાનુસાર સ્વયમેવ જીવ-શક્તિમાં થયા કરે છે. કોઈ પણ જીવ કોઈ પણ પ્રકૃતિનો બંધ ઈચ્છા પૂર્વકે નથી કરતો.

સો. ૧૩મા ગુપ્ત સ્થાનમાં કેવળજ્ઞાન થવાથી તે પોતાના ઈર્ષાપથિક-ગંધને પણ બાણે છે. પરંતુ જાંવે તો બનાયાચ જ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૩૮ :—સંસારી અવતી જીવ દાન-પુણ્ય કરીને અથવા પાપ-આરંભ કરીને જે ગતિમાં ગયો હોય તેને ચૌદ રત્નજીલોડની આશ્રવ-ક્રિયા લાગે છે. ના તેને માત્ર પાપાશ્રવ જ લાગે છે કે પુણ્યાશ્રવ પણ થાય છે? જેવી રીતે કોઈ વ્યક્તિ અસ્ત્ર-શસ્ત્ર બનાવીને ગાદી મૂકી લાય છે. પછી તે અધિયારથી થનારી આરંભ જન્ય આશ્રવક્રિયા તેને લાગે છે. એ જ પ્રકારે કોઈએ શ્રેદ્ધાળા-ધર્મસ્થાનક વગેરે બનાવ્યા. તો તેના મૃત્યુ પછી જે વ્યક્તિ આરંભ્ય લાભ છે. કે ધર્મધ્યાન કરે તેનું પુણ્ય પણ તે વ્યક્તિને થાય છે? તે થાય છે. તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—જિન કંઠથી મુનિ ઔષધ વગેરેનું સેવન કરતાં નથી એ વાત બરાબર છે. પરંતુ ભગવાન મહાવીર સ્વામિ જિનકંઠથી ન હતા. તેઓ કંઠપાતીત હતા. પોતાના જ્ઞાનમાં જે પુદ્ગલોની સ્પર્શના થનારી દેખતાં હતાં તેને તેઓ ગ્રહણ કરતાં હતા. વેદનીય-કર્મની ઉદ્ધરણા કરવા માટે તેમણે બીજો-પાક લીધો ન હતો. અગ્રમત જીવ વેદનીય કર્મની ઉદ્ધરણા કરતાં જ નથી. પરંતુ જે પુદ્ગલોનું ગ્રહણ અવશ્યભાવિ હોય છે, તેને તેઓ ગ્રહણ કરી લે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૪૧ :—ભારત ચક્રવર્તિ, મહારાજ કૃષ્ણ અને શ્રેણિક રાજાની અયોધ્યા, દ્વારિકા, અને રાજગ્રહી નગરીમાં કંમશઃ જે છન્તુ કરોડ, ૫૬ કરોડ તથા ૩૫ કરોડની સેના અનુક્રમે બતાવી છે, તેનો સમાવેશ ૪૮ ગાઉ લાંબી અને ૩૬ ગાઉ પહોળી નગરીમાં કેવી રીતે થઈ શકે? સેનાની સાથે સાધારણ જન સંખ્યા પણ હોય છે જ, એ નગરીઓ તો વર્તમાન ભારતના એક નગર સમાન જ છે. જ્યારે સંપૂર્ણ ભારત વર્ષમાં પણ આટલી સંખ્યા નથી તો ઉપરોક્ત સંખ્યા કેવી રીતે સમજવી?

ઉત્તર :—ચક્રવર્તી વગેરેની સેનાની જે સંખ્યા બતાવી છે, તે માત્ર એક જ નગરી સમજવી નહીં. પરંતુ બહારના ક્ષેત્રોમાં પણ સમજવી જોઈએ. જેમકે ભરત ચક્રવર્તીએ ખંડ સાધીને પાછા ફરતી વખતે નગર પ્રવેશની પહેલા સેના વગેરેનું ઘણું વર્ણન આપ્યું છે. પરંતુ નગર પ્રવેશમાં સેના પ્રવેશનો નિષેધ જાણીપ પ્રસૂતિમાં આ પ્રમાણે છે. “તં ચેવ સર્વં જહા દેદા નવરિં જવ મહાણિહિઓ ચત્તારિ સેનાઓ જં પવિસંતિ સેસો । સો ચેવગમો” —પાઠથી સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે. એ જ પ્રમાણે વાસુદેવ આદિની સેનાને માટે સમજવું જોઈએ. આજે પણ એક સમ્રાટ અથવા રાજ્યની સેના બુદ્ધા બુદ્ધા સ્થળે રાખવામાં આવે છે. એવી જ રીતે તે યુગમાં રાખવામાં આવતી હતી.

પ્રશ્ન ૧૧૪૨ :—કોઈ સાધુ કોઈ ગૃહસ્થને કહે કે તમે અમુક સંસ્થા કે સામગ્રી ખાતામાં આટલા રૂપિયા દાનમાં દો, તમારે દેવા જ પડશે. લાડાઈ, ઝઘડા, તથા લગ્ન વગેરેમાં આટલું ખર્ચ થાય છે. સરકાર ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારના કરના રૂપમાં વસૂલ કરે છે, ત્યારે શું કરો છો? અને આડીયાં આપવાની તમારી શક્તિ નથી શું? ત્યારે ગૃહસ્થ કહે કે, સાદું મહારાજ, આટલી રકમ આપું છું. આ સાંભળી સાધુ કહે છે, કે નહીં, નહીં. આટલી રકમથી કામ નહીં ચાલે, મેં જેટલી રકમ કહી એટલી રકમ આપવી પડશે. સાધુના આ પ્રમાણે કહેવાથી ગૃહસ્થ વિચારે છે કે સાધુએ કહ્યું, અને જો હું નહીં આપું તો કદાચ તુકશાન તો નહીં થાય? આવી બીકથી તે દાન કરે તો તે દાનને અભયદાનમાં ન ગણી શકાય?

કોઈ સાધુ ઉપદેશ આપે કે ખાદીના વસ્ત્ર, ઝારી, ઘડિયાળ, આદિ પદાર્થોના ભંડારમાં દાન આપો, કેમકે આ પદાર્થો જરૂરિયાતવાળાને આપીશું અને આ નિમિત્તે તપશ્ચર્યા, કાચા પાણીનો ત્યાગ, ચૌવીહાર, અને સામાયિક આદિ વ્રત કરાવીશું. જેથી ધર્મની વૃદ્ધિ થશે. અને તમને ધર્મવૃદ્ધિનો લાભ મળશે. સાધુ પોતે આવા પદાર્થો ગૃહસ્થોને આપીને ત્યાગ-પ્રત્યાખ્યાન કરાવે છે. ઉપરોક્ત પ્રકારનું દાન દેવાવાળાને શું ફળ થાય છે? આ વસ્તુઓ આપીને ત્યાગ-પ્રત્યાખ્યાન કરાવનાર સાધુને શું ફળ અને એ વસ્તુઓને લેનાર સામાયિક આદિ તપ કરનારને શું ફળ મળે? આ ત્રણેય બાબત વિષે આપથી પ્રમાણ સાથે ફરમાવશો. શું સાધુ ઓને આ પ્રકારે પરીગ્રહ રાખવો, રખાવવો, તથા રાખનારને ભણું બાણવું વગેરે દોષ નથી લાગતા? શું આ ધર્મ-પ્રચાર તેમજ વ્રત-નિયમ વધારવાનો ઉચિત ઉપાય છે?

ઉત્તર :—કોઈ પણ પ્રકારે ધનનો સંગ્રહ કરાવવો અને ગૃહસ્થોને વસ્તુઓ આપવી વગેરે સાધુને માટે કલ્પનીય નથી. આમ કરનાર સાધુ પોતાના વ્રતને દોષીત કરે છે.

કોમળ, કંઠાર, દબાણ કરવું, વગેરે કોઈ પણ પ્રકારની ભાષામાં સાધુઓ આવી પ્રવૃત્તિઓ કરવી ભેદથી નહીં. સદ્બોધ, તપ, ત્યાગથી જે ધર્મનો પ્રચાર થાય છે તે જ સાચો પ્રચાર છે. અને સાચી ધર્મવૃદ્ધિ છે. ભય, લજ્જા, ગર્વ વગેરે વિચારોથી જે આપશે તે વિચાર અનુસાર તે દાન ગણાશે. આપનાર અને અપાવનારને પુણ્ય પ્રવૃત્તિનો બંધ તો પડી શકે છે. પરંતુ તે પ્રવૃત્તિ સમગ્ર વર્ગને શોભા આપનારી નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૪૩ :—કેટલા તીર્થંકરો બ્રહ્મચારી રહ્યા? શ્રી વાસુપૃથ્વીજી બ્રહ્મચારી હતા કે નહીં?

ઉત્તર :—મહિમાનંદ અને અરિષ્ટનેમી આ બે તીર્થંકરોએ લગ્ન કર્યા ન હતા, વાસુ-પૃથ્વીજીને લગ્ન કર્યા હતા.

પ્રશ્ન ૧૧૪૪ :—શ્રેણિકનો જીવ શ્રી પદ્મનાભ કૃપે ક્યારે જન્મ લેશે?

ઉત્તર :—શ્રી પદ્મનાભ કૃપેશ્વરીજીના વીજ્ઞાન આરાના ૩ વર્ષ અને ૮૫ મહિના વીત્યા પછી ૧૨૦૦ નેરો જન્મ કરશે.

પ્રશ્ન ૧૧૪૫ :—૧ થી ગુણસ્થાનની સ્થિતિ ૬૬ સાગરોપમથી કંઈક વધારે કયા આધારથી કાઢી છે? કોઈ આચાર્ય ૩૩ સાગરોપમથી કંઈક વધારે માને છે. સમ્યગ્-દષ્ટિની સ્થિતિ ૬૬ સાગરોપમથી ઘાટીકે વધારે માને છે તો આગલી સ્થિતિ ભાગવનાર સમ્યગ્દષ્ટિ વચ્ચમાં આવેલિ. સમ્યગ્ આગ છે?

ઉત્તર :—૪ થા શુણ સ્થાનની ઉદ્વૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૩૩ સાગરોપમથી કાંઈક વધારે કહે છે, તે પશ્ચ વધારે પ્રબળ સાબિત થાય છે. અને જેઓ ૬૬ સાગરોપમથી કાંઈક વધારે કહે છે તે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય ૧૨ મા દેવલોકના ૩ ભવ કરવાનું કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૪૬ :—તિર્થંચ-પંચેન્દ્રિય શ્રાવકના ૧૧ વ્રત માન્યા છે, પરંતુ મ અશ્વિનમાં જટાયુને ૧૨ વ્રતધારી કહે છે, એ કેવી રીતે ? શું તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયને ૧૨ વ્રત હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—વિક્રમની ૧૯ મી કે ૨૦ મી શતાબ્દમાં હાથી અને સાંઠ દ્વારા સાધુને આહાર પ્રતિલાભ્યાની વાત મેવાડમાં સાંભળી છે, આ પ્રકારે ક્યારેક ૧૧ વ્રતધારી તિર્થંચ શ્રાવકને સાધુને આહાર આપવાનો પ્રસંગ મળી જાય, તો તેને બારેય વ્રતો હોઈ શકે છે. એવો અવસર તિર્થંચ શ્રાવકને ખાસ કરીને મળતો નથી. ક્યારેક અપવાદરૂપે અવસર મળી પણ જાય તો તેને ગોણું કરીને સાધારણ રીતે શ્રાવકના ૧૧ વ્રત ગણાય છે, જો ૧૨ અપવાદને અથવા દાનની ભાવના અને અનુમોદનાને સામેલ ગણે તો તિર્થંચ શ્રાવકના ૨ વ્રત હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૪૭ :—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અધ્યયન ૩૬ ગાથા ૧૦૭ માં ઉકાય અને વાયુકાયને વ્રસકાયના જીવોની યોનીમાં કહ્યા છે. તો તે કઈ અપેક્ષાએ ?

ઉત્તર :—અહીંયા વ્રસનો અર્થ ગતિ કરવાનો છે. તેઉકાય અને વાયુકાયને સ્થાવર જાત-કર્મનો ઉદય હોવા છતાં પણ ગમન કરવાની અપેક્ષાએ તેને વ્રસ કહ્યા છે. લોકકાના યોગથી તેઉકાય બળતી બળતી ચાલી જાય છે. અને હવા પણ દૂર સુધી ચાલી જાય છે, એટલે ગતિની અપેક્ષાથી તેમને વ્રસ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૧૪૮ :—દેવ અને નારદીઓના વૈકિય શરીરના વ્યવન પછી શું થાય છે ? દેવોના વસ્ત્ર અને અલંકાર શાશ્વત છે, કે અશાશ્વત ?

ઉત્તર :—દેવ અને નારદીના વ્યવન પછી તેમના વૈકિય શરીર કપુર, અત્તર, સ્પિરીટ ગેરેથી પણ ઘણી જડ્દીથી ભર્યાં ત્યાં વિખરાઈ જાય છે. વ્યવન પછી તેમના શરીરના બધાંયે દેખાતા નથી, દેવોને જે સ્વાભાવિક વસ્ત્ર અને અલંકાર છે તે તો શાશ્વત છે. પરંતુ વૈકિયી કરીને બનાવેલા વસ્ત્રો અને અલંકાર પંદર દિવસથી વધારે રહી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૪૯ :—આચારાંગમાં સાધુને નાવની વચમાં (આગળ-પાછળ નહીં) બેસવાનું વિધાન છે. તે કયા કારણથી ?

ઉત્તર :—સાધુ-સાધ્વીને નાવના અથવા વાજ પર બેસવાનો નિષેધ છે. ત્યાં બેસવાથી નિર્ધામકનો ઉપદ્રવ થવાની સંભાવના રહે છે. નાવમાં બેસનારા લોકોની આગળ પાછળ બેસવાના નિષેધનું કારણ એ છે કે તે લોકોની સાથે અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં કંદેશ થવાની સંભાવના રહે છે. આથી તે સ્થાનોનો નિષેધ કર્યો છે. અનેક શુદ્ધ પ્રતિજ્ઞામાં નાવની પાછળ બેસવાનો નિષેધ નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૫૦ :—સાધુને ઊતરવા-ઘડવા તથા પડવાનો પ્રસંગ આવે જાય તો વૃક્ષ, વેલ વગેરે જે કંઈ હાથમાં આવે તેની સહાયતા લઈને શરીરને બચાવે તો તેમાં હિંસા થાય તો તેમણે શું સંચારો કરવો ?

ઉત્તર :—લાંબો રસ્તો પસંદ કરીને જવું જોઈએ, પરંતુ વૃક્ષાદિનો આધાર લઈને જવું જોઈએ નહીં. એવા વિષમ માર્ગે જવાથી કર્મબંધ થાય છે. માટે ભગવાને સાધુ-સાધ્વીઓને એવા રસ્તા પર જવાનો નિષેધ કર્યો છે, નિશીથ સૂત્રના ૧૨ માં ઉદેશમાં સચિત્ત વૃક્ષ પર ચડવું, ઘડવાની અનુમોદના કરવી, વનસ્પતિકાયની થોડી પણ વિરાધના કરવી તથા વનસ્પતિથી ભરેલા હાથથી આહાર વગેરે લેવો તેને માટે લઘુ ચામાચી પ્રાચશ્ચિત્ત કહ્યું છે. તેથી વૃક્ષાદિને પકડીને ઊતરવાની પ્રભુએ આજ્ઞા આપી નથી. બલકે નિષેધ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૧૫૧ :—હિંસાથી તૈયાર કરેલ ઉન અને રેશમના વસ્ત્ર ગ્રહણ કરવા એ, સાધુ માટે કેવી રીતે કલ્પતા છે ?

ઉત્તર :—જે રીતે ત્રસ અને સ્થાવરની હિંસાથી આહાર, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્રાદિ અનેક વસ્તુઓ તૈયાર થાય છે. અને સાધુ તેને કંધાનુસાર લે પણ છે. પરંતુ તે વસ્તુઓ આધાકર્મ આદિ દોષોથી રહિત હોવી જોઈએ. એ જ રીતે ઉનના વસ્ત્રો કલ્પે છે. રેશમના વસ્ત્ર વિભૂષાનું કાર્ય છે. તેથી તે ન લેવા જોઈએ. પરંતુ જો બીજા વસ્ત્રો ન મળે તો લેવા કલ્પે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૫૨ :—ઠાણાંગ સૂત્ર ઠા. ૩ ના પ્રશ્ન ૧૩૮ માં લખ્યું છે કે દેવો બાહ્ય પુદ્ગલ ગ્રહણ કર્યા વિના વિકુર્વણ કરી શકે છે ?

ઉત્તર :—દેવ અને નારદીનું જે ભવ ધારણીય શરીર છે. તેનાથી બહારના પુદ્ગલો લીધા વિના જ વિકુર્વણ સમજવું, તથા વિભુષા કરવી તેને પણ વિકુર્વણ કહે છે. તેમાં બહારના પુદ્ગલ લીધા વિના કેશ, નળ વગેરે વ્યવસ્થિત કરવા તેને પણ વિકુર્વણ સમજવી. અથવા બહારના પુદ્ગલ લીધા વિના જ ગિરગિટની ક્રિયામાં લાલ રંગ વગેરેનું હોવું. તથા સ્પર્શાદિની ફેણ બનાવવી વગેરેને પણ વિકુર્વણ સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૧૧૫૩ :—ભિક્ષુની ૧૨ પડિમા કેટલા સમયમાં પૂરી થાય છે ?

ઉત્તર :—શિશુની ૧૨ પડિમાં મોગસરથી અપાઠ સુધી આઠ મહિનામાં પુરી થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રાચીન ધારણા તથા પૂજ્ય આત્મારામજી મહારાજસાહેબના દશાશુત સ્કંધ તેમજ અન્ય અનેક પુસ્તકોમાં છે. અને એજ બરાબર લાગે છે. પરંતુ ટીકાકારે પહેલી પડિમા ૧ માસની, બીજી બે માસની યાવત્ સાતમી સાત માસની બતાવી છે. એટલુંજ પ્રતિકર્મ (જે જે પડિમાઓનો જેટલો જેટલો સમય છે. એટલા એટલા સમય સુધી) આહાર, ઉપધિ, વગેરે વડે પડિમા તુલ્ય અભ્યાસનો સમય બતાવીને સાત પડિમાઓનો સમય નવ વર્ષ બતાવેલ છે. પ્રતિકર્મ (સાધના) અને પડિમા એ બન્નેને આતુર્માસમાં કરવાનો નિષેધ હોવાથી નવ વર્ષ લાગે છે. બાકીની પાંચ પડિમાઓના કાળમાં કોઈ મતસેદ હોવાનું બાલ્યુ નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૫૪ :—સૂર્યના માંડલા કેવા પ્રકારના હોય છે? અને તે કેવા પ્રકારે ગતિ કરે છે?

ઉત્તર :—સૂર્યના માંડલા ગોળ બતાવ્યા છે. જે આકાશ પર સૂર્ય ભ્રમણ કરે છે તે જ આકાશને માંડલું કહે છે. પરંતુ સરક વગેરેની જેમ કોઈ માંડલું બનેલ-બનાવેલ વસ્તુ નથી. ૩૦ સુહૃત્માં બે સૂર્ય મળીને એક માંડલું પૂરું કરી દે છે. બે સૂર્યના સામેલ રૂપે ૧૮૪ માંડલા હોય છે. દરેક માંડલાને બાળ્યે યોજનનું અંતર છે. આ રીતનું વર્ણન ચંદ્ર પ્રજ્ઞિતિ, સૂર્ય પ્રજ્ઞિતિ અને જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞિતિમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૧૫૫ :—ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રની ૩૩ મા અધ્યયનની ૧૬ મી, ૧૭ મી તથા ૧૮ મી ગાથાનો અર્થ શો છે?

ઉત્તર :—પ્રશ્નકથિત ગાથાઓનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

તે મૂલ પ્રકૃતિઓ અને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહી, હવે આગળ તેનાં પ્રદેશાચ (પરમાણુ-ઓના પરિણામરૂપ દ્રવ્ય) ક્ષેત્ર, કાળ અને લાવરવરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવશે, જે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો.

એક હવના એક સમયમાં બંધાતા બધાં કર્મોનાં પ્રદેશાચ અનંત છે. તે અલગ્ય હવોથી અનંત શુભ! અને શિદ્ધોના અનંતમા લાગે છે.

સવળા હવો હથે દિશાઓમાં રહેલ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મવર્ણણાઓને ગ્રહણ કરે છે. તે આત્માના બધા પ્રદેશોની સાથે પ્રકૃતિસ્થિતિ વગેરે સર્વપ્રકારથી બાંધે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૫૬ :—પ્રદેશકર્મ કેવા પ્રકારે લોગવવાય છે?

ઉત્તર :—કોઈપણ પ્રકારનું ક્ષણ, અતુલ્ય કલાવ્યા વગર જ કર્મ પુરૂષલ આત્મ પ્રદેશોથી અલગ થઈ જાય છે. એજ પ્રદેશકર્મ કહેવાય છે. તે ફલનો અનુભવ તો કલાવતા જ નથી, તેથી તેને લોગવવા માટે ધીજી કોઈપણ પ્રકાર નથી.

જે કોઈ કર્મપ્રકૃતિનો અણાધાકાળ પૂર્ણ થઈ ગયો હોય, પરંતુ ત્યાં તે પ્રકૃતિના વિષાકોદયનું સ્થાન ન હોય, તો તે પ્રકૃતિના પુદ્ગલ (પ્રદેશ) દ્વારા આખ્યા વિના જ જીવ પ્રદેશોથી અલગ થઈ જાય છે. જેમકે-દેવગતિમાં નપુંસક વેદ, ત્રીજા દેવલોકથી અનુત્તર વિમાન સુધી સ્ત્રી અને નપુંસક વેદ, નરકગતિમાં સ્ત્રી તથા પુરુષ વેદ, એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં જતી વખતે, ઉપરાંત આનુપૂર્વી નામ તથા પ્રત્યેક ગતિમાં પોતાની ગતિ ઉપરાંત અન્યગતિના, ઇત્યાદિ પ્રકૃતિઓનાં તે તે સ્થાનો પર વિષાકોદય ન થતાં પ્રસંગ આવતા પ્રદેશોદય જ હોય છે ઇત્યાદિ પ્રકારથી પ્રદેશોદય ભોગવવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૫૭ :—દર્શનાવરણીય કર્મનું આવરણ શું છે ?

ઉત્તર :—દેખવામાં જે વસ્તુઓ બાધક બને છે તેને દર્શનાવરણીય કર્મ કહે છે, જેમકે નિદ્રા વગેરે, તેને હઠાવવાનો ઉપાય નિદ્રા વગેરેને ઓછી કરવી.

પ્રશ્ન ૧૧૫૮ :—નિગોહમાં રહેલા તથા સૂક્ષ્મ જીવો પ્રત્યે, જીવોની સાથે માતાપણે, પિતાપણે, તથા પુત્રાદિપણે સંબંધ કર્યો છે ?

ઉત્તર :—અવ્યવહાર રાશિના તથા અવ્યવહારથી વ્યવહાર-રાશિમાં આવેલા જીવોને છોડીને બાકીના બધા જીવોને પરસ્પર સંબંધ થઈ ચૂક્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૧૫૯ :—વ્યવહાર રાશિ અને અવ્યવહાર-રાશિ માનવી, શું યોગ્ય છે ?

ઉત્તર :—વ્યવહાર અને અવ્યવહાર રાશિ માનવી એ જીવાલિંગમ તથા પન્નવણ્ણાની ટીકા તથા ભગવતીના ૨૮ મા શતકના મૂલ પાઠથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૦ :—ભગવતી ભાગ-૧ પ્રશ્ન ૬૦ માં લખ્યું છે કે નારકીના જીવ જે આહાર કરે છે, તે વર્ણુથી કાળો, નીલો, હુર્ગંધી, કડવો અને કર્કશ પદાર્થવાળો છે એવો આહાર મિથ્યાત્વી જીવો કરતાં હશે. પરંતુ તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધેલો જીવ પણ શું એ અશુભ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?

ઉત્તર :—નરકમાં અશુભ પુદ્ગલો ખૂબ છે. પરંતુ શુભ પુદ્ગલોનો એકાંત નિપેદ નથી. જેમકે કોલસાની ખાણમાં પણ હીરા નીકળે છે. શુભ પ્રકૃતિના પ્રભાવથી અશુભ પુદ્ગલો પણ શુભ બની શકે છે. જેમકે ગાય, વગેરેથી ઘાસ વગેરેનું દૂધ બને છે. એ જ પ્રમણે ભાવિ તીર્થંકરોને પણ શુભ પુદ્ગલોનો સંયોગ મળી જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૧ :—જીવ રોમ આહાર કરે છે. આ રોમ આહાર બેઈન્દ્રિય જીવો નો પૂરેપૂરો કરે છે, એવો ભગવતી ભાગ-૧ શ્લોક ૧, ઉ. ૧, પૃષ્ઠ

૭૨ માં ઉદ્દેશ્ય છે. પરંતુ નારકીના જીવોના અધિકારમાં અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરવાનું લખ્યું છે. જો આ પણ રોમ આહાર છે. તો તે કઈ અપેક્ષાએ છે ?

ઉત્તર :—અહીંયા ભગવતીના પહેલા ભાગના ૭૨મા પૃષ્ઠના ૩૫મા નંબરની ત્રીજી પંક્તિનો આ પાઠ છે.—“સેસં તદેવ જાવ અણંત માર્ગં આસાવંતિ” —બેઈન્દ્રિયોનો આ આહાર તો નરકના જેવો જ ઘટાળ્યો છે. તેનો વધારે ખુલાસો પન્નવણાના ૨૮મા પદનો પહેલો ઉદ્દેશો જોવાથી પણ થઈ જાય છે. આગળ ભગવતી ૭૨મા પૃષ્ઠના ૩૬મા નંબરથી બીજા પ્રકારના બેઈન્દ્રિય જીવોના આહારની પૃષ્ઠાનું વર્ણન ચાલે છે. એમ તો નારકી-ઓને પણ “તે સઙ્ગે અપરિણેસિણ આહારિતિ ।” એવો પાઠ પદ્મવણાના ૨૮મા પદના પહેલા ઉદ્દેશમાં આવેલો છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૨ :—ભગવાનના સમવસરણુમાં અલભ્ય જાય છે કે નહિ ?

ઉત્તર :—પોતાની ઈચ્છા, ભક્તિ, અભિરુચિ. વગેરેથી તો ભગવાનના સમવસરણુમાં અલભ્ય હવ જતો નથી. પરંતુ જીવ-વ્યવહાર અને સ્વામીની આજ્ઞા વગેરેથી જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૩ :—ચકવર્તીના સાત એકેન્દ્રિય રત્નો ચાલીને શુકાનું દ્વાર કેવી રીતે ખોલે છે ?

ઉત્તર :—અર્ધ પ્રથમ તો ચકવર્તી, શુકાના દેવનો અહુમ કરે છે. ત્યારબાદ સેનાપતિ અહુમ કરીને તથા શુકાના દ્વારની પૂજા કરીને દંડ-રત્નથી દ્વાર ખોલે છે. સાત એકેન્દ્રિય રત્નો ચાલીને દ્વાર ખોલતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૬૪ :—ઠાણાંગ સૂત્રમાં ચાર પ્રકારના અભિનય આવ્યા છે. તો એનો આશય શો ?

ઉત્તર :—શરીરની ચેષ્ટા વગેરેથી હૃદયનો ભાવ વ્યક્ત કરવો તેને અભિનય કહે છે. તેનું વિશેષ વિધાન ભરત આદિ સંગીત શાસ્ત્રોમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૫ :—૨૪ તીર્થંકરોમાંથી ભગવાન વાસુપુત્રજી, મલિનનાથજી, અરિષ્ટનેમિજી, પાર્શ્વનાથજી, અને મહાવીર સ્વામીજીએ કુમાર અવસ્થામાં રહીને સંયમ ગ્રહણ કર્યો, તો તે કેવી રીતે ? તેમાંના છેલ્લા બે તીર્થંકરોએ તો લગ્ન કર્યા હતા ?

ઉત્તર :—અહીંયા કુમાર અવસ્થાનો અર્થ શબ્દનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા વગર દીક્ષા ધારણ કરી હતી એમ સમજવો જોઈએ પરંતુ લગ્ન કર્યા હતા એમ સમજવું જોઈએ નહીં.

પ્રશ્ન ૧૧૬૬ :—છ યોગમાં એક યોગ એ છે કે છઠ્ઠાસ્થ, આકાશ દેખી શકતા નથી. ત્યારે આકાશ તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તો આમ કેમ ?

ઉત્તર : - આકાશ આપી છે. તેથી છદ્મ પાંચે બાજુએ છે તે જાણ નથી. પુરુષ, વાદળ વગેરે અત્યંત નજીકથી દેખાતા નથી. તેથી આપણે જાણ્યું છે. તેથી આપણે જાણી અંદર સર્વાંત્ર એવા પુદ્ગલો વહેતા છે તે જાણ નથી. આપણી કંપી છાયા દેખાય છે. જો કદાચ દૂર જાય તો ત્યાં પણ એવી જ છાયા દેખાતી, કદાચ આવી છાયા આપનાર પુદ્ગલો લોકમાં સર્વાંત્ર વહેતા છે તેથી આ વસ્તુકાંડ પુદ્ગલોનાં સમજવો. ખાસ આકાશ તો છદ્મજોને દેખાતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૧૬૭ :—અઢીઢીપ જાદાર કેવા આરાના ત્યાં વર્તે છે?

ઉત્તર :—અઢી ઢીપની જાદાર જ્યોતિષીઓના વિચાર છે. તેથી ત્યાં દિવસ, રાત્રી, પક્ષ, માસ વગેરે યાગનું વર્તન નથી. એટલા માટે ત્યાં ખાસ કોઈ પણ આશ જેવું પ્રવર્તન નથી. ત્યાં સ્વાભાવિક વર્ષા, ગર્ભરવ, વીજળી, વાદળ, અગ્નિ, મનુષ્યનો જન્મ અને મૃત્યુ વગેરે નથી. ત્યાં જે તીર્થંત્ર છે, તેમનું આયુષ્ય અન્નમુદુર્ગથી લઈને કરોડ પૂર્વ સુધીનું હોય છે. તીર્થંત્ર યુગલિપા ત્યાં પાતા નથી. ત્યાંના તીર્થંત્રો આયુષ્ય ઓથા આરા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૮ :—જ્યોતિષી દેવ તો અસંખ્ય છે. પરંતુ ઈન્દ્ર તો માત્ર એ જ છે, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—એમ તો બધા જ ચંદ્ર અને સૂર્ય ઈન્દ્રો છે. પરંતુ જનિ માત્રનો આશ્રય લઈને જ્યોતિષીઓના એ ઈન્દ્ર-ચંદ્ર અને સૂર્ય જતાવેલા છે. એવો ભાવ સ્થાનાંજના ધીજ ઠાણાના ત્રીજા ઉદ્દેશાની રીકાથી નીકળે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૬૯ :—‘સમ્યગ્દર્શન’ તારીખ ૫-૭-૫૭ ના પૃષ્ઠ ૨૭૩ માં લખ્યું છે કે સ્ત્રીને અરિહંતની પદવી આવતી નથી. તો તેનો શો આશય છે? શું સ્ત્રીને કેવલજ્ઞાન નથી થતું? સ્ત્રી કેવલજ્ઞાન થયા બાદ ઉપદેશ નથી આવતી ?

ઉત્તર :—સ્ત્રીઓને કેવલજ્ઞાન થાય છે. અને ઉપદેશ પણ આપે છે. પરંતુ સાધારણ રીતે તેઓ તીર્થંકર થતી નથી. અનન્ત કાળમાં ક્યારેક સ્ત્રી તીર્થંકર થાય છે. પરંતુ તે આશ્ચર્યભૂત હોવાથી નગણ્ય ગણાય છે. ‘આશ્ચર્ય મૂતસ્ત્વન્તગમ્યતે’ એવો આશય પ્રતિત થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૭૦ :—એકેન્દ્રિય જીવ શ્વાસ કેવી રીતે લે છે ?

ઉત્તર :—ભગવતી શ. ર. ઉ. ૧ માં ગૌતમ સ્વામીએ પૂછ્યું છે કે, “ હું ભગવંત ! એ ઈન્દ્રીયથી પંચેન્દ્રીય સુધીના જીવોના અંદર અને જાદારથી ઉશ્વાસ અને નિશ્વાસને તો હું જાણું છું અને દેખું છું, પરંતુ પૃથ્વી આદિ એકેન્દ્રીય જીવોના ઉશ્વાસ વગેરે હું

જાણતો દેખતો નથી, તો શું તે જીવોને ઉશ્વાસ નિશ્વાસ છે? તેના જવાબમાં ભગવાને કહ્યું. હા. આથી સ્પષ્ટ છે કે એકેન્દ્રીય જીવોને પણ શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસ તો છે. પરંતુ સાધારણ રીતે તે દેખી શકતા નથી, તેમના શ્વાસોશ્વાસના પુદ્ગલ-ચાવત્ આઠ સ્પર્શ વાળા છે.

પ્રશ્ન ૧૧૭૧ :—અવધિજ્ઞાનવાળા બીજાઓના મનની વાત કેવી રીતે જાણી શકે છે?

ઉત્તર :—જઘન્ય ક્ષેત્રથી લોકનો સંખ્યાતમો ભાગ અને કાળથી પદ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ જાણનાર અવધિજ્ઞાની ને પણ બીજાઓના મનની વાત જાણવાની લખ્ખી થાય છે, તે મનોદ્રવ્ય વર્ગજ્ઞાની લખ્ખીથી તેઓ બીજાઓના મનની વાત જાણી લે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૭૨ :—અસંયતિ ભવ્ય દ્રવ્ય-દેવ જઘન્ય ભવનપતિ અને ઉત્કૃષ્ટ ઉપરના ઐવેયકમાં કેવી રીતે જઈ શકે છે? તેમને અસંયતિ કેમ કહેવા?

ઉત્તર :—અસંયત-આરિતના પરિણામથી રહિત, ભવ્યદેવ થવા યોગ્ય ભવ્ય દ્રવ્યદેવ બાહ્ય, શ્રમણ શુણોના ધારક, સમસ્ત સાધુ-સમાચારી અને અનુધાન સુક્રત દ્રવ્ય લિંગના ધારક એવા ભવ્ય તથા અભવ્ય, મિથ્યાદષ્ટિ જીવો જ ત્યાં જાણવા. એવા જીવો સાધુ-કિયાને કારણે નવઐવેયક સુધી જઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૭૩ :—એકેન્દ્રિયને એક જ ઇન્દ્રિ હોય છે, છતાં પણ તેમને કોઈ, માન, માયા, અને લોભ કેવી રીતે થાય છે?

ઉત્તર :—એકેન્દ્રિય જીવોને પણ સારા અને ખરાબ એમ બન્ને પ્રકારના અધ્યવસાય થાય છે. તથા જીવોના ક્રોધાદિ, અભ્યસ્ત તેમજ ચિર પરિચિત છે. બાહ્ય ઇન્દ્રિયોની સહાયતા વગર પણ તેમનો ઉદય થઈ શકે છે. તો પછી સ્પર્શ-ઇન્દ્રિયની સહાયતા મળતાં ઉદય થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? હા, વિશેષ ઇન્દ્રિયો અને મનની સહાયતાથી ક્ષાય અધિક પ્રબળ તથા પ્રગટ થઈ શકે છે. અને ઓછી ઇન્દ્રિયોના સંયોગથી ઓછું પરંતુ ક્ષાય આત્મા જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી તો અવશ્ય હશે જ, એકેન્દ્રિયની ચેતના-શક્તિ ઓછી હોવાથી ક્ષાયનો ઉદય પણ મંદ જેવો હોય છે. પરંતુ કેવળી તો તે પણ જાણે છે. તેથી તે જીવોમાં ક્ષાયનો ઉદય બતાવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૧૭૪ :—કેવળજ્ઞાન થયા પછી તપસ્યા કરવાની જરૂર છે શું?

ઉત્તર :—શાસનમાં તપની પ્રજ્ઞાલિક્ષા આણુ રાખવા, તેને આદરણીય બનાવવા તથા તપ પ્રત્યે સુસુક્ષ્મ જીવોનું લક્ષ્ય આકર્ષિત કરવા તપ એ કર્મલક્ષ્ય કરવાનું ખાસ સાધન છે, એ બતાવવા વગેરે કારણોથી કેવળજ્ઞાન થયા પછી પ્રભુ પણ તપ કરે છે. ખાસ તો પુદ્ગલોની સ્પર્શના જ્ઞાનથી દેખે છે. તે પ્રકારે કરી લે છે.

પ્રશ્ન ૧૧૮૨ :—કહ્યું છે કે, “કીચડથી ભરેલું વસ્ત્ર સુકેલીથી સાફ થાય છે, જ્યારે ગાડીનું ખંજન સરળતાથી ધોઈ શકાય છે. એ કેવી રીતે?

ઉત્તર :—ભાદરવાના લીલા ઘાસના છાણુ મિશ્રિત કાદવનો રંગ વસ્ત્રમાં બેસે છે. તે રંગ ગાડીના ખંજનથી પણ ઉતરવામાં કઠણ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૧૮૩ :—આયુષ્યકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહુર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ અને પૂર્વ કરોડનો ત્રીજો ભાગ અધિક કેવી રીતે સમજવી ?

ઉત્તર :—અંતર્મુહુર્તથી ૩૩ સાગરોપમ સુધી તો આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ હોય જ અને કરોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળા જન્મીમાં જન્મી ત્રીજો ભાગ બાકી રહેતા આવતા ભવનું આયુષ્ય બાંધી શકે છે. તેથી આ અપેક્ષાએ ૩૩ સાગરોપમની ઉપર કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક બતાવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૧૮૪ :—નામ અને ગોત્ર કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય અંતરમુહુર્તની કયા આશયથી કહી છે? જ્યારે ઘણા જીવો અંતરમુહુર્તમાં મૃત્યુ પામે છે. તો તેમના નામ કર્મ અને ગોત્ર કર્મ શું નથી રહેતા?

ઉત્તર :—નામ અને ગોત્ર કર્મની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર મુહુર્તની નથી. પરંતુ તે કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહુર્તની બતાવી છે. આ કર્મનો બંધ પહેલા શુભ સ્થાન પછી દશમા શુભ સ્થાનક સુધી નિરંતર હોય છે. આગળ તેનો બંધ તો રોકાઈ જાય છે, પરંતુ ઉદય વાકુ રહે છે. તે કર્મોના ઉદયનો અન્ત ચૌદમા શુભ સ્થાનના બંધમાં જ રહેલો છે. આ કર્મોનો બંધ મંદ થતાં થતાં ૧૦મા શુભસ્થાનમાં ૮ મુહુર્ત રોકાઈ છે, પરંતુ પૂર્વ બંધારણના નામ અને ગોત્ર કર્મ સત્તામાં ખૂબ રહે છે. તેનો અંત ૧૦મા શુભ સ્થાનના બંધમાં જ થાય. સંસારી જીવ નામ તથા ગોત્રકર્મથી રહીત રહેવા માટે.

નો બાહર છે. તેનાથી બાહર (વનસ્પતિ આશ્રી) અનંત શુભા અને તેનાથી પણ સુક્ષ્મ (વનસ્પતિ આદિ) અસંખ્યશુભા સમજવા લેઈએ.

પ્રશ્ન ૧૧૮૬ :—પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન થવાથી આત્મા અપ્રદેશીય અને એક સમયથી અધિક નારકી સપ્રદેશી કેવી રીતે ? આત્મા જે સમયે પરલોકમાં જાય છે, તેના પહેલા સમય સુધી શું તે અપ્રદેશીય રહે છે ?

ઉત્તર :—જેને એક પ્રદેશ હોય, તેને અપ્રદેશી કહે છે. આત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી છે. તેથી તે હંમેશા સપ્રદેશી ગણાય છે. પરંતુ અહિંયા કાળની અપેક્ષાએ પ્રશ્ન કર્યો છે, એટલા માટે જીવની એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં આવવામાં એક સમય જ થયો હોય, આવી સ્થિતિમાં તે અવસ્થા આશ્રી કાળની અપેક્ષાએ અપ્રદેશી અને એકથી વધારે સમય થયો હોય અથવા તે અવસ્થા અનાદિ હોય, તો તેને સપ્રદેશી કહે છે. જેમકે—કોઈ મનુષ્ય મરીને નરકમાં ગયો, તેને નરક પર્યાય પ્રાપ્ત થયાને એક સમય થયો હોય, તે, તે પર્યાય આશ્રી કાળની અપેક્ષાએ અપ્રદેશી અને અધિક સમયની અપેક્ષાએ સપ્રદેશી કહેલ છે એ પ્રમાણે અન્યાન્ય પર્યાયોની અપેક્ષા છે.

પ્રશ્ન ૧૧૮૭ :—છ આંગળાનો એક પગ કેવી રીતે સમજવો ?

ઉત્તર :—જે સમયે જેવો મનુષ્ય હોય છે તેના અંશુલથી તેના પગ છ આંગળા પહોળા બતાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૧૮૮ :—કેશી-ગૌતમ પૃચ્છામાં આવ્યું છે કે-હવામાં વજન નથી પરંતુ તે કેમ માનવું કે તેમાં વજન નથી ?

ઉત્તર :—રાજા પ્રદેશી અને કેશી મહારાજની પૃચ્છામાં જે હવામાં વજન બતાવ્યું નથી તે વ્યવહાર-નયની અપેક્ષાથી સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૧૮૯ :—દેવ અને નારકી, અવતી અને અપચ્ચખાણી કેમ છે ? અભવી પણ અપચ્ચખાણી છે શું ?

ઉત્તર :—દેવ અને નારકીને અપ્રત્યાખ્યાની કપાય હઠતી નથી. તે હઠયા વગર વ્રત-પ્રત્યાખ્યાન આવતા નથી. તેથી તેને અવતી અને અપ્રત્યાખ્યાની કહ્યા છે.

અભવ્યને તો અનંતાનુબંધી કપાય હોવાથી તેને સમકિત પણ હોતું નથી તો પછી પ્રત્યાખ્યાન આવવાની વાત જ ક્યાં ?

પ્રશ્ન ૧૧૯૦ :—ભગવાન મહાવીરસ્વામી રાજગૃહી નગરીમાં જ વધારે વખત કેમ રહ્યા ? તેમને રાજગૃહી પર મોહ હતો શું ?

ઉત્તર :—ભગવાન મહાવીર વીતરાગી હતા. તેમનો મોહ કોઈના ઉપર પણ ન હતો. ત્યાં અધિક ઉપકારનું કારણ તથા ક્ષેત્ર-સ્પર્શના હોય ત્યાં વધારે સમય ગિરાજે છે.

ઉત્તર :—આ ગાથામાં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૮મા અધ્યયનની ૧૨ રી ગાથામાં પુરુષકોના લક્ષણ બતાવ્યા છે. અક્ષોકમાં પુરુષલ નથી તેથી ત્યાં પ્રકાશ કે અંધકાર નથી. ત્યાં નો માત્ર આકાશ છે.

પ્રશ્ન ૧૨૦૨ :—“સાક ભક્ત અનશનનું છેદન કરી સંધારો કર્યો” આ શબ્દોનો શો આશય છે ?

ઉત્તર :—સંધારો કરનાર તો જીવજીવનો સંધારો કરે છે, પરંતુ જોટલા દિવસ સંધારો કર્યો તેથી જોટલા દિવસનો સંધારો પ્રભુ કહે છે. જોટલે ૬૦ ભક્તનો આશય ૩૦ દિવસનો સંધારો આપ્યો એમ સમજવું. (આપણી ગણતરીએ ૨૬ દિવસ)

પ્રશ્ન ૧૨૦૩ —દેશથી મરણાંતિક અસુદધાત-આહાર લઈને ઉત્પન્ન થવી. સર્વથી મરણાંતિક અસુદધાત ઉત્પન્ન થતાં આહાર લેવો, આ કેવી રીતે સમજવું ? અમારી ધારણા તો એ છે કે આહાર લીધા પછી ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૦૬ :—જ્યોતિષી અવધિજ્ઞાનમાં જ. ઉ. સંખ્યાતા જ કેમ આવ્યું કે તેઓ સંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખી શકે છે. જ. તથા ઉ. એક જ કેમ આવ્યું ?

ઉત્તર :—જ્યોતિષીઓની જઘન્ય સ્થિતિ, પથ્યોપમના આડમા ભાગની, ઉદ્દુષ્ટ એક લાગ વર્ષથી અધિક એક પથ્યોપમની છે, પથ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગથી, અનેક પથ્યોપમની સ્થિતિવાળા દેવોને અવધિજ્ઞાનમાં સંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખવાની શક્તિ જ હોય છે, તેથી જ્યોતિષ દેવ જ. ઉ. સંખ્યાત દ્વીપ, સમુદ્ર જ દેખી શકે છે. પરંતુ ત્યાં જઘન્ય અને ઉદ્દુષ્ટ સંખ્યાતામાં ભેદ અવસ્થ સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૨૦૭ :—અઢીદ્વીપની બહાર વરસાદ થતો નથી, તો ત્યાંના તીર્થંચો શેનો આહાર કરે છે ?

ઉત્તર :—અઢી દ્વીપની બહાર અનેક જગ્યાએ પૃથ્વીમાંથી પાણી નીકળે છે તેનાથી તથા કેટલીક જગ્યાઓ પર પૃથ્વીની સ્પર્શતાને કારણે વનસ્પતિ પેદા થાય છે. તેથી તે તીર્થંચોને આહારમાં ખાસ કઠિનતા જણાતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૦૮ :—જંબુદ્વીપના માનચિત્રમાં હિંદુસ્થાનનું નામ જ નથી, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર :—‘હિંદુસ્તાન’ આદિ નામોનું પ્રસંગોપાત પરિવર્તન થતું રહે છે. તેથી શાસ્ત્રકાર તેને કેમ બતાવે ? ભારતવર્ષનું નામ તો શાસ્ત્ર તથા માનચિત્રમાં બતાવ્યું જ છે.

પ્રશ્ન ૧૨૦૯ :—આપણા જીવે કેટલા તીર્થંકર અને કેવળીઓનાં વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા ?

ઉત્તર :—અનંત તીર્થંકર અને કેવળીઓના વ્યાખ્યાન આ જીવે સાંભળ્યા છે, એવું આગમથી અંગવિત જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૧૦ :—સૌધર્મ-ધર્માન દેવલોકમાં વિમાન ૫૦૦-૫૦૦ યોજનના ઉંચા છે. આ યોજન ચાર હજાર ગાઉનું સમજવું કે ચાર ગાઉનું ?

ઉત્તર :—વિમાનની ઉંચાઈ વગેરે શાંવન (૪૦૦૦ ગાઉ) યોજનથી સમજવી.

પ્રશ્ન ૧૨૧૧ : પરમાધારી દેવ પહેલી નરકમાં રહે છે કે ત્રીજી નરક સુધી ? તેમની દેવીઓ ક્યાં રહે છે ? તેનો ખુલાસો ક્યા સૂત્રમાં છે ?

ઉત્તર :—અશુરકુમાર દેવોના નિવાસ સ્થાન પહેલી નરકમાં છે. એવું પન્નવણના બીજા પદમાં અને ભગવતી શતક બે, ઉદેશો ૮ થી સ્પષ્ટ થાય છે. પરમાધારી દેવ અશુરકુમાર ભતિના છે. તેથી તેમનું તથા તેમની દેવીઓનું નિવાસસ્થાન ત્યાં જ સમજવું નિર્ધાર્યો. તેમનું ગમન-આગમન ત્રીજી નરક સુધી બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૨૧૨ :—સૂક્ષ્મજીવ અગ્નિમાં બળે નહિ, પાણીમાં ડુબે નહિ, મારવાથી મરે નહિ, તેમનામાં તથા અપર્યાપ્તિમાં શું અંતર છે ? શું સૂક્ષ્મ જીવોને આયુષ્યકર્મ નથી બાંધતું ? જો તેમનું આયુષ્ય છે તો તે કેટલું ?

ઉત્તર :—સૂક્ષ્મ જીવ તો તે બધામાં સૂક્ષ્મ જ રહે છે, પરંતુ કેટલાક સમય પછી અપર્યાપ્તિમાંથી પર્યાપ્તિ, એ જ બધામાં થઈ શકે છે. સૂક્ષ્મ જીવોના શરીર અતિ સૂક્ષ્મ ભાવથી, લીલાં શસ્ત્રો તેમને આધાન પહોંચાડી શકતા નથી, તેમનું જ ૦ ૭ આયુષ્ય મનમૂર્છિતનું પન્નવણ સૂત્રના યોગ પદમાં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૨૧૩ સમુર્ધિમ અને પર્યાપ્તિમાં શો ફેર છે ?

ઉત્તર :—દેવ, નારદી, સ્ત્રી અને પુરુષના સંયોગથી ઉત્પન્ન થનારાને બાકી શળીને, નારીનું પાંચ, સંસારી જીવો સંમૂર્ધિમ કહેવાય છે. અપર્યાપ્તિ તો એ બધામાં હોય છે.

ઉત્તર :—ઉપાદાન કારણમાં, કાર્યરૂપે પરિણત થવાની શક્તિ અવશ્ય હોય છે. પરંતુ તેના વગર નિમિત્ત કારણ (સાધન પ્રાપ્ત કર્યા) માત્ર પોતે જ પોતાની શક્તિનો વિકાસ કરીને, કાર્યરૂપે પરિણત થઈ શકતું નથી. ઉપાદાનમાં નિમિત્તની ઉપયોગિતા એ જ છે કે, તે ઉપાદાનની પોતાની શક્તિના વિકાસમાં સહકારી બનીને તેને કાર્યરૂપે પરિણત થવામાં સહયોગ આપે છે.

જેમકે—બીજ ઉપાદાન કારણ છે, વૃક્ષરૂપમાં પરિણત થવું તે તેની શક્તિ છે, તથા હવા, પાણી, ખાડો વગેરે તેનાં નિમિત્ત કારણો છે. હવા, પાણી તથા ખાડો વગેરેનો ઉપયોગ એજ છે કે, તેઓ બીજની વૃક્ષ બનવાની શક્તિના વિકાસમાં સહકારી બને, તેને વૃક્ષ બનવાની શક્તિના વિકાસમાં સહકારી બને, તેને વૃક્ષ રૂપે પરિણત થવામાં સહયોગ આપે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૧૭ :—ઉપાદાનનું નિમિત્ત સહકારી કારણ છે, એ શું બરાબર છે !

ઉત્તર :—ઉપાદાનનું નિમિત્ત, સહકારી કારણ અવશ્ય છે. પરંતુ તુલ્ય સહકારી કારણ નથી. અર્થાત્ ઉપાદાનની પોતાની શક્તિ, કાર્યની સમાપ્તિમાં જેટલો સહયોગ આપે છે એટલો નિમિત્ત કારણ આપતો નથી. જેમકે—તીવ્ર બુદ્ધિવાળો બાલક ઉપાદાન કારણ છે, તીવ્ર બુદ્ધિ તેની શક્તિ છે, તથા અધ્યાપક, નિમિત્ત કારણ છે. અહિં બાળકની તીવ્ર બુદ્ધિ તેને વિદ્યાન બનાવવામાં જેટલો સહકારી છે તેટલો સહકારી અધ્યાપક નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૧૮ :—એકે દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય પર પ્રભાવ પાડે છે કે નહિં ?

ઉત્તર :—જે દ્રવ્ય સમર્થ હોય અર્થાત્ જે દ્રવ્યની શક્તિ પૂરેપૂરી વિકસિત હોય છે, તેના પર બીજા સ્થૂલ દ્રવ્યો અસર કરતા નથી. પરંતુ જે દ્રવ્યની શક્તિ ઠંકાયેલી હોય છે તેના પર બીજા શક્તિશાળી દ્રવ્ય, સૂક્ષ્મ ઉપરાંત સ્થૂલ, અસર પાડે છે. જેમકે પાકો ઘડો સમર્થ દ્રવ્ય છે, તેના પર પાણી તે ઘડાને ભીંજવવા સિવાય બીજી કોઈ અસર કરતું નથી. પરંતુ કાચો ઘડો અસમર્થ દ્રવ્ય છે તેના પર પાણી ઘણી અસર કરે છે. અર્થાત્ તેને ગાળી નાળે છે. હવે દ્રવ્યની બાબતમાં પણ આ જ વાત છે. ત્યાં સુધી તે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને સુક્ત બનવા સમર્થ ન બને ત્યાં સુધી તેના પર અણુવ દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ બને પ્રકારની અસર કરે છે. તેને બાંધી શકે છે, તેના પર સવાર ઘડી શકે છે, દુઃખ દઈ શકે છે. ઘણો આપી શકે છે. છેવટે પરવશ પાળી બનાવી દે છે. પરંતુ તે હવે સિદ્ધ, બુદ્ધ અને સુક્ત બની બીજા પછી કોઈ અસર કરી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૧૯ :—મહાવ્રત અને આચુવ્રત ધારણ કરવાથી માત્ર શુભ ભાવનો લાભ મળે છે કે નિર્જરાનો લાભ મળે છે ?

પ્રશ્ન ૧૨૩૨ :—આનંદ શ્રાવકે શરદ્ઋતુનું ધી ખાતા હતા, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર :—હમેશાં પ્રાતઃ કાળના સમયને પણ ‘શરદ્ઋતુ’ કહે છે એટલે સવારના તાજાં માખણનું તપાવેલું તાજું ધી શરદ્ઋતુનું હોય છે, એવી ધારણા છે.

પ્રશ્ન ૧૨૩૩ :—અનંતનો શો અર્થ ?

ઉત્તર :—ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતાથી આગળની સંખ્યાને “અનંત” કહે છે. તેનો અંત અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યમાં પણ આવી શકતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૩૪ :—બે જમાસમાણા તથા બે નમોત્યુણું આપે છે, તો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર :—એવી રીતે, રાત્રીને નિવેદન કરનાર, પ્રથમ નમસ્કાર કરીને પછી નિવેદન કરે છે અને પછી નમસ્કાર કરીને પાછો જાય છે, તેવીજ રીતે શુદ્ધિ નિવેદન કરતા પહેલાં અને પછી વંદન સ્વરૂપ બે જમાસમાણ આપવા જતાવ્યા છે. પહેલું નમોત્યુણું શિદ્ધોને અને બીજું અરિહંતોને કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૩૫ :—“પુરુષાન્તર” કોને કહે છે ?

ઉત્તર :—આહાર, વસ્ત્ર, યાત્રા, મકાન વગેરેને બીજો પુરુષ પોતાના ઉપયોગને માટે અપનાવી દેતે તેને “પુરિસંતર કલ્પ”

પ્રશ્ન ૧૨૩૬ :—“અસોઽચ્ચાકેવળી” કોને કહે છે ?

ઉત્તર :—કેવળી આદિ કોઈ પણ પાસેથી ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળ્યા વગર જ ધર્મ પ્રાપ્ત કરે છે અથવા કેવળી બની જાય છે તેને ‘અસોઽચ્ચાકેવળી’ કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૩૭ :—પંડિત મરણમાં આરાધકે ‘સર્વ વિરત-દેશ વિરત’ જ છે કે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિને પણ તેમાં ગણ્યા છે ?

ઉત્તર :—પંડિત મરણ તો સર્વ વિરતી અથવા દેશવિરતીનું જ ગણ્યું છે. અવતી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના મૃત્યુ પ્રસંગે પણ બે ભાવવિરતી-હિંસાદિ ત્યાગ આપી જાય તો તેને અવતી ન માનતાં, વતી માને છે અને તેનું પંડિતમરણ પણ ધર્મ શકે છે. પરંતુ વિરતી (વતી) ના અભાવમાં નહિ.

પ્રશ્ન ૧૨૩૮ :—પંડિત મરણમાં સંલેખનાની નિયમા છે કે ભજના ?

ઉત્તર :—પંડિત મરણમાં સંલેખનાની ભજના છે.

પ્રશ્ન ૧૨૩૯ :—મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ ૧૫ (૭-૮) ભવ, કયા પ્રકારના પંડિત મરણવાળા માટે માનેલ છે—એક ભવ કે બધા ભવ આશ્રી ?

ઉત્તર :—વાસુદેવ અને પ્રતિ વાસુદેવ નિદાનવાળા જ હોય છે. તીર્થંકર અને બળદેવ, નિદાન વગરના અને ચક્રવર્તી અનેય પ્રકારના હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૪૪ :—નિદાનના ઉદયમાં તો સમ્યક્ત્વગુણની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પરંતુ ક્ષય થયા બાદ, સૌમાં હોય છે, તો વાસુદેવ તથા પ્રતિ વાસુદેવમાં કેમ નથી થતી ? નિદ્ધત (નિવારી શકાય) તથા નિકાચિત (ભોગવ્યા વિના ન છૂટે) બંધ તો સૌમાં હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—અતિ તીવ્રરસના નિદાનવાળાને તો નિદાન ક્ષ્યા પછી પણ આશુવન સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી, અને જે નિદાન ભવ પ્રત્યય અને તીવ્ર રસનું હોય છે તે નિદાનવાળાને આશુવન ત્રત પ્રાપ્ત થતું નથી. જેમકે-વાસુદેવ, નિદાનવાળા ચક્રવર્તી વગેરે તથા જે નિદાન વસ્તુ પ્રત્યય તથા મંદ રસનું હોય છે તે નિદાન ક્ષ્યા પછી ત્રત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જેમકે-દ્રીપદીને.

પ્રશ્ન ૧૨૪૫ :—પાપાનુબંધી પુણ્ય વિગેરે ચોભંગી, નિકાચિત બંધમાં જ સાતી છે કે નિદ્ધત આદિ બધા બંધોમાં છે ?

ઉત્તર :—જે પ્રકૃતિ, કોઈપણ જાતના પરિવર્તન વિના, પોતાનું ક્ષણ અવસ્થા જતાવી દે અર્થાત્ બીજા કશોયેથી અયોગ્ય હોય, તેને નિકાચિત કહે છે. તેથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય વગેરે પણ પુણ્ય તથા પાપનો અનુબંધ કસવનાર થાય, તો નિકાચિત સમજવું, બીજાને નહિં.

પ્રશ્ન ૧૨૪૬ :—શ્વાયોપશમિક સમ્યક્ત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગરોપમ, દેવના બે ભવની અપેક્ષાએ માનેલ છે કે અધિક ભવની અપેક્ષાએ ? ૨૨ સાગરોપમના ત્રણ ભવ લઈએ, તો ૧૧ ના ૬ ભવ, ૬ ના ૧૧ અને ૩ ના ૨૨ પણ લઈ શકાય છે શું ?

ઉત્તર :—શ્વાયોપશમ સમક્ષિતવાળો હવ, કોઈ દેવભવમાં ૩૩ સાગરોપમની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને કોઈમાં પ્રત્યેક પશ્ચોપમની સ્થિતિ પણ, પરંતુ બધા દેવો અને મનુષ્યોના ભવોને મેળવીને ૧૫ ભવના ૬૬ સાગરોપમથી કોઈકે વધારેથી વિશેષ વધારે ન હોઈ શકે, તેમાં અધિક હોવાનો પ્રયત્ન હોય, તો ક્યાંક વચમાં જ અત્પ્રકાશને માટે તેને ગિચ્ચાત્વ આવી જશે.

પ્રશ્ન ૧૨૪૭ :—ચોથા ગુણસ્થાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તો દેવના ભવની ૩૩ સાગરોપમની જ રહેશે કે ૨૨ સાગરોપમના ૩ ભવ પણ લેવાશે ?

ઉત્તર :—ચોથા ગુણસ્થાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જે ૩૩ સાગરોપમથી અધિક કહે છે, તે પણ વિશેષ પ્રમાણ જણાય છે. જેઓ ૬૬ સાગરોપમથી અધિક કહે છે તેઓ અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્યના ૧૨ મા દેવલોકના ત્રણ ભવ કરવાનું કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૪૮ :—પુણ્યને સાવધ, નિરવધ કે મિથ્ય, શું સમજવું ?

ઉત્તર :—પુણ્યનોખંધ જે કાર્યોથી થાય છે તે કાર્ય ત્રણેય પ્રકારનું જણાય છે. તેથી તે કાર્યોની અપેક્ષાથી જો ગણે, તો પુણ્ય સાવધ આદિ ત્રણેય પ્રકારનું હોઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૪૯ :—શ્રીદેવીના કમલના વર્ણનમાં જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપિતના ચોથા વક્ષસ્કારમાં પદ્મમહદના વર્ણનમાં શ્રી દેવીનું તથા તેના પરિવારનું વર્ણન છે ત્યાં કમલના વર્ણનમાં મૂલકંદનું વર્ણન કેયું છે.

કમલાન્યત્ર ન વનસ્પતિ પરિણામાનિ કિન્તુ પૃથિવીકાય પરિણામરૂપા કમલાકાર વૃક્ષાસ્તેત તેપામિમૌ (મૂલ કન્દૌ) ન વિરુદ્ધાવિતિ, ત્યારણાદ સેકેનદૃઢેજંની ટીકામાં લખે છે કે- ઘાનસ્પતિતાનિ પદ્મ હૃદાકારાણિ પદ્માનિ વહ્નિસન્તિ, નતુ કેવલં પાર્થિવાનિ ” તો વનસ્પતિ સંબંધી કમલ આપણે માનીએ છીએ કે નહિ ?

ઉત્તર :—પદ્મમહદના ૧, ૨૦, ૫૦, ૧, ૨૦, એટલા કમલ તો પૃથ્વીકાયના છે, અને તે શાશ્વત છે આસપાસમાં વનસ્પતિના કમલો પણ હોય છે, તે અશાશ્વત છે.

પ્રશ્ન ૧૨૫૦ :—તેરાપંથી દયા દાન, પુણ્ય વગેરેનો નિષેધ કયા શબ્દોને લઈને કરે છે ?

ઉત્તર :—તેઓ કહે છે કે જીવને બચાવીએ તો તે બચેલો જીવ જે કાંઈપણ કરશે તેની અનુમોદના રૂપ-પાપ તે બચાવનારને લાગશે. એટલા માટે તેઓ મારતરને એક પાપ અને બચાવનારને ૧૮ પાપ લાગવાનું પણ કહે છે. જીવોનું જીવિત રહેવું અને મરવાનું નહીં, પરંતુ તરી જવાનું ઈચ્છવું, એમ કહે છે. વનસ્પતિ વગેરે જીવોની વિર-ખનાને તેઓ ત્યાગ કરે છે. તેમાં તેઓ કહે છે કે, અમે જીવોને બચાવવાને માટે ત્યાગ કરતા નથી. અમારા ત્યાગમાં જીવોને બચાવવાનો ઉદ્દેશ નથી. જીવોનું જીવિત રહેવું અને મરવું, તે તેમના કર્મને આધીન છે. અમે તો કેવળ અમારા પાપ છોડવાને માટે જ ત્યાગ કરીએ છીએ. જીવોને નહીં મારીને પાતાનું પાપ ટાળવું એજ દયા છે, વગેરે શબ્દોથી તેઓ દાનનું નિષેધ કરે છે.

વનસ્પતિ સાધુઓમાં તેરાપંથી સાધુઓ ઉપરાંત બીજાઓને તેઓ સાધુ માનતા નથી. તેઓને વિવેક અને અર્થ-સંચારી જીવોને તેઓ અચંચતિ કહે છે. અને અચંચતિને દાન કરવાનું નહિ. તેઓ કહે છે. અર્થમદાન, કર્માદાન, નકાદિ દુર્ગતિનું કારણ બતાવીને દાનને નિષેધ કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૫૧ :—વાડામાં આગ લાગી હોય અને આવક બાજુમાં ન હોય તો પશુઓની અનુકંપાને મારે સાધુ તેના બંધનોને કાપીને વાડામાંથી તે પશુઓને બહાર કાઢી શકે છે કે નહીં ?

ઉત્તર :—આવી પરિસ્થિતિમાં સાધુ, પશુઓને બહાર કાઢી શકે છે. તેનો ખુલાસો નિશ્ચયના બારમા ઉદ્દેશના લાઘ્યમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૨૫૨ :—છદ્મમ્મ સગવાનથી ભૂલ થતી નથી તો પછી ઉપદેશ કેમ નથી હેતા ?

ઉત્તર :—તીર્થંકર, કેવળી થયા પછી જ તેમની આપેલી ત્રિપદીથી વિશેષ ક્ષયોપશમ-વાળાપુરુષ દ્વિવાહની રચના રચી શકે છે અને દ્વિવાહની રચના રચવાથી તેમને ગણધર-પદની પ્રાપ્તિ થાય છે; તથા ચારતીર્થની સ્થાપના પણ ત્યારે જ થાય છે. પૂર્ણજ્ઞાનના આભાવે તેઓ તીર્થ સ્થાપિત કરતા નથી પરંતુ આ વાત ઉપરથી તેઓની ભૂલ છે. એવી મિથ્યા કલ્પના કરીને આ જ કારણે તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી, એવું બતાવવું અસંગત જણાય છે. કારણ કે દ્વિજા લીધા પછી છદ્મમ્મ તીર્થંકરોની પણ ભૂલ થતી નથી. આ વાત ભગવતી સૂત્રના પચીસમા શતક પરથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે તથા મહાવીર સ્વામી ભૂલ્યા નથી એ આવ્યારાંગ સૂત્રના નવમા અધ્યયનથી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૨૫૩ :—જે પ્રમાણે ગોશાળાની-ભગવાને શીતલેશ્યા વડે રક્ષા કરી, તે જ પ્રમાણે અન્ય તીર્થંકરો તથા મુનિઓએ પણ રક્ષા કરી હશે ! પ્રમાણુ સાથે સમજવશે ?

ઉત્તર :—જે પ્રમાણે ગોશાલકની રક્ષા ભગવાને કરી એ જ પ્રકારે અનેકની રક્ષા તીર્થંકરો તથા મુનિઓએ પહેલાં કરી છે. ઉદાહરણ તો પ્રસંગ આવતા ગણધર દ્વરમાવે છે. ઉદાહરણ ન હોવા છતાં પણ અનેક વાતો માનવા યોગ્ય હોય છે, જેમકે લોકાંતિક દેવોમાંથી તથા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય વગેરેમાંથી કોઈના આબ્યાનું તથા તેમાં ઉત્પન્ન થયાનું ઉદાહરણ મળતું નથી તોપણ તેમાંથી આવવું તથા તેમાં ઉત્પન્ન થવું માનવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે આકેવીને દાન દેવાથી પ્રસાર પરિત કર્યાનું પાપ ઉદાહરણ વિના જ માની-લેવામાં આવે છે. તેથી આવી બીનું ઉદાહરણ ન મળતાં પણ માનવું ભેદ એ. અહીં તો ત્વક્ત ઉદાહરણ એ છે કે, કેવળી થયા પછી ભગવાને દ્વરમાયું કે મેં અનુકંપા કરીને ગોશાલકનું રક્ષણ કર્યું. જો મોહ અથવા ભૂલ વગેરેથી કરત તો કેવળી એવું શા મારે કહેત તથા બીજાઓને એવું કરવાનો નિર્બંધ પણ કરી દેત એટલે ગોશાલકને જે બચાવ્યો તે કેવળી અગિમત છે, એમ સમજવું.

પ્રશ્ન ૧૨૫૪ :—સમલાંની દયા કરવાવાળા હાથીની કયા, કેવળ પ્રાચીનકાર જ કહે છે કે શાસ્ત્રકાર પણ કહે છે ?

ઉત્તર :—તેની વાત તો જ્ઞાતાસૂત્રનાં પ્રથમ અધ્યયનનાં મૂળ પાઠમાં છે. એજ પ્રમાણે લક્ષ્મણનાં પ્રસંગે હવેની રક્ષા માટે ભગવાન નેમીનાથનું પાછા ફરવું, ઉત્તરાધ્યયનનાં ૨૨ મા અધ્યયનમાં છે, તથા ધર્મરૂચિ આજુગારે કહી તુંળીને આહાર કર્યો તે પણ જ્ઞાતાસૂત્રનાં સોળમા અધ્યયનના મૂળ પાઠમાં જતાવ્યું છે. ઇત્યાદિ અનેક શાસ્ત્રીય વાતો જોતા હવેની રક્ષા કરવી એ ધર્માનુકૂળ છે. સંક્ષેપમાં આ ઉત્તર છે. વધારે માટે સિદ્ધાંતગાર, સદ્ધર્મ-મંડન, અનુકંપા વિચાર વગેરે જોવા.

પ્રશ્ન ૧૨૫૫ :—જે તીર્થંકરોને કેવળી વંદના, વિનય પ્રવૃત્તિ કરે છે, એ માટે આપે ઉત્તરાધ્યયનની કથાનું પ્રમાણ આપ્યું છે. તો તે કઈ કથા છે, તથા કયું અધ્યયન કે કયું પૃષ્ઠ છે ?

ઉત્તર :—ઉત્તરાધ્યયનનાં દશમા અધ્યયનનો મૂળપાઠ શરૂ થતા પહેલા જ ટીકાકારે જે સાલ, મહાસાલ, ગાંગલી વગેરેની કથા આપી છે. તેથી કેવળી, તીર્થંકરોને શીરબુકાવવું, પ્રદક્ષિણારૂપ વિનય પ્રવૃત્તિ કરે છે, એવું સિદ્ધ થાય છે. “એવાયચિયં ઉવચિક્ષ્મ્યેત્તમ આણુંત નાણાવગઓવિસંતો” દશવૈકલિક અધ્યયન નવ, ઉદ્દેશો એક, ગાથા અગિયારના આ પાઠથી કેવળી છદ્મસ્તોને વંદન કરે એવો અર્થ ધ્વનિત થાય છે. તથા રાજચંદ્રાણનાં હુકામાં પણ કહ્યું છે કે—

“જે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી, પામ્યો કેવળ જ્ઞાન ।

ગુરુ રક્ષા છદ્મસ્થ પણ, વિનય કરે ભગવાન ” ॥

પ્રસંગોપાત છદ્મસ્થોને પણ કેવળી ભગવંત મસ્તક નમાવવારૂપ વિનય પ્રવૃત્તિ કરે છે. તો પછી તીર્થંકરોની વિનય ભક્તિ કરે તેમાં આશ્ચર્ય જ શું !

પ્રશ્ન ૧૨૫૬ :—મદિલનાથ ભગવાને સ્ત્રી-ગોત્ર કયા ગુણુસ્થાનમાં બાંધ્યું ? પહેલા ગુણુસ્થાનમાં તો નપુંસક વેદનો બાંધ પડે છે. અને બીજામાં ૨૧ પ્રકૃતિઓનો બાંધ કરે છે. ત્યાં સ્ત્રીવેદનો બાંધ હોય છે. છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનમાં માત્ર ૧૩ પ્રકૃતિઓનો બાંધ થાય છે તો મદિલનાથ ભગવાન તો છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનમાં હતા. જ્યાં સ્ત્રી વેદ સંભવિત નથી લાગતું ?

ઉત્તર :—મદિલનાથ ભગવાનનો જીવ મહાબળ-આજુગારનાં સમયમાં સ્ત્રી-નામ-ગોત્ર કર્મના બાંધ થયો તે વખતે પહેલા અથવા બીજા ગુણુસ્થાનકમાં બાંધ થયો એમ સમજવું જોઈએ. મિથ્યાત્વ અને અન્તાનુબંધીના નિમિત્તથી સ્ત્રી નામ કર્મનો બાંધ થાય છે. આ પ્રકારના ભાવ જ્ઞાતાધર્મ કથાંગના આઠમા અધ્યયનની નીચેની ટીકાથી સ્પષ્ટ થાય છે.

“તકાલે ચ મિથ્યાત્વં મામ્વાદનં વા અનુભૂતવાન, સ્ત્રીનામ કર્મણો મિથ્યાત્વાનન્નાનુ-
બંધી પ્રવચ્યમાન ” આ પહેલા અથવા બીજા ગુણુસ્થાન સંબંધી ભાવ સાધુ થયા પછી તપસ્વીમાં આવ્યા કરવાથી થયું છે, અને ત્યારે જ સ્ત્રીનામ કર્મનો બાંધ થયો છે.

પ્રશ્ન ૧૨૫૭ :—ઉપશમ શ્રેણીવાળા પતન પામીને એકવાર, બે વાર અથવા કેટલી વાર ફરી ક્ષપક-શ્રેણી પ્રાપ્ત કરી શકે છે ?

ઉત્તર :—જ્યને ઉપશમ-શ્રેણી ચારવાસ્થી વધારે વાર પ્રાપ્ત થતી નથી. પાંચમીવાર ક્ષપક-શ્રેણી જ પ્રાપ્ત કર્યો. તે સાથે આ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે એક ભવમાં બેવાસ્થી વધારેવાર શ્રેણી પ્રાપ્ત થતી નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૫૮ :—સામાન્ય કેવળી અને તીર્થંકરોમાં કેટલી પ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહે છે. તેનામાં અંતર કેટલું છે અર્થાત્ કોનામાં ઓછી અને કોનામાં વધારે હોય છે. અને ઉદયમાં બંનેમાં કેટલી રહે છે ?

ઉત્તર :—સયોગી કેવળીઓમાં જે પંચાશી પ્રકૃતિઓની સત્તા બતાવી છે, એ જ ૮૫ પ્રકૃતિઓની સત્તા તીર્થંકર કેવળીઓમાં અને જિનનામ વગર ૮૪ પ્રકૃતિઓની સત્તા સામાન્ય કેવળીઓમાં હોય છે.

સયોગી કેવળીઓમાં જે બાવન પ્રકૃતિઓનો ઉદય બતાવ્યો છે. તેમાંથી “ જિન ” નામ વિના ૪૧ પ્રકૃતિઓનો ઉદય સામાન્ય કેવળીઓમાં અને ન્યુશ્રોધઆદિ ૫ સંસ્થાન, અંશુબ-વિહાથેગતિ, અને દુઃસ્વર એ સાત પ્રકૃતિઓ છોડીને બાકીની પાંચત્રીસ પ્રકૃતિઓનો ઉદય તીર્થંકર કેવળીઓમાં હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૫૯ :—અનન્તાનુબંધીની જે કપાય ઉદયમાં હોય છે, તે બધી પ્રકૃતિઓ વિભાગ અંશ ક્રમેને બેચે છે કે નહીં ?

ઉત્તર :—અનન્તાનુબંધીના ઉદયમાં આહારિકદિક અને જિનનામ વિના બાકીની પ્રકૃતિઓનો બંધ થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૦ :—કાર્મણુ શરીરનો અર્થ શું છે ? અને તે કૃણ કેવી રીતે બતાવે છે તથા તેનું કાર્ય શું છે ?

ઉત્તર :—સ્થાનાંગ, શ્યામિગમ, કર્મપ્રંધ, અનુયોગદ્વાર વગેરેમાં કાર્મણુ શરીરનું સ્વરૂપ નીચે પ્રકારે છે.

[અ] જે કર્મપરમાણુ આરમ પ્રવેશાની ત્રણે શરીરનીર સમાન અનુગત થઈને શરીર રૂપે પરિણત થાય છે, તેને કર્મણુશરીર કહે છે.

[બ] “ કર્મણો જ્ઞાત કર્મજે ”—કર્મપરમાણુઓની બનેલું શરીર કર્મણુ શરીર કહેવાય છે.

કર્મ વર્ગભૂતાના જગોને સર્કેને કર્મરૂપ પરિણત કરે છે, તે કર્મણુ શરીરનું કાર્ય છે. આ, બધા કર્મોનું ઉદ્ગમન સમાન તથા બધા શરીરોનું કારણભૂત તથા બીજાભૂત છે, તથા સંપ્રાપ્તી હોવાને અતિ-અંતર (બધાનર) સમન્વયા સમર્થ કારણુ હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૧ :—સમ્યગ્દષ્ટિનો અર્થ પુદ્ગલ દેશોમાંના કાળ બતાવ્યો છે, તે અર્થ પુદ્ગલ. ઔદાગિક આદિ પુદ્ગલ પરાવર્તનામાંથી કોનો સમજવો ?

ઉત્તર :—ખાકીનાં બધા પુદ્ગલ પરાવર્તનાથી નહિ પણ પુદ્ગલ પરાવર્તનના કાળ વધારે છે. તેથી શાસ્ત્રોમાં જ્યાં જ્યાં અર્થપુદ્ગલ ન્યા અર્થ (રૂપ) પુદ્ગલ પરાવર્તનનું વર્ણન છે, ત્યાં વૈકલ્પિક પુદ્ગલ પરાવર્તનનો હિસાબ જ સમજવો જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૨૬૨ :—સકામ-નિર્જરામાં કર્મોના પુદ્ગલ નિર્જરા પછી પાછળ કર્મરૂપે લાગતા નથી એવું કથન છે તો તેનું પ્રમાણ શું છે. તથા મિથ્યાત્વમાં ગયા પછી પણ ઉપરોક્ત કર્મ જ ચાલુ રહે છે કે નિર્જરામાં પુદ્ગલ પાછળ લાગવા લાગી જાય છે.

ઉત્તર :—જે કર્મ પુદ્ગલોની નિર્જરા સમ્યગ્દષ્ટિપણમાં થઈ હોય તે પુદ્ગલ ફરીથી કર્મરૂપે એ જીવને મિથ્યાત્વ આદિ કોઈપણ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં પણ લાગતા નથી એવું મહાસતીજી શ્રી પાનકુંવરજી તથા શ્રી ઈન્દ્રગલજી પારંથી સાંભળ્યું છે. તેનું વર્ણન ધણું કરીને હિગમ્બર ગ્રંથોમાં હશે. કવિ બનારસીદાસની નીચેની કવિતા આ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે.

“ જ્ઞાનીજનને ભોગ નિર્જરા હેતુ છે ।

અજ્ઞાનીને ભોગ બંધ કળા હેતુ છે ॥

આ અચરજની વાત હૈયે આવતી નથી ।

પૂછે કોઈ શિષ્ય ગુરુ સમજવશે ” ॥

શ્વેતામ્બર ગ્રંથોમાં પણ એવું વર્ણન ક્યાંક હશે પરંતુ મારા ધ્યાનમાં નથી, હા “ દ્વાવિંશદ્ દ્વાવિંશિકા ” (૧૫ મી), ચોગણિન્દુ, દર્શનશુદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમાં વર્ણન આવેલ છે કે સમકિત પ્રાપ્ત થયા પછી મિથ્યાત્વ અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ અંતઃકોટીથી અધિક કર્મોના બંધ થતો નથી.

નોટ :—આ શાસ્ત્રકારોનો મત છે. કર્મગ્રંથકાર તો સ્થિતિબંધ થવાનું બતાવે છે. પરંતુ તેમના મતથી પણ સારું પરિણામ હોવાને કારણે તે પ્રકારનાં રસને અભાવ તો રહે જ છે, એવું અભિધાન-સંજેન્દ્ર કોપ ભાગ સાત પ્રશ્ન ૫૦૫માં બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૩ :—રૂપી અણવના પદ્મ લેદ કેવી રીતે સમજવા ? જે વર્ણવાળા છે તેનામાં ગંધ આદિ કોઈ ને કોઈ હશે જ, અને ગંધવાળામાં વર્ણાદિ હશે, તો તેને ભિન્ન ભિન્ન કેમ સમજવા ?

ઉત્તર :—ભાગવતી શતક ૨૦ ઉં ૫ પ્રમાણે બાહર અનંતપ્રદેશી સ્કંધ, જઘન્ય એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ અને અવિશેધી આર સ્પર્શવાળા અને ઉદ્દૃષ્ટ બધાય

વર્ણદિવાળા હોય છે. એટલા માટે તે સ્કંધોના વર્ણ, ગંધ, રસ વગેરેની પરસ્પર મિશ્રતા બતાવવાથી ૫૩૦ લેઢ થાય છે. જેમકે કોઈ કાળા વર્ણવાળો સ્કંધ સુગંધયુક્ત અને કોઈ દુર્ગંધયુક્ત હોય છે. એ જ પ્રમાણે તીખા રસ વાળો યાવત કોઈ મીઠા રસ વાળો હોય છે. એ જ કાળા વર્ણવાળો કોઈ પુરો સ્કંધ કર્કશ સ્પર્શવાળો હોય છે જેનામાં સુવાળા પર્ણ (મૃદુતા) નથી હોતું; અને કોઈ પૂરા સુવાળાપણાવાળો સ્કંધ હોય તેનામાં કર્કશ સ્પર્શ નથી હોતો, બાકીના ૬ સ્પર્શોનું પણ એ જ પ્રકારે સમજવું અને સંસ્થાનની બાળતમાં પણ સમજવું. કાળા વર્ણના સ્કંધ ૨૦ પ્રકારના હોય છે. આ પ્રકારે અમુક વર્ણ-રસ અને સંસ્થાનવાળા સ્કંધ તો ૨૦-૨૦ પ્રકારના અને ગંધ તથા સ્પર્શવાળા ૨૩-૨૩ પ્રકારના હોવાથી ૫૩૦ લેઢ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૪ :—કર્મોનાં બંધન તથા ક્ષયોપશમ, આત્માના બધા પ્રદેશો પર એક સરખા હોય છે કે ન્યૂનાધિક? જે એક સરખા હોય, તો આંખથી જ તે કેમ દેખાય છે? અન્ય સ્થાનેથી કેમ દેખાતા નથી? જે વિપ્રમ હોય, તો તે કયા પ્રમાણથી?

ઉત્તર :—કર્મોનું બંધન તથા ક્ષયોપશમ આત્માના બધા પ્રદેશો પર એકાન્ત સમાન સમજવું નહિ. આ બાળત “ અંતગયં (પુરજો અંત) ગયં, મગજો અંતગયં, પાસજો અંતગયં) મહ્મગયં ” અવધિજ્ઞાન આદિથી સ્પષ્ટ થાય છે.

આધારણ રીતે, બધા આત્મ પ્રદેશો પર ચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ હોવા છતાં પણ, જેવાનું સાધન જે હવેને માત્ર આંખો જ પ્રાપ્ત થઈ છે, તેવા હવે આંખોથી જ દેખશે, અન્ય સ્થાનેથી નહિ દેખે, હવ-પ્રદેશોનું પરિવર્તન તો થતું જ રહે છે. જે હવ-પ્રદેશ તે નેત્રોના સ્થાન પર આવશે તો તેનામાં દેખાશે અને જે હવ પ્રદેશ ત્યાંથી દૂરના જશે, તેનાથી દેખાશે નહિ, કારણ કે, તેનામાં જેવાના ઉપકરણો નેત્ર જ છે. ચોગ-નિરોધની પહેલાં દરેક હવેના પ્રદેશોનું પરિવર્તન પોતપોતાની અવગણનામાં થયા કરે છે.

ચક્ષુ તથા અચક્ષુ દર્શનાવરણીયોના વિશેષ ક્ષયોપશમ અંશિન્ન પોતલબિંધવાળાને દેખાથી, તે શરીરના સપળા બાગો વડે જેવા-સાંભળવાનું વગેરે કરી શકે છે. પરન્તુ આમાન્ય ક્ષયોપશમવાળા આવું કરી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૬૫ :—જે પ્રકૃતિજોનો ઉદય ત્યાં થાય છે. તે ત્યાં દર્શિયા રહે છે, કે ક્યારેક રહે છે? વિપાકનો અર્થ શો સમજવો? હવને તેનો અનુભવ થાય તેને જ વિપાક કહે છે કે બીજી રીતે? જેમકે જે સમયે નિદ્રા આવતી નથી તે સમયે પણ તેનો ઉદય રહે છે કે નહિ?

ઉત્તર :—પોતપોતાના ઉદય સ્થાન સુધી ધૂર-ઉદયી પ્રકૃતિજોનો દર્શિયા ઉદય રહે છે અને અધુર-ઉદયીનો ઉદય ક્યારેક રહે છે અને ક્યારેક નથી રહેતો. જેમકે

દર્શનાવર્ણીય કર્મની ૯ પ્રકૃત્તિઓ છે. જેમાંથી અશુદ્ધર્શનાવર્ણનીય વગેરે ચાર કુવ-ઉદયી પ્રકૃત્તિઓનો ઉદય પોતાના ઉદય સ્થાન [૧૨ મું ગુણસ્થાન] સુધી નિરન્તર રહે છે. અને ૫ નિંદ્રા અકુવ-ઉદયી છે, તેનું ઉદય સ્થાન વિદ્યમાન રહેતું હોવા છતાં ક્યારેક કોઈ જીવને એક પણ નિંદ્રાનો ઉદય હોતો નથી અને ક્યારેક હોય છે, તો પણ પાંચમાંથી એકનો જ ઉદય હોય છે. કારણ કે તે ઉદય પરસ્પર વિરોધી છે. આ વાત છઠ્ઠા કર્મગ્રંથની આઠમી ગાથામાં સ્પષ્ટ થાય છે.

કર્મનો રસ [વિપાક] ભોગવો તેને જ વિપાક-ઉદય [વિપાકોદય] કહે છે. વિપાકોદય હોવા છતાં પણ પ્રગટ અનુભવ તો કોઈ જીવને, કોઈ પ્રકૃતિનો હોય છે. અને કોઈને નથી પણ હોતો. નિંદ્રાનો અનુભવ નહીં થનાર વ્યક્તિને પણ કોઈકને સૂક્ષ્મ (મંદ) નિંદ્રાનો ઉદય હોય છે. અને કોઈને નહીં. મંદોદય હોવાથી તેને જાગર પડતી નથી. જેમકે દેવ અને નારકીને પ્રકટ નિંદ્રા દેખાતી નથી. પરન્તુ તેઓનામાં નિંદ્રા અને પ્રવક્ષા એ જ નિંદ્રાનો ઉદય હોવો એ ઉદયની દર માર્ગણામાં ગતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૬ :—તીર્થંકર, કેવલી-સમુદ્ધાત કરે છે કે નહીં ?

ઉત્તર :—છઠ્ઠા કર્મ ગ્રંથની ૨૮ મી ગાથાના અર્થમાં તીર્થંકરની કેવલી-સમુદ્ધાત માની છે, પરન્તુ વિશેષ ટળાર્થવાળા પન્નવણા સૂત્રમાં ૩૬ મા પદના અર્થથી તીર્થંકરોની કેવલી સમુદ્ધાતનો નિષેધ સિદ્ધ થાય છે અને ધારણા પણ એ જ છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૭ :—ક્ષાયિક-સમકિત, મનુષ્યો સિવાય બીજી ગતિઓમાં નથી આવતું, તો તે કયા આધારે છે. તથા મનુષ્ય, ક્ષાયિક-સમકિત આવ્યા પછી આયુષ્ય બાંધે છે કે નહીં તેનો પ્રમાણ આહત ખુલાસો કરશે ?

ઉત્તર :—ક્ષાયિક-સમકિત મનુષ્યગતિમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે અને પહેલાં આયુષ્ય ન બાંધ્યું હોય તો તે મનુષ્ય એ જ ભવમાં મોક્ષ જાય છે. તેનો ખુલાસો ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૮ ની ટીકા અને ચોથા કર્મગ્રંથની ૨૫ મી ગાથાની ટીકા તથા અર્થથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૬૮ :—આંજીલના અસંખ્યાતમા ભાગવાળા નિર્ચરને ગર્ભ રહે છે, કે નહીં તથા તેઓ એક બીજાને દેખે છે કે નહીં ? જો દેખે છે તો તે ચક્ષુ દન્દ્રિયનો વિષય કેવી રીતે હોઈ શકે ?

ઉત્તર :—આંજીલનાં અસંખ્યાતમા ભાગવાળા નિર્ચરને ગર્ભ રહેવાનું તથા એક બીજાને દેખવાનું સંબંધિત ભાગનું નથી.

પ્રશ્ન ૧૨૬૯ :—ક્ષયોપશમ-અમ્યક્ત્વની ૬૬ સાગરોપમથી અધિક રિચિત છે. તો તે ક્ષયોપશમના સાત ભાગામાંથી કયા ભાગાની છે, તથા ઉપશમ નો અંતર સુદૃઢ થી વધારે રહેતો નથી. તો ૬૬ સાગરોપમ સુધી

કેમ રહે ? અને ઉપશમમાં પ્રદેશ તથા વિપાક ઉદયનો ઉપશમ હોય છે કે નહીં ?

ઉત્તર :—છ પ્રવૃત્તિઓનો ઉપશમ અને એક સમકિત મોહનીયતા ઉદયરૂપ જ્ઞાતમા ભાંગાની સ્થિતિ દ્વિ આગદોષમથી વધારે હોવાનો સંભવ છે. સાતેય પ્રવૃત્તિઓને ઉપશમાવવા રૂપ જે સમકિત છે, તેની સ્થિતિ અંતર્મૂર્તિની હોય છે. અને તેમાં સાતેય પ્રવૃત્તિઓનો વિપાક અને પ્રદેશ ઉદય હોતો નથી.

જ્ઞાતમા ભાંગામાં છ પ્રવૃત્તિનો વિપાક અને પ્રદેશ-ઉદય બંધ રહે છે. અને સમકિત-મોહનીયતા આગુ રહે છે. મિથ્યાત્વના દલીલામાંથી ચોક્કસિયા, ત્રણ હાલિયા અને એ હાલિયા રસના દળિયાને હક્કવીને બાકીના એક હાલિયા રસના ત્રીજા પુનરૂપ દળિયાના ઉદયને સમકિત મોહનીય કહે છે. તથા મિથ્યાત્વના ચાર હાલિયા આદિ રસનો ઉદય હક્કવાને લીધે આ ભાંગાને શયોપશમમાં લીધો છે. એમ લાગે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૭૦ :—ઋતુ-બદ્ધ-શેષ કાળમાં પીઠ ફલક કામમાં લેવાનો નિષેધ જ્ઞાતા મુનનાં પાંચમા અધ્યયનમાં નીચે મુજબ કર્યો છે, તે શું સમજવું ?

“ ઓમન્નો-ઓમન્ન વિહારી एवं पामत्ये २ कुमीले २ पमत्ते संसत्ते वचवद पीठ फल्य-सेवजा-संभारण पमत्ते वा वि विहरइ ”

ઉત્તર :—આ પાઠનો આવા પ્રકારનો ભાવ પ્રદર્શિત કરવો એ સિદ્ધાંત અનુકૂળ નથી, આ પ્રકરણમાં મંદુક રાજ વેન શ્રમણ ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓથી પરિચિત છે. એવું નીચેના પાઠથી જાણાય છે.

“ अक्षयवित्तोऽं ओमहमेवञ्जोः...., पामत्ये एमजित्तं पीठ-फल्यसेवजा-संभारण ”

તેમણે ફેલક મજપિંચે, ચોખ્ય ચિકિત્સાની સાથે પીઠ, ફલક વગેરે લેવા માટે વિનંતિ કરી. ફેલક મજપિંચે તેમની વિનંતી મુજબ રસશાળામાં પધારીને પીઠ-ફલક વગેરે અદ્ય પળ કર્યું. તેમની સાથે ૫૦૦ મુનિઓ પળ દત્તા, તે ગ્રામ્યો નિદોષ પીઠ, ફલક વગેરે અદ્ય કર્યા.

આ પાઠનો આવાર્થ સ્પષ્ટ રીતે જાતાય છે કે શેષ કાળમાં પીઠ ફલક વગેરે લેવાનું આપુણી માટે શાસ્ત્રાનુસાર છે. જે એમ ન હોય તો મંદુક શા માટે વિનંતિ કરત અને તેમની વિનંતિથી મુનિ શા માટે અદ્ય કરતા? આ પ્રવૃત્તિ અનુકૂળ રતી વેદકેવ અદ્ય કર્યું. પાસત્યા વગેરેની શંકા પણ તે સમય મુખી નિર્માળ છે. કેમકે તેજા તે અમયે જાસત્યા ન દત્તા.

કરોડ પણ કરી શકાય છે. તથા તેથી આગળ અસંખ્ય વર્ષ સુધીના પણ હોઈ શકે છે. તેથી ત્યાં જેઓ પ્રસંગ હોય ત્યાં તેવું સમજવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૨૭૪ :—સિદ્ધશિલાને “સર્વ પ્રાણી, ભૂત, હવ અને સત્ત્વોની સુખકારી”નું વિશેષણ આપ્યું છે. પૃથ્વીકાય હોવા છતાં તેઓ સર્વ હવોના સુખકારી કેવી રીતે હોઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—સર્વ પ્રાણી, ભૂત, હવ અને સત્ત્વોને ઉપદ્રવકારી ન હોવાથી સિદ્ધશિલાને સુખ આપવાવાળી બતાવી છે. ત્યાં ઉત્પન્ન થનારા સર્વ હવોની આ પૃથ્વી સુખકારી છે. કારણ કે ત્યાં ઠંડી વગેરે દુઃખનો અભાવ છે. અર્થાત્ ત્યાં ઠંડી વગેરે દુઃખનું કારણ ન હોવાથી તેને થી કોઈને સુખ આપનારી બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૧૨૭૫ :—ભાવ મન રૂપી છે કે અરૂપી ? જો અરૂપી હોય તો સિદ્ધ ભગવાનને પણ હોતું જોઈએ. પરંતુ તેમને તો નથી ?

ઉત્તર :—ભગવતી સૂત્રના શ. ૧૩ ઉ. ૭ માં મનને આત્માથી અન્ય, રૂપી, અગિત, અણ્વ શરૂપ વગેરે બતાવ્યું છે. તથા ૧૨ મા શતકના ૫ મા ઉ. માં મનને ચારદર્શવાળું રૂપી બતાવ્યું છે. એ જ ઉદ્દેશમાં લેંદ્યા સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં લેંદ્યાના ભેદ કરીને ભાવલેંદ્યાને અરૂપી અને દ્રવ્ય લેંદ્યાને આઠ દર્શવાળી રૂપી બતાવી છે. જો આ અંતર મનના ભેદોમાં પણ હોત તો અવશ્ય ભેદ કરવાનું કરમાવત, પરંતુ એમ ન કહેતા માત્ર રૂપી જ બતાવી છે. પન્નવત્તા તથા નંદીની રીકામાં દ્રવ્યમન (મનના ચડણ કરેલા પુદ્ગલ) ભાવમન વગર પણ હોઈ શકે છે. પરંતુ ભાવમન [તે અદ્ય કહેલા પુદ્ગલોથી મનન કરવું] દ્રવ્યમન વગર હોઈ શકતું નથી એવું બતાવ્યું છે. ક્રિયાદિ પ્રમાણેથી લેતા ભાવમન પણ રૂપી હોવાનું સમજવું છે.

પ્રશ્ન ૧૨૭૬ :—ભાવલેંદ્યાને કયા આધારે અરૂપી બતાવી છે ?

ઉત્તર :—ક્રિયાદિ દ્રવ્યોના સંબંધથી થનાર આત્માના પરિણામ વિશેષને ભાવલેંદ્યા કહે છે. ભાવલેંદ્યા પરિણામ શરૂપ હોવાથી અરૂપી બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૧૨૭૭ :—દશર્વકાલિકે અધ્યયન ૮. આયા ૬૧ નો અર્થ સુખોના પાલન કરવાનું કયું છે. કે શ્રદ્ધાનું પાલન કરવાનું કયું છે ?

ઉત્તર :—પૂર્વેલાં પ્રશ્નની આપાના અર્થ નીચે પ્રમાણે સમજવું.

જે શ્રદ્ધાથી તથા વિચાર્યવાળી ઉત્તમ ચારિત્ર્યના સંપ્રદાય કંઈક છે તે જ શ્રદ્ધા તથા પૂર્વ વિચારથી મહાપુરુષોએ બતાવેલા ઉત્તમ સુખોમાં મનુષ્ય રહીને આપુરુષોએ સંયમધર્મનું ચર્ચાર્થ પાલન કરવું જોઈએ. આથી જ શ્રદ્ધાથી સુખોનું પાલન કરવાનું બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૨૭૮ :—શ્રી અમોલકે ઋષિજી મહારાજ કૃત પન્નવણાના પૃષ્ઠ ૨૬૦ માં ત્રસકાયના પર્યાપ્તથી અપર્યાપ્તા અસંખ્ય ગુણુ બતાવ્યા છે, ત્યારે અમદાવાદ વાળા પન્નવણાના પૃષ્ઠ ૩૬૬ માં ત્રસકાયના પર્યાપ્તથી અપર્યાપ્તા સંખ્યાત ગુણુ બતાવ્યા છે, આ બંનેમાંથી સાચો અર્થ કયો છે ?

ઉત્તર :—ત્રસકાયના પર્યાપ્તાથી અપર્યાપ્તા અસંખ્યગુણુ છે. તેથી જેઓ અસંખ્ય-ગુણુ કહે છે તે જ બરોબર છે.

—પ્રશ્ન ૧૨૭૯ :—મરણના અંતિમ સમયમાં કેવળ સસુદ્ધાત કયારે થાય છે, અંત સુંદુર્ત બાકી રહે ત્યારે થાય છે કે તે પહેલાં થઈ શકે છે ?

ઉત્તર :—કેવલી-સસુદ્ધાત મરણાંતના અંતસુંદુર્ત પહેલાં જ થાય છે, અધિક પહેલાં નહિ. આ બાબત સંયોગી ભવસ્થ કેવલી અનાહારકનું જે અંતર જીવાભિગમમાં બતાવ્યું છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૮૦ :—મિશ્ર સમકિતની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા શી હોઈ શકે છે ? આઠમી ગાથાનો અર્થ શો છે ?

ઉત્તર :—જેવી રીતે નાલિકેર કીપના મનુષ્યોને અન્ન ઉપર અત્યંત આદર તથા અપ્રીતિ નથી થતી એવી જ રીતે મિશ્ર-મોહનીય કર્મના ઉદયથી જિન વચનો ઉપર આભ્યંતર રૂચી રૂપ રાગ, અને આભ્યંતર અરૂચિ રૂપ દ્વેષ એ બંને થતા નથી.

તેમાં મિથ્યાત્વના દળીયાનાં ચૌકણિયા અને તિઠાણિયાનો રસ ન રહેતાં બેઠાણિયા રહે છે. (સમકિત મોહનીયમાં તો બે ઠાણિયા રસ પણ હટી જઈને માત્ર એક ઠાણિયા રસ જ રહે છે.) જુદા જુદા શ્વાસોશ્વાસ રૂપ અંતર્મૂર્તિની તેની સ્થિતિ હોય છે. તેમાં જીવ મરણ પામતો નથી અને આયુષ્ય કર્મ પણ બાંધતો નથી. આ મિશ્ર ગુણુ સ્થાનરૂપ મિશ્ર સમકિત સંત્રી પંચેન્દ્રિયના અપર્યાપ્તામાં જ હોય છે. સમકિત પ્રાપ્ત થયા પછી જ મિશ્રસમકિત પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી મિશ્રવાળો જીવ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન કાળની અંદર અવશ્ય મોક્ષમાં જાય છે.

પ્રશ્ન ૧૨૮૧ :—સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના બીજા અધ્યયનથી ત્રીજા શતકની આઠમી ગાથાનો અર્થ શું છે ?

ઉત્તર :—પહેલા પ્રશ્નની ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. આ મૃત્યુલોકમાં અન્ય વસ્તુઓની વાત જ શી છે ? સમસ્ત સુખોનું સ્થાન પાતાના જીવનને જ પહેલા દેખો. આ જીવન અનિત્ય છે અને અવીચિત્તમરણથી દરેકે દાગે બિનાથી છે. સમસ્ત આયુષ્ય ક્ષીણ થતાં અથવા અધ્યવસાન [અત્યંત દુર્ધર્મ અને વિપાદને કારણે ખૂબ ચિંતા કરવી] નિમિત્ત સ્વરૂપ ઉપક્રમને કારણે કોઈ [સાપકમવાળા] શતાયુ પુરુષ પણ યુવાવસ્થામાં [આયુષ્ય સમાપ્તિ પહેલાં આયુષ્યના ત્રીજા ભાગમાં] જ મરી જાય છે. અથવા નિરૂપકમ-

વાળા પશુ સદૃજ આયુષ્યની સમાપ્તિ થતાં આવ્યા જાય છે, આ આયુષ્ય સાગરોપમની અપેક્ષાએ હોઈ વિચારમાં નથી, એટલા માટે આ આયુષ્ય થોડા દિવસના નિવાસ સમાન છે એમ સમજો. આયુષ્યની આવી અવસ્થામાં શુદ્ધ (લઘુ) પ્રકૃતિનો હવ જ શબ્દાદિ દિવસોમાં આસક્ત થાય છે, અને આસક્ત થઈને તરફ વળેરે દુઃખનાં સ્થાનોને પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૨૮૨ :—સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કન્ધના પાંચમા અધ્યયનની ચોથી, આઠમી તથા દશમી ગાથાનો અર્થ શો છે ?

ઉત્તર :—તે ગાથાઓનો અર્થ નીચે પ્રમાણે ધ્યાનમાં આવ્યો છે.

તીર્થંકર, સર્વજ્ઞ તથા સર્વ બળ્ય હવે મોક્ષમાં આવ્યા જશે તેથી સર્વ બળ્ય હવેનો વિચેદ થશે અર્થાત્ આ જગત બળ્ય વગરનું બની જશે. બધા પ્રાણીઓ વિચરે છે તથા સદૃશ છે. બધા પ્રાણીઓ કર્મ-જનનથી બંધાયેલાં જ રહેશે. તીર્થંકર દર્શક શાશ્વત રહેશે વળેરે એકાંત વાક્ય બોલવું જોઈએ નહિ, કેમકે આ પ્રમાણે બોલવાથી દર્શનનો અનાચાર થાય છે. ॥ ૪ ॥

જે સાધુ આધાકર્મી આદાર, વચ, વસતિ વગેરે ભોગવે છે, તેઓ પરસ્પર પાપકર્મથી લેપાયેલાં જ છે, અથવા લેપાયેલાં નથી. એ પ્રકારનું એકાન્ત વચન ન બોલે.

તાત્પર્ય—(૧) હદ્મસ્થતાને કારણે આધાકર્મી આદારાદિ ભોગવવાવાળાના આંતરિક ભાવોનું જ્ઞાન ન હોવાથી નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવાનો નિબંધ કર્યો છે, શુદ્ધિનું પૂરું ધ્યાન રાખવા છતાં પણ કૈનમુનિની અજાણ્યમાં આધાકર્મી આદાર વગેરે ભોગવવામાં આવી ગયા હોય તે મુનિને તથા (૨) પ્રથમ તીર્થંકરના સાધુ વર્ગ સિવાય અન્ય તીર્થંકરોનાં સાધુવર્ગમાં જેના માટે આદારઆદિ કરવામાં આવ્યા હોય, તેમને હોડીને બાંધીનાં મુનિ-જ્ઞાના કામમાં આવ્યા હોય તેમને અને (૩) અત-સંપત્તિય આદારાદિ આવવાથી હેઠોપ-સ્થાપનીય સારિય દેવા ચોગ્ય નવદિશિતને દેવાનું વિધાન હોવાથી તેને દેવાથી, તે આદારને કામમાં હોવા હોય તો તેને-એ બધાને કર્મનો જાંબ મળે એમ કેમ કરી શકાય ? આવી પરિસ્થિતિમાં તેમને "તે શંભેષીનું કર્મ જાંબ ન થયું હોવા છતાં પણ કર્મ જાંબન થયું" એમ કહેવું તથા ઉપરના પ્રકારના મુનિઓ સિવાય જેઓએ આધાકર્મી આદારાદિ બાળી ભુજીને બોગવ્યા હોય તેમને તે શંભેષી કર્મજાંબ મળે હોવા છતાં પણ કર્મજાંબ નથી મળે એમ કહેવું તે અતઃચિત્તું હોય બતાવ્યો છે. આ અગ્રમાં અસિદ્ધાચાર શંભેષી અનાચારનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ॥ ૬ ॥

આ જે આંતરિક, આદારકર અને કર્મજાંબ આદિ સદૃશ છે તે બધા એક જ છે એવડા સમજના રૂપે તે મિત્રબિન્ન છે, તે બંનેને મિત્રાનરૂપે જ્ઞાન ન કરેવું એકદમ કારણ છે એ પાંચે સદૃશ કારણે જિન્ન છે અને કારણેક અબિન્ન છે, તેમજ બધા પદાર્થોનાં આદ

ઉત્તર :—સ્વાધ્યાયને માટે આવો નિયમ લાગુ કરવામાં આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૦૬ :—એકેન્દ્રિયને સ્પર્શ કરવામાં પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે, તો બે ઇન્દ્રિય વગેરે હોવાનો સ્પર્શ થઈ જાય તો પ્રાયશ્ચિત કેમ બતાવ્યું નથી ? જો એકેન્દ્રિય હોવાના મૃત્યુને ન જાણવાની આશંકાથી જ પ્રાયશ્ચિતનું વિધાન છે, તો હંડ પણ શંકાયુક્ત પ્રકારે હોવો જોઈએ, નિશ્ચયાત્મકે નહિ ?

ઉત્તર :—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, કોમળ લીલોતરી, ફુલ વગેરે અનેક એકેન્દ્રિય હોવાના સ્પર્શથી, અનેક હોવાની વિરાધના થઈ જાય છે, પરંતુ બેઈન્દ્રિય આદિ હોવાના સ્પર્શથી વિરાધના થાય છે એવો એકાન્ત નિયમ નથી. હાં, જો કદાચ બેઈન્દ્રિ આદિ મરી જાય અથવા તેઓને ખાસ તકલીફ (ખીડ) પહોંચે તો તેનો પણ હંડ (પ્રાયશ્ચિત) આવે છે, હવે રહી બાબત ધાન્યની કણ વગેરે પગ નીચે દગાય તેની; તો તેઓ દગાવાથી મરે, કે ન પણ મરે, પરંતુ પગ નીચે દગાવાથી તે એકેન્દ્રિય હોવાને બહુજ ખીડ થાય છે. ભગવાને, ભગવતી શ.૧૬ ઉ.૩માં, વૃદ્ધનું દણ્ડાંત આપીને સમજાવ્યું છે. તેથી તે એકેન્દ્રિય હોવાને ખીડ થતી હોવાને કારણે, પ્રાયશ્ચિત લેવું અનિવાર્ય છે. આ બાબત શંકાયુક્ત નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૦૭ :—કેવળજ્ઞાની. સમુદ્ધાત કરે છે કે સ્વાભાવિક હોય છે ? માનવીના કર્તવ્યને અસંખ્યાત સમય લાગે છે, જો તેને સ્વાભાવિક માનવામાં આવે. તો શ્રોતે હોવી જોઈએ. કર્મોની આ પ્રકારની સમુદ્ધાત સ્વાભાવિક થવી અસંભવ લાગે છે ?

ઉત્તર :—જિજ્ઞાસુના પાદિ જીવની શક્તિની અપેક્ષાએ તો, કેવળીને સમુદ્ધાત કરવાનું જોઈએ. પરંતુ તે કરતા, પાદ આદિની પ્રવૃત્તિથી નહિ. હમ્મ, પાદ વગેરેની પ્રવૃત્તિના કારણે, જો તે સમય લાગે કે, અંતરંગ ઉત્થાન આદિ શક્તિનું કાર્ય તો જીવ એક સમયે જ કરી શકે છે. તેથી આડ સમયમાં કરવામાં કરકમ નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૦૯ :—ભવનપતિ દેવોમાં, અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કેટલા ગુણુ-સ્થાનક હોય છે?

ઉત્તર :—ભવનપતિ દેવોના અપર્યાપ્તમાં, કોઈમાં પ્રથમ, કોઈમાં બીજું અને કોઈમાં ત્રીજું—આ રીતે ૩ ગુણુ સ્થાનક હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૩૧૦ :—ભવનપતિ દેવોમાં, અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કેટલા પ્રાણુ હોય છે? તેમને મન, વચન અને આસોઆસ હોતા નથી, તેઓ આસો-આસ લીધા વગર કેવી રીતે જીવી શકે છે?

ઉત્તર :—વાટે વહેતા ભવનપતિમાં એક આયુષ્ય-ગણપ્રાણુ હોય છે, કોઈ કાયબળ પ્રાણુ આથે બે ગણપ્રાણુ વાટે વહેતામાં માને છે, ચારીર પર્ચાપ્તિ પૂર્ણ થતાં કાયબલ પ્રાણુ આથે બે પ્રાણુ હોય છે. ઇન્દ્રિય પર્ચાપ્તિ પૂર્ણ થતાં, પાંચ ઇન્દ્રિયોના પાંચ પ્રાણુ વધવાથી સાત પ્રાણુ થઈ જાય છે. આસોઆસ પર્ચાપ્તિ પૂર્ણ થતાં આસોઆસ ચુક્ત આઠ પ્રાણુ હોય છે. બાપા અને મન-પર્ચાપ્તિ પૂર્ણ થતાં, પર્ચાપ્ત થઈ જાય છે. તેથી દશેવ પ્રાણુ હોય છે. ચોથી પર્ચાપ્તિ પૂર્ણ થતાં પહેલાં, સ્વપ્ન જીવે, આસોઆસ વગર જીવિત રહે છે.

પ્રશ્ન ૧૩૧૧ :—તિલોક પ્રજ્વલિતની રૂદર મી ગાથામાં ક્યોપદામને છાંડીને છ સમકિત નરકમાં જતાવી છે, તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર :—તિલોક પ્રજ્વલિત તો જોવામાં આવી નથી પરંતુ બીજે ક્યોને સાતેય સમકિત નરકમાં જતાની છે, કોઈને પણ જાત્રી રાખી નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૧૨ :—નારાયણ, પ્રતિનારાયણ, બળભદ્ર અને ચક્રવર્તિ નરક-માંથી નીકળીને ધતા નથી, તો પાણુ ચક્રવર્તિની આગતિ રૂદ્ર બોલની જતાવી, તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર :—પ્રગાથના પદ ૨૦ નાં પ્રમાણુની પ્રથમ નરકમાંથી નીકળીને ચક્રવર્તિ તથા પહેલી અને બીજી નરકમાંથી નીકળીને વાસુદેવ (નરનાયણ) અને બળભદ્ર થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૩૧૩ :—પંદર પરમાધારી દેવ શું અક્ષર કુમાર જાતિના છે?

ઉત્તર :—પંદર પરમાધારી અક્ષરકુમાર જાતિના જ દેવ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૧૪ :—“કેઈ દેવાદિનો મગ્ગને કલ્પ કલ્પ ય મોક્ષને” —કોઈ ધર્મ આથે સંજાધ સંજાનારી કથાઓ સાંભળીને સમ્યક્ત્વ આપત કરે છે. તો નારદીના જીવોને ધર્મ કથા સાંભળવાનો શ્રેય કેવી રીતે થયે છે?

ઉત્તર :—પ્રગાથના પદ ૨૦નાં પ્રમાણુની ૧૫૩ કાવ્યે કે દેવોનાં સંજાનારી નરકમાં કોઈને પણ પર્ચા સાંભળવાનો નારકર મને છે.

પ્રશ્ન ૧૩૧૫ :—અગ્નિમા વગેરે નરકિ કોને કરે છે?

ઉત્તર :—આઠ કલ્પિના સ્થાવરમાં નીચે પ્રમાણે લેવામાં આવ્યાં છે.

“ પ્રથમા કલ્પિ અણિમા નામ, નાન્દો સ્થ કરે મુખ વામ ।
 કમલ નાલ મેં પેસી જાય, ચક્રી ફેરો મુખ ભગતાય ॥૧॥
 દ્વિજી મહિમા કલ્પિ અગિરામ, મેરુ થકી મોટી તનુ તામ ।
 વિષ્ણુકુમાર તળી પરે હોય, મુર-નર દેવ ઉરે સદ્દ કોય ॥૨॥
 લઘિમા વાયુ પરે તનુ થાય, ગરિમાવજ્જ સો શરીર વનાય ।
 ઇન્દ્રા દિક નહીં સકે ઉઠાય, ચોથી ગરિમા નામ કઢાય ॥૩॥
 પ્રાપ્તિ પંચમી કલ્પિ વી વાત, ફેરે મૂં વૈઠા મેરુ પર દાથ ।
 પ્રા કામ્ય છઠી કલ્પિ મુળ પદ્મ, જલ પર મૂં પર ઝ્યું ફિરેજેદ ॥૪॥
 ઈશિત્વ સપ્તમી કલ્પિ કા નામ, તીર્થંકર કલ્પિ કરે મુખ ધામ ।
 અષ્ટમી વશિત્વ જગ વશ થાય, મુર નર પૂજે તેહના પાય ॥૫॥
 અષ્ટ સિદ્ધિ પ્રથુ નામે મલે, પ્રથુ નામે લક્ષ્મી અધિચલે ।
 પ્રથુ નામે હુવે મંગલ માલ, મુનિરામ કહે સવ ટલે જંજાલ ॥૬॥

પ્રશ્ન-૧૩૧૬ :—બધા ભવનોમાં ચૈત્ય-વૃક્ષ નિશ્ચયથી હોવાની ઉત્પત્તિ અને તેમના વિનાશનું કારણ હોય છે, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—ચૈત્ય-વૃક્ષોની કોમળતા તથા પ્રકુલતાથી દેવદેવીઓને તે ગ્રાંથી થતું મૃત્યુ તથા ઉત્પત્તિનું જ્ઞાન થઈ શકે છે. પરંતુ ચૈત્ય-વૃક્ષ પાતે હોવાની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનું કારણ છે, એમ સમજવું ભેદીએ નહીં.

પ્રશ્ન-૧૩૧૭ :—“ સમ્મત્ત રચનજુત્તા, નિવ્વરમત્તીય ણિગમચ્ચંતિ । કમ્મસ્વવળનિમ્મવ દેવા, જિણ્ણાહપહિમાઓ ॥ ૫૪ ॥ તો ૫૪ી માનવીઓએ મોક્ષને અર્થે જિન પ્રતિમાનું પૂજન કેમ ન કરવું ભેદીએ ?

ઉત્તર :—તેમની માન્યતાઅનુસાર તેઓ ત્રિલોકપ્રજ્ઞામાં કહે છે. પરંતુ તે શાસ્ત્ર-સંગત નથી. આનંદ વગેરે શ્રાવકોના વર્ણનમાં આ પૂજન વગેરેનું વર્ણન નથી તથા સાધુઓને પણ દર્શન કરવાની આજ્ઞા તથા દર્શન ન કરતા પ્રાયશ્ચિત લેવાનું પણ કહ્યું નથી તેથી આ વાત તેઓએ વ્યક્તિગત માન્યતા અનુસાર રચેલી હોય એમ જણાય છે. આગમ પ્રમાણથી તે પ્રમાણિત નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૧૮ :—આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે “ જાણમાળોવિ જ જાણતિવયે ” । તો શું આ કાયરતા શીખવતું નથી ? ઉદ્ધત્તે હોવું આવશ્યક હતું કે “ જાણમાળોવિ જ વદિગ્ગામી ”

એ પ્રમાણે કહી શકાય છે. તેથી આ પાઠ કયા પ્રાણિઓને ઉદ્દેશીને કરે-
વામાં આવ્યો છે ?

ઉત્તર :—“ જાગંચા જો જાગંતે વગગ્ગા ” પાઠનો અર્થ બલુવા છતાં પણ ‘ જુ’ બલુ’
જુ’ એમ ન કહે અર્થાત્ મીન જ રહે એ અર્થ જ બરાબર સંગત છે. આનો અર્થ કરવાથી
જ આ આલાવાના શબ્દો સાથે બરાબર મેળ ખેડે છે.

પ્રશ્ન ૧૩૧૬ :—ખૂબ ગરમી અને ખૂબ ઠંડી લાગવા છતાં પણ અનાજ
નિર્જીવ બનતું નથી તો પછી માત્ર સ્પર્શથી જ નિર્જીવ થઈ જાય છે,
એવી કલ્પના કરવી ક્યાં સુધી હિચિત છે ?

ઉત્તર :—ખૂબ ગરમી, ખૂબ ઠંડી અને સ્પર્શથી પણ કોઈ કંઈ નિર્જીવ બની શકે
છે. નિર્જીવ બનવાનો એકાંત નિષેધ નહીં કર્યો કોઈએ. ક્યારેક કોઈ નિર્જીવ ન પણ
થાય. તે પણ પીઠા તો જરૂર થાય છે. તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું અનિવાર્ય થઈ પડે છે.

પ્રશ્ન ૧૩૨૦ :—અગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે છ મહિનામાં નિમિત્ત વાયસ
મરે તો પ્રાણાનિપાત ક્રિયા લાગે છે, તો જેનું આયુષ્ય સ્વભાવિકે એણું
હોય અને નિમિત્ત મળી જાય તો શું પ્રાણાનિપાતક્રિયા ન લાગે ?

ઉત્તર :—છ મહિનામાં મરવાથી જે પાંચમી ક્રિયા બતાવી છે, તે વ્યવહારનયથી
અગત્યની કોઈએ, પરંતુ ખરી રીતે તો એમ સમજવું કોઈએ કે તે પ્રદાર કરતી વખતે
મરી જાય તો પાંચમી ક્રિયા લાગે છે. આ પ્રકારનું સ્પષ્ટિકરણ બરાબરી શ. ૧, ૬. ૮ની
લીકામાં આપ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૨૧ :—નારિતક વ્યક્તિ માને છે કે શરીરનાં વિનાશની સાથે
આત્માનો પણ વિનાશ થઈ જાય છે. તપ, જપ કરવાની કોઈ જરૂર નથી.
જો કે રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં તેનું ધોડુંક સમાધાન છે. પરંતુ તે માત્ર
દર્શન ક્ષેત્રે છે. જો આત્માનો વિનાશ થયો માનવામાં આવે તો કયા કયા
દોષ લાગે છે ?

ઉત્તર :—શરીરના અનેક પરમાણુનો વિચાર કરવાથી તેજોની ગદના સ્પષ્ટ હોવાય
છે. તેથી તેમાંથી મેનનની ઉત્પત્તિ થતી શક્ય નથી તેમજ તેના નશ્વર થયા તે પણ
શક્ય નથી.

હવે, રૂપી રૂપરૂપોને પરિણામવાળો છે. અને મેનન હજી છે. ત્યારે તેના પરિણામથી
મેનનની ઉત્પત્તિ અને તેમાં વિનાશ શક્ય જ હોવી રીતે કેનામાં કહી પણ સમજાવ્યો સંભાવ
ન થાય તે જરૂર અને જેનામાં કોઈએ બલુવાનો સ્વભાવ મેળ તે મેનન આ રીતે જોઈને
સ્વભાવ અન્યત્ર વિચાર વિદ્ય છે. જોઈને મેનન જ સ્વભાવ કદાચ મેનન સંભોળે જ નથી.
અર્થાત્ મેનન મેનન અને મેનનના વચ્ચે કદી જાળી રહેતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૨૬ :—કર્મ અને શ્રદ્ધા શી વસ્તુ છે ? તેમનો પરસ્પર શો સંબંધ છે અને શું અંતર છે ? ત્યોતિય જાણનારા કર્મોની દરજા જાણીને શ્રદ્ધાના ફળ બતાવે છે શું ? જેમની જન્મ પત્રિકા બરાબર અને સીધી હોય અને તે ત્યોતિય વિદ્યામાં પ્રવીણ હોય તે મુખ-દુઃખ-લાભ-અજ્ઞાન ને એટલે મુખી કે આયુષ્ય પણ બરાબર બતાવી શકે છે, આ કઈ રીતે સંભવિત છે ?

ઉત્તર :—કર્મ એ ચાર દૃષ્ટી પુરૂષલ છે. મિથ્યાત્વ રૂપ પોતાના બાધેથી જ તે પુરૂષલ, હવના પ્રદેશોની સાથે સંબંધિત થઈને, થોડાંકાનુસાર અનુભાગ બતાવીને પુનઃ અજ્ઞાન પણ થઈ જાય છે. તે શ્રદ્ધા ત્યોતિય દેવ છે. કર્મોના સંબંધ જેવી રીતે અન્ય સંસારી હોયો સાથે છે તેવી જ રીતે શ્રદ્ધા ત્યોતિયી દેવોની સાથે પણ છે. બીજો કોઈ ખાસ સંબંધ જાણવામાં નથી.

જેમ નેત્ર આદિ આંજ પાતે કાંઈ સમજતું નથી, પરંતુ તેના ફલદાયી શુભ, અશુભ, લાભ-અલાભ વગેરેનું અનુમાન બુદ્ધિમાનગએ કર્યું છે. અને વિશેષ જ્ઞાનીઓને તો નદ્રરૂપ મેળ પણ મેળવ્યો છે, એજ પ્રમાણે કીંક, જાનવરોની ઓસી, શસ્ત્રાદિનું મુકત, વિજળી, ધુમ્રમય, માછલી, સમુદ્રમત્સ્ય, વાંદરાનું વસ્ત્રુ, પ્રકાશના ચિહ્નો, ભૂકંપ, અગ્નિ પદ્મનું ફળવું, વગેરે વસ્તુઓ ઉપરથી શુભાશુભ આદિ રૂપ જાણવા છે. તેના પરથી આપણે ત્યોતિયી દ્રશ્યદેશ આપે છે. જેવું કર્મ ઉદયમાં આવ્યું હોય તેવા સંયોગ મળે છે, નહિ તો કોઈ પણ પ્રકારે તેમના પર પ્રતિબંધ લાગી જત.

પ્રશ્ન ૧૩૨૭ :—પૃથ્વીના તીર્થ કરેલા સમયમાં લોગરસ કેવો લેવો ?

ઉત્તર :—મહાવિદેવ દેવગી જે કોઈ વિજયમાં, જે નીર્થ કરેલું શાસ્ત્રન જાણતું હોય તે નીર્થ કરના નામનો લોગરસ લેવા છે. જલન અને ઔરજન દેવમાં વર્તમાન ધોવારીમાં, એક એ દરિયાદિ જેટલા નીર્થ કરેલ હોય એટલા નીર્થ કરેલા જામનો લોગરસ લેવા છે.

પ્રશ્ન ૧૩૨૮ :—સાધુ-સાધ્વીને કેટલા પાત્રો રાખવાનું કરવું છે ? આ મર્યાદા કયા શાસ્ત્રના મૂલપાઠમાં કે અર્થમાં છે ? વધારે પાત્રો રાખવા એ શું કદાચની બહાર છે ? અધિક રાખે તો પ્રાયશ્ચિતનું કારણ બને છે ?

ઉત્તર :—ગિનકાળી પ્રતિમાધારી વગેરે વિશિષ્ટ સ્થાનિત્વ હોય વિશ્વવ, સર્વિર કરી સાધુ-સાધ્વીને માટે જુદાજુદા છે. કે અને નિર્ણય કે ૧૬૪૨ અર્થમાં, પણ પાત્ર (પાત્ર-પાત્ર) જાણવા છે. અગરલી રા. રા. ૬. ૫ માં ૬-૬૪૬ નિર્ણયકરના વિશ્વર્ષે જવાના પ્રત્યેકપાત્ર પાત્રના અર્થમાં જેવું જેવું પાત્રો જાણવા છે. ત્યારે રા. પૈશ્વિકના મોઝા અંગુલમાં “૧૬૪૬ ચિત્ર” પાત્રલ જાણવા. પણ જાણવાના આ પ્રમાણે પ્રત્યેક પાત્ર-સાધ્વી ફક્ત એક પાત્ર મળી શકે છે. જોય શકેલું નિર્ણય વગેરે મળે તે નિર્ણય મુજબ તે માટે લગ્ન-સીમાની પ્રાયશ્ચિત જવાનું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૨૬ :—સાધુઓએ સાધુ, સોડાનો ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ તે કયે સ્ત્રોતે આવ્યું છે, તથા ઉપયોગ કરે તો શું નુકસાન થાય ? એકવાર સાધુ, સોડાથી વસ્ત્ર ધોવાય તો તેને વારંવાર ધોવા પડતા નથી, તેથી સમય બચે છે અને બચેલો તે સમય જ્ઞાન ધ્યાનમાં વધારે આપી શકાય ?

ઉત્તર :—સાધુ, સોડા વગેરેથી કપડાં ધોવા તેમાં વિષ્ણુના કારણ દેખાય છે. સાધુને વિષ્ણુ કરવાનું દર્શકવિકલ્પના છઠ્ઠા અભ્યયનમાં નિર્ણય છે અને જોમ કરવું તે વીકલ્પ કર્મભંજનું કારણ બનાવ્યું છે. નિશીથમાં તે માટે ગૌમાથી પ્રાયશ્ચિત કર્યું છે.

આમયાનાં કોડેમાં તેમજ શોક વખતે નાગરિકોમાં પણ તેનો ઉપયોગ વર્જિત દેખાય છે. સાધુ, સોડામાં પારની મુખ્યતા છે. પારને ડાળાંગના ૬ મા ડાળામાં સદસ (દિવાનું સાવન) બનાવ્યું છે તેથી ત્યાગી-વૈરાગી સાધુવર્ગ દ્વારા તેનો ઉપયોગ કેમ

આવી સ્થિતિમાં દર વર્ષે ૭૦ દિવસ જ કેવી રીતે કાયમ રહેશે તેનો વિચાર કરવો પણ જરૂરી છે.

પ્રશ્ન ૧૩૩૨ :—શુભ ક્રિયા અને અશુભ ક્રિયા બંને લાગે છે કે માત્ર અશુભ ક્રિયા જ લાગે છે ? કોઈએ ધર્મ ધ્યાન કરવા માટે ઉપાશ્રય બનાવ્યો તેમાં જે હિંસા થઈ તેની પાપરૂપ ક્રિયા તથા ધર્મ ધ્યાન થાય છે તેની શુભક્રિયા લાગવી જોઈએ, મૃત્યુ સમયે મકાન વગેરેનો સમત્વ ન છોડવો તો તેની પરલવમાં પણ શુભ અને અશુભ બંને ક્રિયાઓ લાગે છે કે નહીં ?

ઉત્તર :—શુભ અને અશુભ બંને પ્રકારના કર્મો મિશ્ર પદ્ધતિનાં કાર્યમાં બંધાય છે પરંતુ મૃત્યુ પછી અમૃત આશ્રયી પાછળની જે ક્રિયા લાગે છે તે પાપની લાગે છે, પુણ્યની નહીં. આ વાત લગવતી શ. પ, ઉ. ૬ ની ટીકામાં બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૧૩૩૩ :—સમ્યક્ત્વમાં મનુષ્યનાં આયુષ્યનો બંધ માનવામાં આવે તો કઈ કઈ હરકત ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉત્તર :—દેવ અને નારકી તો સમ્યક્ દષ્ટિપણામાં મનુષ્યનું જ આયુષ્ય બાંધે છે. પરંતુ તીર્થ ધર્મચેન્દ્રિય અને મનુષ્ય સમ્યક્ દષ્ટિપણામાં કેવળ એક વૈમાનિક દેવનું આયુષ્ય બાંધે છે. આ વાત લગવતી શ. ૩૦ માં સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૩૪ :—શંખ, પુષ્કલી[પોખલી] વગેરે શ્રાવકોએ લોજન કરીને 'પૌષધમત અંગીકાર કયું' કે પૌષધ અંગીકાર કર્યા પછી લોજન કયું ?

ઉત્તર :—ઉપરના શ્રાવકોએ પૌષધમાં (દયા રૂપ પૌષધ) માં લોજન કયું, એવું લગવતી શ. ૧૨, ઉ. ૧ થી સ્પષ્ટ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૩૫ :—શ્રાવકને માટે સર્વથા વનસ્પતિ, કાચું પાણી તથા સ્નાનનો ત્યાગ કયા શાસ્ત્રમાં છે ?

ઉત્તર :—વનસ્પતિના સમારંભનાં ત્યાગી શ્રાવકથી પૃથ્વી જોદતાં વૃક્ષનાં મૂળ છેદાઈ જાય તો તેના વનનું ઉલ્લાંઘન થતું નથી વગેરે વર્ણન, લગવતી શ. ૭, ઉ. ૧માં છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પૃથ્વી જોદનાર કોઈ કોઈ શ્રાવક પણ વનસ્પતિનાં સમારંભનાં ત્યાગી હોય છે. તો પછી બીજા શ્રાવકો વનસ્પતિ, કાચું પાણી તથા સ્નાનના ત્યાગી હોય તેનું તો કંઈનું જ શું ! જાતા ધર્મ કથા અધ્યયન ૧૩ માં જેવી રીતે નંદમણિયાર શેઠનો દુવ દેહકાના ભયમાં દુવનપર્યાંત છટું છટુંની તપસ્યા સ્વીકારીને પણ પારણામાં પ્રાયુક જળ વગેરે ઘડણુ કરતા હતા, એવી જ રીતે અનેક શ્રાવક સંપૂર્ણ સચિત્ત વસ્તુઓના ખાનપાનના ત્યાગી હોય છે.

પ્રતિમા ધાન્ય કરતા પોદલાં જે કોઈ શ્રાવકને સ્નાનાદિનો ત્યાગ ન હોય અને તે પ્રતિમા ધારણ કરે તો તેને પાંચમી પ્રતિમામાં સ્નાન અને સત્તિ ભોજનનો, છટું

પ્રતિભામાં અપ્રકાશ્યનો અને ગ્રાતરીમાં અગ્નિત ખાનખાનનો ત્યાગ અવસ્થા કરે છે. આ વાત દશા શ્રુત સંધના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં છે.

પ્રશ્ન ૧૩૩૬:—છ ગાળુગારોને અર્થાત્ ત્રણ સંઘાડાઓને શું કયાંય પાણુ આહાર ન મળ્યો કે જેથી તેઓ દેવકી મહારાણીને ત્યાં પધાર્યા? તે સમયે પુછગાછ કરીને ગોચરી જવાનો રીવાજ નહતો શું?

ઉત્તર:—ત્રણે સંઘાડાના મુનિઓએ ગોચરી કરવા માટે પ્રશુની આના રોગથી હોંપી હતી એજ પ્રસામે આના લેવાનો રીવાજ પણ હતો. મહોદલાના નામ લેવાની કેટલીકદમ ન હતી, કારણ કે અનેક સાધુઓના પ્રવંજમાં ચીની બેપી ગોચરી વખવાથી ગળાખર અવસ્થા જળવાતી ન હતી અને સમય પણ પચાસે લાગી જતો. અનેક મુનિઓને અનેક પ્રકારના અભિદ્વંદ તથા આયંજિલ્લ આદિ વિવિધ પ્રકારની તપસ્યા રોગચાળી અવસ્થા યજ્ઞની સંભાવના કરે છે તેથી આવા પ્રસંગે પરતો રોગ ઉપસતો એક-એક મુનિ અવધા જાન્યે અવધા ત્રણ-ત્રણ મુનિઓના સંઘાડાની અવસ્થા હોય અને તેઓ જ પોતાના સંઘાડાના આહારપાણી વર્ધેની અવસ્થા રાખે તો એજ પ્રસંગ ઉપર આહારપાણી વિના હોવાને કારણે એકબીજાએ દરેકેલા અવધા વગર દરેકેલા પધેની સૂરના કરવાની કેટલીકદમ સંભેલી નથી, ત્યાં જે મુનિને મુનિવિગિથી ગિણા મળે તે મુનિ ત્યાંથી વિદા કરણુ કરે છે. ત્રણે સંઘાડાના મુનિ અન્યત્ર ગિણા લેતા લેતા દેવકી મહારાણીને ત્યાં પણ પધેલી ગયા હતા. એજ મુનિવરે દહીં પધાર્યા છે, એવું જાણવાથી દેવકીને સંક્રા મરે. બીજા બીજા મુનિએ પધાર્યા છે એવું જાણવામાં આવ્યું હોય તો દેવકીને સંક્રા થત નહીં.

પ્રશ્ન ૧૩૩૭:—ધી નગરકાર મંત્રનાં પદેલાં અને પછી બીજા અક્ષર શુક્રવામાં આવે છે. તેમજ લોગરમનો પણ કલ્પ છે તો શું તે મૂળ પાદનાં સમજણથી કર્મ કાપવામાં અધિક લાભ છે? જે કહેવામાં આવે કે સાંચારિક કાર્યોની સિદ્ધિ માટે આચાર્યોએ જનાવેલ છે. તો એમ કહેવું એ બિધ્યાત્વનું કાર્ય છે. પ્રશ્ન એ છે કે બિધ્યાત્વ લાગનારી પ્રવૃત્તિઓનું વિધાન આચાર્યોએ કેમ કર્યું?

ઉત્તર:—નગરકાર મંત્ર વર્ધેની અવધા અને પાળા પીજકરે લગાવવાથી તેમ જર નથી. તે લગાવવાથી કર્મ કાપવામાં અધિક લાભનો ભેગ સ્વરૂપ પણ નથી એજ પ્રમાણે લોગરમ વિધેવેલા કલ્પ વિશે પણ જાણવું જરૂરી.

આ મનેશની સાધના સંચારિક કાર્યોની સિદ્ધિ માટે કર્મો દેવ દેવોના પ્રવૃત્તિને મિથ્યાત્વ મનવામાં આવે છે. પરંતુ લોકિક તથા દુષકર્મનિર્મ રોગનાં અવધાન દર મિથ્યાત્વની અવધાન તરફ મરે છે. તેથી તેમ જાણવું તે મિથ્યાત્વ પ્રવૃત્તિને સિદ્ધિ લાગવના માટે આ બીજાકર જનાવા દેવ છે અવધારિક છે.

પ્રશ્ન ૧૩૩૮ :—ભાવી તીર્થ'કર્તાને નમસ્કાર કરવો જોઈએ કે નહીં ?

ઉત્તર :—કૃષ્ણ વાસુદેવ અને શ્રેણિક નરેશ વગેરેનો ભવિષ્યમાં તીર્થ'કર થવાનો ખુલાસો થઈ જતા પણ તેમને કોઈપણ સાધુસાધ્વી વગેરે વંદણા કરી ન હતી. આ પ્રમાણથી સ્પષ્ટ છે કે ભાવિ તીર્થ'કર્તાને પહેલાં નમસ્કાર કરવામાં આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૩૯ :—અહણુ વળતે જે અસત્જ્ઞાય રાજવામાં આવે છે તે અહણુ છૂટું પડ્યા પછી પણ કેમ રાજવામાં આવે છે ? અહણુ પહેલાં કેમ નહીં ? અન્ય મનાવલમ્બી સુતક લાગવાથી કેટલાક લોકો ભોજન વગેરે બંધ કરી દે છે ? આ સૂતક શું છે ?

ઉત્તર :—કેવલ સિદ્ધાંતમાં અહણુનું સૂતક જનારું નથી અને અસત્જ્ઞાય પણ અહણુ થતાં પહેલાં જનારો નથી. પરંતુ અહણુનાં સમયમાં અને સમાપ્તિમાં કેટલાક સમય સુધી માનવેનાં કુદરેતો ચલાવે છે. તેથી તે પ્રમાણે અસત્જ્ઞાય રાજવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૩૪૦ :—કેટલીક પૂર્ણિમા તથા વદ શોકમની અસત્જ્ઞાય રાજવામાં આવે છે. તે બાકીની પૂર્ણિમાઓ અને પ્રથમાઓ (શોકમ) ને કેમ રાજવામાં આવતી નથી ?

તથા દશ વૈદાલિકનાં પાંચમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશમાં મદિરાપાન કરનાર વૈષ્ણવોને માર, કપડી જુદો, શુભ શુન્ય, નિરંતર અસુધુ, દુર્મતિ, વિરાધક વગેરે કહ્યો છે. આ બધા પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ છે કે શાસ્ત્રારે માંસ અને મદિરાનો સ્વચ્છ નિબંધ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૩૪૩ :—સ્વપ્ન કયા ઉદ્યતી આવે છે? તેરાપત્રી અને સ્થાનક-વાસી માન્યતામાં આ વિષયમાં શો મતભેદ છે?

ઉત્તર :—સ્વપ્ન દર્શન જ્ઞાનાવલીય અને દર્શનાવલીય કર્મનાં કાર્યોપશમથી યજુ ક્રોધાં છતાં પણ મુનિદર્શન વગેરેથી સંબંધીત યુગસ્વપ્ન મોહનીય કર્મના કાર્યોપશમથી તથા વિકાર સંબંધી વગેરે અયુગસ્વપ્ન મોહનીય કર્મનાં ઉદ્યતી ધાય છે. તેરાપત્રીઓ, ભગવાન મહાત્માને ભૂલ કરવી અને પ્રમાદનું સેવન કરવું, સ્વપ્નની ચર્ચાથી પણ સિદ્ધ કરવા માંગે છે. પરંતુ તેમનું કથન ન્યાયદષ્ટિથી સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. તેનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ સદર્મ મંડન પ્રશ્ન-૩૨૦-૩૨૧ અને ૩૩૧ માં કર્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૪૪ :—ભગવતી સૂત્રમાં તીર્થચર્યાનિને માતૃસ્થાન કયા આશયથી કહ્યું છે?

ઉત્તર :—તીર્થચર્યાની ધાત્વા હવેનું આશ્રય-સ્થાન હોવાથી બધા હવેનની મતા સમાન છે.

અદિત્યા ગીતમ ચ્ચાગિએ કોવે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે હે ભગવંત! હવેનને કર્મણિમાં પાપકર્મનું ઉપાર્જન કર્યું હતું અને કર્મ જાતિમાં પાપનું સમાવરણ [પાપ કર્મના રેતુભૂત પાપક્રિયાનું આવરણ] કર્યું હતું! ઉત્તરમાં ભગવાને આઠ વિદ્યુત્ત જતાવ્યા, જેમાં પહેલાં વિદ્યુત્ત બધા હવેન નિર્ધાર્યોનીમાં રહ્યા અને ત્યાં જ તેઓએ પાપકર્મનું ઉપાર્જન અને સમાવરણ કર્યું હતું. આ પ્રથમ વિદ્યુત્તની ઉપર જે નોટ છે, તેમાં નીચે પ્રમાણે બાપ બોધા તેલકો. અમુક સમયમાં જે તીર્થચર્યા જાતિ દિવાય બાકીની નરક જાદિ યજુ જાતિમાં હવે રહ્યા અને તેઓ કેટલાક સમય પછી કેટલાક મોક્ષમાં અને કેટલાક રહ્યા તે તીર્થચર્યા જાતિમાં આવ્યા ગયા હોય અને કાલ-કેમળમાં પણ જાતિનાં સર્વે હવેન તીર્થચર્યા જાતિમાંથી આવ્યા હોય એવા પ્રયત્નમાં તે બધા હવેન તીર્થચર્યાનીમાં રહ્યા રહેવા હોવાય છે. તેમજે ત્યાં નરક જાતિ વગેરેના રેતુભૂત પાપકર્મનું ઉપાર્જન અને સમાવરણ કર્યું હતું પણ પહેલાં રાગના બીજા ઉદ્દેશમાં [યજુજાતિમાં] ભગવતી શુન્યકાર્યથી પણ જુદા પાપકર્મ તીર્થચર્યા જાતિમાં રહેલાં સર્વે હવેન રજાનેય પણ નીકળી રાગના નરક, ચિરતા મારે ત્યાં શુન્ય કાય રોકાઈ શકેલાં નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૪૫ :—કર્મ કયાં બાધાય અને કયાં બોધાય તે બાજબના બોધમાં કોમ આન્યું છે કે. તીર્થચર્યા, નરક અને રેતમાં. નો ને રેતી રૂપિ રોકાઈ શકે? ક્યારે નરકનો હવે રેતમાંથી અને રેતમાંથી નરકમાં ઉપગમ થતો નથી?

તથા તે મિથ્યાત્વ સન્નુષ્ઠ છે અને શીઘ્ર મિથ્યાત્વમાં જશે. તેથી તેમાં ઉપરના એ સમ-
વચરણ બતાવ્યા છે. વિકેન્દ્રિયને લઈને જ સ્વચ્છત્વ અને જ્ઞાનમાં વચ્ચેના એ સમવચરણ
કયા છે તે બરાબર છે.

**પ્રશ્ન ૧૩૪૮ :—અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય કેટલી કર્મ પ્રદૃશિઓનો
બાંધ કરે છે?**

ઉત્તર :—અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય અને એકેન્દ્રિયના કુલ ૧૪ કર્મ પ્રદૃશિઓને
વેદે (ભોજવે) છે—જ્ઞાનાવરણીયથી લઈને અંતર્યા સુધી ૮ કર્મની ૮ પ્રદૃશિ, ૬ ક્ષોતે-
ન્દ્રિયનું આવરણ અર્થાત્ ક્ષોતેન્દ્રિયના અભાવનું દુઃખ બોધવે છે. ૧૦ સપ્તકેન્દ્રિય-
આવરણ ૧૧ ક્ષોતેન્દ્રિય આવરણ ૧૨ એકેન્દ્રિય આવરણ ૧૩ સ્પર્શકેન્દ્રિયનું આવરણ અને
૧૪ પુરુષવેદ-આવરણ, સ્પર્શકેન્દ્રિય અને નયુગ્મક વેદ તેને છે પરંતુ તેના અભાવ
બતાવ્યો નથી.

**પ્રશ્ન ૧૩૪૯ :—શકેશ પ્રભા (પૃથ્વી-નરક) પૂર્તના કેડાથી મનુષ્ય-
ક્ષેત્રમાં ઉત્પત્ત થવાની સમશ્રેણી નથી, એ કયા આશયથી કહ્યું?**

ઉત્તર :—રત્ન પ્રભા પૃથ્વી તો આ જ છે, અર્થાત્ આવરણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની
ઉપરના ભાગમાં (છત ઉપર જ) એકા શ્રીજી. તેથી આ પૃથ્વીના કેડલા કેડાથી એકેન્દ્રિય
કુળોને મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થવા માટે સમ (બરાબર સીધાવમાં) ધેલી (પંદિત,
લઈને) લેાય છે. પરંતુ શકેશરિ પ્રભા પૃથ્વીએ તો નામિ આવેલી કે તેના પૂર્વાદિ
કેડાઓથી એકેન્દ્રિય લેવેને મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવવા માટે અમથેલી લાગતી નથી. તેથી
સમશ્રેણીના નિર્ણય બતાવ્યો છે.

**પ્રશ્ન ૧૩૫૦ :—આકાશના એક દેશમાં એકેન્દ્રિયના પર્યાપ્તના તથા
અપર્યાપ્તના છે. રત્નપ્રભા અને સિદ્ધ સીધાની અપેક્ષાએ કયા આશયથી
કહ્યું? શું આખાયે દેશમાં નથી? (બમવતી પૃ. ૩૦૧૪)**

ઉત્તર :—પૃ. ૩૦૧૪ ના આપેલ પ્રશ્નમાં સમગ્રના એ અપર્યાપ્ત કેડાએ જ્ઞાન
પૃથ્વીકાયના કુળોનું સંતત કર્યા કહ્યું છે કે...તે સીધા, રત્નપ્રભાની અંતર્યાદિ અને પ્રતારિ
અથવા પૃથ્વીકાયમાં કેડાએ પૂર્વે પન્નાવળ નામના સીધા મોઝાવમાં જન્મ્યા પ્રભાતે
મનુષ્યનું જન્મ કરીને પદાવળાથી જન્મણ કલાથી લેધી છે. અને કહી કહ્યું છે કે, અર્થાત્
આપેલ પૃથ્વી કાયના રાજનાથી જાણી, જાણ પરંતુ અને અપર્યાપ્તને જ્યાં સુધય પન્નાવળ
કાયના કુળો એ જ પ્રકારના છે. તેમાંમાં કેડા વિદેશમાં કે સિદ્ધા નામે, કે અપર્યાપ્ત
પન્નાવળ, તે અપર્યાપ્તમાં જન્મ્યા છે. આ પ્રભાતે, અંતર્યા અંદરના એકેન્દ્રિયના રત્ન પેડાના
જ્ઞાન વર્ણવેલી જન્મણ પન્નાવળના પ્રભાતે લેધી છે. પન્નાવળમાં તો તેનું પૂર્વે અંતર્યા

છે, ત્યારે ભગવાન વર્ષાદાન આપીને દીક્ષા લે છે. તથા ણધા દેવ લોકની અપેક્ષાએ પાંચમા દેવલોકનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. તેથી તેને મોટું માન્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૦ :—પ્રત્યેક તીર્થંકરની સાથે હજારો વ્યક્તિ દીક્ષા લે છે, (કેનું ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ એકલા જ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર :—દીક્ષા અંગીકાર કરવી, પ્રત્યેક વ્યક્તિની પોતાની જાગત છે. તે સમયે કોઈની ઈચ્છા થાત તો તે, ભગવાનની સાથે દીક્ષા લઈ શકત તેમાં ભગવાનની કોઈ રૂકાવટ ન હતી. કોઈ પણ વ્યક્તિની ઈચ્છા એ સમયે દીક્ષા લેવાની ન થઈ, તેથી ભગવાને એકલા જ દીક્ષા લીધી.

પ્રશ્ન ૧૩૬૧ :—સમવાયાંગ સૂત્ર સમવાય ૧૧ સુ' સૂત્ર પાઠ આ પ્રમાણે છે. “લોગંતાઓ રૂકારસપ્દિઃ પ્કારેહિ જોયણેહિ આવાહાપ જોડસંતે પન્નતે” તેમાં ‘લોકાન્ત’ શબ્દનો અર્થ શું છે? જ્યોતિષ-અન્ત, જ્યોતિષ ચક્રનો અન્ત ભાગ લોકાન્તથી ૧૧૧૧ યોજન કયા હિસાબથી બેસે છે ?

ઉત્તર :—સમભૂમિ ભાગથી ૭૯૦ યોજન ઉપરથી જ્યોતિષી દેવોના વિમાન શરૂ થાય છે. અને ૯૦૦ યોજનની ઉંચાઈ ચુકી છે. કુલ ૧૧૦ યોજનની ઉંચાઈમાં જ્યોતિષીઓના વિમાન આવેલાં છે. ત્યાં તિરછાં લોકની લાંબાઈ પહોળાઈ એક સ્વરૂપ પરિમાણ છે. જેમાંથી ચારે તરફ ૧૧૧૧ યોજન કિનારાનો ભાગ છોડીને જ્યોતિષીઓના વિમાન આવેલાં છે. અર્થાત્ તિરછાં લોકના ૧૧૧૧ યોજન અંતિમ ભાગમાં જ્યોતિષીઓના વિમાન નથી. અર્થે જેઈ સંતેનો અર્થ એ છે કે જ્યોતિષીઓના જે છેલ્લા જે વિમાન છે તેનાથી આગળ ચારે તરફ ૧૧૧૧ યોજન ઉપર તિરછા લોકનો અન્ત છે. તે ૧૧૧૧ યોજન અંતિમ ભાગમાં લોક સ્વભાવથી જ જ્યોતિષ દેવોના વિમાન નથી.

પ્રશ્ન ૧૩૬૨ :—નિશ્ચય અને વ્યવહારનું સ્વરૂપ શું છે ?

ઉત્તર :—ચરનના મૂળ સ્વરૂપને નિશ્ચય અને તેને અનુકુળ પોષક બાહ્ય શુદ્ધ માધ્યમોને વ્યવહાર કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૩ :—નિશ્ચય મોક્ષ માર્ગ નિર્વિકલ્પ અને વ્યવહાર મોક્ષ માર્ગ સંવિકલ્પ આશ્રય સદિન છે ?

ઉત્તર :—જે કે નિશ્ચય મોક્ષ માર્ગ નિર્વિકલ્પ છે. અને વ્યવહાર મોક્ષ માર્ગ સંવિકલ્પ તથા પુનઃશ્રવ સદિન છે. તથાપિ આવશ્યકતા જાનેની છે. જેમ કે—

“ નિશ્ચય વાણી માંમર્યા, માધન નજવા નોય ।

નિશ્ચય ગર્વા વ્યક્ષમાં, માધન કમ્વા મોય ॥

નર નિશ્ચય પૂર્વાવર્થી, આમાં નર્થી કદેચ ।

પૂર્વાને વ્યવહાર નર્થી, વન્ને માય રદેચ ॥

ઉપાદાનનું નામ નર્ટ. ન જે તજે નિમિત્ત ।
 પામે નહીં મિદ્ધા ને, રહે ધ્યાનિમાં સ્થિત ॥
 અથવા નિઘ્રય નય પ્રદે, માત્ર શબ્દની માંય ।
 ત્યોપે સદ્ વ્યવહારને, માધન રહિત યાય ॥
 ત્યાગ વિરાગ ન ચિન્તમાં, યાય ન તેને જ્ઞાન ।
 અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તે ભૂલે નિજ જ્ઞાન ॥ ”

તપ-અંધમથી ઉત્પન્ન થતાં પુણ્યાક્રમની અપેક્ષાથી મુક્તિ માર્ગમાં આપકે પણ જાને છે, જેમ કે મનુષ્યભવ, કાચન તારાચ અંધયજ્ઞ વગેરે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૪ :—શુ’ વ્યવહારે મોક્ષ માર્ગથી મુક્તિ છે ?

ઉત્તર :—અપેક્ષાથી વ્યવહારે મોક્ષમાર્ગ મુક્તિને તેનું દોષ છે. જેમ કે ઉત્તરાર્ધયજ્ઞ અપ્યયન ૨૬ ગાથા ૨૫ માં ક્રિયા મુક્તિને મોક્ષ માર્ગના તેનું દોષ છે તથા અપ્યયની શ્લોક-૨, ઉદ્દેશ-૫ તથા શાસ્ત્રાંશ ૨-૩ થી મુનિ એવમ્ ક્ત્વા પર્મ અપ્યયી તદ્દને મોક્ષ મુખીનું જ્ઞાનમ્ છે કન્યદિ અનેક પ્રમાણ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૫ :—શુ’ દ્રવ્ય પોતપોતાનામાં સ્વતંત્ર છે ? શુ’ એકે દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કાંઈ સહાયતા કરી શકે છે ? અને કો કરી શકે છે તે કથી કીને ?

ઉત્તર :—નિર્જયનવાળી દ્રવ્ય પોતપોતાનામાં સ્વતંત્ર છે પરંતુ વ્યવહારથી પરત્રય પણ હોય છે. તથા એકે બીજાને અનુકૂલ તેમ જ અનિુકૂલ રૂપથી અસાધના પણ કરી શકે છે. જેમ કે હવ કાંઈના સંયોજથી નર, તારક આદિ રૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. અગ્નિથી વારે જાને છે, વાય જમણુ કરે છે. મુદ બાંને છે. અને પરપરા જાતી જાય છે. એકે દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્ય ઉપર અસર કરે છે ત્યાં જ અસાધના વિધારી મુદ્દ, રૂપ વગેરેથી વ્યવહારું દરમામ્ છે.

મનોપ્રમણ સંયમ સ્થાપનામાં તથા મુજાપેક્ષ સ્વાધ્યાય, કેદા, પર્મિરેદેશ વગેરેમાં સહાયક જાને છે.

અહુય દ્રવ્યને હાંમે હવ, શરીર, દંત્રિય, ચેત્ત વગેરે જાત્રાં છે. હવની અસાધનાથી યદ-પદદિ અહુય દ્રવ્યોની જિન જિન આદતિવેગેતિકા થાય છે. કન્યદિ પ્રકારથી દ્રવ્ય એક બીજાને અસાધક તેમ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૬ :—દેખાતી જેટલી પણ વસ્તુઓ છે તે પ્રયોગ પરિણત અને મિદ્ય પરિણત જ છે. કે વિરમ્યા પરિણત પણ છે ? આપણને પૃથ્વી, પાણી, આદિ રચાયદ તથા વસ, નેમજ મમાન, ખુરશી, દેખણ વગેરે હવ અગ્નિ-પરિણત થતે મિદ્ય પરિણત પુદ્ગલ દેખાય છે. જાપાયેલા અને

મુક્ત દેખીયે છીએ એવી જ રીતે વિસ્ત્રસા પણ દેખાય છે અને પકડમાં આવે છે શું ?

ઉત્તર :—વિસ્ત્રસા પરિણત પુદ્ગલોમાંથી કેટલાક પુદ્ગલ દેખાય છે. જેમ કે તકડો, છાંયડો, વાદલ, વાદલરૂપ વૃક્ષ, ઈન્દ્ર ધનુષ્ય, ઉદક-મત્સ્ય, જલકુંડ, વાયુકુંડ, વગેરે અનેક વિસ્ત્રસા પરિણત પુદ્ગલ પણ દેખાય છે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૭ :—અણુવનો ઉદયભાવ હોવો, એ પ્રજાપના સૂત્ર પદ ૫ સૂત્ર ૧ ની ટીકામાં લખ્યું છે. ગોંડલ મંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજે પણ કેટલાક વરમ્મ પહેલાં, એમજ કહ્યું હતું, શું આ બરોબર છે ?

ઉત્તર :—અણુવનો ઉદયભાવ હોવાનું જે પ્રજાપના સૂત્રમાં કહ્યું છે તેનો આશય એ છે કે, કર્મના ઉદયથી અણુવમાં (હવ દ્વારા ગૃહિત અણુવ-જડરૂપ શરીરાદિ) થનાર ઔદારિક આદિ શરીર, નામ કર્મના ઉદયથી, પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપ અણુવમાં નિષ્પન્ન થવાથી અણુવોદય નિષ્પન્ન કહેવાય છે. હવોદય નિષ્પન્ન તો ગ્રીધો હવ પર અગર કરે છે. જેમ કે—નારક આદિ પર્વાય, અણુવોદય નિષ્પન્ન ગ્રીધો હવ પર અગર નથી કરતો. પરન્તુ હવશ્રિત શરીર વગેરે પર અગર કરે છે. જેમ કે—શરીરનો ગીરવાળું થવો, કાળો થવું થવો. એ જ પ્રકારે શરીરમાં ગંધ વગેરે ઉત્પન્ન થવા.

જે પુદ્ગલ હવ આગિત નથી, પણ કેવળ જડરૂપ જ છે, તેનામાં ઉદય ભાવ હોતો નથી. પરન્તુ જે ઉદય ભાવનાં થતું હોય, કર્મના ઉદયથી જ માનવામાં આવેલા છે. આનું મહત્ત્વ મહારાજેના પાંચ પાઠ ૨૧૪ માં નથા લખાવતી લા. ૪ પૃષ્ઠ ૩૨ ના

“એ એમિ” જુ’ બસે ! મેઝવાનું નિશિખ એજિવાનું નિશિખ એજિવિણું મહુ-
સ્વાનું મહુસ્વીનું, દેવાનું દેવીનું સિદ્ધાનું ય અદ્દામનિ અગાદેનું દપરે દપરે દપરે ડિ
અથવા તા બહુઆ તા તુલ્લા તા વિચિચિલિયા થા ?”

આ અપેક્ષાથી સિદ્ધામનિને આશ્ચર્ય મનિ કરી ચકાસ છે. દાણીપત્નનું આશ્ચર્ય
દાણીમાં આર મનિ જાણી છે. પરંતુ તેમાં તો સિદ્ધ મનિનો નંચાર પાંચનો છે. આશ્ચર્યની
અણુ મનિ ધીરજ બતાવી છે. તે પાર આ છે.

“નિચ મઈ નિચ મઈ મળુય મઈ દેવ મઈ, સિદ્ધ મઈ મુદ્ મઈ પળોત્ત મઈ
પળપાર મઈ”

પ્રશ્ન ૧૩૭૦ :—ઉત્તર બરતમાં તીર્થ’કર આદિ હોય છે કે નહિ ? તે
ન હોય તો કેમ ?

ઉત્તર :—રહિણુ બરતમાં જે તીર્થ’દેવાનું માણન હોય છે તેમનું જ માણન ઉત્તર
બરતમાં પણ હોવાનું અગત્ય છે. ઉત્તર બરતમાં તીર્થ’કર, ચક્રવર્તી, ભવદેવ, મહાદેવ,
(પ્રતિભાસુદેવ) જન્મના નારી, જન્મે છે મહા રહિણુ બરતના મધ્ય ખંડમાં જ તથા
તીર્થ’કર આ ખંડમાં જ વિચરે છે. જે તીર્થ’કર, ચક્રવર્તી પણ હાય છે તે ચક્રવર્તી
અવસ્થામાં ખંડ શાખિયા માટે ઉત્તર બરતમાં જાય છે.

જારે ય ચક્રવર્તીએના અમલમાં, ઉત્તર બરતના હોડોલું ત્યાં સમગ્રપણા તો મી
જ છે, તે સમયે તીર્થ’કર, આજુ પહેરેના ઉપદેશ તેમ જ ચક્રવર્તી, પામ્મો હોય
તેમનામાંના હોઈને પણ મઈ મકે છે અથવા જાણિ અમળુનાન અર્થિયે પણ હોય મય છે.
તેમનામાંથી હોઈ આદિયા હોયા પણ છે ને. હોઈ એવાના મટે ઉત્તર બરતમાં યાવજવાનું
પ્રવેશ કરે છે, પરંતુ અણુપણ’ હોઈને ત્યાં વિચરતું મળુ મઈ પડે છે. તે હોઈને જાણિ
અમયે અણુપણુનો આજ મઈ આવ મને અર્થિ’ રહિણુ બરતમાં અગત્ય એટલે અમય ન
હોય, તેા ત્યાં જ જાણિ પ્રાપ્ત કરી એમને અણુ કરી જાણ હોય પ્રતિપાના પ્રમાણ
અણુપણ’ મિદામાં પણ મઈ મકે છે. મેનાદાય પર્વત ઉપર વિચારવેલી પર્વતે મેાડુમેવામાં મકેર
તીર્થ’ હોય છે. ત્યાં વિચરતે મળુ બાવી વિચરી પણ મકે છે. પૂર્વે કરેલા અગત્ય રહિણુ
બરતના તીર્થ’દેવાના મામલના જ કહેવાયશે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૧ :—સંવત્સરી સુધીમાં બાધા પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્ત લાઈએનું,
જદાય બોલી ન શકતાં, એવું પણ વિધાન ક્યાંય છે અથ્થ ?

ઉત્તર :—સંવત્સરી સુધીમાં અણુ પ્રાયશ્ચિત્ત લાઈ એનું કોયે કરના ૧૪ ને. એકમાં
આપ્તો નારી, પરંતુ પ્રાયશ્ચિત્ત તો જાણ જાણે અર્થે લાઈ એનું કોયે કરે, અણુ વિધાન
તો અગત્યમાં જોયા મળે છે. રહિણુ એવું નમઈ મળુ તો વિચરતે દેવાનું દેવની
રહિણુ પણ મને અર્થે પ્રાપ્તો રહિણુ’ મળેના અર્થેકમણુ વળેરે દેવની કાર્તિક કરી મેરો

જોઈએ. કદાચ આવું પણ ન બન્યું, તો પાશ્વિકપર્વને દિવસે વૈરાગ્ય ભાવનાની વૃદ્ધિ કરી, સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ, અતિચારોનું નિરીક્ષણ કરીને, દોષોનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. કદાચ આમ પણ ન બની શક્યું, તો ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ વળતે, એ પણ ન બન્યું તો છેવટે સંવત્સરી પર્વને દિવસે ઉત્તરોત્તર વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ કરી પ્રાયશ્ચિત લઈને શુદ્ધ થવું જોઈએ.

પ્રતિક્રમણ તો દેવસી આદિ પાંચ ગતાવ્યા છે. તેથી સંવત્સરી પર અવશ્ય પ્રાયશ્ચિત લઈ લેવું જોઈએ. વ્યક્તિગત દોષોને તો સાધકનો આત્મા અને જ્ઞાની જ બાણી શકે છે. તેથી થયેલા દોષોની શુદ્ધિ તેના પોતાના આત્મા પર અવલંબિત છે. પરંતુ પ્રસિદ્ધ દોષોને અનેક માણસો બાણ છે એટલા માટે તેનું પ્રાયશ્ચિત સંવત્સરી સુધીમાં અવશ્ય લઈ લેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૧૩૭૨ :—સાંભળ્યું છે કે, જેટલા તીર્થંકરો નામ કર્મના બંધવાળા છે એટલા વર્તમાનમાં ગર્ભજ મનુષ્ય પણ નથી. શું આ વાત સાચી છે ?

ઉત્તર :—તીર્થંકરનો વિરહ (અંતર)લોકમાં કદી પણ પડતો નથી. લોકમાં ક્યારેય પણ ૨૦ તીર્થંકરોથી ઓછા તીર્થંકર હોતા નથી. તીર્થંકરોની દીક્ષાપર્વાય એક લાખ પૂર્વથી વધારે હોતી નથી. તીર્થંકર, નરક કે વૈમાનિક દેવમાંથી જ આવેલા હોય છે. વૈમાનિક દેવની સ્થિતિ એક પદ્યોપમથી ઓછી હોતી નથી. એક પદ્યોપમના કરોડ પૂર્વ અસંખ્ય હોય છે. તેથી એક પદ્યોપમમાં અસંખ્ય તીર્થંકરોના શાસન વ્યતીત થઈ જાય છે, તે અસંખ્ય તીર્થંકરો નરક કે દેવગતિમાંથી જ આવે છે. જેમકે—આજે કોઈ જીવ વૈમાનિક દેવોમાં જાય. તે તો એક પદ્યોપમ પહેલાં ત્યાંથી ચ્યવશે નહિ અને એક, એક કરોડ પૂર્વમાં એક-એક તીર્થંકર પણ વૈમાનિકથી આવેલ હશે, તો પણ એક પદ્યોપમ સુધી અસંખ્ય થઈ જશે, અને....ગર્ભજ મનુષ્ય તો સંખ્યાતાથી અધિક કદાપિ હોતા જ નથી. તેથી તીર્થંકર નામ-કર્મના બંધવાળા જીવ, ગર્ભજ મનુષ્યથી નિરંતર અધિક જ હશે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૩ :—વિપાકસૂત્ર સ્કંધ, જેમાં વર્ણવેલ દશેય પ્રાણી કાળ કરીને કઈ ગતિમાં ગયા? તેમાંથી કોઈ સીધા મોક્ષગતિમાં ગયા છે શું? જો નથી ગયા, તો પાંચમા અધ્યયનમાં 'જાવ સિદ્ધે' કહ્યું, તો તેનો શો અર્થ? નંદીની હુંડીમાં સુખ વિપાકનું વર્ણન કરતાં, દેવલોગ ગમણાડ, સુહર્પરંપરાઓ સુકુલ....તેથી તો સર્વેનું દેવલોક ગમન સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્તર :—વિપાકસૂત્ર સ્કંધ ૨ માં, દશ પ્રાણીઓમાંથી પ્રથમના ૩ અને દશમા-આ ચારનું વર્ણન સમાન છે તથા બાકીના છયે જીવો એ જ ભવમાં મોક્ષ ગયા છે, એવી કેટલાકની ધારણા છે. ટીકામાં આનો કોઈ ખાસ ખુલાસો નથી માત્ર “एव मुत्तराणि नवा-
प्सन्तुगन्तव्यानीति” આવી ટીકા આપી છે, એથી તો દશેયનું સમાન વર્ણન માલમ પડે

છે, પરંતુ વિદ્યારૂપના મૂલ્ય ખાતરી અલગથી તેા પ્રથમ પાઠ્યાર્થી જન બચાવર પ્રતિન યાય છે. પં. શ્રી યાચીલાલજી અને જાનવેદ વિદ્યારૂપના શ્રીકર્મા કરે છતાંને તે બંધમાં જે મોટા થયાનું અણદષ્ટે બતાવેલ છે. નવીનુપમાં જેવોજ અર્થિના જે પાઠ છે તે તેા જે જે છતાં જેવોકર્મા થયા તેમને જાહે તે પાઠ રહે. એવું પ્રથમ પાઠનું મોટું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૪ :—કાણુંગ ૧૦ માં, “નિલક વિપ્ત ગતિ” નો ઉલ્લેખ છે, તે કઈ રીતે સંગત છે? સિદ્ધ બગવાનની તેા સમગતિ જ આવતી છે. પછી આ વિધવ ગતિ કેવી રીતે સમજવી?

ઉત્તર :—વિધવ અને અવિધવ ગતિના પ્રચિત્ત મર્થ ઉપરાંત નીચેના મર્થ પણ થાય છે.

વિધવગતિ-એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જવાનું (જેમ નામ જાનુવિધી થાતે જોનાં) બધા છતાં વિધવ ગતિવાળા અને જેઓ અગતિ ક્રયને પ્રાપ્ત થયેલા એટલે ત્યાં જોનાના બધા અવિધવ ગતિવાળા સમજવા. આમાં મર્થ બગવાની આ ૧૦. ઉ. ૫ થી નામ કાણુંગ ૧૦ થાય કદવ ની શીખતી થાય છે. જે જૂજ જ અવકાશવચકે સ્વીકૃત થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૫ :—વિનયના ૭ ભેદોમાં “સોકોપચાર વિનય” નો અર્થ તથા બાવ શું?

ઉત્તર :—સકનોપચાર, સવાન ૮ (સ. ૪૮૫) ની શીકમાં “વિનયને મત પ્રકાર કમને ગેનિ, વિનય” આ પ્રકારના કોઈના જેવાથી નામ થાય તેને વિનય કહે છે. “સોકોપચારના અવકાશ-કોને ના મેવ થા વિનયી સોકોપચાર વિનય” આ વિનયના શીકો નો કામ, પાન, કામ ગતિની કાળિ ખાતે કદાચર્મ, મૂલ, જેવા અર્થે “સવકામ ગતિય” ગતિને જાન પ્રકારના વિનય કહે છે. પરંતુ અર્થિના મેવકાશના પ્રવર્તી તેા જે રીતે કમનકાના મર્થે જાનવેદ જે રીતે અર્થનો સિદ્ધિ, જે શુદ્ધ-અવિધિગતી મર્થે “સવકામ ગતિય” (સુધારીય નાતે અવકાશને સર્વોપ અવિધિય વિનય) ગતિને જાન પ્રકારની વિનય પ્રવર્તિ જણાવી થાય છે તેને જ કહેતાં, અવકાશનો મર્થ નાતે.

પ્રકારનાં ગતિની મર્થે જે “સવકામ ગતિય” ગતિને વિનય કહાવિ કો-કોઈ જે “સવકામ ગતિય” ગતિ વિનયગતિના મર્થે અર્થિની નાતે મર્થે કા-કો જેનું નામ રીતિજાન-વિનય કહે છે, પરંતુ જેને નીચેના વિનયનાં મર્થે છે, તે અર્થને મર્થે પ્રકારે વિનય ગતિના કમને, અર્થેના મર્થેના છે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૬ :—કોઈ દુઝાવારી આપેલે અવકાશ પ્રાપ્તિય અર્થે, તેા તે તેના આર્થિકકારમાં કો કો મર્થે ?

ઉત્તર :—આ મર્થે ઉલ્લેખિત કોનુનું, અવકાશ પ્રાપ્તિય મર્થે તેના અવકાશ મર્થે

ગાથા ૨૦ “કુમ્ભીલલિંગ” ખંડિ પારકિતા....” જત ઉત્ત. અ. ૨. આપે પાત્રમાં અનિધાર લોએ વિસંગેય ગદ્યરિતે” ઉત્ત. અ. ૧૭. ગાથા ૨૦ વાળા “ગિરિના વિગ્ન” અનિધારિ. જેણે બાણુંતિ તારિયાં.”

દશ વૈકલિક અ. ૫ ઉ. ૨ ગાથા ૪૦ પ્રમાણે તે નિંદનીય બની ગયા છે. તેના અસહ્ય દુષ્ટતને કારણે લોકો તેને નિંદે, કંડ આપે, તે શ્વાભાનિક જ છે, તેને અનધિકાર સમજવું નહિ. જ્યારે તે સાધુ પોતાના અધિકારોને છોડે છે ત્યારે જ ગૃહસ્થો દ્વારા વાર્તાવિક રીતે કંડને પાત્ર બને છે, આવી સ્થિતિમાં જો તેને અનધિકાર બતાવે તો દોષ કોનેનાર અને દોષપાત્રનો બચાવ કરનાર થાય છે.

દેવ તથા શ્રાવકોએ વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરનારની નિંદા કરી તેમ જ માર પાત્ર આપ્યો તેનાં કેટલાક ઉદાહરણ....

(૧) ૨૨ મા પરિસહ ઉપર આપેલી આપાદાચાર્યની કથામાં દેવે રાજનું (શ્રાવક) રૂપ ધારણ કરીને આહાર વહોરવાની વિનંતી કરી, સાવત્ર પાત્રમાં આભૂષણ મળવાથી અત્યંત કઠોર શબ્દોમાં તેની નિર્ભરના (નિંદા) કરી.

(૨) બલભદ્રનૃપ જેઓ શ્રાવક હતા તેમણે ત્રીજા નિન્હવ પર કોપ કરીને તેમને બંધાવ્યા તથા મારવાનો હુકમ કર્યો.

(૩) શુદ્ધપાલ (દાણી) શ્રાવકોએ ચોથા નિન્હવ પર મારપીટ કરી.

(૪) મણિનાગ નામના દેવે પાંચમા નિન્હવ પર મુદ્ગર ઉપાડ્યું અને ક્રોધિત થઈને બોલ્યો....

ઉપરોક્ત ઉદાહરણો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, દુરાચારીઓને શ્રાવક વગેરે કંડ આપી શકે છે. નિન્હવોની કથા ઉત્ત. અ. ૩, સ્થાનાંગ ઠા. ૭ (સૂત્ર ૫૭૮)ની ટીકા તથા ઉવવાઈ આદિ સૂત્રમાં છે.

વ્યવહારસૂત્રના પ્રથમ ઉદ્દેશના ઉપાંતમાં આલોચના દેવકાવવા યોગ્ય અન્યનો સંયોગ ન મળતાં, સમભાવવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ ગૃહસ્થની પાસે પણ આલોચના કરવી, યાવત્ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું—બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૭ :—બત્રીસ સૂત્રોના મૂળથી ૪૭ દોષોમાં “પાઓઅર”, “પરિવર્તિત” તથા “પાહુડિયા” દોષ કયાં આવેલ છે ?

ઉત્તર :—ઉદ્ગમના ૧૬ દોષોમાંનો ૬ઠો દોષ ‘પાહુડ’ (પ્રાભૂત) મહેમાન આધુ-પાહુ કરીને આપે, સાતમા “પાઉકરણ” (પ્રાહુકરણ) અંધારામાં અજવાળું કરીને આપે. આ બંનેય દોષો પ્રશ્ન વ્યાકરણના અંતિમ અધ્યયનમાં છે. દશમા “પરિવર્તિત” (પરિ-

વર્તિત) દેવ નિરીયના ૧૪ મા ઉદ્યોગમાં, પાવર્ણનમાં ૧૮ મા ઉદ્યોગ નંબ ૧૯માં ઉદ્યોગ, 'વિશંક'ના વર્ણનમાં આવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૭૬ :—ઉત્પાદનના ૧૬ દોષોમાં નિમિત્ત તથા આછવિકા ત્રિવાયના ૧૪ બોલ જાણાતા નથી ?

ઉત્તર :—મૂલ કાંઈ પણ ઉત્પાદનના ૧૫ દોષ નિરીયના ૧૬ મા ઉદ્યોગ અંતમાં જતાવ્યા છે. મૂલ-કાંઈ-દોષ મૂલથી રીપારિનું કારણ છેવટથી, કાંઈ અર્થ નહિ જતાવ્યો હોય.

પ્રશ્ન ૧૩૭૬ :—જોપાણના ૧૦ માંથી "છદિય" નથી ?

ઉત્તર :—છદિય દોષનું સ્થાન પ્રશ્ન જ્યારણ દશમા અંકવલનમાં "અદિય" (પ્રકીર્ણ) વિશિષ્ટનું નિષ્કર્ષિત-પરિણા રીતવારું : અનેન ને છદિનિર્મિતન-સ્વભાવદોષ ઉપાઃ એ પ્રમાણે જતાવેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૮૦ :—આવારમાં લાગનારા દોષોમાં આવારગિના ૬ દોષ છે. તેમાંથી ૩ ત્રાગરણ, ૪ સધાર વેળે, ૬ જુમાલોલડ કયાં છે ?

ઉત્તર :—આવારગિના ૬ દોષોમાંથી ત્રીજે 'ત્રાગર' દોષને જાણ ત્રીજા આવાર દોષના અ. ૧ ના ઉ. ૫ માંના અર્થમાં મૂલ "લોલડાવતિ પશિય (૨) લોલડાવત" વિ. પાથી નીકળે છે. તથા ૭ મા ઉદ્યોગના પ્રથમ મૂલ "દોષ" માંલોલડ" અને ત્રીજા મૂલમાં 'અધો માલોલડ'નું વર્ણન છે.

પ્રશ્ન ૧૩૮૧ :—પ્રશ્ન જ્યાકરણ નિરીય ઉત્તરાધ્યયન, સયાનાંમ, દશાશુન-રકથ તથા જુદાકરણમાં જતાવેલા દોષોને જુલાસે તથા આપાર જતાવરેલો ?

ઉત્તર :—પ્રશ્ન જ્યાકરણમાં વર્ણવેલા દોષો પાંચમા અંકે જતાવ્યા છે.

(૧) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત જુદાકરણમાં જતાવેલો રીતથી મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે. (૨) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે. (૩) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે.

(૪) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે.

(૫) અધિયમ ના અર્થે જા મિલકત અધિયમના બેલ રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે. (૬) અધિયમ ના અર્થે જા મિલકત અધિયમના બેલ રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે.

(૭) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે. (૮) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે.

(૯) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે. (૧૦) અધિયમ-અધિયમ (અધિયમ) ને માટે મિલકત રીતે રકથા ને અધિયમના બેલ છે.

૨-‘કંતાર ભાષ્ટ’-અટવી વાસીઓના ભાગ ઉ. ૯ આ ઉદ્દેશમાં તો દારપાલ, પશુ વગેરે અનેકોમાંથી ભાગ લેવાનો નિષેધ કર્યો છે. તો અહિંયા પણ કેવળ અટવી-વાસીઓના ભાગનો નિષેધ જ કેમ કરે છે ?

૩-‘વણીમગ્ગપિંડ, અનાહપિંડ’ સાધુને માટે ણનાવેલ આહાર પાણી લેવાનો નિષેધ છે. ઉ. ૮ નાં અન્તમાં આ દોષ અન્યત્ર પણ ણતાવ્યો છે.

૪-‘પાસત્યા, ઓસન્ના’ વગેરેનો આહાર લેવાનો પ્રતિષંધ છે.

૫-‘દુર્ગંધશીલ કુળોનો આહાર વસ્ત્રાદિ લેવા નિષિદ્ધ છે. ઉ. -૧૬

૬-‘સાગારિયં પિંડ’ શર્યાત્તરના આહારાદિ સૂત્ર-૪૬ ‘સાગારિય નિસાણુ’ અને તેની દલાલીથી આહાર લેવાનો નિષેધ છે. સૂત્ર-૪૯ નિ. ઉ. ૩, ૨ [હવે પછી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના પ્રમાણે]

(૧) ‘સન્નાઈ પિંડ’-અ. ૧૭ ગાથા ૧૯.

(૨) ‘અકારણુ’ છ કારણુ વિના આહાર કરે તો કારણુ દોષ અ. ૨૬ ગાથા ૩૨, ૩૩.

સ્થાનાંગ સ્થા. ૯ માં શ્રી શ્રેણિક મહારાજના વર્ણનમાં-“પાહુણુ ભત્તે ઈવા” પાઠ છે. બીજા દોષ વાળો પાઠ તો ધ્યાનમાં આવ્યો નથી પરંતુ આમિષનો નિષેધ અન્યત્ર આચારાંગ આદિ સૂત્રોમાં છે જ [હવે દશા શ્રુત સ્કંધ].

૧-૨ “જો ગુન્ધિણી, જો વાલ્વચ્છા” અ. ૭ ‘અસિધાન રાજેન્દ્ર’માં તો ‘ગુન્ધિણી’નો અર્થ ગર્ભવતીનાં હાથનો આહાર-એવો અર્થ કર્યો છે. ‘ગિનકદપી અને પઠિમાધારી સાધુ તો સ્ત્રીને ગર્ભવતી બાણીને તેના હાથનું લેવાનું છોડી દે છે અને ગચ્છ વાગ્ધીઓ ૮ મા ૯ મા મહિનામાં લેવામાં છોડી દે છે એવો-અર્થ’ કર્યો છે.

‘પારિયાસિએ-કાલ પ્રમાણુ (ત્રણ પહોર)નાં ઉપરનું તથા વાગ્ધી રાખીને ખાવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૮૨ :-મિથ્યાત્વનાં ૨૫ પ્રકાર કયા સૂત્રમાં છે ?

ઉત્તર :-મિથ્યાત્વનાં ૧૦થી વધારે ભેદ એક સાથે સૂત્રના મૂલ પાઠમાં જોવામાં આવ્યા નથી. ૧૦ ભેદો સિવાય સૂત્રોનાં શુદ્ધ શુદ્ધ સ્થાને પર નીચે પ્રમાણે ધ્યાનમાં આવેલ છે.

“મિચ્છતાભિગિવેસેહિય”... આદિ પાઠ ભગવતી શ. ૬, ઉ. ૨૩ માં છે. આ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ છે.

“અકિરિયા, અવિણય, અણુણાણુ” આ ત્રણ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ અને તેના ભેદ-પ્રભેદ સ્થાનાંગ સ્થાન-૩, ઉ-૩ માં ણતાવેલ છે. અનાભોગ મિથ્યાત્વનો સમાવેશ ઉપર ણતાવેલ ‘અન્નાણુ’ મિથ્યાત્વમાં થાય છે. ચંદ્રાય મિથ્યાત્વનો સમાવેશ જે શંકાદિ સમ-જ્ઞાનાં અનિચાર ઉપાસક દશાંગમાં ણતાવ્યા છે. તેમાં થાય છે. ન્યૂન, અધિક અને વિપરીત

તે ત્રણ બેઠા સ્થાનાંશ હાજુ ૨-ના પ્રથમ ઉ. માં બતાવેલ મિથ્યાત્વ વિધાન તે બેઠામાં આવી લય છે.

“અનભિચરિય કુદિદ્વી” (ઉ. અ. ૨૮) ના શબ્દો પશ્ચી અભિચરિય અનભિ-
ચરિય જે એ મિથ્યાત્વ લઈ શકાય છે.

“કુપ્પયલ્લપાચ્છી” (ઉત્ત-૨૩) તથા અનુચીત હાથમાં કહેલ અપરમાણ
બેઠામાં લોકિક, લોકીચર અને કુપ્પાવનાનિ બેઠા આવેલ છે. તેના ઉપરથી મિથ્યાત્વનાં પજ
ઉપરોક્ત ત્રણ બેઠા બની શકે છે.

“અરિદ્ભાજી” આરયલ્લપાચ્છી...” પહેલે જે ઉચ્ચ પ્રકારની આચારના આચાર્યક ગુપ્તમાં
બતાવી છે તે પછી આચારના મિથ્યાત્વ નીકળેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૩૮૩ :—ચાર સ્પર્શી પુદ્ગલ પદ્ધતમાં આવી શકે છે શું ?
પ્રકાર અને છાયા ચાર સ્પર્શી છે કે આઠ સ્પર્શી છે ?

ઉત્તર :—ચાર સ્પર્શી પુદ્ગલ બાજુ ચારનાં ૧૩ પદ્ધતમાં આવતા નથી. પ્રકાર
અને છાયા આઠ સ્પર્શી છે.

પ્રશ્ન ૧૩૮૪ :—જે સાધુ રત્નિરુદ્ધાન કરાવે તથા લાયસન્સ રાખે તે
તેને કયો દોષ લાગે છે ?

ઉત્તર :—પ્રથમ તે સાધુ પાતાના નિભાનુચાર ૨૩૨શાસ્ત્રને મારે સ્વસ્થિને વિનયિ-
ય તરીકે મકતા નથી. કારણ કે વિનયિ પવ જે લીલા સુમત છે, વિનયી વિનયિ
લેવાને પવ નિયમ છે. લાયસન્સ ન આવતા તથા પુદી સ્વસ્થ ન સ્વસ્થતા અનેક પ્રકારની
કેસારી, પુષ્પામલ, લગી પહેરે અપાય જે સ્વસ્થિક છે. પુદ્ગલોને અરી નથી કેવલપા,
નેમની માસત લાયસન્સ મેંજાવતું, તેમણે લાયકું લેતું, પોલકારે સ્વસ્થ પહેરે મલપા,
મલપાનેનાં દાનરી આવવી ક્રિયાદિ અનેક લેખનાં સમુદાય ઉદ્ભવ મેલે. લેખક છે
અરી પ્રથમમય મિતિમાં આપુનું આપુલ જેવી રીતે સિદ્ધ થતી શકે ?

કેવી રીતે પદ કેવી રીતે વિનય પદા મળવી વિનયીએ અપાય કરીને આપુને
મળવી પણ શકે છે. તેથી મલપાનના કેસમાં પદપુ, મલકી આવતા પદપુ, આ બધા
માર્ગેથી સ્વસ્થતાથી બનીને મળુપણથી સ્વસ્થ પાઈ મળવત પડે.

લાયસન્સની દુર્ગતમાં આ ઉપરથી કાચ, લેખ, ૧૦૦, અને ૫૦૦ રૂપિયા જે
કેવી મલ નિયમ ૧૬ રીતે સિદ્ધ થતી શકે ?

પ્રથમ જાત તે છે કે જે, ૧૦૦૦ પ્રકારની આચારનાં સ્વસ્થક કાર્યોને એ સ્વસ્થતામાં
તે સ્વસ્થતા આપત પદ માનવી પદે. આવી મિતિમાં જે જે હું પદ પદ સ્વસ્થતામાં
પદ મિતિને કહેલ જેવી આચાર કેસમાં છે.

છે. પાણીમાં કુલણ (સેવાળ-લીલ કુલ) જેવી સ્થિતિ હોય તો વધારે પ્રાયશ્ચિત આવે છે. અન્ય માર્ગના અભાવમાં જે સાધુ યત્નાપૂર્વક ૫૦ ઠગલાં ઘુન્ટણ સુધીના પાણીવાળી નદીમાં ઉતરે, તો ૨૫ ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૩૬૮ :—પન્નવણા પદ ૧ માં જાતિ આર્યના ૬ લેહ “અંબઠ્ઠા, કેલંઠા, વેદેહા, વેદગાતિતા, હરિત અને ચંચુણ” બતાવ્યા છે. તેનો અર્થ શો છે ?

ઉત્તર :—માતૃપક્ષને જાતિ કહે છે. જાતિથી જે આર્ય નિર્દોષ હોય, તેને જાતિ-આર્ય કહે છે. અર્થાત્ જેનો માતૃપક્ષ નિર્મળ હોય, તે જાતિ-આર્ય કહેવાય છે. જેના ‘અંબઠ્ઠા’ આદિ છ લેહ છે. આ લેહના જુદા જુદા અર્થ ટીકાકારે આપ્યા નથી. કોષ બનાવનારે ‘જાતિ વિશેષ’ એવો અર્થ આપ્યો છે. એટલે છયે લેહનો અર્થ ‘નિર્મળ માતૃપક્ષ’ સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૩૬૯ :—સોપ ક્રમ આયુષ્ય ૭ કારણોથી તૂટે છે એવું સ્થાનાંગ ૭ માં કહ્યું છે, તો કેટલું તૂટે છે ? કોઈ કહે છે કે ૬ મહિનાથી વધારે તૂટતું નથી, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—સોપ ક્રમ આયુષ્ય વાળાનું આયુષ્ય કોડપૂર્વથી વધારે હોતું નથી. જે સોપ ક્રમ આયુષ્યવાળા જીવનું જેટલું આયુષ્ય હોય, તેમાંથી વધારેમાં વધારે $\frac{1}{2}$ એક તૃતીયાંશ લાગતું આયુષ્ય બંધાયા પછી તૂટી શકે છે. વધારે નહિ.

સોપ ક્રમ આયુષ્યવાળો જીવ, પરલવના આયુષ્યનો બંધ ત્રીજા, નવમા તથા સત્તાવીશમા લાગથી બાંધે છે પરંતુ પહેલાના બે તૃતીયાંશ (૨/૩) લાગમાં કોઈ પણ જીવ પરલવનું આયુષ્ય બાંધતો નથી. આ બાબત પન્નવણાના છઠ્ઠા પદમાં બતાવી છે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે, પરલવનું આયુષ્ય બાંધ્યા વિના, કોઈ પણ સંસારી જીવ મૃત્યુ પામતો નથી. આ ઉપર અનેક આચાર્યોનો મત છે કે, આયુષ્યનો બંધ પડ્યા પછી એક તૃતીયાંશ લાગતું આયુષ્ય તૂટે છે.

ભગવતી શ. ૧ ઉ. ૮ માં, પ્રહાર હેતુકે મરણમાં જે છ માસ સુધીનું વ્યવહારનયમાં બતાવ્યું છે તે ઉપરથી કોઈ આચાર્ય છ માસથી વધારે આયુષ્ય તૂટે છે એમ માનતા નથી. પરંતુ આ વ્યવહાર નયના કથનથી છ માસથી અધિક આયુષ્ય તુટવાનો નિષેધ બરાબર સિદ્ધ થતો નથી.

સૂત્ર કૃતાંગ અ. ૨ ની બીજી ગાથાની ટીકામાં ટીકાકાર કહે છે કે, કોઈ જીવ ત્રણ પદ્યોપમનું આયુષ્ય પારીને પણ પર્યાપ્ત થયા પછી અંતર્મુદ્ધતમાં જ પોતાના જીવને છોડી દે છે પરંતુ આ વાત સૂત્ર સાથે બંધ બેસતી નથી.

ઉપરોક્ત ત્રણ માન્યતાઓમાં આયુ બંધ પછી $\frac{1}{2}$ લાગતું આયુષ્ય તૂટે છે એ માન્યતા વધારે પ્રચલિત છે.

પ્રશ્ન ૧૪૦૦ :—વાણવ્યંતર તથા ત્ર્યેલોનિયી દેવાને લોકપાત્ર તથા પ્રાયશ્ચિશ્ત કેમ હોતા નથી ?

ઉત્તર :—પ્રશ્નમાં કહેલા બંને દેવો આપજાદિવાણ છે તેથી તેમને લોકપાત્ર અને પ્રાયશ્ચિશ્ત હોતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૦૧ :—લોકાન્તિક દેવોમાં દષ્ટિ કેટલી હોય છે ?

ઉત્તર :—લોકાન્તિક વિમાનોના મુખ્ય દેવોમાં તે એક સમ્યક્ દષ્ટિ હોવાને સંભવ છે. અને અન્ય આભિયોગિક વર્ગે દેવોની અપેક્ષાએ અન્ય દષ્ટિ પણ હોય છે.

શંકા :—લોકાન્તિક વિમાનોના મુખ્ય દેવોમાં મળે એમનું દષ્ટિ હોવાને સંભવ બતાવ્યો, પરંતુ અનુત્તર વિમાનોના દેવોને મિટીને, અર્થ સ્થાનેમાં દષ્ટિ 'અનુત્તર' મુખો' મળે, તે કેવી રીતે સમજવું ?

અભાધાન :—લોકાન્તિક દેવો પાંચમા દેવલોકમાં છે. તેથી સમુદાય પાંચમા દેવ-લોકની અપેક્ષાએ તે 'અનુત્તર' મુખો' મળેલી ગણે છે, પરંતુ લોકાન્તિક દેવોની અપેક્ષાએ 'અનુત્તર' મુખો' મેળવતું નથી. કારણ કે, અમરણી શ. ૧. ૭. ૪ માં પણ દષ્ટિ લોકાન્તિક વિમાનોમાં દેવપદે ઉત્પન્ન થતા નથી એમ બતાવ્યું છે. એટલા માટે લોકાન્તિક વિમાનોમાં મુખ્ય દેવોમાં એક સમ્યક્ દષ્ટિ હોવાને જ સંભવ છે.

પ્રશ્ન ૧૪૦૨ :—અમરકિતમાં અનુખ્યનું આયુષ્ય કેવી રીતે બાંધે છે ?

ઉત્તર :—નારડી અને દેવ તે અમરકિતમાં અનુખ આકૃષ્ટ મિત્રવ મેળવેલી શીલું આયુષ્ય બાંધતા નથી અને અનુખ તથા નિર્લેપ અમરકિતમાં વિમાનિક મિત્રવ મેળવેલી શીલું આયુષ્ય બાંધતા નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૦૩ :—નારીયર કીપનું કમાનુસાર કયું સ્થાન છે ?

ઉત્તર :—આજ કીપને સમુદાયી નારીયર કીપ અગમે કીપ છે, અને કીપ અને અમરકિત બંને સમુદાયી ૧૪મા કીપ છે.

પ્રશ્ન ૧૪૦૪ :—પ્રલોકાદિ અમરકિત પાણી કેટલું છે ?

ઉત્તર :—પ્રલોકાદિ, પ્રાચ્ય સમુદાય અને અમરકિત સમુદાય એ બંને સમુદાય પાણીમાં એક અમરકિત જ પાણી હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૪૦૫ :—અભિલાષની વિગત તથા અભિલાષેલ વિગતો કયું છે ?

ઉત્તર :—અભિલાષની વિગત એકે, અભિલાષેલ વિગત ત્રણે છે, પરંતુ હવેલ વિગતની વિગત એકે અને અભિલાષેલ વિગત ત્રણે છે. એટલા માટે.

પ્રશ્ન ૧૪૦૬ :—એનારક મુનીનું નામ આપુ જાણવામાં નથી. તેને તેનું શું કારણ છે ?

તો પછી સંસ્કૃત આદિ અન્ય વિષયોનું અધ્યયન કેવા આધારે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્તર :—“અકુચ્છતાણિ સિદ્ધિગત્ત” અર્થેના અર્થગુપ્ત શબ્દનો અર્થ સ્વશાસ્ત્ર જ લેવો જોઈએ. “નિઃક્રાણિ ઉ વચ્છન્તે” માં નિર્વર્થકનો અર્થ મોટા માર્ગથી નિવરીત કામશાસ્ત્ર વગેરેને વર્જવા એવો અર્થ લેવો જોઈએ. બ્યાકરણ, ગણિત વગેરે શીખવું એ પણ જો મોટા માર્ગનો પ્રતિપાદક હોય તેમ જ વિતરાગ પ્રદર્શિત શાસ્ત્રોમાં ગતિ કરવા માટે હોય તો તે ઉદ્દેશની પૂર્તિમાં સહાયક છે. પણ જો અન્ય ઉદ્દેશની સિદ્ધિ માટે તે શીખવામાં આવે તો તે નિર્વર્થકની ગણતરીમાં આવશે, એ દૃષ્ટિએ શીખવું સર્વથા વર્જિત છે.

અથ ૧૪૧૮ :—અનુયોગ દ્વારા સૂત્રના સમાસ વગેરે વર્ણનમાં જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃત શબ્દનો પ્રયોગ કોષ્ટક વિના કર્યો છે તો તે મૂળસૂત્રની પરંપરા છે ? કે ક્ષેપક છે અથવા તેને સુદ્રણની અશુદ્ધિ સમજવી ?

ઉત્તર :—અનુયોગ દ્વારા સૂત્રનાં સમાસ આદિ વર્ણનમાં જે સંસ્કૃત શબ્દનો પ્રયોગ કોષ્ટક વિના કર્યો છે, તે અર્ધભાગધિ લાપાની વ્યાકરણની શૈલીથી કર્યો છે, એવું લાગતું નથી. શિષ્યને સમજાવવા માટે આચાર્ય મહારાજે સંસ્કૃતનાં ઉદાહરણ આપ્યા હોય અને કેટલાક સમયથી તે પરંપરામાં જેમ અને તેમ લીપીગદ્દ થઈ ગયા હોય તો કંઈ કહી શકાય નહીં. કારણ કે ટીકાકારે આ વિષયમાં કોઈ ખુલાસો કર્યો હોય એવું જોવામાં આવ્યું નથી. આ પાઠ તે સમયના સુદ્રણની અશુદ્ધિ હોય એમ પણ લાગતું નથી.

અથ ૧૪૧૯ :—[કલ્પિતી દેવ શું મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે ?

ઉત્તર :—“મિથ્જ્ઞતા અભિણિવેસેહિ....” વગેરે પાઠ લાગવતી શ. ૯. ઉ. ૩૩ નો તથા “તથા વિ સે ન યાણાઈ, કિં મે કિચ્ચા ધર્મં કલં” ગોહી જત્ય સુ હુલ્લહા” વગેરે પાઠ દશવૈકલિક અધ્યયન પાંચને જોવાથી અથવા પૂર્વાચાર્યકૃત છવ-ઘડા વગેરે જોવાથી કલ્પિતી દેવ મિથ્યાત્વી હોય છે.

અથ ૧૪૨૦ :—“જે કર્મ સૂરા તે ધર્મ સૂરા” આ પાઠ કયાં આવેલો છે ?

ઉત્તર :—“જે કર્મ સૂરા તે ધર્મ સૂરા” આ પ્રકારનો પાઠ ધ્યાનમાં નથી. આ નિયમ પણ લલા કેવી રીતે હોઈ શકે છે ? કારણ કે ત્રીજા ઠાણનાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં વાસુદેવે “કર્મ પુરુષ કહેવામાં આવ્યા છે. પરંતુ તેઓ ધર્મસૂર કયાં હોય છે ? તેમને તો “જુદે સૂરે વાસુદેવે” ચોથા ઠાણનાં ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે. એ જ ત્રીજા ઠાણના પહેલા ઉદ્દેશમાં અરિહંતોને ‘ધર્મ પુરુષ’ કહ્યા છે. અહિંયા “ખંતિ સૂર અરહન્તા, તવે સૂરા અણુગારા” બતાવ્યું છે. એ બંને ‘કર્મસૂરા’ કયાં છે ? વગેરે પાઠોથી એમ જણાય છે કે કોઈ ધર્મશર હોય છે. પરંતુ ‘કર્મશર’ હોતા નથી. જેમકે તીર્થંકર. કોઈ ‘કર્મશર’ હોય છે.

ખજી 'ધર્મસૂત્ર' લેવા નથી. જેમ કે મન-ધર્મ સદિન વાસુદેવ સ્થાપ્ય અને ધર્મથી સદિન કલ ત્રીકલિકે ક્યારેક વગેરે. કોઈ કોઈ ધરેલાં ધર્મસૂત્ર લેવા છે, ખજી સુધર્મસૂત્ર ધર્મસૂત્ર બની જાય છે. જેમકે દશમવારી, પ્રથમ, ચિત્રાવી સુત્ર વગેરે. જાણી છે ધર્મસૂત્ર લેવા છે, તે ધર્મસૂત્ર લેવા જ એવો એકલ નિયમ નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૨૧ :—મોક્ષ જતાના જીવોના રસ્તામાં કેટલા દેવલોક આવે છે ? તે જીવો દેવલોકમાં થઈને જાય છે શું ?

ઉત્તર :—જે જીવ જન્મુદીપના મેરુપર્વતથી રજિસ્ટ્રીમાં આવે છે, તેમણે દેવલોકમાં ૨, ૪, ૧૦ અને ૧૬ મું ની ચાર દેવલોકોને કોઈને જાણીયા આ દેવલોકો, નવલોકો અને અર્ધાં ચિદ્ર વિમાન આવે છે અને જે ઉત્તર નમ્મરો આવે છે, તેઓને, ૧, ૩, ૬ અને ૧૧ આ ચાર દેવલોકોને કોઈને જાણીયા આ દેવલોકો, નવલોકો અને અર્ધાં ચિદ્ર વિમાન રસ્તામાં આવે છે.

જે જન્મુદીપના મેરુપર્વતની લગભગ માંવજાગની સિત્તિમાં આવે છે, તે જીવોને નવલોક દેવલોકની ઝીલા અને નવલોકો રસ્તામાં આવે છે, નવ અર્ધાં ચિદ્ર વિમાન મોક્ષના રસ્તામાં આવે છે, અને કોઈને અર્ધાં ચિદ્રની માંવ જતામાં જુદા વિમાનમોક્ષ દેવલોક આવે છે, ક્યારે કે જાણમાં જતામાં જીવ જન્મુદીપની સદિન છે. તેથી જાણમાં જીવ કોઈ દેવલોકો આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૪૨૨ :—૩૩ આત્માતનામાં પસંદગી માનુષ્યા મુરદસ લોગશ્ચ આત્માયાજીએના કયા આશય છે. કયા આત્માતના કેવી રીતે આવે છે ?

ઉત્તર :—જે મનુષ્ય મનુષ્ય સદિન જે જાણ છે. તેથી જ જાણ આ પ્રકારે મનુષ્ય કોઈક માંવજાગમાં જન્મ મેરુપર્વત સદિન, જેમને આ જાણ દેવલોક નવલોકોને, મહાલોકો આવેલો છે. સદિનમાં જન્મલોકો છે. કયા સદિન અને મનુષ્ય મનુષ્ય સદિન જે જાણ છે. તેથી જાણ વિમાનમાં મનુષ્ય સદિન જેમ જેમ આત્માતના મેરુ છે.

પર્વતના લગભગ ૨૫ જાણ છે. જાણ, મનુષ્ય સદિન જે જાણ છે. તેથી જ જાણ આ પ્રકારે મનુષ્ય કોઈક માંવજાગમાં જન્મ મેરુપર્વત સદિન, જેમને આ જાણ દેવલોક નવલોકોને, મહાલોકો આવેલો છે. સદિનમાં જન્મલોકો છે. કયા સદિન અને મનુષ્ય મનુષ્ય સદિન જે જાણ છે. તેથી જાણ વિમાનમાં મનુષ્ય સદિન જેમ જેમ આત્માતના મેરુ છે.

પ્રશ્ન ૧૪૨૩ :—મનુષ્ય માનુષ્યમાં કયા દેવ સદિન અને અર્ધાં ચિદ્રમાં મું મનુષ્ય છે ? દેવ સદિન દેવલોકમાં મું મનુષ્ય છે ?

એ પણ જાણવું છે કે, શુકલ ધ્યાનની ૪ અનુપ્રેક્ષા છે, તે બાર ભાવ-નાઓમાંથી ચાર ભાવના કઈ છે ?

ઉત્તર :—દશમા, અગીયારમા અને બારમા શુભસ્થાન વર્તીં જીવોને ચાલવામાં ધર્મમાં ઉપયોગ સંબંધી પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે-ભગવતી શ. ૧૮ ઉ. ૮ નું પ્રથમ સૂત્ર અને શ. ૭ ઉ. ૭ નું પ્રથમ સૂત્ર એ બંનેય અવલોકનીય છે. તેથી એ સ્પષ્ટ છે કે, તેમનો ધર્મમાં, ઉપયોગ હોય છે. જેમકે—

ભાવિયપ્પણો પુરચ્છો દુહચ્છો બુગમાયાએ પેહાએ
રીયં રીય માણસ્સ.....“ તથા ” સંવુહસ્સ ણું ભંતે !
અણુગારસ્સ આઉત્તં ગચ્છ માણસ્સ ”

અહિં ધર્માધિક ક્રિયા બતાવી છે. તેથી તેઓને વીતરાગી જ સમજવા જોઈએ. જ્યારે ૧૧ મા તથા ૧૨ મા શુભસ્થાન વર્તીં જીવોની ધર્મમાં તથા સુખા બેસવા વગેરેમાં ઉપયોગ-યુક્તતા બતાવી છે, ત્યારે ૮ મા, ૯ મા, દશમા શુભસ્થાન વર્તીં જીવોમાં ધર્મ વગેરેમાં ઉપયોગ હોય તેમાં હરકત શી છે ? આ અંતર્મુખી જીવો હલન-ચલન આદિ ક્રિયાઓ કરતાં હોવા છતાં પણ અંતર્મુખીપણામાં હરકત આવતી નથી. બલકે એ ક્રિયાઓ તેમના અંતર્મુખીપણામાં જ ગણાય છે.

ભગવતી શ. ૮ ઉ. ૮ માં જે પરિસંહોનું વર્ણન આપ્યું છે, તેનું પૂર્વાવલોકન કરવાથી પણ ૮-૯ આદિ શુભ સ્થાનોમાં ક્રુધા, પિપાસા, શીત, ઉષ્ણ, દશ-મસકે, ચર્ચા, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણ સ્પર્શ વગેરે પરિસંહોનો અનુભવ થવો એ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે. ‘ચર્ચા’ ચાલવામાં ઉપયોગ રહે છે, ત્યારે જ તો તેમને ચર્ચા-પરિસંહનો અનુભવ થાય છે. એ જ પ્રમાણે અન્ય પરિસંહોનો અનુભવ પણ પ્રસંગોપાત થાય છે. અંતર્મુખી હોવા છતાં પણ કર્મના ઉદયથી ક્રુધા વગેરેનો અનુભવ થવો સ્વાભાવિક છે.

આઠમા-નવમા શુભસ્થાનમાં કલ્પાતીત સિવાય પણ કલ્પ હોય છે. આ વાત ભગવતી શ. ૨૫ ઉ. ૭ થી સ્પષ્ટ છે,

છઠ્ઠા શુભ સ્થાનકની અપેક્ષાએ આઠમા-નવમા શુભસ્થાનવર્તીં જીવોનો ધર્મ આદિમાં ઉપયોગ સવિશેષ રહે છે. કારણ કે, અહીંની સ્થિતિ અપૂર્વ છે. એટલા માટે તેઓ જે કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે કાર્યમાં તન્મય બની જાય છે. કલ્પાતીતનો એવો અર્થ નથી કે, તેમનું લક્ષ્ય સંયમની વિધિમાં ન રહે. પરંતુ તેમનું લક્ષ્ય તો સંયમની વિધિમાં વિશેષ રૂપે રહે છે. હા, તેઓ વિશેષજ્ઞ અથવા સર્વજ્ઞ હોવાને કારણે આગામી કાર્યનું દલાદલ તેમજ લાભાલાભ પહેલાં વિચારી લે છે, અને તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે. જેમકે-ભગવાન અરિષ્ટનેમિએ ગન્ધસુકુમાલ મુનિને એજ દિવસે ભિક્ષુ પરિમા માટે આજ્ઞા આપી દીધી. પ્રભુ મન્દાવીરે અગ્યાર અંગના અભ્યાસી એવા બંધકજીને ભિક્ષુપ્રતિમાની આજ્ઞા આપી. પરંતુ કલ્પવાળા આવી આજ્ઞા આપી શકતા નથી.

એક કાયયોગવાળાને પણ ત્રણ કરણ અને વચન તથા કાય યોગો જે યોગવાળાને કરાવવું અને અનુમોદનું હોય છે ?

ઉત્તર :—એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય પર્યંત અવગણા જીવોમાં કરવું, કરાવવું અને અનુમોદન એ ત્રણ કરણ માનવા પ્રતિત થાય છે. કરણકે તેઓએ કરાવવાથી અને અનુમોદનથી નિવૃત્તિ લીધી નથી, તેથી તેઓને ત્રણેય કરણની અવિરતી સંજ્ઞા મળી ગયા હોય છે. જેમકે ભગવતી સૂત્ર અ.૧ ઉ.૬માં “ક્રિયા વિચાર” કરતા એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવોને અઠારેય પાપોની ક્રિયા ગતાવી છે. જે વિચાર કરવામાં આવે તો, એકેન્દ્રિય જીવ મૃપાવાદનું સેવન કરતા નથી, કલહ કરતા નથી, અભ્યાસ્યાન (કામના પર જોડાઈ કલંક મૂકવું) કરતા નથી, પૈશુન્ય (ચાડી ચુગલી) કરતા નથી, અને પર પરિવાદ (પારકાની નિંદા) કરતા નથી વગેરે ગાળતો પ્રત્યક્ષ રીતે તેઓમાં દેખાતી નથી, તથાપિ તેમનામાં ગદાય પાપોની ક્રિયા ગતાવી છે તે પણ “કડા કમળઈ જો અકડા કમળઈ, અત્તકડા કમળઈ, જો તદ્દભયા કડા કમળઈ” ઇત્યાદિ ગતાવ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, તેમને મૃપાવાદ આદિની ક્રિયા સ્વદૃત છે અર્થાત્ તેઓ એકેન્દ્રિય આદિ સ્થિતિમાં પણ સ્વયં કરે છે. આ ઉપર વિચાર કરવાથી ક્ષિત અર્થ એ નીકળે છે કે, તેઓએ તે ક્રિયાનો ત્યાગ કર્યો નથી. તેઓ અવિરતી છે. તેથી તેમને તે ક્રિયાઓ ચાલુ રહે છે. સામર્થ્યવાન હોવા છતાંપણ વિચારપૂર્વક તે ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવાથીજ ત્યાગી બનાય છે. અને ત્યારેજ તે ક્રિયાઓ આવતી બંધ થાય છે. આ ગાળત સંજ્ઞા પંચેન્દ્રિય માંજ બની શકે છે.

શંકા :—અવિરતીની અપેક્ષાએ તો ગદાય કરણ સુદ્ધા છે, તે ઠીક છે, પરંતુ મારો પ્રશ્ન અવિરતીની અપેક્ષાએ ન હતો. મારો પ્રશ્ન તો જેવી રીતે ત્રણેય યોગવાળા મનથી પણ કરી શકે છે, કરાવી શકે છે અને અનુમોદન આપી શકે છે. એ પ્રમાણે શું એકેન્દ્રિય તથા વિકલેન્દ્રિય કરી શકે છે ? જ્યાં જેટલા યોગ છે ત્યાં તેટલાજ કરણ છે શું ? શું તેઓ શરીરથી અથવા અધ્યવસાયથી કરી શકે છે, કરાવી શકે છે, અનુમોદી શકે છે ? જેમ વૃક્ષને પાણી પાવાથી તેને અનુકુળ લાગે તો અનુમોદના આવે છે કે નહિ ?

સમાધાન :—એકેન્દ્રિયમાં ત્રણે કરણ હોવા સંભવિત છે. તેના શરીરથી કરવું, કરાવવું, અનુમોદનું એ ત્રણેય કરણ હોય છે. જેમકે—હવા, પાણી વગેરેથી જીવની વિરાધના થાય છે—તે સ્વયં ‘કરવું’ છે. હવાથી પ્રેરિત વનસ્પતિ વગેરેથી પણ જીવની વિરાધના થાય છે તે ‘કરાવવું’ છે, તેનામાં પ્રકુલ્લિતતા આવવી અથવા અધ્યવસાયોમાં પરિવર્તન થવું એ અનુમોદન છે તેથી તેના શરીર તથા અધ્યવસાયોથી ત્રણે કરણ હોય છે, એજ પ્રમાણે જે ઇન્દ્રિય વગેરેમાં પણ સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૧૪૩૫ :—પૂ. શ્રી દોલતરામજી મ. ના શિષ્ય શ્રી સૌભાગ્યમલજી મ. લિખિત તથા લગભગ ૬૦-૭૦ વર્ષ પહેલાં આહમદનગરથી પ્રકાશિત

નવ તત્ત્વ પ્રક્ષોભથી શકારપદ થયું છે. જેમકે-આપ સામાયિક, પ્રતિ-
ક્રમણ વગેરેમાં મોટા તત્ત્વને કોટીને આઠ તત્ત્વ માન્યા છે, જેમાં પાપ-
તત્ત્વ પણ સામેલ છે. કુલ્યવંદન વગેરેમાં પાંચ તત્ત્વ (પાપ તત્ત્વને કોટીને)
માને, તેા બાવ સામાયિકમાં પાપ તત્ત્વને કેમ ન કોટયું ?

ઉત્તર :- આ પ્રશ્નકે સ્વતંત્રતા મળતી નથી. તે ત્રી મહોત્સાએ હાલે જે તેની મને
અમર નથી. આપ-સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરેમાં જે પાપ તત્ત્વને સંમેલિત કર્યું તેણે કમળ
કે તેા નિશ્ચય સામાયિક લોપ, પાપના સ્વભાવને કમળ કમળકે આપ-સામાયિકમાં સમાવે
અંશ લીધા લોપ સ્વભાવ સમાવ મુખ્યમતના કુટી પાપના અર્થને કમળના સમાવેને કાવ
સામાયિક વિ. માં પાપના અંશ (જેણા અર્થથી) લોપ થયેલ.

કુલ્યવંદનમાં જે પાપ કોટયું છે તેનાં અર્થ પરિણામે ત્રીજ લોપ અર્થેના નામ
અને કાવ કોવ અર્થેના પાંચ વિ. જે કુલ્ય રૂપે દર્શવવામાં છે તે અર્થને સ્વભાવિક
મુખ્યતા સ્વીકારીને કમળ થયેલ.

અથ ૧૪૩૬ :- એવિ અસાચક યંત્રના વિચયમાં અવગણ્ય તરફથી અથ-
વાદનો નિર્ણય 'વૃત્ત પ્રકાશ' ના. ૧-૧૧-૫૬ ના અંકમાં મળાયેલ છે.
આ વિષે આપનો (પૂ. મ. પ્રીતી) કેા અભિપ્રાય છે ?

ઉત્તર :- એવિ અસાચક યંત્રના અર્થેના અવગણ્ય તરફથી અથ-
વાદનો અર્થ છે કે, અવગણ્ય તરફ અથ પ્રકાશ રૂપે જેણેથી વિદ્યાર્થને પ્રવર્તિત
થાય તે અર્થ વિદ્યાર્થને અવગણ્ય થયેલ નથી.

અર્થે એવિ વાર્ધક યંત્રના અર્થેના વિચયના સ્વભાવે વિચયરૂપે અવગણ્ય માં અર્થ
જે તેા અર્થ જેને અર્થેના અર્થમાં કેમ સમાવે કરે ?

જે પ્રક વિચયરૂપે રૂપ જેના અર્થેના ૧૦ મહોત્સા સિદ્ધિ નિષેધ ૧, ૧૦૦૦ વા
અર્થેના ૧૦ ૧ ૧.

જે મને અવગણ્ય છે, તમા અવગણ્ય મોરિયે !

દિગ્ધે અવગણ્ય, ન ને અવગણ્ય !

કુલ્યવંદનની પ્રવર્તિતરૂપે અર્થેના અવગણ્ય જે તેની વિષયે વિચય રૂપે
જે, જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે.
જે, જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે.
જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે. જેમાં તે અવગણ્ય છે.

અર્થે ૧૪૩૭ :- અવગણ્ય અર્થેના વિદ્યાર્થ જેમાં કુટી અર્થેના

તથા પ્રૌઢ મતિજ્ઞાનથી તેઓ બીજાના જ્ઞાનને બાણી શકે છે. એટલા જ માટે, ગૌતમ સ્વામી, આણુંદ શ્રાવકે પોતાને થયેલા અવધિજ્ઞાનની હકીકત બાણી ઉપયોગ મૂક્યો હોત તો અવશ્ય બાણી શકેત. આ પ્રમાણે મતિ-શ્રુત જ્ઞાનથી બીજાઓના જ્ઞાનને બાણી શકે છે.

પ્રશ્ન ૧૪૪૫ :—“નમો ચઉવિસાએ”માં “ચરહરણ મુહપત્તિય ગોચરણ પઢિગ-હધારા” આ પાઠમાં “મુહપત્તિ” શબ્દ શાસ્ત્રાનુકુળ છે કે નહિં ?

ઉત્તર :—“નમો ચઉવિસાએ”માં મુહપત્તિ શબ્દ છે. તે, મુનિ પરંપરાથી અનુકુળ બાણીય છે. પરંતુ હસ્તલિખિત પ્રતોમાં તથા ‘અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ’માં ઉપરોક્ત શબ્દ, વર્ણન કરેલી જગ્યા પર નથી, તેથી આ માટે કોઈ પ્રાચીન લેખિત આધાર મળી બંધ તો આ શબ્દ ખૂબ જ જરૂરી છે. કારણ કે, રજેહરણ અને મુહપત્તિ જિન કદંપી વગેરે મુનિઓના પણ મુખ્ય ઉપકરણો છે.

‘શ્રી તિલોકરત્ન સ્થા. જૈન ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ-પાથરડી (જી. અહમદનગર) તરફથી પ્રગટ થયેલ ’ આવશ્યક સૂત્રસાર્થ (મુહપત્તિય)માં આવેા પાઠ કાઉન્સમાં આપ્યો છે. પરંતુ સ્પષ્ટ જોવામાં આવ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૪૬ :—સાધુ-સાધ્વી કાળ કરીને દેવલોકમાં જાય છે, જે તેમને કોઈ, અહિંથી “તિકબુત્તો”ના પાઠથી વંદણા કરે, તો દોષ લાગે કે નહિં ?

ઉત્તર :—તપ-સંયમની આરાધના કરીને, જેઓ દેવલોકમાં ગયા તેમના શુભાનુવાદ કરવા, એ લાભનું કારણ છે, પરંતુ તેઓ દેવ-અવસ્થામાં હોવાથી તેમને વંદણા કરવી ઉપયુક્ત નથી.

પ્રશ્ન ૧૪૪૭ :—‘ નમો અરિહંતાણુ ’ શુદ્ધ છે કે “ ભુમો અરિહંતાણુ ” શુદ્ધ છે ?

ઉત્તર :—નમો અને ભુમો બંને શબ્દ શુદ્ધ છે. પરંતુ વધારે પ્રચલિત “ ભુમો અરિહંતાણુ ” છે.

પ્રશ્ન ૧૪૪૮ :—ધર્મરૂચિ મુનિએ તુંબડાના શાકનું દીપુ પૃથ્વી પર નાખીને કેમ જોયું ? જે તેઓ ખાડો ખોદીને તુંબડાનું બધુંએ શાક નાખી દેત, તો આટલા જીવો ન આવત.

ઉત્તર :—કડવા તુંબાના શાકનું એક દીપુ નીચે નાખીને જોયું, તેની ગંધથી હસ્તરેા દીપીઓ આવી અને કેટલીયે તે નાખેલ દીપાનો રસ ખાઈને મૃત્યુ પામી. જે તેઓ ખાડો ખોદીને નાખત, તોપણ દીપીઓ પૃથ્વીની અંદર સુગમતાથી આવી બત અને વધારે કાંડા ખાડો ખોદવાથી પૃથ્વીકાયના જીવોની પણ વિરાધના થાત. તેથી ખાડો ખોદીને તેમાં શાક નાખવામાં તેઓએ કોઈ લાભ બાળ્યો નહિં.

પ્રશ્ન ૧૪૪૯ :—ધર્મરૂચિ મુનિના સ્વર્ગવાસ બાદ, તેમના ગુરૂને જ્ઞાનમાં ઉપયોગ મૂકતાં. માલમ પડ્યું કે, નાગથીએ મુનિરાજને કડવા તુંબાનું

પ્રશ્ન ૧૪૫૮ :—યથાખ્યાન ચારિત્ર બે વાર કેવી રીતે આવી શકે છે ?

ઉત્તર :—૧૧-૧૨-૧૩ અને ૧૪ મા ગુણુ સ્થાનમાં એક યથાખ્યાત ચારિત્ર જ હોય છે, કોઈ જીવ આઠમા ગુણુસ્થાનથી ઉપશમ શ્રેણી કરીને, ૧૧ મા ગુણુસ્થાન સુધી ગયો હોય, ત્યારે જીવ ૧૧ મા ગુણુસ્થાને ગયો ત્યારે તેને એકવાર તો યથાખ્યાત ચારિત્ર થઈ ગયું. જો તે જીવ કાળધર્મ પામે નહિ અને ત્યાંથી પાછો પડે તો આઠમા ગુણુસ્થાને આવીને ખીજવાર ઉપશમ શ્રેણી કરીને, ૧૧ મા ગુણુસ્થાને જાય અથવા દ્વપદ શ્રેણી કરીને, ૧૨ મા વગેરે ગુણુસ્થાને જાય, તો તે જીવને ખીજવાંય યથાખ્યાન ચારિત્ર થાય. આ રીતે એક જીવને એક લવમાં ઉત્કૃષ્ટ બે વાર યથાખ્યાત ચારિત્ર આવી શકે છે. તથા એક જીવને અનેક લવમાં ઉત્કૃષ્ટ પાંચવાર યથાખ્યાત ચારિત્ર આવી શકે છે. જેમાં ચારવાર તો ઉપશમ શ્રેણી દ્વારા ૧૧ મું ગુણુસ્થાન પ્રાપ્ત કરીને, યથાખ્યાન ચારિત્ર પામે છે. અને દ્વપદ શ્રેણી વડે તો એક પાંચમી વાર જ પામે છે. દ્વપદ શ્રેણી વાળો પતનને પામતો નથી (પડતો નથી).

પ્રશ્ન ૧૪૫૯ :—શું નરકના નારકીઓ પણ મરવાની ઈચ્છા કરે છે કે જ્યાં તેઓને ખહુ જ ક્ષેત્ર-વેદના છે ?

ઉત્તર :—કાણાંગના એથા કાણાના પહેલા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે, નારકીઓ મનુષ્ય-લોકમાં આવવા ઈચ્છા કરતાં હોવા છતાં પણ, ચાર કારણથી તેઓ આવી શકતા નથી, જેમાં એથું કારણ એ બતાવ્યું છે કે, નરકનું આયુર્કર્મ ક્ષય ન થતાં તેઓ આવી શકતા નથી, આ ઉપરથી એવો ભાવ નીકળે છે કે, તેઓ મરવાનું ઈચ્છતા હોવા છતાં પણ ત્યાનું બાંધાગેયું નરકાયુ, તેમના આયુષ્યની સમાપ્તિ પહેલાં મૃત્યુ થતું નથી અને તેઓ દેવોની જેમ (મૃત્યુ પામ્યા વગર) અહિં આવી શકતા નથી.

સુવચનનું સૂત્રનું પાંચમું અધ્યયન તથા પન્નવાણી સૂત્રનું પાંચમું પદ જોવાથી જાણમ પડે કે, તેઓ (નારકી) ત્યાં રહેવાનું ઈચ્છતા ન હોય, છતાં પણ, આયુષ્ય સમાપ્ત થતા પહેલાં મરતા નથી.

અધિકૃત મનુષ્ય-ભવચક્રણુ અપેક્ષાએ આઠ અન્યથા સાત અર્થાત્ સર્વ પ્રથમ જે ભવમાં આરાધના કરી હોય તેને સાથે ગણે તો આઠ, નહિ તો સાત સમજવા.

પ્રશ્ન ૧૦૬૪:—સૂચકાંગમાં શ્રુતસ્કંધ ૨ આ. ૨ માં તેરમા ક્રિયા-સ્થાનને પણુ ‘સાવધ’ બતાવ્યું, તો શું ત્યાં પણુ સાવધ પ્રવૃત્તિ છે? મૂળ પાઠમાં બીજા બાર ક્રિયા સ્થાનોની જેમ તેરમાને પણુ “તસ્મ તપ્પતિયં સાવ-જ્ઞંતિ આદિજ્ઞજ્ઞ” લખ્યું છે. જ્યારે તેરમા ગુણસ્થાને રહેલા અરિહંતથી પણુ સાવધ ક્રિયા થાય છે. તો તેના નીચેના ગુણસ્થાનો વાળા શ્રમણોને પણુ હલન-ચલન વગેરેમાં સાવધ-ક્રિયા લાગતી હશે?

ઉત્તર :—ધર્માપથિકક્રિયા કેવળ યોગથી જ થાય છે. યોગની પ્રવૃત્તિ ન્યાં સુધી થાય છે, ત્યાં સુધી તો હિંસા થવાની સંભાવના જ છે. હિંસા તો સાવધ જ હોય છે. અને તે યોગ પ્રવૃત્તિથી બંધ પણુ થાય છે. તે યોગ પ્રવૃત્તિ તથા તેથી થવા વાળી હિંસા તે શ્રેણી સુધી (યોગ રહેવાની હાલતમાં) અટકવી અશક્ય હોવાથી અટકી શકતી નથી પરંતુ તે વિતરાગિઓના ભાવ-ક્રિયાના અભાવથી વિશુદ્ધ સ્થાનો પૂર્ણ પ્રયત્ન એવં પૂર્ણ સાવધાની હોવાના કારણે ધર્માપથિક રૂપ કેવળ સાતાવેદનીયનો જ બંધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬૫:—એકેન્દ્રિય પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિથી નીકળીને મનુષ્ય થઈ શકે છે, પરંતુ વિકલેન્દ્રિયમાં આ સુવિધા નથી. આનું શું કારણ છે? શ્રી આમદાનજી મ. ‘શ્રમણ’ પત્રમાં લખે છે કે પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિનો સ્વભાવ બીજાના હિતમાં પોતાનું બલિદાન કરવાનો છે. દુનિયાને શીતળતા, મધુરતાદિ પ્રદાન કરે છે, આથી તે મનુષ્ય થઈને ગોક્ષ પામી શકે છે અને વિકલેન્દ્રિય તો પોતાના શરીરનું પોષણ કરવા માટે બીજાનું ખૂન ચુસે છે, એથી તેને આવી સુવિધા નથી. શું આનું આ કારણ બતાવવું બરાબર છે?

ઉત્તર :—વિકલેન્દ્રિયથી નીકળીને મનુષ્ય થઈ શકે છે. ભગવતી શ. ૨૪, પન્નવણા પદ ૬ તથા ૨૦, હવાહવાભિગમ આદિથી સ્પષ્ટ છે. પન્નવણાના ૨૦મા પદમાં તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે વિકલેન્દ્રિયથી મનુષ્યમાં આવેલા હવેને મનઃપર્યવ જ્ઞાન પણુ થઈ શકે છે, પરંતુ કેવળજ્ઞાન થતું નથી. એથી મનુષ્ય ન થવા સંબંધી કહેવું બરાબર નથી.

કેવળજ્ઞાન ન થવા માટે પણુ તેનું આ કારણ બતાવવું બરાબર નથી, કેમકે લોકોને પ્રકાશ દેવો, ભોજનાદિ પકાવવું, સેક આદિથી કેટલીય બિમારીઓ દૂર કરવી આદિ અનેક પ્રકારથી તેહકાય, લોક-દિવના કામમાં આવે છે અને વાયુકાયને પણુ હવન માટે કેટલી દિવકારી માને છે? તે એટલે સુધી કે “ ધમ્મસમ્મં ચરમામ્મ પંચખિસ્માટ્ટાણા પં. તં. છન્નાય....”

છણાંગ-છાણા પ ઉ. ૩ ના આ પાઠથી ધર્મ કરવાવાળા માટે ૫ આધાર હેતુ બતાવ્યા, જેમાં પન્ન હકાયને પ્રથમ બોલે છે. છકાયમાં તો તેહ વાયુ, સંયમનો સહાયક હેતુ તરીકે છતાં પણુ તે ત્યાંથી નીકળીને ગીધા મનુષ્ય થઈ શકતા નથી. તિર્મચ પંચેન્દ્રિય

હોવા છતાં પણ તે મિથ્યાદ્રષ્ટિ જ હોય છે. અને તે જ તેઉ અને વાયુકાયના જીવ અંતર્મુહૂર્તનો પૃથ્વી આદિનો ભવ કરીને મનુષ્ય થઈ ને મોક્ષ જઈ શકે છે. આથી આ સ્પષ્ટ થાય છે કે ભવ-સ્વભાવથી જો જીવ જોવું આયુ ન બાંધી શકતા હોય, તેનાં અધ્યવસાયના સ્થાન તે જીવોને આયુ બાંધના સમયે પ્રાપ્ત જ થતા નથી. જેમ-દેવોના, નરકના, ખેચરના ચતુર્થાદિ નરકના ક્રિયાદિ.

એથી તેમનું કહેલ કારણ સિદ્ધ થતું નથી. કેવળજ્ઞાન થવાનું કારણ તો આત્માની વિશુદ્ધિ-ક્રામિક ભાવ આદિ છે, લોકહિત નહિ. મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવ અનેક પ્રકારના લોકહિત કાર્ય અને સંયમની ક્રિયા કરવા છતાં પણ દેવ-ગતિ જ પામી શકે છે, મોક્ષ નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૬૬ :—શું સાધુ ત્રણ મહાવ્રત પણ ધારણ કરી શકે છે? શું આચારાંગમાં કયાંય આવો ઉલ્લેખ છે?

ઉત્તર :—આચારાંગ અધ્યયન ૮ ઉ. ૧ માં “જામા તિણિ ઉદાહિયા” એવો પાઠ છે. ટીકા—“યામા વ્રતવિશેષાઃ ત્રયઃ ઉદહતાઃ । તદ્યથા—પ્રાણાતિપાતો મૃપાવાદઃ પરિગ્રહ ઃચ્છિત્તિ । અદત્તાદાનમૈથુનયોપરિગ્રહઃ ઃવાંતર્ભાવાત્રય ગ્રહણમ્....યામા-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ તિ તે ઉદાહતા વ્યારવ્યાતાઃ” અહિંયાં અદત્ત અને મૈથુનનો સમાવેશ પરિગ્રહમાં કર્યો છે. બધા મહાવ્રતોનું પાલન કરવું પડે છે. અહિંયાં કોઈ આશ્રવની છૂટ રાખેલ નથી. અથવા રતનત્રયને પણ ત્રણ યામ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬૭ :—અપકાયમાં સાત બોલોની નિયમા છે, તેના કયા કયા નામ છે?

ઉત્તર :—પ્રજ્ઞાપના પદ ૩ દિશાણુવાઈની પૃચ્છામાં સમુચ્ચય જીવ, જલ, વનસ્પતિકાય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચોરેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય, આ સાત બોલોનું અદ્ય-બહુત્વ સમાન આવ્યું છે. આ કારણે પાણીમાં સાત બોલોની નિયમા કહેવાની રૂઢી પડી ગઈ છે. પરંતુ એક તો પોતેજ પાણી છે અને બીજું બધાને મેળવીને સમુચ્ચય જીવ બને છે, પછી પાણીમાં શેષ ૫ જ બોલ રહી જાય છે. આ પાંચ બોલોની નિયમા પણ દ્વીપ, સમુદ્રોના પાણીમાં તથા દ્વીપ-સમુદ્ર સ્થિત પહાડો ઉપરની વાવડિયો (કુવાઓ)ના પાણીમાં જ સમજવી. શેષ દેવલોકોની વાવડિઓમાં, નીચા-ઊંચા દેવલોકોની ઘનોદધિમાં અને તિર્થાલોકોની સીમાની બહારની તમસ્કાયમાં નથી. આ શેષ પાણીમાં તો બાહર જીવોની અપેક્ષા એ કેવળ એક વનસ્પતિની જ નિયમા છે, શેષ બેઈન્દ્રિય આદિની નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૬૮ :—અનંતાના આઠ બોલોની અદ્ય બહુત્વ કેઈ કેઈ છે?

ઉત્તર :—૧. બધાથી થોડા અલવી જીવ અનંતા

૨. પ્રતિપાતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જીવ અનંતા

૪. સંસારી છવ. અનંતા.
૫. પુદ્ગલ અનંતા
૬. કાળ અનંતો
૭. આકાશ પ્રદેશ અનંતા
૮. કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શનના પર્યાય અનંતા

પ્રશ્ન ૧૦૬૬ :—“અસંખ્યે વર્ષાવુષ્કો જીવો વિવક્ષિતકાલે સમ્યક્વશ્રુત સામાયિકયોઃ પ્રતિપદ્યમાતકઃસંભવતિ,” આમાં આપનું ફરમાન છે કે યુગલિયાઓમાં દૃષ્ટિનું પરિવર્તન નથી થતું, એથી પ્રતિપદ્યમાનકે નથી હોતા. યુગલિયાઓમાં સમ્યક અને મિથ્યાત્વ એ બે દૃષ્ટિ હોય છે, બે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ યુગલિયો હોય, તો તેને શ્રુત અનિવાર્ય હશે જ. આ રીતે પ્રતિપદ્યમાનકે સિદ્ધ થાય છે. (રાજેન્દ્ર કોપમાંથી આ વિષય લીધેલ છે.)

યુગલિયાઓની દૃષ્ટિ પરિવર્તન નથી થતી. આ કોઈ શાસ્ત્રમાં આપના જોવામાં આવેલ છે શું ?

ઉત્તર :—ભગવતી શ. ૨૪ ઉ. ૨ થી ૧૧ સુધી તથા ૨૨, ૨૩ એવં ૧૨ ત્રિદશેના ૧૨ ઉ. માં બે અસંખ્ય વર્ષની આયુવાળા (યુગલિયા) તિર્યંચ અને મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તેની આ (તિર્યંચ અને મનુષ્યના) ભવની ઋદ્ધિ જતાવી છે. તેમાં કેવળ એક મિથ્યાદ્રષ્ટિ, બે અજ્ઞાન આદિ જતાવ્યા છે. બે દ્રષ્ટિનું પરિવર્તન થઈ શકે, તો આમાં બે દ્રષ્ટિ, ૨ જ્ઞાન, ૨ અજ્ઞાન આદિ જતાવ્યા હોત, કેમકે આયુષ્યમાં સમયે મિથ્યાદ્રષ્ટિ (સમ્યગ્દ્રષ્ટિ મનુષ્ય અને તિર્યંચ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ પશુ) મૈમાનિક ચિત્તવ્ય અન્ય આયુષો બંધ કરતા નથી એટલે) અને અન્ય સમયે કોઈમાં સમ્યગ્ અને કોઈમાં મિથ્યા જોવા છે. જેમ નરક અને દેવોમાં ઉત્પન્ન થવા વાળા અયુગલિકે મનુષ્યોની ના ભવની ઋદ્ધિમાં ૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન, કેવળ ચિત્તવ્ય ૬ રાસુદધાન, ત્રણદ્રષ્ટિ આદિ પરિવર્તન થવા ના કરવા જતાવ્યા છે, એટલાદિ ગમા-અધિકાર જોતાં તો યુગલિયાઓમાં દૃષ્ટિનું પરિવર્તન ન થતું સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે. આ વિષયક બીજું કોઈ પ્રમાણ પાનમાં નથી.

જુદા સમયે જે મિથ્યાદ્રષ્ટિના સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આદિ થાય છે, તે જ ‘પ્રતિપદ્યમાનક’ કહેવાતો છે. અન્ય ઋદ્ધિ સ્વર્ગ ને પૃથ્વી સમયથી પલેલાન, સમ્યગ્દ્રષ્ટિ અને પૂર્વભવથી હવે ને હવે જે સ્વર્ગ અને પૃથ્વી-પ્રતિપન્ન જે સમ્યગ્, પ્રતિપદ્યમાનક નહિ. રાજેન્દ્ર કોપ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ અને સમ્યગ્દ્રષ્ટિ આદિ આદિની નો આપના લગ્નના અનુવાર જ બાવ પડેલ છે એવું.

પ્રશ્ન ૧૦૬૭ :—“વિવક્ષિતકાલે પ્રસાદાઃ પંચેન્દ્રકાલિનં વત્સુ સમ્યક્વશ્રુત-સામાયિકયોઃ પ્રતિપદ્યમાતકઃ સંભવતિ” એવું કહેવામાં આવેલ છે, તેમાં આપના પ્રશ્નમાં પ્રતિપદ્યમાનક કહેવામાં આવેલ છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપના પ્રશ્નમાં પ્રતિપદ્યમાનક કહેવામાં આવેલ છે.

આ બધું રાજેન્દ્ર કોષમાં આમ જ છે. આપે ફરમાવ્યું કે જ. ઉ. અવગાહના વાળા તિર્થોમાં યુગલિયા નથી હોતા. મધ્યમમાં જ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ અવગાહના વાળા ત્રણ સામાયિક પામે છે, એવું આપે લખાવ્યું છે. તો મધ્યમમાં ત્રણ સામાયિક છે અને તેમાં યુગલિયા હોય છે, તો આ હિસાબે દૃષ્ટિ પરિવર્તન સિદ્ધ થાય છે, તો તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર :—જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વાળા તિર્થોમાં સ્થિતિ “તિઠ્ઠાળવદિષ” (ત્રિસ્થાન પતિત) બતાવી છે. આ બન્ને અવગાહનામાં યુગલિયા નથી. કેવળ સંખ્ય વર્ષ આયુ વાળા તિર્થો જ છે, ત્યારે જ સ્થિતિ તિઠ્ઠાળ બતાવી છે. આતું સ્પષ્ટીકરણ પૂનવણ પ માં પ્રથમાં (રાજેન્દ્ર કોષ ભાગ પ પૃ. ૨૧૯ માં આ વિષયક પાઠ અને ટીકા બન્ને છે.) તથા ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા તિર્થોમાં ૩ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન આદિ બતાવ્યા છે, તો યુગલિયામાં ત્રણ હોતા નથી. આથી સ્પષ્ટ છે કે તે યુગલિયા નથી.

જુલા જુલાભાગમ, પન્નવણ પદ, ૨૧, ભાગવતી શ. ૨૪ અને અનુયોગદ્વાર આદિમાં તિર્થોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હજાર યોજનની બતાવી છે. આ રાજેન્દ્ર કોષના ભાગ ૩ પૃ. ૭૭માં પણ છે. પરંતુ અહિંયા તો ૬ ગાઉ (દોઢ યોજન) બતાવી છે, તે આ તિર્થો પંચેન્દ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના નથી.

હા, સ્થળચરમાં તો ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના દોઢ યોજનની બતાવી છે, આની અપેક્ષાએ સ્પષ્ટ રૂપે કહે તો વાત અલગ છે.

મધ્યમ અવગાહનામાં યુગલિયા તો છે. પરંતુ કેવળ યુગલિયા જ નથી. એથી આનાથી યુગલિયાઓની દૃષ્ટિ પરિવર્તન સિદ્ધ થતી નથી. જેમ એકેન્દ્રિયની ઉ. અવગાહના હજાર યોજનથી કંઈક વધારે બતાવી છે, જેમાં પૃથ્વીકાયાદિ પણ ભેગા છે. પરંતુ તે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વનસ્પતિની જ છે, પૃથ્વીકાયાદિ ચારેયની નહિ. રાજેન્દ્ર કોષમાં તો તમારા લખ્યા અનુસારે જ છે. પરંતુ મહારાજશ્રીના ધ્યાનમાં ઉપરોક્ત પ્રકાર જ આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭૧ :—સામાયિકના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના બોલ બતાવશો જ ?

ઉત્તર :—સામાયિકનો દ્રવ્ય-ભવ્ય જીવ, ક્ષેત્ર-ત્રસનાળી (અથવા-કેવળી સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ સંપૂર્ણ લોક) કાળ-ભવસ્થિતિનો પરિપાક અર્થાત્ દેશોન અંતર્મુદૂર્તથી લઇને દેશ-ઉણ અર્ધપુદ્ગલ સુધી સંસાર બાકી વાળા જીવનો, ક્ષયોપશમ વગેરે ભાવ.

પ્રશ્ન ૧૦૭૨ :—ભાગવતી શ. ૧૪ ઉ. ૭ પ્રશ્ન ૧૦ મો, ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન કરનાર અણુગાર સુચિત યાવત્ અત્યંત આસકત થઇને આહાર કરે અને પછી સ્વભાવથી મરણાંતિકે સમુદ્ઘાત કરે ને ત્યાર પછી અમૃચિત, અગૃહ્ અનાસકત ભાવથી આહાર કરે તેનો શું અર્થ સમજવો જોઈયે ?

